

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Környezettudományi Doktori Iskola

KAPCSOLATI ÉRTÉKEK ÉRTELMEZÉSE KÖRNYEZETI
IGAZSÁGOSSÁGI KERETBEN EGY TERMÉSZETVÉDELMI
KONFLIKTUS PÉLDÁJÁN

Doktori (PhD) értekezés

DOI: 10.54598/003030

FABÓK VERONIKA

Gödöllő

2022

A doktori iskola megnevezése: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Környezettudományi Doktori Iskola

Tudományága: Környezettudomány

Vezetője: Csákiné Dr. Michéli Erika, DSc
Egyetemi tanár,
Környezettudományi Intézet, Talajtani Tanszék

Témavezető: Tormáné Dr. Kovács Eszter, PhD, habil.
Egyetemi docens
Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet,
Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék

Dr. Pataki György, PhD
Vezető kutató
ESSRG

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető(k) jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1	BEVEZETÉS.....	1
1.1	Témaválasztás	1
2	A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI.....	4
2.1	Kutatási kérdések	5
3	IRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	6
3.1	A természet értékei: kapcsolati érték fogalma a tudományos diskurzusbán	6
3.1.1	Instrumentális és intrinzikus érték.....	7
3.1.2	Érvek a kapcsolati érték fogalma mellett	8
3.2	Az igazságosság komplex megközelítése.....	18
3.2.1	Igazságossági elméletek	19
3.2.2	Elismerési elméletek és Nancy Fraser igazságosságelmélete.....	20
3.3	A környezeti igazságosság fogalma és igazságosság a természetvédelemben	27
3.3.1	Szocio-ökonómiai igazságosság a természetvédelemben.....	28
3.3.2	Elismerési igazságosság a természetvédelemben	31
3.3.3	A természet meghatározó értelmezései	33
3.4	Környezeti igazságosság hazai kontextusban.....	36
3.4.1	Magyarország helyzete globális kontextusban	37
3.4.2	A természetvédelem és a természet értelmezéseinek hazai története	39
3.4.3	A vadászat és a vadfajokhoz kapcsolódó értelmezések hazai története	46
3.4.4	A termőföld használat és a földhöz kapcsolódó értelmezések hazai története	50
3.5	Elméleti szintézis: kapcsolati értékek környezeti igazságossági elemzési kerete	59
4	KUTATÁSI MÓDSZERTAN.....	62
4.1	Diskurzuselemzés	63
4.2	Q-interjúk	65
4.3	Félig-strukturált interjúk.....	68
4.4	Részvételi fórumok.....	70
5	EREDMÉNYEK	73
5.1	A diskurzuselemzés eredményei	73
5.1.1	“Apróvad fajok előnyben”.....	74
5.1.2	“Ragadozómadár fajok előnyben”	82
5.1.3	Diskurzuselemzés eredményeinek összefoglalása.....	84
5.2	Q-interjúk eredményei.....	86
5.2.1	Intrinzikus értékek és „természet, mint Árkádia”	89
5.2.2	Természet, mint az ökoszisztéma komplexitása.....	91

5.2.3	Természet, mint erőforrás.....	93
5.2.4	Q-interjúk eredményeinek összefoglalása.....	94
5.3	Terepspecifikus eredmények.....	96
5.3.1	A Jászság gazdasági, társadalmi és természeti viszonyai.....	96
5.3.2	A félig-strukturált interjúk eredményei a Jászságban.....	102
5.3.3	A részvételi folyamat elemzésének eredményei a Jászságban.....	109
5.3.4	Terepspecifikus eredmények összefoglalása és szintézise.....	112
5.4	Empirikus eredmények összefoglalása és szintézise.....	117
6	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	121
6.1	Következtetések.....	121
6.2	Javaslatok.....	122
7	ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	124
8	ÖSSZEFOGLALÁS.....	125
8.1	Summary.....	126
9	MELLÉKLETEK.....	128
M1	Felhasznált irodalom.....	128
M2	További mellékletek.....	144
M2.1	Diskurzuselemzés szövegek.....	144
M2.2	Q-interjúk állításai.....	146
M2.3	Kiválasztott 3 faktor és az állítások sorrendje.....	148
M2.4	Gazdálkodói interjúfonál.....	152
M2.5	Vadász interjúfonál.....	154
M2.6	Falugazdász interjúfonál.....	155
M2.7	Természetvédő interjúfonál.....	157
M2.8	Polgármester interjúfonál.....	159
M2.9	Interjúalanyok listája Jászság KMT.....	161
M2.10	A fórumok menete.....	163
10	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	165

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Természet és ember kapcsolatának jelentései környezeti igazságossági elemzési keretben	59
2. ábra: Empirikus vizsgálatok felépítése	63
3. ábra: Az állítások osztályozásához használt ún. Q mátrix.....	67
4. ábra: A Jászság KMT és egyéb, átfedő védett területek térképe	100

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Affirmatív és transzformatív megoldások az elosztási és elismerési igazságossági problémákra.....	24
2. táblázat: Affirmatív és transzformatív politikák kombinációi.....	25
3. táblázat: A természet koncepciói a szakirodalom alapján, illetve az általam használt kategóriák	33
4. táblázat. Az egyes faktor-megoldások ismérvei.....	68
5. táblázat: A diskurzuselemzés eredményei.....	85
6. táblázat: Q-interjú alanyok végzettsége.....	87
7. táblázat: A 6 legpozitívabban és 6 legnegatívabban értékelt állítás és a hozzájuk tartozó z-értékek	88
8. táblázat: Elosztási és elismerési konfliktusok a Jászságban.....	114
9. táblázat: Elosztási, elismerési és képviselési igazságosság a részvételi tervezési folyamatban	115

1 BEVEZETÉS

1.1 Témaválasztás

Az „Antropocén” fogalmát Paul Crutzen (2002) vezette be a köztudatba, mivel véleménye szerint az emberi tevékenység már olyan mértékben átalakította a Föld bioszféráját, hogy azt mondhatjuk, új földtörténeti korszak kezdődött a Holocén után, amelyre az jellemző, hogy az ember a legfőbb tényező a rendszer működésében. Malm és Hornborg (2014) azonban sokkal pontosabbnak és szemléletesebbnek érzi, hogy ezt az új korszakot „Kapitalocénnek” nevezzük. Véleményük szerint ez sokkal jobban kiemeli azt a megállapítást, hogy a természet átalakításának logikája a kapitalizmusban, illetve a társadalom felépítésében gyökerezik, és nem általánosságban az emberi természetben. Ez a megközelítés rávilágít arra is, hogy a jelenlegi társadalmi-gazdasági berendezkedés a természet átalakítása mellett társadalmi egyenlőtlenségeket is generál, amelyek a környezeti erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeiben, illetve a környezeti hatások egyenlőtlen eloszlásában mutatkoznak meg. A klímaváltozás, a fajok kihalása vagy a környezeti szennyezések egyenlőtlen terheket jelentenek a világ kevésbé szerencsés társadalmi vagy az egyes társadalmak hátrányos helyzetű tagjai számára. A hasznok és költségek egyenlőtlen eloszlása globális viszonylatban és az egyes társadalmakon belül is megfigyelhető. A környezeti igazságosság fogalma, amely a közpolitikai elemzés, a társadalmi mozgalmak, és az akadémiai kutatás keresztt metszetében alakult ki, éppen a felelősségek, a hasznok, és a környezeti hatások egyenlőtlen elosztását vagy a természeti erőforrásokhoz való egyenlőtlen hozzáférést vizsgálja (Mohai et al. 2009, Sze & London 2008). A környezeti igazságosság kérdései a természetvédelemben is jellemzőek, a természetvédelem terhei szintén egyenlőtlenül oszlanak el a társadalmakon belül, és a társadalmak között. A terhek leggyakrabban a helyi tulajdonviszonyok és a helyi természeti erőforrás használat korlátozásában öltönek testet (Martin et al. 2013).

Azonban a természet védelmének egyenlőtlenségei nem csak a társadalom politikai-gazdasági struktúrájából eredeztethetőek, hanem kulturális folyamatokból is, amely úgy jelenik meg, hogy a természetvédelmi döntéshozatal az egyes kultúrák és csoportok természetről, illetve a világ működéséről alkotott elképzeléseit és tudását kevésbé értékeli vagy figyelmen kívül hagyja (Martin et al. 2013, Schlosberg 2004). A tudások és világnézetek sokféleségének természetvédelmi politikába való bevonása már korábban is felmerült, az őslakos és helyi tudás kérdése többek között a Biológiai Sokféleség Egyezmény¹ és a biodiverzitás megőrzésével foglalkozó kormányközi szervezet, a Biodiverzitás és Ökoszisztéma-szolgáltatás Kormányközi Platform (IPBES)² dokumentumaiban is fontos szerepet kapott (Tengö et al. 2017). A gazdasági egyenlőtlenségek és a kulturális igazságossági kérdések egyenrangúságát kiemelve több szerző egy komplex környezeti igazságosság elmélet alkalmazását javasolta, amely mindkét típusú egyenlőtlenséget magába foglalja (Fraser 1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004).

¹ Convention on Biological Diversity (<https://www.cbd.int/>)

² Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (<https://ipbes.net/>)

Az utóbbi időben környezettudományi diskurzus részét képezte az a gondolat is, hogy a természetvédelemre jellemző intrinzikus érték (amely a természet belső értékét jelenti), és a természeti erőforrás használatot jellemző instrumentális érték (amely a természetet azért értékeli, mert egy cél eléréséhez használható eszköz) mellett más típusú értékek is szükségesek, hogy a természeti értékelés, illetve a döntéshozatal részét képezzék. Ez többek közt azt a célt hivatott szolgálni, hogy más kultúrák természetfelfogásait (köztük például őslakos kultúrák természet értelmezéseit), és az intrinzikus és instrumentális értéktől eltérő értékeket is bekapcsoljuk a közpolitikába. Ennek nyomán született meg a kapcsolati érték fogalma, amely a természet és ember közötti kapcsolat értékére helyezte a hangsúlyt, és amely a természet értékeinek sokszínűségét képes megjeleníteni, azzal, hogy olyan antropocentrikus, de nem instrumentális értékeket foglal magába, amelyek fontosak az emberek számára (Chan et al. 2016, 2018). Dolgozatomban ezen kapcsolati értékre összpontosító megközelítést, illetve a természetvédelem kulturális kérdéseit (pl.: őslakos tudás, világnézetek) tárgyaló gondolatokat kötöm össze. Mindezt úgy teszem meg, hogy a kapcsolati érték fogalmát elhelyezem abban a komplex környezeti igazságossági elméletben, amely a természet használatának gazdasági és kulturális egyenlőtlenségeit egy keretben értelmezi (a politikai képviselő kérdései mellett), és amely Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletére épül (Fraser 1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004).

Végül a komplex elemzési keretet a hazai kontextusban, egy természetvédelmi konfliktus elemzésénél alkalmazom olyan módon, amely figyelembe veszi a hazai igazságossági kérdések politikai-gazdasági folyamatok útján létrejött jellegzetességeit. A hazai természetvédelem működésében is előfordulnak olyan konfliktusok, amelyek a természetvédelem tevékenysége miatt alakultak ki. Ennek egyik esete lehet a vadon élő állatok által okozott konfliktusok (human-wildlife konfliktusok), amelyek sok esetben védett állatok károkozásában nyilvánulnak meg. Ennek viszonylag elterjedt példája a ragadozók és az ember között előforduló konfliktusok, amelyek legtöbbször apróvad fajokat vagy haszonállatokat érintenek (Redpath et al. 2004, Bro et al. 2006, O'Rourke 2014). Hazánkban a védett ragadozómadár fajok³ és apróvad fajok⁴ körül alakult ki vita és konfliktus a természetvédelem és vadászat képviselői között. Az apróvad fajok állományának csökkenése problémákat okoz a hazai vadászat számára, amely részben a ragadozómadár fajok hibáztatásában nyilvánul meg. Ennek az összetett, kulturális és a politikai-gazdasági struktúrából levezethető elemeket is tartalmazó konfliktusnak az elemzéséhez és megértéséhez hívom segítségül a komplex elemzési keretet.

Dolgozatomban interdiszciplináris megközelítést alkalmazok, amely a szociológia, a szociális antropológia, a közpolitikai elemzés és a környezettudomány elméleteit és fogalmait ötvözi. Illetve interdiszciplináris személelmódot alkalmazok abban az értelemben is, hogy dolgozatomban a társadalmi-gazdasági rendszer és az ökológiai rendszer kölcsönhatását elemzem. Mindezt azzal a szándékkal, hogy egy olyan közpolitikai elemzési eszközt javasoljak,

³ A hazai ragadozómadár fajok közül a legintenzívebb vita három elterjedt ragadozómadár faj, az egerészölyv (*Buteo buteo*), a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*) és a héja (*Accipiter gentilis*) körül alakult ki. A sas fajok, a parlagi sas (*Aquila heliaca*) és a réti sas (*Haliaeetus albicilla*) ritkaságuk és fokozott védettségük miatt kisebb vitát generáltak.

⁴ Az apróvad fajok a kisebb testű vadászható fajok összefoglaló neve. A konfliktus leginkább a mezei nyúl (*Lepus europaeus*) és a fácán (*Phasianus colchicus*) körül bontakozott ki.

amely alkalmas komplex természetvédelmi problémák kezelésére és hozzájárul az igazságosabb és fenntarthatóbb közpolitikák létrehozásához.

2 A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Dolgozatom első tudományos célja, hogy bebizonyítsam empirikus vizsgálatok eredményeire támaszkodva, hogy a kapcsolati érték fogalmából levezethető a természet értékeinek egy új ismeretelméleti megközelítése, amely a természet kontextusfüggő jelentéseire és értelmezéseire összpontosít.

További tudományos céloom, hogy a természeti értékek új ismeretelméleti megközelítését egy kritikai elemzési keretbe helyezzem, amely a természet értelmezéseit egyrészt 1. összeköti azokkal a megközelítésekkel, amelyek a természet használatához kötődő kulturális különbségek egyenlőtlenségi kérdéseivel foglalkoznak (elismerési igazságossági kérdések), másrészt 2. összekapcsolja a természeti erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeinek vizsgálatával (elosztási igazságossági kérdések), illetve a 3. a politikai képviselő kérdésével.

Céloom továbbá, hogy a ragadozómadarak és apróvad fajok körül a nyilvánosság szintjén megjelenő szimbolikus, a természet értelmezéseinek különbségeiben megnyilvánuló konfliktust feltárjam, illetve, hogy a hazai természetvédelem képviselőinek biodiverzitáshoz kapcsolt jelentéseit megismerjem.

Utolsó tudományos céloom, hogy a komplex elemzési keret szempontjait követve elemezzem a ragadozómadarak és apróvad fajok körül kialakult konfliktust a Jászság Különleges Madárvédelmi Terület társadalmi-gazdasági kontextusában. Az elemzésem során céloom feltárni a 1. terület gazdasági jellegű elosztási problémáit, amelyek hozzájárulhattak a konfliktus kialakulásához, illetve a 2. kulturális jellegű, a természet értelmezéseinek különbözőségében megnyilvánuló konfliktusokat. Továbbá céloom megismerni, hogy a Jászság KMT fenntartási tervének részvételi folyamata milyen hatással volt a terület igazságossági kérdéseire, illetve mennyiben járult hozzá a konfliktus megoldásához.

Gyakorlati céloom, hogy egy olyan elemzési eszközt javasoljak, amely egyszerre alkalmas a természetvédelmi közpolitika kulturális, elosztási és politikai igazságossági kérdésekre gyakorolt hatásának elemzésére, és amely képes az igazságossági kérdések között lévő kölcsönhatásokat is vizsgálni. Az a céloom, hogy olyan csoportok természethez való hozzáféréseinek nehézségeit, természethez kapcsolt értelmezéseinek kulturális egyediségét, illetve a döntéshozatalban való részvételét lehessen megérteni, amelyeket egyszerre érinthetnek elosztási, elismerési és képviselői igazságossági kérdések. Céloom, hogy olyan elemzési keretet dolgozzak ki, amely alkalmas például a hazai kistermelők, a nők vagy a roma kisebbség természethasználatainak környezeti igazságossági kérdéseinek vizsgálatára.

Személyes céloom egyrészt intellektuális, amely a természet és ember kapcsolatának megértésére irányul, és amely a különböző tudományterületek közötti termékeny kommunikációban látja a tudomány egyik célját. Másrészt interdiszciplináris témaválasztásom kettős társadalmi elkötelezettséget is takar, amely a társadalmi igazságosságra és az ökológiai fenntarthatóságra fókuszál. Ez egyrészt interdiszciplináris háttérrel (szociológus/szociálintropológus és ökológus végzettséggel rendelkezem), másrészt abból a meggyőződésből fakad, hogy mind a társadalom, mind az ökológiai rendszer problémái a

jelenlegi társadalmi-gazdasági berendezkedésünkben eredeztethető, és a megoldás is csak a két rendszer problémáinak együttes kezelésével lehetséges.

2.1 Kutatási kérdések

Dolgozatomban a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. *Levezethető-e empirikus vizsgálatok segítségével a kapcsolati érték fogalmából a természeti értékek kontextusfüggő, jelentésekre fókuszáló értelmezése?*

Dolgozatomban azt járom körül, hogy lehetséges-e empirikus vizsgálatokra alapozva levezetni a kapcsolati érték fogalmából a természeti értékek egy új, ismeretelméleti megközelítését, amely a természet jelentéseire koncentrál?

2. *Milyen elemzési keret valósítható meg, amely integrálja a természet kontextusfüggő jelentéseit, illetve a természet használatához kapcsolódó környezeti igazságossági kérdéseket?*

Dolgozatomban azt a kérdést vizsgálom meg, hogy milyen elemzési keret alkalmas a természet jelentéseinek, illetve a környezeti igazságossági kérdések integrált vizsgálatára?

3. *Milyen szimbolikus/kulturális, illetve a politikai-gazdasági struktúrában gyökerező kérdések, és környezeti igazságossági szempontok határozzák meg a ragadozómadarak és apróvad fajok között kialakult konfliktus okait?*

Dolgozatomban annak megismerésére törekszem, hogy milyen szerepe van a szimbolikus vagy kulturális elemeknek, illetve a társadalom politikai-gazdasági struktúrájából levezethető kérdéseknek a ragadozómadarak konfliktusában? Mi jellemzi a vadászat és a természetvédelem diszkurzív konfliktusát? Milyen, a politikai-gazdasági struktúrára visszavezethető okai vannak a ragadozómadarak konfliktusának? Milyen környezeti igazságossági kérdések (elosztási és elismerési) befolyásolják a természetvédelmi konfliktust?

4. *Milyen következtetésekre lehet jutni a komplex elemzési keret alkalmazásával a Jászság KMT környezeti igazságossági kérdéseit vizsgálva?*

Dolgozatomban azt járom körül, hogy a Jászság KMT környezeti igazságossági kérdéseit vizsgálva milyen következtetéseket lehet levonni a környezeti igazságossági dimenziók közötti interakciókról. Továbbá arra vagyok kíváncsi, hogy milyen, az igazságossági kérdések feloldására törekvő megoldások alkalmazhatóak, amelyek megfelelő módon veszik figyelembe az egyes igazságossági dimenziókat, és a köztük lévő kapcsolatot.

3 IRODALMI ÁTTEKINTÉS

3.1 A természet értékei: kapcsolati érték fogalma a tudományos diskurzusban

Ebben a részben (3.1.1) először röviden ismertetem a környezeti etikai érték-kategóriákat (intrinzikus érték és instrumentális érték), majd az alfejezet második felében (3.1.2) bemutatom a kapcsolati érték fogalmának kialakulását, elméleti hátterét és konceptualizációit.

A természetvédelem, vagy a nemzetközi közpolitikai folyamatokban használatos fogalommal élve, a biodiverzitás-politika értékközpontú, normatív szakpolitika, amely arra tesz javaslatokat, hogy az ember és a természet közötti kapcsolat milyen normatív alapokra épüljön (Batavia & Nelson 2017). A természetvédelem és a természet morális alapokon való megközelítése már a 19. században összefonódott. Az akkoriban ébredező természetvédő mozgalom egyik kulcsgondolata az volt, hogy az emberi természetrombolást morális problémaként kell kezelni. Ennek a korai mozgalomnak a gondolataira építve jelentek meg olyan erkölcsfilozófiai irányzatok, amelyek a természet és ember kapcsolatának morális dimenzióiról, az ember felelősségéről és a természet értékéről értekeztek (Lányi & Jávorszki 2005)⁵. A természet értékéről, és használatáról szóló vita már a természetvédelem korai fázisában jelen volt. Amíg Gifford Pinchot a fenntartható erdőgazdálkodást támogatta, John Muir pedig a vadon megőrzését tartotta a legfontosabbnak (Piccolo et al. 2018). A modern konzervációbiológia és a természetvédelmi politika a 20. század második felében még az intrinzikus érték fontosságát hangsúlyozta (Soulé 1985). Az ezredforduló környékén azonban egyes természetvédők az instrumentális érték használatának szükségességét kezdték hangsúlyozni (Batavia & Nelson 2017, Kareiva & Marvier 2012). Az intrinzikus érték támogatói és az instrumentális érték képviselői között parázs vita bontakozott ki, amely során az egyik fél azzal érvelt, hogy az instrumentális értékek használata veszélyezteti a természet bizonyos elemeit, a másik oldal azonban az intrinzikus érték hatásosságát (illetve annak hiányát) kritizálta a jelenlegi társadalmi berendezkedés keretei között (Batavia & Nelson 2017, Kareiva 2014, Miller et al. 2011; Soulé 2013, 2014, Tallis & Lubchenco 2014).

A környezettudománnyal foglalkozó kutatók az elmúlt időszakban azt hangsúlyozták, hogy érdemes az intrinzikus és instrumentális érték közötti dichotómián túllépni, ugyanis léteznek olyan értékek, amelyek nem sorolhatóak be egyik kategóriába sem, és amelyek a természetvédelem számára fontosak lehetnek. Emiatt egy további értékkategória, a kapcsolati érték fogalmának a természet értékelésébe, illetve közpolitikai folyamatokba való integrálását javasolták (Arias-Arévalo et al. 2018, Chan et al. 2016, 2018, Muraca 2011). Himes és Muraca (2018) azzal érveltek, hogy a kapcsolati érték fogalma olyan meglátásokat tesz lehetővé, amelyek az intrinzikus és instrumentális értékek kizárólagos használatával kikerülnek a látókörünkéből. Az instrumentális, az intrinzikus és a kapcsolati érték ugyan különböznek egymástól, és összeegyeztethetetlen az értékük, de ettől függetlenül összekapcsolódnak, egy egységet alkotnak, amelyek együttesen képesek leírni a természet értékeinek komplexitását

⁵ A környezeti etika, mint morálfilozófiai irányzat létrejöttét többek között az olyan nagyhatású szerzők, mint Rachel Carlson, Lynn White Jr. vagy Garrett Hardin is inspirálták az 1970-es években. Ők hívták fel a figyelmet a világot és az emberi társadalmakat veszélyeztető környezeti problémákra és azok okaira (Kawall 2017).

(Himes & Muraca 2018:3). A kapcsolati értéket fontosnak tartó szerzők általában az eddig figyelmen kívül hagyott (pl. öslakos, spirituális, esztétikai) értékek környezeti értékelésbe való bevonása, és általánosságban az emberi értékelés empirikus valóságának teljesebb megértése miatt érvelnek a kapcsolati érték alkalmazása mellett. Emellett fontosnak tartják, hogy a kapcsolati érték fogalmának használata lehetőséget ad arra, hogy az intrinzikus és instrumentális értékekkel nem azonosuló értékelők saját nyelvükön, illetve világvilágképüknek megfelelő „keretezésében” tudják megfogalmazni a természethez társított értékeiket. A fogalom mellett érvelők arra is felhívják a figyelmet, hogy a kapcsolati értéken keresztül az ember és természet kapcsolatának kulturális értelmezései között fennálló hatalmi különbségekre is rávilágíthatunk (Himes & Muraca 2018).

3.1.1 Instrumentális és intrinzikus érték

A természet morálfilozófiai megközelítéseinek három fontos elemét fogom kiemelni ebben a részben: 1. az egyes megközelítésekben mi számít erkölcsös cselekedetnek: a konzekvencialista és deontológiai megközelítések különbsége, 2. a megközelítések a természethez milyen értéket társítanak: instrumentális és intrinzikus érték fogalma, 3. a megközelítések meddig terjesztik ki a morális közösség határát: antropocentrikus és nem-antropocentrikus etikák.

Az első pont megtárgyalásához a morálfilozófia két olyan megközelítését emelem ki dolgozatomban, amelyek nagy hatással vannak az ember és természet viszonyának erkölcsi megítélésére is. A következményelvű (konzekvencialista), illetve a kötelességelvű (deontológiai) etikák különbözőképpen ítélik meg a cselekedetek erkölcsőségét (Kovács 2008). A következményelvű vagy konzekvencialista etikák a cselekedeteket a következményeik alapján értékelik, vagyis a cselekvés eredményének „jósága” határozza meg, hogy erkölcsösnek számít-e a cselekvés. Ide tartozik többek között az utilitarizmus, vagyis a haszonelvűség. A klasszikus utilitarizmusban egy cselekvés akkor számít erkölcsösnek, ha a lehető legtöbb ember boldogságához járul hozzá, a preferencia utilitarizmusban pedig akkor, ha az teljesítette a preferenciák kielégítését (Bujalos 2007, Bird 2019). A környezeti etikára vonatkoztatott haszonelvűségben a természet értéke gyakran az ember számára nyújtott hasznosságot jelenti⁶.

A kötelességelvű vagy deontológiai etikák szerint az erkölcsös cselekvés az, amely a kötelesség, az erkölcsi szabály végrehajtásából, követéséből ered. Tehát egy cselekvés nem számítana helyesnek akkor sem, ha ugyan a következményeként az egyének vagy a társadalom számára biztosított hasznosság növekedne, viszont a cselekvés nem követné az erkölcsi szabályokat. A környezeti etikára alkalmazva a nem-antropocentrikus elméletekben ez úgy nyilvánul meg, hogy a természet pusztítása semmilyen körülmények közepette sem helyes vagy morálisan elfogadható. Az antropocentrikus deontológiai etikákban ezzel szemben bizonyos mértékű természetrombolás elfogadható, például, ha az adott cselekedet az emberi jogokat sérti, mivel utóbbiak ebben a megközelítésben felsőbbrendű morális érvénnyel rendelkeznek a természet értékéhez képest (Kovács 2008).

A második pont, amely a környezeti etikában leggyakrabban tárgyalt kérdés, az instrumentális és az intrinzikus érték kérdése. Az instrumentális érték kapcsán a természet, mint egy

⁶ Singer érző lényekre vonatkoztatott etikája is utilitarista, azonban nem kizárólag antropocentrikus, etikája az érzőnek minősített állatokra is kiterjed (Kawall 2017).

meghatározott cél eléréséhez szükséges eszköz jelenik meg. A cél gyakran az emberi jóllét, boldogság, anyagi haszon, a természet pedig ezen emberi célok elérésnek eszköze. Tehát ebben a felfogásban azért értékes a természet védelme, mivel az ember számára gazdasági hasznot hoz, vagy a fizikai, pszichológiai és spirituális egészségének elérésére szolgáló eszköz (Thompson 2017, Kovács 2008). Dolgozatomban ebben az általános értelmében fogom használni az instrumentális értéket, mint az ember számára fontos cél elérésének eszköze.

Az intrinzikus értéknek sokféle definíciója van. Az egyik definíció szerint az instrumentális érték ellentéte, vagyis nem eszköz, hanem önmagában való cél (O'Neill 1992), ezt képviseli például a mélyökológia (Naess 1973). A másik értelmezés, hogy az intrinzikus érték a természet nem kapcsolati jellegű jellemzőire vonatkozik, tehát azokra a tulajdonságokra, amelyek más dolgokra való hivatkozás nélkül leírhatóak. A harmadik értelmezés, hogy a természetnek objektív értéke van, amely független az értékelőtől (Kawall 2017, Kovács 2008, O'Neill 1992). Dolgozatomban az intrinzikus értéket egy általános értelemben fogom használni, vagyis az intrinzikus érték önmagában való cél, független az embertől, aki értékeli.

A környezeti etikák aszerint is feloszthatóak, hogy hol húzzák meg a morális közösség határát (demarkáció). Vagyis aszerint különíthetjük el őket, hogy a természet milyen tulajdonságokkal bíró elemeire terjesztik ki a morális státuszt, amely aztán közvetlen morális kötelezettséget jelent az egyén számára. A morális közösség részének lenni annyit jelent, hogy a tagok önmagukért értékesek, nem kezelhetőek eszközként, míg a közösségen kívül esők instrumentálisan lehetnek értékesek (Batavia & Nelson 2017, Kovács 2008, Muraca 2011). A morális közösségen kívül eső entitások csak a morális közösség tagjaival való kapcsolatukon keresztül, indirekt módon érdemesek morális megfontolásra. Az antropocentrikus etikák az emberekre terjesztik ki a morális státuszt, vagyis a természet elemeihez csak az embereken keresztül, az ember számára fontos funkcióik miatt rendelnek értéket. A nem-antropocentrikus etikák az emberen kívül a természet különböző elemeit is a morális közösség részének tekintik. Míg a pathocentrikus etikák az érző lényekre terjesztik ki a morális közösség határát, a biocentrikus etikák minden élő szervezetre. Az ököcentrikus etikák, köztük Aldo Leopold Föld-etikája, a fajoknak, az élőlények közösségének, az ökoszisztémáknak tulajdonítanak erkölcsi státuszt. A holisztikus etikák pedig akár az egész bioszférát bevonják a morális közösségbe (Batavia & Nelson 2017, Callicot 1989, Kovács 2008, Muraca 2011, Rolston 1991).

3.1.2 Érvék a kapcsolati érték fogalma mellett

Ebben az alfejezetben ismertetem azokat a munkákat, amelyek a kapcsolati érték fogalmának gondolatát a morálfilozófiai, illetve a környezettudományos diskurzusban felvetették. Először ismertetek olyan empirikus munkákat, amelyek az általam tárgyalt természetvédelmi konfliktus szempontjából fontos témákban, különböző tudományterületi megközelítésekkel tártak fel kapcsolati értékeket, vagy olyan társadalmi jelenségeket, amelyek a kapcsolati érték fogalmával írhatóak le. Azért tartom fontosnak a fejezetet az empirikus kutatások bemutatásával felvezetni, mivel a kapcsolati érték fogalma eléggé diffúz és sokrétű értelmezésekkel bír. A példák talán segítik a bevezetést a fogalom intuitív megértésébe, mielőtt rátérnék a fogalmi tisztázásra és a teoretikus kérdésekre.

A kapcsolati érték fogalmának két fő teoretikus forrása van, a fogalom egyrészt a környezeti etikai és másrészt a környezettudományokhoz sorolható környezeti értékelés irodalmában megfogalmazott problémákra vezethető vissza. A két tudományterület által felvetett kérdések ugyan bizonyos mértékig átfednek, azonban meglehetősen különböző problémák kezelésére javasolják a kapcsolati érték fogalmának bevezetését, emiatt külön tárgyalom az általuk felvetett problémákat. Először bemutatom a morálfilozófiai értekezésekben felmerült kérdéseket, amelyek később a kapcsolati érték fogalmának bevezetéséhez vezetnek. Majd ismertetem, milyen, a környezettudomány berkein belül, különösen a természet vagy ökoszisztéma-szolgáltatások értékelése kapcsán felmerült kérdések járultak hozzá a kapcsolati értékek gondolatához.

Végül felvezetem azt a javaslatot, amely a kapcsolati értékre egyfajta, a természet jelentéseire fókuszáló episztemológiai keretként és összekötő fogalomként tekint. Az elképzelés szerint ez alkalmat ad arra, hogy a környezeti értékelés és más, a környezet és társadalom kapcsolatát értelmező, a pozitivistá episztemológiai megközelítéstől eltérő, és kvalitatív módszerekkel dolgozó tudományterület között kapcsolódást lehessen találni.

Kapcsolati érték az empirikus kutatásokban

Több empirikus kutatás is rámutatott már a kapcsolati érték, illetve az ember és természet kapcsolatában rejlő értékek fontosságára. A következőkben a témánk szempontjából fontos kutatásokat ismertetek. Az alábbi kutatások a természetvédelem, vadászat/vadgazdálkodás és mezőgazdálkodás kapcsán tártak fel a kapcsolati érték kategóriájába sorolható társadalmi jelenségeket.

Egyes elképzelések szerint a természettel való kapcsolatnak vannak olyan formái, amelyek a modernitás és urbanizáció által generált hiányt hivatottak betölteni. Az állandó változás, a stresszes városi élet, a szennyezés, a tömeg, mind éles ellentétben áll a természet és a vidék tisztaságának, nyugalmanak, és értelemteliségének elképzelésével (Osbaldiston 2012). Az emberek a természethez való kapcsolódásban az értelmet keresik, a természettel való kapcsolat újrafelfedezésében és újratemtésében találják meg. A rurális területekre költözés, a természetjárás, a természet védelme iránti elkötelezettség, mind ezen értelemmel telibb, nyugodtabb élet keresését jelenti (Harvey 1989, Knippenberg et al. 2018, Osbaldiston 2012). Knippenberg és munkatársai (2018) azt találták egy természetvédelmi szakemberekkel készített vizsgálatban, hogy a jelentésteli élet és a természettel való kapcsolat, illetve a tudás iránti vágy fontosabb motiváció volt a résztvevők számára, mint a természet belső értéke. Van den Born és munkatársai (2017) természetvédelmi projekteken önkéntesekkel készített kutatásukban hasonlóképpen azt találták, hogy a természettel való összekapcsolódás érzése és a tudásvágy, illetve az értelemkeresés motiválta a résztvevőket.

List (1998) a vadászat etikai jellemzőit vizsgálva találta, hogy nagyon fontos szerepe van a természettel való kapcsolatnak a vadászat motivációjában is. A vadászat során ugyanis a vadász az ökoszisztéma részévé válik, a természettel való eggyé válás a vadászatban való részvétel egyik fontos hajtóereje. Ezt a komplex viszonyulást úgy írja le a szerző, hogy a vadászat célja az, hogy „újrajátssza a predációt”, amely a predátor és a préda között játszódik le a természetben. A vadász újraéli a természettel való ösztönös, ősi, atavisztikus kapcsolatot, amely az emberré válásban nagyon fontos szerepet töltött be. A vadászatban számos rítus és szokás

gondoskodik arról, hogy kifejezze a préda és a vadász közötti tiszteletről szóló kapcsolatot (pl. vadravatal). A préda-predátor kapcsolat újrajátszása próbára teszi a vadász képességeit, hogy ez autentikus maradjon, a sportszerűség előírása a vadász előnyét igyekszik szabályozni a vaddal szemben.

Vadászokról készített tanulmányában Tickle (2019) is arra kereste a választ, hogy a vadászat tevékenysége mennyiben kapcsolódik a modernitás okozta elidegenedés jelenségéhez, és mennyire képes arra, hogy a természetet és embert közel hozza egymáshoz (Harvey 1989). A megkérdezett vadászok és vadgazdálkodók a vadfajokkal való bánásmód felelősségéről, etikai kötelezettségekről, és a természetben való elmerülés élményéről számoltak be. Mivel a vadászat ellentmondásos társadalmi megítélése miatt folytonos defenzióra kényszerül, ezért a szerző azt is kiemeli, hogy előfordulhat olyan, amikor az ember és természet közelségének hangsúlyozása inkább a tevékenység legitimizációjára tett kísérlet, mint őszinte elköteleződés jelzése lehet. A szerző összességében a vadászat kommercializálódását, és áruvá válását tartja problémásnak, amely befolyásolja az ember és természet közötti viszonyt is (Tickle 2019).

A vadászat egyes fajtáit (nem kommerciális, minél kevesebb technológia) más szerzők is alkalmasnak tartják arra, hogy a természet és ember autentikus kapcsolatának visszaállítására tett kísérletnek minősüljenek (Peterson et al. 2011).

Természetesen azon kapcsolódásokat is a kapcsolati értékek közé sorolhatjuk, amelyekben a létfenntartás köti az embert a természethez vagy a földhöz. A gazdálkodói identitás és a hely között komplex kapcsolat van; a helyhez kötődés, helytől való függés, illetve a hely érzete vagy helyérzés (sense of place), mind nagyon fontosak a természettel való kapcsolat értelmezésében. A helyhez, farmhoz, földhöz való kötődésnek egyrészt társadalmi, másrészt fizikai komponensei vannak, vagyis a kötődés és identitás kialakulása egyrészt társadalmi folyamat, másrészt szerepet játszik benne a fizikai környezet is (Quinn & Halfacre 2014).

Gosling és Williams (2010) is azt találta ausztrál farmereket vizsgálva, hogy a helyhez kötődés fontos szempont volt a föld gazdasági értéke mellett. Spaling és Wood (1998) a föld iránt érzett kötelességet azonosította a gazdálkodók földhöz való viszonyában az utilitáriánus etika mellett. Úgy találta, a kötelesség kiterjedhet a jogosultságérzetre (az egyén joga a föld művelésére), a családi kötelékre (családi hagyaték művelése), illetve gondnokságra (Isten parancsára kell gondoskodni a földről) is.

A „jó gazdálkodó” koncepciója pedig a gazdálkodó helyi közösségben betöltött szerepére világít rá (Allen et al. 2018). Burton és Paraghawewa (2011) agrár-környezetgazdálkodási támogatások hatásait vizsgálva azt találta, hogy a támogatások azért nem okoznak hosszútávú attitűdváltozást a gazdálkodóknál, mert nincsenek kulturálisan beágyazva a helyi társadalmi kontextusba. A gazdálkodók ugyanis, amikor olyan előírásoknak felelnek meg, amelyek a termelést korlátozzák, úgy érzik nem művelik meg „rendesen” a földterületet. Az a benyomásuk, hogy a támogatások által megkövetelt előírások végrehajtásakor nem felelnek meg a „jó gazdálkodó” koncepciójának, amely a helyi közösségben meghatározó társadalmi norma, és amely nagyon fontos elem az identitásuk felépítésében. Azt találták, hogy a gazdálkodói identitás a társadalmi folyamatok és a fizikai tér (megművelt föld) kölcsönhatásából jön létre. A gazdálkodó képes a fizikai környezet vizsgálatával megállapítani,

hogy mely földek vannak megfelelő módon megművelve, s azon gazdálkodókat, akik nem felelnek meg a jó gazdálkodó képének, a helyi társadalomban hátrányok érik.

Ezek az empirikus kutatások csak egy kis szeletét jelentik a természet és ember kapcsolatáról szóló kutatásoknak, azonban talán betekintést tudtak nyújtani abba, hogy milyen témák sorolhatóak a kapcsolati érték fogalmába.

Morálfilozófiai érvek a kapcsolati érték fogalma mellett

A kapcsolati érték fogalmának gondolata elsősorban Barbara Muraca munkáiban kapott jelentőséget a morálfilozófiai irodalomban. Muraca (2011) azt a problémát vette fel, hogy míg a kanti deontológiai, vagyis kötelességelvű etika az emberi jogok területén nagyon jól működik, a nem-emberi lények esetében nem biztosít megfelelő védelmet. Az emberi jogok területén ugyanis a kötelességelvű etikából megfelelően származtathatunk közvetlen kötelességeket a morális közösség tagjaira vonatkozóan (tehát minden emberre kötelezően vonatkoznak az erkölcsi parancsok, egyetlen ember sem lehet eszköz semmiféle esetben, minden ember önmagért értékes), azonban a természet esetében ugyanez nem működik.

Úgy látja, hogy az egyik probléma a demarkáció, vagyis az erkölcsi közösség határának lehatárolása, amely véleménye szerint a kanti morálfilozófiában gyökerezik. A demarkáció arra vonatkozik, hogy kit tekintünk a morális közösség tagjának, és kinek tulajdonítunk intrinzikus értéket⁷. A demarkáció szükségszerűen magával hozza azt, hogy lesznek olyan csoportok, amelyek kívül rekednek a morális közösségen, amelyek nem önmaguk védelmében köteleznek cselekvésre, legfeljebb indirekt módon, és amelyek más értékelési lehetőség híján az instrumentális érték kategóriájába sorolódnak. Ez a fekete-fehér (vagy tagja egy entitás a morális közösségnek vagy nem) elhatárolás véleménye szerint az intrinzikus és instrumentális érték dichotómiájához vezet, és kizárja más típusú értékek figyelembevételét (Muraca 2011).

Ezen kívül véleménye szerint az egyre szélesebb kiterjesztés, amely a környezet egyes tagjaira irányul, fokozatosan gyengíti a deontológiai szigorúságot, vagyis a közvetlen erkölcsi kötelességek parancsát. Egyrészt azért hiányzik a közvetlen erkölcsi kötelesség parancsa, amikor a környezet tagjaira kiterjesztjük a morális közösség határát, mivel a kiterjesztés további ontológiai (lételméleti) és empirikus bizonyításokat kíván az alkalmazótól (milyen alapon kell kiterjeszteni a morális státuszt az adott természeti entításra, például, hogy csak az érző lényekre terjesszük-e ki vagy az összes élőlényre a morális státuszt, kik tartoznak az érző vagy élőlények közé, és miért ez számít megfelelő kiterjesztésnek). Másrészt a kiterjesztés esetenként szükségessé teheti a morális jelentőség osztályozását, a fokozatosság bevezetését, amely így már nem képes teljesíteni a közvetlen erkölcsi szigorúságot, vagyis azt, hogy valamely entitás tulajdonságaitól függetlenül, elidegeníthetetlenül érdemes legyen a morális státuszra (Muraca 2011).

A demarkáción kívül további probléma Muraca (2011) véleménye szerint, hogy a deontológiai etika nem igazán alkalmas a kollektív entitások, vagyis az ökoszisztémák, vagy a bioszféra védelmére. Véleménye szerint ugyanis egy ökoszisztémára/kollektív entításra nem lehet úgy tekinteni, mint egy önmagában való célra. Azzal azonban egyetért, hogy a közösségek nem

⁷ Az előző, 3.1.1 részben ismertettem, hogy a különböző szerzők milyen álláspontokat képviselnek a kérdésben, a környezet mely részeire terjesztik ki a morális közösség határát.

tekinthetőek csupán az őket alkotó egyedek számára instrumentális értékkel rendelkező entitásnak sem.

Muraca (2011) azt javasolja, hogy szükség van egy komplex értékelmélet kidolgozására, amely a fent kifejtett problémákat eredményesen tudja kezelni. A morális jelentőség megállapításához szerinte a kötelességetika mellett szükség van olyan morálfilozófiai megközelítésekre, amelyek nem köteleznek közvetlen cselekvésre és amelyekből az intrinzikus és instrumentális értéktől eltérő értékek is levezethetőek. Véleménye szerint szükség van egy komplex értékmegközelítés kidolgozására. Egy olyan megközelítést javasol, amely a deontológia mellett bevonja az erényetikai megközelítést, illetve az eudaimonikus etikát is. Az erényetika nem a kötelességek vagy a következmények alapján értékeli erkölcsösnek a cselekedetet, hanem az erények alapján, amelyeket az embereknek birtokolniuk kell. Az eudaimonia („jó élet” vagy „jól élt élet”) pedig egy egészséges, értelemmel és jelentéssel teli életet jelent. A jól élt élet a fejlődésről, tanulásról, a saját potenciál megvalósításáról szól, illetve egy morális elvek és erények mentén élt életről. Ez az élet szemben áll a fogyasztásközpontú, hedonisztikus megközelítéssel. Az eudaimonikus etika környezeti értékelésbe való beemelését más szerzők is javasolják (van den Born et al. 2017, Chan et al. 2018, Jax et al. 2013, Knippenberg et al. 2018).

Muraca (2011) szerint ez a komplex értékmegközelítés túllép az intrinzikus, instrumentális dichotómián, ezzel olyan nem-emberi élőlényeket is az instrumentálistól eltérő értékkel ruházhat fel, akik nem fértek be a morális közösségbe. Ezen kívül kiküszöböli a hosszadalmas bizonyítási eljárás problémáit, amelyre a deontológiai logika kötelezne, mivel más szempontokat is figyelembe képes venni az egyes döntéseknél.

A komplex értékelmélet kidolgozásakor Muraca (2011), Himes és Muraca (2018), illetve Chan et al. (2016) is arra hívták fel a figyelmet, hogy a természet intrinzikus értékelésekor szükség van az értékelő (szubjektum) és az értékelés tárgyának (objektum) szétválasztására vonatkozó feltételezések felülvizsgálatára. Az intrinzikus érték helyzetéről szóló viták akörül folynak, hogy az intrinzikus érték objektív vagy szubjektív értéknek tekinthető-e. Rolston megközelítése szerint a természetnek objektív módon van értéke⁸, vagyis az élőlények objektív módon foglalják magukba értéküket. Callicot ezzel szemben azzal ért egyet, hogy az intrinzikus érték szubjektív értékek, mivel megközelítése szerint az értékelés mindig szükségessé teszi az értékelő létezését, nem létezik érték az értékelőtől függetlenül (Batavia & Nelson 2017, Norton & Sanbeg 2021). Muraca (2011) szerint mind az objektivista, mind a szubjektivista megközelítés az értékelő és az értékelt természet elválasztására épül, és azzal érvel, hogy ez az elválasztás nem egy apriori módon létező dolog. Véleménye szerint az értékelés nem nevezhető sem objektívnek, sem szubjektívnek, inkább mindkettőt tartalmazza. Véleménye szerint a nem-emberi létezők értéke nem az emberi tulajdonításban gyökerezik, és nem is az entitásokban található, az „egy sokkal alapvetőbb ontológiai viszonyt tükröz, amely az emberek és nem-emberi létezők között áll fenn” (Muraca 2011: 382). Szerinte az érték az objektum és a szubjektum viszonyában lakozik, mind az értékelő szubjektum, mind az értékelt objektum a viszonyban gyökerezik, vagyis a kapcsolat az entitások részét képezi (Muraca 2011, 2016).

⁸ Bár Muraca (2016) szerint Rolston megközelítését inkább az objektív és szubjektív közötti átmenettel lehet jellemezni.

Ez elvezet ahhoz, a mind a szociológiában, mind az antropológiában széles körben tárgyalt kérdéshez, amely a természet és kultúra vagy társadalom elválasztásáról szól. Több meghatározó szerző a modernitás kritikáját ezen dichotómia hangsúlyozásával fogalmazza meg, és összefüggésbe hozza vele a környezeti problémákat. Bruno Latour (1999) híres könyvében („Sosem voltunk modernek”) például azt állítja, hogy a társadalom és a természet sosem volt különálló entitás, az csak a modernitás találmánya. Véleménye szerint az ember az ökoszisztéma részeként létezik. Arra int, hogy a társadalomtudósok apriori módon ne határozzák meg, hogy mi alkotja a társadalmat vagy a természetet, mert azok iteratív folyamatok során jönnek létre, amelyben az ember és természet vesz részt (Heywood 2017).

Vannak azonban olyan, a környezeti kérdésekkel foglalkozó kritikus szerzők, akik nem értenek egyet a természet és társadalom teljes „összeolvasztásával”. Andreas Malm (2018) például amellet érvelt, hogy szükséges fenntartani valamekkora mértékű távolságot, hogy képesek legyünk megérteni, mi történik (ki a felelős) a környezettel, és képesek legyünk szakpolitikákat alkotni. Szerinte a szubsztanciális egylényegűség elismerése mellett, amely annak elismerését jelenti, hogy mind a természet, mind a társadalom materiális tulajdonságokkal rendelkezik, fontos fenntartani, hogy a két rendszer különböző tulajdonságokkal is rendelkezik. Illetve annak felismerése is fontos, hogy a társadalom függ a természettől, és nem fordítva (Malm 2018).

Részben Latour gondolataira építve az antropológiában is megjelent egy megközelítés, amely az antropológia által használt apriori kategóriák és a vizsgált kultúrák kapcsolatát értelmezi újra, és kitér a természet és kultúra szétválasztására is. Az ontológiai fordulat azt feltételezi, hogy az egyes kultúrák nem különböző episztemológiákkal rendelkeznek, amelyek a valóság megismerésére törekszenek, hanem különböző ontológiákkal, vagyis a valóságuk különbözik egymástól. Ez hangsúlyos a természet és kultúra kapcsolatára vonatkozóan is. Az az ontológia fordulat feltételezése, hogy bizonyos kultúrákban a természet és az ember nem különül egymástól, emiatt ezek egy eltérő ontológiaként értelmezhetőek. Ezek az eltérő ontológiák nem ismerhetőek meg az antropológia apriori fogalmaival, például a természet és kultúra apriori szétválasztásával, hanem saját kategóriáik alapján kell értelmezni őket (de Castro 2014, Heywood 2017). Heywood (2017) véleménye szerint azonban az ontológiai fordulat sokkal inkább egy módszert jelent, amely az etnográfiai megfigyelések módjára vonatkozik, és nem magára az etnográfiai adat milyenségére. Az is kérdéses, hogy ezek a szerzők mennyire tudják megvalósítani azt, hogy nem alkalmaznak apriori fogalmakat, ugyanis sok ebben a hagyományban dolgozó szerzők egymáshoz hasonló megállapításokra jutottak hasonló filozófiai forrásokra alapozva.

A kultúrák különböző természetfelfogása a kapcsolati érték irodalmában is jelentős, a fogalom használatával támogatói szerint jobban képesek leszünk integrálni a döntésekbe azokat a nem-nyugati kultúrákhoz kapcsolódó felfogásokat, amelyek természettel való kapcsolatára jobban jellemző az, hogy a kultúra, társadalom és természet egységet alkot, és amely nem jeleníthető meg a természet szétválasztásán alapuló instrumentális és intrinzikus értékekkel (Chan et al. 2016, Himes & Muraca 2018, Muraca 2016).

Azon kérdés részleteinek megvitatása, hogy a természet és kultúra közötti határ létezik-e vagy sem, illetve, hogy a szétválasztás ontológiai vagy episztemológiai jellegű-e, meghaladja dolgozatom kereteit, ezért nem foglalok állást ebben a kérdésben. Valószínűleg a különböző

tudományterületek szerzői sokat fognak még vitázni ezen a kérdésen. Dolgozatomban én azt az álláspontot képviselem, hogy analitikus célból különállóként tekintek a természetre és a társadalomra, azonban azzal kapcsolatban nem foglalom állást, hogy a természet és társadalom elkülönül-e egymástól.

A természet értékeléséhez kapcsolódó érvek a kapcsolati érték mellett

A kapcsolati érték fogalma, építve az előző fejezetpontban tárgyalt morálfilozófiai megközelítésre, legjelentősebben a környezet értékeléséről szóló irodalomban bukkant fel. A környezet értékelésének fontossága a környezetpolitikai, illetve tágabban értelmezve a környezettel kapcsolatos döntések támogatásában jelentkezik. A környezeti értékeléshez erősen kötődik az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalma, illetve az ökoszisztéma-szolgáltatások értékelése, amely a természet és társadalom kapcsolódását tematizálja⁹ (MEA 2005, TEEB 2010). Az ökoszisztéma-szolgáltatások értékelése több tudományterület részvételével történik, némely esetekben interdiszciplináris módon, társadalom- és természettudományos tudományterületek együttműködésével. Az ökoszisztéma-szolgáltatások értékelésében a társadalomtudományok részéről jelentős szerepe van a főáramú környezetgazdaságtannak, illetve az ökológiai közgazdaságtannak is. Utóbbinak jelentős szerepe volt abban, hogy az értékelések fókuszát kitágította, többek között azzal, hogy a monetáris értékelés mellett más, például részvételi módszerek alkalmazását is javasolta. Egyes ökológiai közgazdász szerzők pedig új érték fogalmakat javasoltak, például a természet közgazdasági és ökológiai értéke mellett a társadalmi érték (social values) fogalmát. A társadalmi érték azokat az értékeket jelenti, amelyeket a monetáris értékeléssel nem volt lehetséges kifejezni, ilyenek például egy társadalom vagy közösség által közösen osztott értékek vagy normák (Kelemen 2013, Kenter et al. 2015, Stalhammar & Thorén 2019).

A kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások, amelyeket az ökoszisztéma nem-materiális hasznaiként szoktak nevezni¹⁰, az ökoszisztéma-szolgáltatások értékelésének egyik olyan területe, ahol kiemelkedő problémát jelent a monetáris értékelés szűkre szabottsága. Kulturális dimenziók minden ökoszisztéma szolgáltatáshoz kapcsolódhatnak, a kulturális ökoszisztéma szolgáltatások fogalma ezért sokkal tágabb annál, hogy csupán nem-materiális hasznokként vegyük őket figyelembe. Az ökoszisztéma-szolgáltatások szocio-kulturális értékelése nem végezhető el kizárólag monetárisan, emiatt fontosságuk ellenére a kulturális dimenziók sok esetben kimaradnak a környezetről való döntésekből. Ennek orvoslására az olyan, nem-monetáris értékelési eszközök, mint például a részvételi eszközök használatának szükségességét emelték ki az erről értekező szerzők (Chan et al. 2012).

A kapcsolati érték, mint a természet és ember közötti kapcsolat egy eddig elhanyagolt megközelítése, az IPBES (Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services) által javasolt új értéktipológiában is fontos szerepet kapott. Az IPBES a természet hozzájárulásainak fogalmát tárgyalva (NCP: nature's contributions to people), amely a

⁹ Az ökoszisztémaszolgáltatások legerjedtebb definíciója a Millennium Ecosystem Assessmenthez (MEA) kapcsolódik, amely az ökoszisztéma-szolgáltatások alatt az ökoszisztémák által a társadalom számára biztosított kézzel fogható és nem kézzel fogható hasznokat érti (MEA 2005).

¹⁰ Szintén a MEA definíciója szerint a kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások az ökoszisztémák azon nem-materiális jellegű hasznai, amelyek spirituális gazdagodás, kognitív fejlődés, önreflexió, rekreáció és esztétikai élmény formájában jelennek meg (MEA 2005).

természet és a jó minőségű emberi élet kapcsolatát gondolja újra, egy hármas felosztású rendszert hozott létre. Ez a rendszer magába foglalja a nem antropocentrikus/intrinzikus, és instrumentális értékek mellett a kapcsolati értéket is. A kapcsolati érték alatt azokat az értékeket érti, amelyek be vannak ágyazva a természet és az ember kapcsolatába. Az új értéktipológia bevezetése, amely egy folytonos átmenetként kezeli a materiális és nem materiális értékeket, a természethez kapcsolt hasznok és értékek sokszínűségének megjelenítését célozza a döntéshozatalban (Díaz et al. 2015, Pascual et al. 2017).

A kapcsolati érték alkalmazásának egyik legfontosabb nem morálfilozófiai érve, amely részben az ökoszisztéma-szolgáltatás értékelés fent tárgyalt módszertani nehézségeinek megoldására irányul, hogy az értékek minél szélesebb körének bevonását célozza a környezet értékelésébe. A kapcsolati érték fogalma alkalmas lehet olyan értéktípusok megjelenítésére, amelyek az instrumentális érték és intrinzikus érték dichotómiájába nem fértek bele, azonban fontos szerepet játszanak a természet értékelésében (ahogy azt az IPBES értéktipológiában is láttuk). A dichotómia mind a környezeti etikában, mind a természetvédelmi diskurzusokban gyökerezik. Az értékek sokszínűségét empirikus kutatások is alátámasztják (ezekből a fejezet elején néhányat bemutattam). A feltételezés az, hogy mindezen értékek kívül rekednek az értékelés keretein, így nem tudnak megjelenni a természetvédelmi folyamatokban, és nem írják le megfelelően az emberek természettel kapcsolatos értékeit és motivációit (Chan et al. 2016, Himes & Muraca 2018, Muraca 2016).

Ehhez kapcsolódóan több szerző azt a politikai érvet is hangsúlyozza, amely a természetfelfogások és értékek sokszínűségének hiányát környezeti igazságossági kérdésként fogja fel. Azt, hogy a döntéshozatalban bizonyos felfogások és értékek nem jelennek meg, az intrinzikus és instrumentális értékek (illetve az ezeket felhasználó diskurzusok), és a más kultúrák természetfelfogásai és értékelési gyakorlatai (köztük a már tárgyalt természet és kultúra szétválasztása) közötti hatalmi különbségekre vezet vissza. A kapcsolati érték bevonása a természet értékelésébe lehetőséget ad a nézőpontok és az értékek saját nyelven történő kifejezésére, amely hozzájárul a társadalmi igazságossághoz (Himes & Muraca 2018, Norton & Sanberg 2020, Muraca 2011, 2016).

A szerzők többféle módon építik be a kapcsolati érték fogalmát az értéktipológiájukba. Muraca (2016) saját korábbi munkájára (Muraca 2011), illetve Jax et al. (2013) megközelítésére alapozva az intrinzikus érték mellett a kapcsolati értéket különíti el második fő kategóriaként, az utóbbit viszont tovább bontja fundamentális, eudaimonikus, és tisztán instrumentális értékekre. A fundamentális kapcsolati értékeken azokat a kapcsolatokat érti, amelyek elengedhetetlenek az élet létrejöttéhez és fenntartásához (mint a fotoszintézis, illetve egyéb nem materiális, kulturális, szociális vagy spirituális folyamatok). Az eudaimonikus értékek alatt azokat az értékeket érti, amelyek a teljes, jó élethez vezetnek, és az ember számára, a velük való kapcsolat miatt fontosak. A tisztán instrumentális értékek alatt pedig azokat, amelyek hasznosak az emberek számára, mint eszközök.

Későbbi munkájában Himes és Muraca (2018) a kapcsolati értéket az értékek egy szűkebb, nem-instrumentális megközelítésére alkalmazza, és három érték kategóriát különít el: instrumentális, intrinzikus és kapcsolati értéket. A kapcsolati értéket antropocentrikus, de nem instrumentális értéknek írja le, amely a természettel való kapcsolatban kerül kifejezésre, illetve

a vele kapcsolatos felelősségvállalásban. Ez a kapcsolat nem képezi az alapját valamely emberi célt szolgáló eszköznek, hanem sokkal inkább részét képezi emberi mivoltunknak. „Cselekvéseket, tapasztalatokat, és szokásokat jelent, amelyek a jó, értelmes, felelősségteljes, és kielégítő élethez tartoznak” (Himes & Muraca 2018: 2).

Ehhez a tipológiához áll legközelebb Chan és munkatársai (2016, 2018) javaslata, amely a kapcsolati értéket az instrumentális és intrinzikus érték mellett egy harmadik érték kategóriának tekinti, és amely alatt preferenciákat, alapelveket és erényeket ért, amelyek interperszonálisak, de megjelenhetnek közpolitikák és normák formájában is. A kapcsolati értékekhez kötődő cselekvések, szokások és élmények hozzájárulhatnak az eudaimonikus értékek megvalósulásához, vagyis az értelemtel, felelősségtudó, és összességében teljesebb élethez. Dolgozatomban a természet értékeinek ezen tipológiájára, és a kapcsolati értékek ezen értelmezésére fogok utalni, amikor a kapcsolati érték fogalmát használom.

A természet elemeivel kialakított kapcsolat értéke, az ahhoz való kötődés azt jelenti, hogy szemben a természetre eszközként tekintő instrumentális értékkel, a kapcsolati értékben a természet nem cserélhető fel másra, nem helyettesíthető, az érték csak egy bizonyos természeti elemhez (vagy helyhez) kötődik (Himes & Muraca 2018).

A kapcsolati érték olyan formában is kifejezésre kerülhet, mint a kulturális identitás vagy a társadalmi kohézió (de Vos et al. 2018). De ide tartozhatnak olyan kérdések is, mint a helyhez való kötődés, a képességek megélése, a spiritualitás, az örökség, a természet esztétikai értéke vagy a természettel való törődés (stewardship) (Allen et al. 2018, Chan et al. 2016, Himes & Muraca 2018).

Himes & Muraca (2018) azt is felveti, hogy bár minden értékelés kapcsolati jellegű a forrását vagy a keletkezését tekintve, ahhoz, hogy jobban megértsük a kapcsolati érték fogalmát, meg kell különböztetni az értékelés folyamatának kapcsolati jellegét az értékelés tartalmától. Az értékelés folyamata arra utal, hogy hogyan lesz valami, amivel szembesülünk, fontos számunkra, hogyan kelti fel az érdeklődésünket. Az értékelés tartalmát pedig úgy definiálják, mint „az értékelés folyamatának terméke, amely arra utal, hogy *mit* értékelünk, és az érték hogyan artikulálódik” (Himes & Muraca 2018:2). Ezt úgy lehet értelmezni a kapcsolati érték esetében, hogy egyrészt az érték a kapcsolatból származtatható, másrészt a kapcsolat maga értékes, vagyis az értékelés tartalmát jelenti, annak van önértéke. Ezzel ellentétben ugyan az instrumentális érték szintén a kapcsolatból származik, azonban az értékelés tartalma az objektumhoz kötődik, nem a kapcsolathoz, az objektumnak van eszköz értéke (Stalhammar & Thorén 2019). Norton és Sanbeg (2020) egyetért azzal, hogy minden környezeti érték relációs jellegű, azonban nem tartják szükségesnek az értékelés forrásának és tartalmának megkülönböztetését, mivel azt az intrinzikus-instrumentális dichotómia újratermelésének tartják. Véleményük szerint a környezeti értékek megismerése egy adott szituációban legjobban az értékelő percepcióinak vizsgálatával lehetséges, amely az adott társadalmi kontextusban a kulturális jelentések megértésével lehetséges, vagyis amellet foglalnak állást, hogy a környezeti értékek társadalmi folyamatok során jönnek létre.

Az értékelés társadalmi folyamatokhoz való kötődése látható abban is, hogy a kapcsolati értékeknek fontos szerepe van a környezet különböző jelentéseinek elemzésében, vagyis annak megértésében, hogy az emberek milyen jelentéseket társítanak a természethez. A helyhez

kötődő, kontextusfüggő jelentések elemzése az, amely megmutatja, hogy a természet milyen fontosságú az életünkben (Chan et al. 2016, Stalhammar & Thorén 2019, Tadaki et al. 2017). Himes és Muraca (2018) sem csupán a kapcsolatból származtatják az értéket, amellyel véleményem szerint arra utalnak, hogy az értéképzéshez legalább részben társadalmi folyamatok is hozzájárulnak. Azt vezetik le, hogy az értékelés során azon dolgokat találjuk fontosnak és értékelésre méltónak, amelyek beilleszthetők a társadalmilag közös értelmezésekbe, amelyek narratívákon, normákon, intézményeken és társadalmi gyakorlatokon keresztül öltenek formát (Himes & Muraca 2018). Vagyis mondhatjuk azt, hogy az értékek és az értékelés legalább részben társadalmi konstrukció során jönnek létre (Arias-Arévalo et al. 2018).

Ahogy a két alfejezetben tárgyaltak alapján láthattuk, a kapcsolati értékek fogalma elég diffúz, Chan és munkatársai (2018) is elismerik, hogy a kapcsolati érték nem egyértelmű fogalom, emiatt sokan sokféle értelmezést látnak bele. Stalhammar és Thorén (2019) szerint az egyik legfontosabb ellentmondás abban a tekintetben jelentkezik a fogalommal kapcsolatban, hogy nem világos milyen elméleti tradíció felől közelíti meg az érték fogalmát, és milyen kérdésekre kíván választ adni. A környezeti etika kérdései például más típusú választ kívánnak, mint az ökoszisztéma-szolgáltatások értékelésében tárgyalt kérdések. Míg az előbbi normatív értékek elméletbe foglalását jelenti, tehát a természettel való helyes bánásmód kérdését tárgyalja, addig az utóbbi egy deskriptív megközelítés, amely leírja a társadalom tagjai által a természethez kapcsolt értékeket. A kapcsolati érték fogalma körüli diskurzus pedig szerintük egyszerre próbálja megcélózni a kétféle érték megközelítést¹¹. Egyfelől a környezeti etika különböző értelmezéseit célozzák, például kritizálják a környezeti etika természet és ember közötti éles elválasztását, másfelől fontosnak tartják a természethasználók, érintettek értékeinek megjelenítését a döntéshozatalban, amely már inkább a környezeti értékelés kérdéseire válaszol. Ennek tisztázása azért is fontos, mivel a normatív érték kategóriák szerepe nem az, hogy leírják, a társadalom tagjai milyen értékkel rendelkeznek (Stalhammar & Thorén 2019).

Azonban Stalhammar és Thorén (2019) minden fogalmi tisztázatlansága ellenére úgy látja, hogy sok előnye van a fogalomnak. Azzal érvelnek, hogy a kapcsolati érték több, mint egy új érték fogalom, a jelentésekre és kapcsolatokra való fókuszálása alkalmassá teszi arra, hogy egy olyan episztemológiai javaslatként tekintsünk rá, amely a természet konstruktivista megismerését javasolja. A kapcsolati érték fogalma ugyanis attól a pozitivist episztemológiai megközelítéstől távolíthat el minket, amelyek a konzervációbiológiát és a közgazdaságtant jellemzik, és amely a környezeti értékelések nagy részét megalapozza. A kapcsolati érték alkalmazása alkalmat adhat arra, hogy olyan társadalomtudományos irányzatok és elméleteik előtt nyissák meg a kaput, amelyek a természet kontextusfüggő jelentéseire és értelmezéseire fókuszálnak. Továbbá olyan kvalitatív módszertani megközelítések irányába mozdítsák el az értékek elemzését, amelyek alkalmasabbak a természet jelentéseinek elemzésére. A kapcsolati értékek összekötő fogalomként alkalmazhatóak a különféle episztemológiai megközelítések között, vagyis alkalmasak arra, hogy különböző tudásformákat integráljanak a környezeti értékelésbe, s ezzel elősegítsék a környezettudományos kutatás interdiszciplináris jellegét (Stalhammar & Thorén 2019). Hasonló a következtetésre jutott Norton és Sanbeg (2020) is,

¹¹ Stalhammar és Thorén (2019) szerint még egy harmadik terület, a környezetpszichológia kérdéseit is megválaszolja a kapcsolati érték fogalma, ezt a kérdést azonban nem tárgyalom a dolgozatomban.

amikor azt állították, hogy a kapcsolati érték fogalma kapcsán felvetett kérdések új szempontokat hoztak a környezeti etikai és környezeti értékelésről szóló diskurzusba. Szerintük a természet értékeire úgy kell gondolni, mint amelyek kontextusfüggőek, térben és időben változnak. Továbbá, hogy a társadalmi kontextus az, amely meghatározza a környezet értékelésének kulturális sokszínűségét. A két szerző is a módszerek újítását, az etnográfiai módszerek alkalmazását látja a környezeti értékek megismerése kulcsának.

Dolgozatomban a természet értékeit én is egy új episztemológiai megközelítésként fogom értelmezni. A kontextusfüggő, természet jelentéseire támaszkodó megközelítés alkalmazhatóságát az 5.1 fejezetben a ragadozómadarak és apróvadak versengő diskurzusainak elemzésével bizonyítom. Célom, hogy a természeti értékek ezen értelmezésére építve a környezeti értékelést összekötsem más releváns társadalomtudományok (szociológia, szociális antropológia) elméleteivel és empirikus kutatási eredményeivel, reményeim szerint ezzel gazdagítva az értékekről szóló környezettudományos diskurzust.

3.2 Az igazságosság komplex megközelítése

Dolgozatomban a természet és az ember kapcsolatának jelentéseit egy igazságossági elemzési keretbe helyezem, mivel azt feltételezem, hogy a természet értelmezései egy olyan társadalmi térben jönnek létre, amelyben az egyének helyzete nagy különbségeket mutat, vagyis úgy gondolom, hogy a természet jelentései egy egyenlőtlenségektől szabdalt társadalmi-gazdasági rendszerben jönnek létre. Ezen egyenlőtlenségek vizsgálatához a környezeti igazságosság egy olyan értelmezését hívom segítségül, amely Nancy Fraser¹² háromdimenziós igazságossági elméletén nyugszik.

A környezeti igazságosság három dimenzióját fogom megvizsgálni, amelyek a kulturális rendszer egyenlőtlenségeiből származó elismerési igazságossági, az ökonómiai rendszer egyenlőtlenségeiből fakadó elosztási igazságossági, és a politikai rendszer egyenlőtlenségeiből fakadó képviseleti igazságossági dimenzióit jelentik. Dolgozatomban ezen igazságossági dimenziók mentén a következő kérdéseket fogom megvizsgálni: mely természethez kapcsolt jelentéseknek van elsőbbsége, melyek kerülnek leértékelésre, kiknek van hozzáférése a természet használatához, kik rekesztődnek ki belőle, kik képviseltethetik magukat a természetről szóló döntésekben, kik marginalizálódnak?

Ebben a részben bemutatom Nancy Fraser igazságossági elméletét, amelyre a környezeti igazságossági elemzési keretemet alapozom. Az alfejezet első részében (3.2.1) röviden ismertetem a legfontosabb modern igazságossági elméleteket. Az alfejezet második felében (3.2.2) bemutatom a társadalmi elismerést elméletbe foglaló megközelítéseket, amelyeket Axel Honneth és Charles Taylor elméleteinek rövid ismertetésével teszek meg. Ezen elméletek közé illeszttem be Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletét, és mutatom be részleteiben az elismerés elméletek ismertetése után.

¹² Nancy Fraser feminista filozófus és politológus, aki többek között az igazságosság hármasság koncepciójának kidolgozása kapcsán lett ismert.

3.2.1 Igazságossági elméletek

Az igazságossági elméletek normatív elméletek, amelyek abban különböznek egymástól, hogy mit tekintenek az igazságos társadalom feltételeinek, illetve építőköveinek. Az igazságossági elméletek fókuszában sok esetben az elosztási igazságosság, vagyis a disztributív igazságosság, a társadalmi javak igazságos elosztásának kérdése áll. Többféle elméletet lehet alkalmazni a szocio-ökonómiai igazságosság kérdésében, ezek közül néhányat röviden áttekintek dolgozatom ezen részében. A legkézenfekvőbb John Rawls méltányosságként felfogott igazságosságelmélete, de ide tartozik Ronald Dworkin és G.A. Cohen szerencse egalitarianizmusa, vagy Robert Nozick libertariánus elmélete is. Amartya Sen és Martha Nussbaum képességszemlélete elrugaszkodik a javak igazságos elosztásának kérdésétől, és a képességek kibontakozását állítja előtérbe.

John Rawls (1997) méltányosságként felfogott igazságosság elmélete a szerződéses igazságosságelméletek közé tartozik. Központjában az a gondolat áll, hogy az emberek közötti méltányos megegyezés vezet az alapvető javak egyenlő elosztásához, vagy egy olyan elosztáshoz, amely ugyan nem egyenlő, ám amivel mégis mindenki jól jár. Elmélete azon a feltevésen alapszik, hogy az igazságos társadalom tagjai nem egymás ellenében dolgoznak, hanem együtt hozzák létre a társadalom javait, a tagok munkája a többiek munkájára épül. Ez a társadalom nem mentes egyenlőtlenségektől, de az csak olyan mértékig létezik, hogy a hátrányosabb helyzetben lévők se érezzék méltánytalannak. Rawls elmélete két alapelven nyugszik, egyrészt az egyéni szabadságjogok védelmén, másrészt az egyenlőség elvén. Az előbbi védi az állampolgárokat a közjó önkényével szemben, az utóbbi biztosítja, hogy mindenki méltányosnak érezze a helyét a társadalomban. A méltányos egyenlőség azt biztosítja, hogy a jobb pozícióban lévők valóban azért legyenek a pozíciójukban, mert a legalkalmasabbak a pozícióra, és nem azért, mert jobb helyre születtek és előnyösebb helyzetből indultak az életben. Emiatt azok, akik kevésbé előnyös helyzetben vannak, sem élik ezt meg méltánytalanságként. A társadalmi előnyöknek olyan pozíciókhoz kell emiatt kötődniük, amelyek mindenki számára egyforma mértékben elérhetőek, vagyis azonos képességekkel és erőfeszítéssel, azonos eséllyel lehessen hozzájutni az adott pozícióhoz. A társadalmi egyenlőtlenség azonban csak olyan mértékben megengedett, amely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a legrosszabb helyzetben lévők is a lehető legjobb helyzetbe kerüljenek. Ez a különözeti elv, amely Rawls elméletében érvényesül a méltányos egyenlőség elve mellett (Bird 2019, Gébert 2012, Rawls 1997).

Rawls méltányos egyenlőség elve nem foglalkozik azzal, hogy az emberek miért rendelkeznek különböző képességekkel, nem próbálja kompenzálni a társadalom tagjait a képességeik önhibájukon kívüli különbségeiért. A „szerencse egalitáriánus” szerzők, például Dworkin és Cohen, azt az álláspontot képviselik, hogy az önhibán kívüli, a szerencse hiányából fakadó hátrányokat az igazságos társadalomnak kompenzálnia kell, a társadalmi előmenetelnek csak az erőfeszítéstől és saját döntéseiktől kellene függenie. Úgy gondolják, hogy az igazságtalannak számítana, ha a társadalom javainak elosztását a sors kifürkészhetetlen útjai határoznák meg (Anderson 1999).

Robert Nozick igazságosságelmélete szintén igencsak eltér Rawls megközelítésétől, azonban ő libertariánus irányból közelíti meg az igazságosság fogalmát. Nozick ugyanis elegendőnek

tartja az egyéni szabadságjogok biztosítását ahhoz, hogy többé-kevésbé igazságos társadalom jöjjön létre. Véleménye szerint az embereket az előnyösebb adottságaik, tehetségük, szorgalmuk predesztinálja a szabad versenyben elért kedvezőbb pozíciójuk megszerzésére, az egyenlőtlenségekben semmi igazágtalan nincs szerinte, azok a képességek különbségét tükrözik (Bird 2019).

A képességszemlélet Amartya Sen elmélete, amelynek középpontjában az a szándék áll, hogy elválassa a fejlődés eszközeit a fejlődés céljától, és az eszközök birtoklása helyett arra összpontosítson, hogy az ember mit tud tenni, mivé tud fejlődni. Sen szerint ugyanis a jóllét eléréséhez szükséges képességek kibontakozása az igazságosság megvalósulásának feltétele. Képességek alatt olyan lehetőségeket, személyes képességeket ért, amelyekkel az egyének el tudják érni céljaikat, fejlődni tudnak olyan módon, hogy elérjék azt az életet, amelyet értékesnek tartanak. A társadalom célja, hogy az egyének szabadon választhassák meg milyen életet kívánnak élni (Juhász et al. 2015, Gébert 2012, Pataki 1998). A képességszemlélet egy másik jelentős képviselője Martha Nussbaum, aki szintén úgy gondolja, a társadalmi igazságosság feltétele, hogy a társadalom tagjai egyenlőek legyenek képességeikben, vagyis egyenlő lehetőségeik legyenek a társadalomban. A különbség a két szerző között abban nyilvánul meg, hogy míg Sen úgy gondolja, hogy a szükséges képességeket a politikai közösségnek kell meghatároznia, Nussbaum összeállított egy univerzális listát a képességekről, hogy így összehasonlíthatóvá, megfigyelhetővé váljon a társadalom egyes tagjainak helyzete (Gébert et al. 2016).

3.2.2 Elismerési elméletek és Nancy Fraser igazságosságelmélete

Összehasonlítva az eddig tárgyalt igazságossági elméletekkel, Nancy Fraser igazságosságelmélete a kritikai elméletek közé tartozik, vagyis nem csupán normatív elmélet, amely azt vezeti le, hogy milyen feltételekkel beszélhetünk igazságos társadalomról, hanem arra is próbál választ adni, hogy milyen egyenlőtlenségek jellemzik a jelenlegi nyugati, kapitalista társadalmak felépítését, illetve azt is, hogy milyen politikákkal kezelhetőek az egyenlőtlenségek (Huszár 2010). Fraser elméletének középpontjában a politikai cselekvés áll, annak társadalmi feltételeit keresi. Arra keres választ, hogy mikor tud megvalósulni a részvételi egyenlőség (participatory parity), vagyis annak a lehetősége, hogy az emberek egymással egyenrangúan legyenek képesek érintkezni a társadalomban. Ahhoz, hogy ez a normatív elvárás teljesülhessen, a társadalomban minimum két, de akár még több (elosztási, elismerési és képviseleti) dimenzióban létező egyenlőtlenségeket kell felszámolni (Fraser 1997, 2001, Huszár 2010).

A másik különbség az eddig tárgyalt elméletekkel, hogy Fraser bevonta az elismerés fogalmát is az igazságosság értelmezésébe. A társadalmi igazságosság fogalma ugyanis a társadalmi mozgalmak (feminista mozgalom második hulláma, polgárjogi mozgalom, öslakos mozgalmak) térnyerésével a 20. század második felére kibővült a szocio-ökonómiai igazságosság mellett a társadalmi elismerés kérdésével is. Az igazságossági kérdések fókuszra a szocio-ökonómiai igazságosság kérdései, vagyis a társadalmi osztályok közötti konfliktusok, a kizsákmányolás és az érdekek védelme mellett a kulturálisan meghatározott csoportok identitásának, értékeinek védelmére, illetve a kulturális elnyomás kérdésére (nemek, rasszok közötti, etnikai megkülönböztetés) is kiterjedt.

Az, hogy kevesebb szó esik az osztályok közötti különbségekről, illetve, hogy a szocio-ökonómia igazságosság témája mellett az „identitáspolitikának” sokkal nagyobb szerepe lett a politikai közbeszédben, és az akadémiai hagyományban, még arra is engedhetne következtetni, hogy a kulturális dominancia elleni fellépésnek nincs elosztási igazságossági dimenziója, és a szocio-ökonómiai igazságosság elvesztette jelentőségét. Fraser szerint azonban az osztály és az identitás (vagy státusz) közötti választóvonal, a kultúra és a gazdaság elválasztása mesterséges konstrukció, és a továbbra is fennálló szocio-ökonómiai egyenlőtlenségek rámutatnak az újraelosztási kérdések jelentőségére a társadalmak működésében. Fontosnak tartja azonban az elismerési kérdéseket is, emiatt ahelyett, hogy egy ez egyben elutasítaná az identitáspolitikát, inkább egy olyan kritikai elmélet fejlesztésére tett kísérletet, amely az elismerési politikáknak, vagy a különbözőség politikáinak azon változatait építi be, amelyek összeegyeztethetőek az egyenlőség politikáival. Vagyis olyan módon értelmezi az elismerési és elosztási egyenlőtlenségeket, amelyek erősítik egymást (Fraser 1995, 1997).

Az elismerés kérdései a kulturális reprezentáció kérdései körül forognak. A domináns kultúrához kötődő interpretációs és kommunikációs elnyomás, vagy el nem ismerés, illetve a lealacsonyítás is részét képezik az elismerési igazságosságnak. Jelentősebb teoretikusai Axel Honneth (1992) és Charles Taylor (1992), akik az egyéni, pszichológiai hatásokra fókuszálnak az elismerés tárgyalásakor. Ezzel szemben határozza meg pozícióját Fraser, amikor igazságossági elméletébe bevonja az elismerés kérdését.

Az elismerés egyik jelentős teoretikusa Charles Taylor elméletét aköré a gondolat köré építette fel, hogy az elismerés nem valamiféle komolytalan követelés, hanem az emberi élet egy fundamentális alkotórésze, fontos emberi szükséglet. Mind az emberek identitása, mind a személyiség autentikussága ugyanis interszubjektív, mások elismerésétől függ, és egy sor kulturális jelentés járul hozzá a létrejöttéhez, amelyet a társadalom szolgáltat az egyének számára (Coolsaet & Néron 2020, Fraser 2001). Míg Taylor inkább az önmeghatározással foglalkozik, az elismerés másik legfontosabb szerzője Honneth összeköti az elismerés kérdését az igazságossággal. Honneth szerint a társadalom akkor igazságos, ha biztosítja a csoport tagjai számára az identitás képzés és önmegvalósítás lehetőségét, vagyis szerinte az el-nem-ismerés az igazságtalanság egyik formája (Coolsaet & Néron 2020, Fraser 2001, Huszár 2010).

Fraser (2001) ezzel szemben elszakad az elismerés pszichologizáló megközelítésétől, illetve a csoportidentitástól, és inkább a társadalmi kapcsolatok, a társadalmi státusz irányába tolja el érveit. Véleménye szerint akkor valósul meg az el nem ismerés, ha a kulturális intézmények úgy strukturálják az interakciókat az emberek között, hogy lesznek olyanok, akik alsóbbrendűnek számítanak, akik ki lesznek zárva, vagy láthatatlanok maradnak. Lesznek tehát olyanok, akik nem tudnak részt venni a közéletben egyenlő módon, vagyis, esetükben nem valósul meg a részvételi egyenlőség (parity of participation). Ez azt jelenti, hogy a társadalom bizonyos tagjai számára megtagadja, hogy teljes értékű partnerként vegyenek részt a társadalmi kapcsolatokban. Bizonyos kulturális értékek normatívként intézményesülnek, míg mások az alsóbbrendű vagy nem megfelelő kategóriába kerülnek. Fraser azt tekinti elismerési igazságtalanságnak, ha domináns kulturális értékek megakadályozzák bizonyos egyének és csoportok részvételét a társadalom működésében (Fraser 1997, 2001).

Fraser (1997, 2001) azzal érvel, hogy az elosztási és az elismerési igazságosságot együtt kell kezelni, ugyanis a részvételi egyenlőséghez két dolog szükséges: 1) a materiális erőforrások olyan elosztása, amely lehetővé teszi a társadalom tagjai számára, hogy függetlenek legyenek, 2) a kulturális értékek olyan intézményes szerveződése, amely egyenlő mértékben biztosítja mindenki számára a tiszteletet¹³. Fraser számára ugyanis a társadalmat alapvetően kétféle egyenlőtlenség jellemzi, szerinte az egyenlőtlenség egyrészt az osztálystruktúrában, másrészt a státushierarchiában ölt testet. A két dimenzió együttes használatával mind az ökonomizmus, mind a kulturalizmus túlságosan szűknek ítélt megközelítését el szeretne volna kerülni (Huszár 2010). A szocio-ökonómiai igazságosság kérdését Fraser általánosságban értelmezi, minden olyan szocio-ökonómiai elméletet ideértve, amelyben az igazságtalanság a társadalom politikai-gazdasági rendszeréből fakad, és amely az egyenlőséget tűzi ki céljául (Fraser 1997). Fraser (1995, 1997:13) olyan példákat hoz a szocio-ökonómiai igazságtalanságra, mint a „kizsákmányolás (a munka gyümölcsének elsajátítása mások által), gazdasági marginalizáció (kizárólag nemkívánatos és rosszul fizetett munkákhoz való hozzáférés, vagy a jövedelemszerző munkához való hozzáférés korlátozottsága) és depriváció (megfelelő szintű életszínvonalhoz való hozzáférés hiánya)”. Az elismerési igazságtalanság, amely véleménye szerint az értelmezés, interpretáció és kommunikáció társadalmi struktúráiban gyökerezik, kiterjed: a „kulturális uralomra (az értelmezés és kommunikáció mintázatainak való alárendeltség, amelyek egy másik kultúrához tartoznak, és amelyek idegenek a saját kultúrától és/vagy ellenségesek azzal), az elismerés hiányára (a saját kultúra láthatatlanná válása a domináns kommunikatív, interpretatív és értelmezési gyakorlatokon keresztül) és a tisztelet hiányára (lealacsonyító és becsmérelő módon való bánásmód a nyilvános társadalmi reprezentációban, illetve a mindennapi érintkezések során)” (Fraser 1995, 1997:14).

Fontos kiemelni, hogy Fraser analitikus különbségtételként kezeli a dimenziókat, vagyis kétféle nézőpontként tekint rájuk, nem két különálló létezőként. Ezzel mind a szubsztantív dualista megközelítésektől (amelyek a kultúra és gazdaság szféráját két különálló cselekvési térréként értelmezik), mind a posztstrukturalista antidualista elméletektől (amelyek szerint nem különíthető el a két szféra) elhatárolódik (Fraser 1995, 1997, Huszár 2010).

Elmondható, hogy minden gazdasági intézménynek van kulturális dimenziója és minden kulturális gyakorlatnak van gazdasági-politikai dimenziója is. A két dimenzió egymásba fonódik, és egymást erősítik. A szocio-ökonómiai hátrányok „megnehezítik vagy lehetetlenné teszik a kulturális életben, a nyilvánosságban, vagy a mindennapi életben való részvételt”. „A kulturális normák pedig, amelyek valamely csoport irányába elfogultak, beépülnek az állam intézményeibe, illetve a gazdaságba” (Fraser 1995, 1997:15).

Véleménye szerint a két igazságosság integrációjára kellene inkább fókuszálni, és egy olyan közös keretrendszer alkalmazni, amely mindkét igazságossági kérdést egyszerre vizsgálja (Fraser 1995, 1997, 2001, Kaplan 2020, Huszár 2010). A kritikai megközelítés az elmélet alkalmazásakor egy olyan keretrendszer használatát javasolja, amely a diszkurzív (vagyis a kulturális, szimbolikus folyamatok) és a politikai közgazdaságtani elemzés integrációját teszi

¹³ Ez alól kivételt képeznek az olyan értékek, amelyek veszélyt jelentenek más értékekre és végeredményben veszélyeztetik mások egyenlő részvételét a társadalomban. Ilyenek például az anti- ökológikus érvek, amelyek veszélyeztetik a jövő nemzedékek jóllétét.

lehetővé, mivel az analitikus keret összeköti a szimbolikus elnyomás és a materiális kizsákmányolás elemzését (Fraser 2001).

Az igazságossági kérdések orvoslata kapcsán is két típusú beavatkozást különít el Fraser (1995, 1997). A szocio-ökonómiai igazságtalanság az újraelosztás útján oldható fel, a kulturális igazságtalanságok problémájának gyógyszerét pedig elismerésnek nevezi. Az első alatt a politikai-gazdasági rendszer átstrukturálása értendő, amely például a jövedelem újraelosztása, vagy a munkamegosztás átszervezésében ölthet testet. A második kulturális vagy szimbolikus változást követel meg, amely a korábban leértékelt identitások, kulturális termékek újra értékelését, újra értelmezését, vagy a kommunikációs és értelmezési keretek újra szabását is jelentheti. Az elválasztás ismét analitikai, a valóságban az újraelosztó politikák általában feltételeznek egy elismerésről alkotott elképzelést, és az elismerési politikák is néha alapozhatnak elosztási politikákra.

Az elosztási és elismerési követelések együttes teljesítését Fraser véleménye szerint az teszi nehezkessé, hogy míg az előbbi a különbségek eltörlését követeli, az utóbbi a csoportok közötti különbségek elismerését célozza. Ez abban a két esetben, amikor az igazságtalanság alapvetően csak az egyik típusú dimenzióban gyökerezik, nem okoz gondot. Ez a valóságban nem igazán fordul elő, azonban heurisztikus célból elkülönít két ilyen típust. Ha az igazságtalanság alapvetően szocio-ökonómiai elosztási problémákban gyökerezik (mint az osztályharc esetében), és az elismerési dimenzió ebből származtatható, akkor az újraelosztás megfelelő orvosság. Ebben az esetben a követelések semmiféleképpen nem azt célozzák, hogy a proletariátust, mint csoportot megőrizzék, inkább az egyenlőség a cél. Amennyiben pedig az igazságtalanság elsősorban a kulturális mintázatokban gyökerezik, és az elosztási dimenzió ebből vezethető le (mint a szexualitás esetében), akkor a megoldás az elismerés lesz. A második esetben a csoport különbözőségének elismertetése a cél (Fraser 1995, 1997).

Azonban véleménye szerint azokban az esetekben, amikor a két típusú igazságtalanság mind a szocio-ökonómiai rendszer működésére, mind a kulturális mintázatokra visszavezethető, a megoldás kevésbé egyszerű. Ezen esetekben egyik dimenzió sem vezethető le a másiktól, mindkettő elsődlegesen gyökerezik a politikai gazdasági és kulturális okokban, emiatt a megoldások sem törekedhetnek kizárólag az újraelosztásra, vagy az elismerésre. Egyik példaként a nők helyzetét hozza fel¹⁴: a nem egyrészt politikai gazdasági kategória, tehát a nők által elszenvedett egyenlőtlenség a szocio-ökonómiai rendszerben gyökerezik, másrészt a nem elismerési igazságtalansági szempontból is jelentős, az elismerés problémái a kulturális normák alapján meghozott értékítéletekből vezethetőek le (Fraser 1995, 1997).

A nőket érintő elosztási igazságossági dimenzió egyrészt a szocio-ökonómiai rendszer produktív (fizetett bér munka) és reprodukív munka (fizetetlen munka, amely az élet fenntartását és újratermelését célozza, ide tartoznak például a gyermeknevelési és háztartási feladatok) nem mentén való szétválásában mutatkozik meg, amely során a reprodukív munka elsősorban a nőkre hárul. Ezen kívül a szocio-ökonómiai rendszer a fizetett munkák esetében is szétválik a nemeket vizsgálva, a jobban fizetett, a férfiak által dominált, és a rosszabbul

¹⁴ Bár témánk szempontjából nem tűnik relevánsnak a nők helyzete, amiatt tartottam fontosnak részletesen bemutatni a kérdést, mivel érvelésében Fraser a nők helyzetén keresztül vezette le azt az esetet, amikor a két típusú igazságosság egyaránt szerepet játszik az egyenlőtlenség kialakulásában.

fizetett, nők által dominált foglalkozásokra. Ezen igazságossági dimenzió megoldása újraelosztással, vagyis a szocio-ökonómia rendszer nemek mentén való szétválasztásának megszüntetésével lenne lehetséges (Fraser 1995, 1997).

A nőket érintő elismerési igazságossági dimenzió egyrészt a férficentrikus normákban jelenik meg, amelyek a maszkulin tulajdonságok felértékelését jelenti, illetve a kulturális szexizmust foglalják magukba, utóbbi a nőiesnek tartott tulajdonságok és dolgok leértékelését jelentik. Ezek az igazságossági kérdések az elismerés szférájába sorolhatóak és viszonylag függetlenek a politikai gazdasági kérdésektől, emiatt kizárólag újraelosztási megoldásokkal nem lehet kezelni őket, szükség van elismerési gyógymódokra is. Ezek a gyógymódok a kulturális értékelés megváltoztatását, a férfias tulajdonságok elsőbbségének újragondolását, illetve az ezzel összefüggő gyakorlatok, vagy törvényi szabályozás újratervezését jelentik. A két dimenzió természetesen nem különül el teljesen egymástól, összefonódnak és egymást erősítik, például a férficentrikus normák intézményesülten jelennek meg a gazdaságban, és az államban, a nők gazdasági hátrányai pedig korlátozzák a nők részvételét a kultúra létrehozásában, vagy a nyilvánosságban. A nehézséget az jelenti, hogy a kétféle dimenzió megoldása egyszerre nehezen megvalósítható. Míg az újraelosztás a különbségek felszámolására törekszik, addig az elismerés a csoport specifikus tulajdonságainak elismerését célozza (Fraser 1995, 1997).

Az újraelosztás és elismerés ellentétének megtárgyalásakor Fraser (1995, 1997) két típusú megoldást vázol fel, amelyeket affirmatív és transzformatív gyógymódoznak nevez (1. táblázat). Az affirmatív megoldások anélkül próbálnak megoldást találni az igazságossági problémákra, hogy az őket létrehozó kereteket megváltoztatnák. Ezzel szemben a transzformatív jóvátételek megpróbálják átszervezni az igazságtalanságokat termelő kereteket, és új keretezés létrejöttét segítik elő.

1. Táblázat: Affirmatív és transzformatív megoldások az elosztási és elismerési igazságossági problémákra

	Affirmatív megoldás	Transzformatív megoldás
Elosztási igazságosság	Liberális jóléti állam	Politikai-gazdasági rendszer átalakítása
Elismerési igazságosság	Multikulturalizmus	Dekonstruktív politika

Forrás: Fraser (1997)

Az affirmatív megoldások az elismerési kérdések esetében a leértékelt csoport identitások elfogadását célozzák úgy, hogy eközben a csoportok identitásának tartalmát nem kérdőjelezzik meg, illetve a csoportok közötti különbségeket létrehozó folyamatokat is érintetlenül hagyják (pl.: multikulturalizmus). Ezzel szemben a transzformatív gyógymódok megváltoztatják a különbségeket előállító kulturális-értékelési struktúrákat, és megkérdőjelezzik a csoport identitásokat és a csoportok közötti különbségtételeket (dekonstrukció vagy lebontó politikák). Az elosztási kérdések affirmatív megoldásai a meglévő politikai-gazdasági struktúrákat nem változtatják meg (legtöbbször a liberális jóléti állam politikáival azonosítják). A gazdasági szempontból hátrányos helyzetű csoportok fogyasztásból való nagyobb részesedését segítik elő, a termelés viszonyait azonban érintetlenül hagyják. Ezek általában a foglalkoztatottak számára

a társadalombiztosítási programok elérését, a munkanélküliek vagy alulfoglalkoztatottak számára pedig segélyek kifizetését jelenti. Ez a fajta politika ahelyett, hogy megszüntetné az osztályok közötti különbségeket, a munkásosztály munkával rendelkező és munkanélküli tagjai közötti különbségre irányítja a figyelmet. Ezzel egy új csoportok közötti szembenállást hoz létre, amelyben a szegények az értelmetlenek kategóriájába kerülnek, és végső soron ez azzal jár, hogy az újraelosztási politika elismerési problémákat okoz. Ezzel szemben a transzformatív politikák az egyenlőtlen viszonyokat a politikai-gazdasági struktúra átalakításával, és a termelési viszonyok átstrukturálásával kívánják megszüntetni. Ez a jóléti programok kombinálását jelenti például a progresszív adózással, a foglalkoztatás minden állampolgárra való kiterjesztésének kísérletével, az állami vagy közösségi tulajdon magasabb arányával, és a demokratikus döntéshozattal. Ezek a politikák nem hoznak létre stigmatizált csoportokat, nem hoznak létre új elismerési problémákat, inkább kölcsönösséget és szolidaritást közvetítenek a társadalom tagjai között (ezzel némiképp megoldást is kínálnak az elismerési problémákra) (Fraser 1995, 1997).

Fraser (1995, 1997) a különböző affirmatív és transzformatív politikák összeegyeztethetőségét vizsgálva azt találta, hogy bizonyos párosítások jobban megoldották az elosztási és elismerési politikák ellentétéből adódó problémákat, míg mások kevésbé voltak összeegyeztethetőek egymással (2. táblázat). Az affirmatív elosztási politikák és a transzformatív elismerési megoldások nem igazán valósíthatóak meg egyszerre, mivel az előbbiek a csoportképződés irányába hatnak, míg az utóbbiak a csoportok határainak lebontását célozzák. Hasonló módon a transzformatív elosztási megoldások és az affirmatív elismerési politika ellentétes irányú folyamatokat céloznak, az előbbi fel kívánja számolni a különbségeket, az utóbbi viszont a megerősítésüket segíti elő.

2. Táblázat: Affirmatív és transzformatív politikák kombinációi

	Affirmatív elosztási politika	Transzformatív elosztási politikai
Affirmatív elismerési politika	Liberális újraelosztási politikák és csoport különbségek hangsúlyozása	-
Transzformatív elismerési politika	-	Politikai-gazdasági rendszer átalakítása + dekonstrukciós kulturális politika

Forrás: Fraser (1997)

A másik két párosítás összeegyeztethetőségét ismét a nemek közötti egyenlőtlenségeken keresztül lehet bemutatni. Amennyiben az affirmatív elosztási és elismerési megoldásokat párosítjuk, az affirmatív elosztási politika biztosítja a nők egyenlő hozzáférését a munkahelyekhez és oktatáshoz, míg a munkák számát és természetét nem változtatja meg. Az affirmatív elismerési politika (a kulturális feminizmus), amely a nőies tulajdonságok felértékelését célozza, a férfias és nőies tulajdonságok kettéválasztását meghagyja. Fraser problematikusnak tartja ezt a párosítást, mivel a liberális feminizmus nem strukturálja újra a szocio-ökonómiai rendszer nem szerinti szétválasztását, és nem csak hogy újratermeli a különbségeket, de hozzájárul ahhoz, hogy a nőket értelmetlennek tüntesse fel, vagyis, hogy

elismerési igazságossági problémákat hozzon létre. Fraser úgy látja, hogy az affirmatív elismerési politika pedig, vagyis a nők kulturális különbségeinek hangsúlyozása az affirmatív elosztási politikák hatásait ássa alá, amelyek az egyenlő bánásmód szükségességét hangsúlyozzák (Fraser 1995, 1997).

A transzformatív elosztási politika például a feminista szociáldemokratizmus egy formáját jelentheti. A transzformatív dekonstruktív feminizmus pedig a férfiasság és nőiesség kulturális különbségeinek megszüntetését tűzheti ki céljául. A két cél összeegyeztethető, mivel az elismerési politika ellenzi azt a megszilárdult különbséget, amely a szocio-ökonómiai rendszerben termeli az elosztási egyenlőtlenséget a nemek között. Fraser összességében azt a következtetést vonja le, hogy azokban az esetekben, amelyekben mindkét típusú egyenlőtlenség megoldása szükséges, a legelőnyösebb a politikai-gazdasági rendszer átalakítását célzó elosztási politikákat a dekonstruktivista kulturális politikával ötvözni, amely minimalizálja a kettő közötti konfliktusokat (Fraser 1995, 1997).

Huszár (2010) felveti, hogy véleménye szerint Fraser-nek fel kellene tennie azt a kérdést, hogy valóban egy dualista modell tudja-e legjobban megragadni a mai társadalmak egyenlőtlenségi rendszerét, vagy inkább három vagy több dimenzió megkülönböztetésére lenne szükség. Fraser is felveti más probléma kapcsán ezt a kérdést. Saját elméletére nyitott modellként tekint, amelyet más dimenziókkal is ki lehet egészíteni. Ő maga is javasolja a modell kiegészítését a politikai igazságosság dimenziójával, amely a politikai marginalizálódás, kirekesztés problémájának megtárgyalására szolgál (Huszár 2010).

Fraser (2005, 2008) tehát harmadik dimenzióként a politikai képviseletet jelölte meg, amely alatt az intézményi szabályok olyan működését értette, amelyek megakadályozzák az egyének teljes és méltányos részvételét azokban a döntésekben, amelyek érintik őket, és amelyek politikai marginalizálódást, és kirekesztést eredményeznek. Vagyis ebben az értelmezésben a politikai, azt a „színpadot jelenti, amelyen az elosztásra és az elismerésre vonatkozó követeléseket megfogalmazzák” (Fraser 2005:75). A képviseleti igazságosság annak meghatározása, hogy ki fogalmazhat meg az elosztásra és elismerésre vonatkozó követeléseket (ki lehet tag a politikai közösségben), és annak is, hogyan, milyen szabályok mentén kerülnek megvitatásra és eldöntésre ezek a követelések (eljárásra vonatkozó kérdések). Az utóbbi esetében az a kérdés, hogy a közösség szabályai nyújtanak-e elég lehetőséget arra, hogy mindenki egyenlő módon hallassa a hangját, vagy biztosítják-e a méltányos képviseletet a döntéshozatalban a közösség minden tagja számára. Véleménye szerint a „részvételi egyenlőségnek” lehetnek olyan akadályai, amelyek kizárólag a politikai rendszer jellegzetességeiből vezethetők le, és amelyek nem vezethetők vissza az elosztási vagy elismerési egyenlőtlenségekre. A képviseleti egyenlőtlenség önmagában is megjelenhet, bár általában összefonódva létezik az elosztási és elismerési egyenlőtlenségekkel. A képviseleti igazságosság nyilvánvalóan hatással van arra, hogy az elosztási és elismerési követelések megszülethessenek, akik számára nem biztosított a politikai részvétel, azok nem tudják megfogalmazni követeléseiket és képviselni érdekeiket. Ők jobban ki lehetnek szolgáltatva az elosztási és elismerési egyenlőtlenségeknek is, amely pedig ismét képviseleti igazságossági problémákhoz vezethet. Annak a képessége ugyanis, hogy a politikai követeléseinek hangot adjon valaki, függ az osztályhelyzetétől (elosztási dimenzió) és a státuszától (elismerési

dimenzió). Az elosztási és elismerési egyenlőtlenségek tehát alááshatják a politikai részvételt, létrehozva egy ördögi kört, amiből nehéz kitörni (Fraser 2005, 2008).

Azzal, hogy milyen szabályok mentén történik a részvétel, a procedurális vagy eljárási igazságosság kérdése foglalkozik, amely a döntéshozatal méltányosságát jelenti. A kérdés az, hogy mi tesz egy döntéshozatali folyamatot méltányossá, vagy mitől érzik azt az emberek méltányosnak. Fontos szempont az, hogy a döntés által érintettek rendelkeznek-e irányítással a folyamat felett, semleges-e a döntéshozó szerv, bíznak-e az érintettek a döntéshozók szándékaiban, illetve, hogy a folyamat során tisztelettel viseltetnek-e egymás iránt a résztvevők (Joss & Brownlea 1999). Thibaut és Walker (1978) vizsgálata bebizonyította, hogy a folyamat feletti kontroll, a vélemények figyelembevétele, illetve az intézmények pártatlansága méltányosabb döntésekhez vezetett, illetve az érintettek sokkal inkább el is tudták fogadni a döntéseket, amely a döntések legitimitását erősítette. Más kutatások más kontextusokban és helyzetekben vizsgálták ugyanezt a kérdést, és ugyanerre az eredményre jutottak (Joss & Brownlea 1999). Fontos kérdés az, hogy amellet, hogy vannak bizonyos univerzális kritériumok, amiket érdemes figyelembe venni a procedurális igazságosság megvalósításához, a kritériumok változhatnak az intézményi és kulturális kontextusokban. Úgy tűnik, vannak ugyan közös elemek a különböző kontextusok folyamatai között, azonban nem lehet azt állítani, hogy a procedurális méltányosság dimenziói teljes mértékben univerzálisak lennének, ezért a kontextus vizsgálata minden esetben fontos (Joss & Brownlea 1999).

Dolgozatomban követem Nancy Fraser analitikus pozícióját, én is három különböző nézőpontként tekintek az elosztási, az elismerési és képviseleti igazságosság fogalmára, amely a valóság három különböző nézőpontból való megfigyelésére alkalmas. Továbbá amellet, hogy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletét alkalmazom elemzésemben, a természetvédelmi politikai eszközök elemzését a Fraser által, az igazságossági politikák esetében használt kategóriákra (affirmatív és transzformatív politika) fogom építeni.

3.3 A környezeti igazságosság fogalma és igazságosság a természetvédelemben

Ebben az alfejezetben bemutatom a környezeti igazságosság fogalmát, illetve azokat a munkákat, amelyek összekötik a környezeti igazságosságot Nancy Fraser igazságossági elméletével. Ismertetem még a környezeti igazságosság fogalmának természetvédelemre vonatkozó elemeit, amelyeket Nancy Fraser igazságossági elméletének dimenziói mentén próbálok bemutatni. Ennek során bemutatom az ökonómiai, a kulturális/elismerési, és a képviseleti igazságosság kérdéseit a természetvédelemben. Végül a szakirodalom alapján bemutatom azokat a meghatározó értelmezéseket, amelyek a természetről szóló gondolkodást nagy mértékben befolyásolják a világban.

A környezeti igazságosság fogalma az Egyesült Államokból származik, s először a környezeti terhek rasszok közötti egyenlőtlen elosztása ellen szerveződött mozgalom formájában került a köztudatba. A környezeti igazságosság mozgalom azokra a folyamatokra hívta fel a nagyrészt fehér és középosztálybeli környezetvédők figyelmét, hogy a környezeti károk és kockázatok különböző mértékben érintik a társadalom tagjait, a nem fehér és szegényebb rétegek tagjai

nagyobb mértékben szenvedik el a környezetszennyezés kockázatait (Mohai et al. 2009). Röviddel ezután a tudományos élet is érdeklődni kezdett a fogalom iránt, és kutatások kezdődtek a környezeti ártalmak egyenlőtlen hatásairól, amelyek a különböző etnikai csoportokat, őslakosokat, illetve szocio-ökonómiai szempontból hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat érintették (Mohai et al. 2009). A környezeti igazságosság kérdései közé tartoznak a szennyezések (víz, levegő, talaj) és a klímaváltozás hatásainak egyenlőtlen terhei, illetve a természeti erőforrások igazságosabb elosztása vagy a termőföldre való egyenlő hozzáférés kérdései is (Mohai et al. 2009, Schlosberg 2013, Sikor & Newell 2014).

A környezeti igazságosság kérdései általában lokális konfliktusokban öltenek testet, azonban ezek a helyi problémák nem választhatók el a globális gazdasági és politikai folyamatoktól (Sikor & Newell, 2014). A környezeti igazságossági kérdések esetében is egyre inkább előtérbe kerül a nemzetállami szint feletti folyamatok fontossága, amelyek globális szinten jelentkező egyenlőtlenségekben öltenek testet. A jelenlegi globális gazdasági működés átalakítja a környezeti problémák geográfiáját, a különböző szennyezések, természeti erőforrások kiaknázása vagy a klímaváltozás nagyobb mértékben érinti a globális Dél országait, a hasznok pedig nagyobb mértékben gazdagítják a globális Észak országait. A természeti erőforrások kiaknázása még mindig nagymértékben a Dél országokban történik, a tőkefelhalmozás és a fogyasztás nagy része pedig az Észak országokban. A déli országok kevésbé integrálódtak a globális gazdaságba, és sok ország gazdasága jelentős mértékben nyersanyag exporton alapul, emiatt a környezeti károk is jelentősebb mértékben érintik őket. A környezeti problémák összefüggenek ezen országok gazdasági-társadalmi (és néha ökológiai és földrajzi), kiszolgáltatottságával. Gazdaságuk instabilabb és érzékeny lehet a globális gazdaság változásaira, illetve lakosságuk munkaerőpiaci helyzete is kedvezőtlenebb helyzetű, gyakran függenek a munka-intenzív állásoktól. Ezen országokat gyakran súlyosabb mértékben érintik a környezeti katasztrófák is, mivel nem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal a kezelésükre (Parks & Roberts 2006, Dauvergne 2013, Sikor & Newell 2014).

3.3.1 Szocio-ökonómiai igazságosság a természetvédelemben

A következőkben a természetvédelem környezeti igazságossági kérdéseit fogom bemutatni, Nancy Fraser igazságossági elméletének elemeire építve. Először a szocio-ökonómiai és a képviseleti igazságossági kérdéseket mutatom be, majd azokat a megközelítéseket, amelyek az elismerési/kulturális igazságosság körébe sorolhatóak.

A környezeti igazságosság bizonyos kérdései a természetvédelemben is széles körben tárgyalt kérdésekké váltak. Az olyan szocio-ökonómiai igazságossági kérdések, mint a természeti erőforrások használatának hasznai, a természetkárosítás költségei, illetve a jogok és felelősségek igazságos elosztása merülnek fel leggyakrabban. A jelenleg élőkön túl (intragenerációs igazságosság) a természetvédelem figyelemmel van a jövő nemzedékek jogaira (intergenerációs igazságosság) is, ezzel egy komplex igazságossági rendszert alkotva. A biodiverzitás csökkenésének, illetve a fajok kihalásának visszafordíthatatlan volta világít rá a jövő nemzedékek elosztási kérdéseire, a ma élő emberek döntéseikkel az ő életükre is hatással vannak, amennyiben egy faj kihal, azt többé nem képes élvezni senki (Martin et al. 2013).

Az intragenerációs igazságosság kérdései a természet használatában is akörül az állandó kérdés körül forognak, hogy míg a szegények sokkal nagyobb mértékben viselik a természetkárosítás költségeit (túlhasználat, szennyezés), addig a jobb vagyoni helyzetben lévők élvezik inkább a hasznait (Martin et al. 2013, Sikor & Newell 2014). Ez mind egy társadalmakon belül, mind a globális elosztási különbségekben is megjelenik, míg a hasznok a globális Északon, a költségek Délen koncentrálnak (Dauvergne 2013, Parks & Roberts 2006).

A természetvédelem költségei hasonló módon a természeti erőforrások elosztásához, egyenlőtlenül érintenek különböző társadalmi csoportokat a társadalmakon belül (például etnikai csoportokat, hátrányos szocio-ökonómiai helyzetben lévő csoportokat, őslakos közösségeket vagy a nőket). Továbbá globális viszonylatban is beszélhetünk egyenlőtlenségről, ugyanis a globális Déli országai viselik nagyobb mértékben a természetvédelem terheit, ezen belül is a természetvédelmi korlátozások jellemzően a tulajdonviszonyokra vagy a helyi természeti erőforrások használatára gyakorolnak hatást. A természetvédelem által generált szocio-ökonómiai kérdések legfontosabb eleme ugyanis az, hogy a terhek a helyi szintű terhekben, a helyi természethasználat és területhasználat korlátozásában, esetleg azokból való teljes kizárásban jelennek meg (Domínguez & Luoma 2020, Martin et al. 2013, Sikor & Newell 2014). A természetvédelemre az is jellemző, hogy a biodiverzitás fennmaradása mindenkinek hasznára válik a Földön, emiatt a hasznok a globális természeti örökség megőrzésében jelennek meg (Martin et al. 2013).

A természetvédelem nagymértékben a védett területekre épül, területeket vontak és vonnak ki a használatból különböző fajok és élőhelyek védelmére, bizonyos, kevés politikai vagy gazdasági hatalommal rendelkező csoportok korlátozásával vagy kizárásával, sok esetben a helyi használat kriminalizálásával. A lakosság kizárása kiemelten érintette a gyarmatokat, ezen belül is Afrikát (Adams 2004, Brockington & Igoe 2006).

Kelly (2011) szerint elképzelhető, hogy a természetvédelem megközelítései sem csupán a természeti-erőforrások és a természet védelmére irányultak a gyarmatokon és máshol sem, hanem céljuk a helyi lakosságnak a munka világába, és így a kapitalista rendszerbe való bekényszerítése volt, amely a természeti erőforrásokból való kizárásnak, vagy a hozzáférés korlátozásának egyik következményeként történt. A munkaerőpiacon aztán olcsó munkaerőt jelentettek az ipar vagy az ültetvények számára. A vadfajok helyi vadászatának korlátozása pedig a fegyverek elkobzásával is járt, amely elősegítette a gazdasági elnyomás által okozott lázadások megakadályozását.

Ezek a szocio-ökonómiai kérdések a gazdasági-társadalmi kiszolgáltatottságon kívül nehezítették a természetföldrajzi egyenlőtlenségekkel is, vagyis azzal a ténnyel, hogy a biodiverzitás nem egyenletesen oszlik el a Földön, hanem a rurális térségekben és a trópusokon összpontosul (ezen területek részét képezik az úgynevezett „hotspot” területek is, ahol a biodiverzitás koncentrálnak) (Martin et al. 2013, Myers et al. 2000).

A természetvédelem szocio-ökonómiai igazságossági kérdéseit orvosolandó, a globális Délen a biodiverzitás védelmét és a szegénység megszüntetését egyszerre célzó integrált természetvédelmi és fejlesztési projektek (ICDP: Integrated Conservation and Development Projects) kezdődtek az 1990-es években. Ezek a kezdeményezések azon az előfeltevésen alapultak, hogy a helyi szegénység és társadalmi egyenlőtlenség nagyban hozzájárul a helyi

természet degradációjához, emiatt annak kezelése előfeltétele a sikeres természetvédelmi kezdeményezéseknek. Ezeket a fejlesztési projekteket azért érte kritika, mert olyan fejlesztési projekteket népszerűsítettek, amelyek leginkább a gazdasági növekedés biztosításában látták a megoldást a társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység csökkentésére. Ez egyrészt felvetette a kérdést, hogy a természetvédelmi projekkel hogyan hozható összhangba ez a gazdasági fejlesztésre koncentráló megközelítés, másrészt azt is, hogy a helyi kontextushoz mennyire alkalmazkodtak ezek a megoldások. A fejlesztési projektek részeként munkákat ajánlottak például a turizmusban vagy a kézművesiparban, illetve pénzbeli kompenzációt kínáltak a helyi közösségeknek a sokkal komplexebb létfenntartásra irányuló szokásaik kiváltására. Ezzel sok esetben a fejlesztési ügynökségtől való függőséget erősítették, vagy növelték az egyenlőtlenségeket a közösségekben, mivel a fejlesztési projektek gyakran a helyi elitet támogatták a rászoruló helyett (Berkes 2004, Fletcher 2012, Ghimire & Pimbert 1997, Galvin & Haller 2008, Haller et al. 2008).

Egy másik megközelítés a részvételi természetvédelmi projektek kezdeményezése volt szintén az 1990-es években, amelyek egyrészt szintén próbáltak megoldást találni a redisztribúciós kérdésekre, illetve törekedtek a helyi csoportok bevonására a természetvédelmi projektekbe, a döntéshozatali folyamatokba, illetve a védett területek irányításába (a képviselési igazságossági kérdéseket megoldandó). Ezek a közös irányítású (co-management) és kollaboratív (collaborative management) projektek, és a közösségi természeti erőforrás használat kezdeményezések (Community-Based Natural Resource Management) a helyi természeti erőforrás rendszereket próbálták összehangolni a természetvédelemmel (Ghimire & Pimbert 1997, Galvin & Haller 2008, Martin et al. 2013).

Sikerességükről megoszlanak a vélemények, ugyanis a projekteknek sokszor kevesebb társadalmi hozadéka volt, mint amit maguk elé tűztek. Sok projekt esetében a helyi társadalom bevonása vagy a hasznok elosztása csak retorikai szinten maradt, a gyakorlatban csak kevés változást értek el. A helyi társadalmi-gazdasági kontextus nagyban befolyásolta a projektek sikerességét (Galvin & Haller 2008, Kellert et al. 2000). Galvin és Haller (2008) részvételi projekteket vizsgálva azt találta, hogy míg Latin-Amerikában az őslakos közösségek politikai előnyt tudtak kovácsolni a részvételi projektekből, Afrikában nagyon kevés hasznot realizáltak a helyi csoportok. A latin-amerikai őslakos közösségek saját területi igényeiket tudták megvédeni a természetvédelem segítségével a globális gazdaság térszerzési kísérletei ellenében. A részvétel szempontjából jól teljesítettek a latin-amerikai projektek, azonban elosztási hasznok tekintetében nem voltak sikeresek. Afrikában nem igazán történt érdemi bevonás és a hasznok elosztása sem történt meg megfelelő módon. Az ázsiai területeken változó mértékű volt a bevonás, a hasznok elosztása pedig szintén minimális maradt. Nelson és munkatársai (2020) is arról számoltak be, hogy a vizsgált afrikai államok többségében korlátozottan volt sikeres a helyi közösségek bevonása, és a hasznok elosztása is változó mértékű volt. Galvin és Haller (2008) a sikertelenség okai között a bizalom hiányát, az egyenlőtlen hatalmi viszonyokat (amely gyakran a gyarmati múltban gyökereztek), az államok azon törekvését, hogy a természetvédelmen keresztül vonják ellenőrzés alá a területeket, illetve a nemzetközi szervezetek forrásszerzésre vonatkozó önérdékét említették meg. Összességében megállapították, hogy az általuk vizsgált esetek közül sokban kevésbé sikerült megvalósítani,

az inkluzív, közösségi természetvédelem céljait, a védett területek közelebb álltak a hagyományos, „erődserű” (fortress conservation) természetvédelmi működéshez.

3.3.2 *Elismerési igazságosság a természetvédelemben*

A természetvédelemben voltak olyan kezdeményezések, amelyek a kulturális különbségeket igyekeztek figyelembe venni (Martin et al. 2016). A Nagojai Jegyzőkönyv (amely a bioprospecting¹⁵ és a biokalózkodás kérdéseivel foglalkozott¹⁶) például kitért az őslakos tudás értékére, azonban intellektuális tulajdonként értelmezte azt, amely a tudás piacosításával járt, és nem volt összhangban a tudás kulturális és identitás elemeivel (Escobar 1998, 2008). Az IPBES is hangsúlyozza a hagyományos és őslakos tudás, illetve a tudományos tudás összekapcsolásának szükségességét a természetvédelemben, mivel az hasznos információkkal szolgálhat a tudományos tudás számára, illetve fenntartható természethasználton alapul (Tengö et al. 2017, Hill et al. 2020, Molnár et al. 2019).

Martin és munkatársai (2013, 2016) amellett érvelnek, hogy kizárólag az elosztási igazságosság kérdéseire való fókuszálás nem jelent megoldást az igazságossági problémákra, mivel ezek a megoldások nem feltétlenül érintik az egyenlőtlenség okait, sőt még az is előfordulhat, hogy felerősítik az egyenlőtlenségeket okozó folyamatokat. Ha az elosztási igazságosság és a részvétel a kulturális igazságosság figyelembevételével valósul meg a természetvédelmi projekteknél, az az igazságosságnak és képviselőnek egy, a domináns (nyugati) kultúrát tükröző változatát valósítja meg, amely az újraelosztásra, és a nyugati normákban gyökerező méltányos eljárásra fókuszál. Ez az érintett csoportokat kulturális normák és domináns tudásrendszerek nyomása alá helyezheti a természettel való együttélésükre és tudásukra vonatkozóan. Illetve domináns döntéshozatali módokhoz való alkalmazkodást követel meg, amely nem ad teret a kulturális különbségek elismerésének. Li (2007) fejlesztési projekteket vizsgálva azt találta, hogy a projekteknél használt szakértői tudás a technikai megoldások felé terelte a projekteket, kizárva ezzel más típusú tudásokat és megoldásokat.

Olyan igazságossági fogalom bevonására van szükség a természetvédelemben, amely érzékeny a kulturális különbségekre is. Pontosabban egy multidimenziós igazságosság fogalomra van szükség, amely az elosztási és képviselői igazságosság mellett az elismerési vagy kulturális igazságosságot is tartalmazza Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletéből kiindulva. Az elismerési igazságosság ebben az esetben azt jelenti, hogy a domináns tudást, kultúrát és identitást birtoklóknak reflektálniuk kell a privilegizált helyzetükre, és egyenlőként kell kezelniük más tudásformákat és kultúrákat a természetvédelmi döntéshozatalban (Fraser 1995, 1997, 2001, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2013).

Annak, hogy ezek a kulturális egyenlőtlenségek milyen társadalmi és politikai folyamatok során jönnek létre, kiterjedt irodalma van. Fontosnak tartom röviden megemlíteni a témához kapcsolódóan a világrendszer-elmélet, a posztkoloniális elméletek és a dekolonizációs megközelítés néhány szerzőjét, akik a gazdasági elnyomás és/vagy a nyugat-európai kulturális dominancia mechanizmusaira koncentráltak (Amin 1988, Mbembe 2017, Wallerstein 1997). Ezek az elméletek igen különböző társadalomtudományos hagyományokból táplálkoznak,

¹⁵A genetikai erőforrások felkutatása és használata a gyógyszer- vagy szépségipar, illetve az agrárium számára.

¹⁶Az őslakos tudás eltulajdonítása vagy piacosítása ellenszolgáltatás nélkül.

azonban abban hasonlóak, hogy a történeti-globális elemzésre helyezik a hangsúlyt, és kritizálják a modernitást (Kapoor 2010).

A világrendszer elmélet megközelítésében a kapitalista világrendszer centrumra, fél-perifériára és perifériára tagozódik, amely a kapitalista felhalmozásban betöltött funkciókat jelöli. A centrum országai vannak olyan helyzetben, hogy a fél-periféria és a periféria országainak erőforrásait (természeti és munkaerő) felhasználva legyenek képesek tőkefelhalmozásra. Ezen globális egyenlőtlenség legitimációját szolgálják azok a narratívák, amelyek a nyugat-európai modernizációs modellt állítják be univerzálisnak és követendőnek (Gagyai 2019, Wallerstein 1997).¹⁷ Azt is meg kell említeni, hogy ez a fajta kulturális elnyomás nem kizárólag „nyugati forrásból” származik, az őslakos diskurzusok mellőzése gyakran pont a növekedés központú gazdasági célokra koncentráló posztkolonialista állam irányából érkezik, amely nem igazán nyitott a „nem-növekedés” diskurzusokra, mivel nem lát más lehetőséget, mint csatlakozni a globális versenyhez és integrálódni a világgazdaságba (Mater 1999). A posztkoloniális elméletek pedig azt a kulturális elnyomást kritizálták, amely a gyarmati projektek része volt, és amely a gyarmatok lakosságának identitását, kultúráját, tudását uralma alá hajtó, uralkodó gyarmati diskurzus elnyomását jelentette (Kapoor 2010).

Főként Latin-Amerikából indultak azok a mozgalmak, amelyek a szocio-ökonómiai egyenlőség mellett, episztemikus¹⁸, vagy episztemológiai igazságosságot is követeltek. Az episztemikus igazságosság azokat a törekvéseket jelenti, amelyek a modernizációs és nyugat-európai társadalomtudományos dominanciától való elszakadást célozzák. A mozgalmakhoz kapcsolódik a dekolonizációs szemlélet is, amely egy nem-nyugati gyökerű kritikai társadalomtudományos irányzat, az Eurocentrikus társadalomtudományos tudástermeléssel szemben határozza meg magát (Cox et al. 2017). Ennek az episztemikus igazságosságnak meghatározó eleme a modernizációs narratíva elutasítása, és az önálló alternatívák megalkotásának joga. Emiatt ezen felszabadító mozgalmaknak elválaszthatatlan része lett a helyi világnézetek és a tudás elismerésének követelése, mivel úgy látták, hogy a domináns nyugati normák, mint például a modernizáció, nemcsak materiális értelemben nyomják el a globális Dél országait, hanem szimbolikus-kulturális értelemben is. Bonaventura de Sousa Santos ezt úgy fogalmazta meg, hogy „Nincs társadalmi igazságosság episztemológiai igazságosság nélkül” (Cox et al. 2017:11, de Sousa Santos 2009). Ezek a mozgalmak nem a nem-nyugati világnézetek és tudás dominanciáját követelik, hanem inkább az episztemikus sokféleséget, a nyugati tudás univerzalizmus helyett (Cox et al. 2017). Achille Mbembe (2017) azt is állította, hogy egy interkulturális dialógust szükséges létrehozni a különböző episztemológiák között (nyugati és nem-nyugati), illetve egy közös, egységes nézőpont kialakítása is elengedhetetlen. Azért gondolja ezt fontosnak, mivel nehezen lehet tagadni, hogy az emberek és kultúrák szoros kapcsolatban vannak egymással a globális világban. Elég, ha a környezeti problémákra, például a klímaváltozásra gondolunk (Cox et al. 2017, Mbembe 2017).

¹⁷ A világrendszer elemzés egyik kritikája, hogy nem jeleníti meg kellőképpen a helyi politikai mozgástér jelentőségét, és túlzottan csak a külső hatásokra koncentrál (Gille 2014, Scheiring 2019).

¹⁸ Episztemikus igazságosság alatt a dekolonizációs szemlélethez kapcsolódó, a modernizációt és a nyugat-európai társadalomtudományos dominanciát kritizáló megközelítést értem, és nem Fricker (2007) episztemikus igazságosság koncepcióját.

3.3.3 A természet meghatározó értelmezései

Több szerző rendezte kategóriákba a természet értelmezéseit, vagyis azokat a társadalmi folyamatok által létrehozott diskurzusokat, amelyek dominálják a természetről és fejlődésről való gondolkodást a modern világban. Van Koppen (2000) kiemeli, hogy a természet társadalmi konstrukcióként való értelmezése egy olyan analitikus megközelítést jelent, amely segít a természettel kapcsolatos társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok, köztük a természetvédelem működését megérteni, és semmiféleképpen nem jelenti a környezeti degradáció vagy pusztulás valóságának megkérdőjelezését. Ezt én is szeretném hangsúlyozni, hozzátevé, hogy a tudományos érvek érvényességét nincs szándékomban megkérdőjelezni, csupán a természetvédelmi politikai folyamatainak mélyebb megértése a célom.

A szerzők általában többféle koncepciót különböztetnek meg, amelyek dominálják a természetről szóló közbeszédet. Dolgozatomban ezekből négy kategóriát határoztam meg, a továbbiakban ezt fogom használni elemzéseimben (3. táblázat). Ezek az értelmezések bizonyos dimenzióikban vagy a hozzájuk kapcsolt környezeti értékekben átfedéseket mutathatnak egymással, azonban mégis többé-kevésbé jól elkülönülnek egymástól. A következő értelmezéseket különböztettem meg: 1. *természet, mint erőforrást*, a 2. *természet, mint vadon* megközelítést, 3. a *természet, mint táji örökséget*, és a 4. *természet, mint az ökoszisztéma komplexitása* értelmezést. A kategóriákban nagyban építék Van Koppen (2000) munkájára, kategóriáit kissé módosítva alkalmazom.

3. Táblázat: A természet koncepciói a szakirodalom alapján, illetve az általam használt kategóriák

Van Koppen (2000)	Gustafsson (2013)	Depraz (2018)	Fabók (2022)
1. Természet, mint Árkádia: a) vadon, b) rurális idill	1. Természet, mint az etika tárgya	1. Eltűnő vadon	1. Természet, mint vadon
2. Természet, mint társadalmi konstrukció	2. Természet és ember harmonikus kapcsolata	2. Táj, mint örökség	2. Természet, mint táji örökség
3. Természet, mint erőforrás	3. Természet, mint a tudomány tárgya	3. Ökológia	3. Természet, mint az ökoszisztéma komplexitása
	4. Természet, mint erőforrás		4. Természet, mint erőforrás

Forrás: saját szerkesztés

1. *Természet, mint vadon*: Az „árkádiainak” nevezett diskurzusban a természet megőrzésének fontossága a természet eszközként való használatának kritikája mellett jelenik meg. A megközelítésben az intrinzikus érték mellett más, a természethez kapcsolt fogalmak, az esztétika, a természet megismerésének fontossága és a spiritualitás is fontos szerepet kapnak. A gyökerei a nyugati társadalmak kulturális történetében visszanyúlnak a reneszánszhoz és a romantika korához. A 19. századtól kezdődően a természet szeretete az iparosodás és urbanizáció által fenyegetett természet védelmének mozgalmában öltött testet. Az árkádiái

tradíció képviselője, a természet iránti ilyen típusú aggodalom alapvetően a társadalmi elithez kötődött, akik gyakran pont a modernizáció nyertesei közül kerültek ki (Hannigan 2006, Van Koppen 2000).

Van Koppen (2000) két ideáltípusát különíti el az „árkádiai” koncepciónak, az egyik a tiszta, érintetlen „vadon”, a másik a „rurális idill”, amelyben ember és természet harmóniában áll egymással. Dolgozatomban ezt a két kategóriát külön fogom kezelni, mivel amellett, hogy vannak átfedések közöttük, meghatározó különbség van természetvédelmi és társadalmi hatásukban egyaránt.

A vadon („wilderness”), vagyis az érintetlen természet ideája a romantikából eredeztethető, azonban a 19. századtól kezdve a fejlődés központú, modernizációs folyamatok hatására az érintetlen természeti területek megőrzésének gondolatában öltött testet az Egyesült Államokban (Kalamandeen & Gillson 2007, Van Koppen 2000). És bár védett területek már a 19. században létesültek, a nemzeti parkok gondolata az Egyesült Államokból származott, s a 20. század elején honosodott meg Európában (Jones- Walters & Civic 2012). John Muir volt az, aki a természet vadságának („wilderness”), érintetlenségének és szépségének védelmét hirdette, illetve az emberi hatások kizárásának szükségességét képviselte (Kalamandeen & Gillson 2007, Martinez- Alier 2002). Cronon (1996) a „vadon” koncepciójának kialakulását az Egyesült Államokban a „határvidék” köré szőtt ideológiához kötötte a romantika hagyományai mellett. A „határvidék” nosztalgikus képe egyúttal az egyszerűbb, hősiesebb élet lehetőségét is jelentette, egy olyan helyet, ahová a modernitás elől el lehet menekülni, és ahol az emberek felfedezhetik valós énjuket távol a modernizáció korrumpáló hatásaitól (Cronon 1996). Hasonló gondolatok jelennek meg a transzcendentális filozófia két alakja Ralph Waldo Emerson és David Thoreau írásaiban is, akik a természet spirituális felfedezését, a magányos elmélkedést, a természettel való eggyé válást tartották az ember természetes állapotának (és akik nagy hatással voltak a természetvédelem atyjának tartott, már említett John Muir-ra is). Véleményük szerint a társadalom csak korrumpálja az egyéneket, akik alapvetően jók, ahogy a természet is, s az ember jósága a természetben eltöltött időben tud megnyilvánulni (Osbaldiston 2012).

2. *Természet, mint táji örökség:* A táj, az idillikus vidék képe a reneszánsz óta uralja a nyugati ember képzeletét, ez a vidék értelmezés csak még jelentősebb lett a romantika korában (Van Koppen 2000). Az európai országok esetében a természetvédelem mind a tulajdonjogok elismerése, mind az emberi jelenlét iránt sokkal elfogadóbb volt. Az ember által formált táj gyakran magukat a településeket magukba foglalva került védett területként kijelölésre. A tájak esetében a szépségük és a kulturális örökségi értékük egyaránt fontos indíték volt a védelemre. Az emberi használat iránti nagyobb fogadókészség abból is látható, hogy a tájvédelmi területek¹⁹ jelentős része Európában található, illetve, hogy az emberi jelenlétet, a kultúrát és természetet egyesíteni próbáló koncepciók, mint például az UNESCO Világörökségi Területek kategóriájában szereplő Kulturális tájak (Cultural Landscapes) koncepciója is az európai tájakra szabottan került bevezetésre (Ghimire & Pimbert 1997).

A kulturális táj koncepciója sokkal inkább az emberi igények és a természet rendjének összehangolását állította középpontba, mint a vadont, ahová az iparosodás elől el lehet

¹⁹ Az IUCN V. kategóriájú védett területei: protected landscapes

menekülni. A történeti táj középútnak számított a vadon és a civilizált világ között a gyorsan iparosodó és urbanizálódó Németországban, és részét képezte a nemzeti identitásnak is, amely a társadalmi változások közepette kapaszkodónak bizonyulhatott (Lekan 2004). Osbaldiston (2012) szerint is a társadalmi változások azok, amelyek a természet és a rurális táj iránt felkeltik az igényt a társadalom tagjaiban. A modernitás és urbanizáció generálta igény, az autentikus élet keresése jelenik meg a rurális múlt, a természet elmúlt állapotai iránt feltámadt érdeklődésben, amelyhez a jelentéstelenség, tisztaság és eredetiség érzése társul. A folytonos változásban lévő jelen, az állandóság érzésének keresésére kényszeríti az embereket, akik gyakran a stabil, nyugalmas, idealizált múltban találják meg, amit keresnek. A modernitás nehézségei generálják a múlt iránti igényt, és hozzák létre a nosztalgia érzését (Löwenthal 1985). A várossal szemben, amely a modern társadalom felgyorsult, zajos, állandóan mozgásban lévő, nyughatatlan életét jelenti, a vidék a nyugalom, a csend, egy másik, modernitástól elszakadt élet reményét villantja fel (Osbaldiston 2012).

Bár az Árkádiai megközelítés mindkét típusáról elmondható, hogy a természet szimbolikus reprezentációját jelentik, amelyek térnyerését nagyrészt a modernitás vagy a kapitalizmus negatív társadalmi és ökológiai hatásai segítették elő, azonban ezen konstrukciók létrejöttében valóságos tapasztalatok is szerepet játszottak, amelyeket a természettel való találkozások során szereztek az egyének. A természethez való vonzódás az emberek szenzuális tapasztalataiban is kifejeződött: az emberek új módjait fedezték fel a természet megtapasztalásának, a madarakkal, növényekkel, tájjal való kapcsolatteremtésnek. Emiatt azt is fontos kiemelni, hogy ugyan ezekben a megközelítésekben nagyon fontos szerepe van az intrinzikus értéknek, azonban ez nem kizárólagos, kapcsolódnak hozzá esztétikai, érzelmi, morális és tudományos dimenziók is (Van Koppen 2000).

3. Természet, mint az ökoszisztéma komplexitása: A harmadik megközelítés, a biodiverzitás vagy az ökoszisztéma komplexitásának diskurzusa, a koncepció az 1980-90-es években jött létre, és egy új, a természetvédelem tudományos megalapozásként működő tudományterület, a konzervációbiológia születéséhez kapcsolódik. Michael Soulé (1985), a természetvédelmi biológia meghatározó alakja, nagyhatású cikkében felsorolja a konzervációbiológia funkcionális és normatív alapjait. A funkcionális előírások a fajok közötti kapcsolatot, a fajok egymástól való függését, a fajok élőközösségekben betöltött szerepét, az ökoszisztémák dinamikus működését és nem-egyensúlyi állapotait emeli ki. A normatív alapok pedig a faj és egyéb szerveződési szintű sokféleség (például genetikai sokféleség) fontosságáról, az ökoszisztémák komplexitásáról, az evolúciós folyamatok kiemelt szerepéről és a biodiverzitás intrinzikus értékéről szólnak. Escobar (1998, 2002) „mesternarratívának” hívta a biodiverzitásról szóló diskurzust, és azt állította, hogy egy olyan történetileg létrejött diskurzus, amit a biodiverzitás krízis termelt ki.

4. Természet, mint erőforrás: Az utolsó megközelítésben a természet, mint a társadalom számára fontos erőforrás jelenik meg, amelyet az emberiség a társadalmi fejlődés és a gazdasági növekedés biztosítására aknáz ki, és amely a termelés eszköze, a fogyasztás tárgya vagy az ember egészségéhez szükséges feltétel (Gustafsson 2013, Van Koppen 2000). Ehhez az irányzathoz köthető például az egymástól egyébként eléggé különböző fenntartható vagy bölcs használat megközelítése, illetve az ökológiai modernizáció elmélete is. Martinez-Alier (2002) ezt a megközelítést nevezi az „ökohatékonyág evangéliumának”. A fenntartható használat nem

reflektál a fennálló társadalmi-gazdasági rend strukturális jellemzőire, és tulajdonképpen csak annyiban tér el a főáramú, gazdasági fejlődést középpontba állító természethasználatától, hogy a technológiára vagy a tudomány vívmányaira támaszkodva, illetve gazdasági eszközökkel próbálja „korrigálni” a gazdaság természetére gyakorolt negatív hatásait. Az ökológiai modernizáció elmélete például kiemeli a gazdasági eszközök és a technológia szerepét a környezetvédelmi reformokban, illetve hangsúlyozza a fogyasztási szokások „zöldítésének” fontosságát (Ewing 2017). Európában az erdők és vadfajok védelmére már a középkortól elkülönítettek területeket, a fenntartható erdőgazdálkodás gondolata pedig Németországban született meg (Jones-Walters & Civic 2013, Schmithüsen 2013). Európában tanult a korai fenntartható gazdasági megközelítések első és legismertebb alakja Gifford Pinchot is, aki a természet fenntartható használatát hirdette és abban hitt, hogy megfelelő intézkedések mellett, tudatos használattal is megőrizhető a természet (Kalamandeen & Gillson 2007, Martinez-Alier 2002). Az Egyesült Államokban, ahogy korábban már említettem vitában állt egymással a prezerváció (John Muir), és a természet fenntartható használatát hangsúlyozó megközelítése, utóbbit Gifford Pinchot képviselte a nyilvánosságban (Kalamandeen & Gillson 2007, Mace 2014). A fenntartható gazdálkodást a vadfajokra is kiterjesztették, és vadasparkokat alapítottak a vadfajok védelmére. A természeti erőforrás védelmét a gyarmatokon is megvalósították, a használatot korlátozták, gyakran az elit számára biztosítva előnyt a hozzáférésben (Kalamandeen & Gillson 2007).

Dolgozatom témájának szempontjából fontos megemlíteni, hogy a ragadozó fajok megítélése hosszú ideje a fenntartható használat és a természetvédelem kerestüzetében áll. Aldo Leopold (1949) élete során jutott el a természeti erőforrás kezeléstől a “föld-etikáig”, ami többek között a ragadozókról alkotott képét is megváltoztatta. Eljutott attól az alapállástól, hogy a ragadozókat káros hatásuk miatt irtani kell, addig a gondolatig, hogy a ragadozók az ökoszisztéma fontos részei, fontos szabályozó funkciót töltenek be, s így a rendszer egésze szempontjából fontosak. A ragadozófajok megítélése lassan változni kezdett, és mind az ökológiai szerepük, mind a belső értékük miatt fontossá váltak (Flader 1994).

3.4 Környezeti igazságosság hazai kontextusban

Az előző részben (3.3) áttekintett irodalmak leginkább a globális Dél országainak ökonómiai, kulturális és képviselői környezeti igazságossági kérdéseit tárgyalták, amelyek sok tanulsággal szolgálhatnak a hazai helyzet elemzésében. Azonban Magyarország és általánosságban a közép-kelet európai régió helyzete sok olyan sajátossággal rendelkezik, amely megérdemli, hogy a környezeti igazságossági kérdéseit külön kezeljük. Emiatt ezt az alfejezetet annak szentelem, hogy bemutassam a közép-kelet európai régió sajátosságait, és a hazai természetvédelem, vadászat és agrárium történetét, koncentrálna a környezeti igazságossági kérdések alakulására. Bemutatom a hazai természet és természeti erőforrás használatának történetét (a termőföld használatát, illetve a természetvédelem és vadászat működését), közte az ökonómiai egyenlőtlenségeket, amelyek a természeti erőforrások elosztását befolyásolták. Illetve bemutatom a természet és ember kapcsolatára vonatkozó kulturális elemeket, a természethez kapcsolt jelentéseket (gazdálkodók kapcsolatát a földdel, a természetvédők értelmezéseit, a vadászat kulturális elemeit), és az esetleges elismerési igazságossági

kérdéseket. Ez a két dimenzió az áttekintésben nem válik el egymástól, egymásra hatva jelennek meg, így együtt tárgyalom őket.

Mivel empirikus elemzésem a ragadozómadarak és apróvadak körül kialakult, egy több természethasználói csoportra is kiterjedő természetvédelmi konfliktuson alapul, analitikus célból leszűkítettem a hazai kontextus bemutatását bizonyos csoportokra. Dolgozatomban a természetvédelem, a mezőgazdálkodók, a helyi mezőgazdaság, a vadászok és a helyi vadásztársaságok helyzetének bemutatására szorítkozom, és egyéb csoportokat és szempontokat figyelmen kívül hagyok²⁰.

3.4.1 Magyarország helyzete globális kontextusban

Ebben az alfejezetben olyan megközelítéseket fogok bemutatni, amelyek Magyarország és a közép-kelet európai régió sajátosságait tárgyalják több elméleti tradíció felől.

Ahogy az előző alfejezetben (3.3) bemutattam, a világrendszer elemzés egy olyan megközelítés, amely a tőkefelhalmozás és a munkamegosztás globális rendszerének elmélete. Az elmélet centrumra, félperifériára és perifériára osztja a világot a tőkefelhalmozás dinamikája szerint, amelyek között egyenlőtlen kapcsolat van. A centrum dominálja a másik két pozíciót, a félperiféria pedig a perifériát. A globális munkamegosztás úgy jelenik meg, hogy míg a perifériára jellemzőbb a munkaigényesebb, kisebb profitot termelő tevékenységek jelenléte, a centrumban inkább a tudás- és tőke-intenzívebb tevékenységek összpontosulnak (Gagyí 2019). A fél-periféria, ahova hazánkat is sorolni szokás, a kettő között helyezkedik el, ahol egyaránt található a centrumra és a perifériára is jellemző tulajdonságokat. Ez jelentheti egyes történeti korszakokban például a „nyugati márkák fogyasztóinak és ugyanezen termékek perifériára jellemző feltételekkel foglalkoztatott termelőinek együttélését a mai feltörekvő gazdaságokban” (Gagyí 2019: 99-100).

Fontos megállapítása a világrendszer elméletnek, hogy az egyes pozíciókban lévő államok tulajdonságai nem csupán a belső társadalmi viszonyoktól függenek, hanem meghatározottak a globális rendszerbe történő integráció által, amely az egyes társadalmakban „belső szervezőerőként” jelenik meg (Gagyí 2019).

A rendszeren belüli pozíciók bár változhatnak, például akadnak individuális sikertörténetek, azonban a félperifériás felzárkózási kísérletek ellenére a legtöbb félperifériás országra a pozíció stabilitása jellemző. A félperifériás pozíciót a rendszer korlátai jelölik ki az országok számára, a pozíció viszonylag stabil marad, annak ellenére, hogy a modernitás fejlődésközpontú narratívája a centrum országaira jellemző életszínvonalat és a globális egyenlőtlenségek felszámolását ígéri (Gagyí 2019). Magyarország stabil félperifériás pozíciójára jellemző, hogy gazdasága az EU csatlakozás után eltelt hosszú időelteltével is küszködik behozni a nyugat-európai országokhoz viszonyított lemaradását (Böröcz 2014). A „felzárkózási ígérete” ideológiai formában a politikai programokat is kijelöli a félperiféria országaiban, az „elmaradottság politikáit” a rendszerben elfoglalt pozíció határozza meg, a „felzárkózási illúziója” a globális hierarchiában betöltött pozíció legitimitációját szolgálja (Gagyí 2019).

²⁰ Nem összpontosítok más tájhasználóakra, (például az erdőgazdálkodókra, vízgazdálkodásra, turizmusra), vagy marginalizált csoportokra, és a nők helyzetére sem térek ki.

A kapitalista átalakulás után a versengő szocialista modernizációs diskurzus eltűnésével ismét a 19. századi nyugatközpontú modernizációs diskurzus került domináns pozícióba. Ez a diskurzus a globális elismerési politika tereiben a centrum országainak fejlődési útját, értékeit univerzálisként tünteti fel, amely fenntartja a globális egyenlőtlenségeket. Ezt kiegyensúlyozó a „visszamaradottságot”, a „lemaradást” a diskurzus az adott társadalmat jellemző belső tulajdonságként írja le, ahelyett, hogy az adott társadalom globális rendszerben betöltött alárendelt helyzetére reagálna. A félperiféria országai ebben a szimbolikus hierarchiában is a „fejlett Nyugat” és a fejletlen periféria között helyezkednek el, ahol a szimbolikus elismerésért folytatott harcban felsőbbrendűnek számítanak a periféria országaival szemben, azonban alsóbbrendűnek, a centrumhoz képest (Gagyí 2014). Gagyí (2014) arra is felhívja a figyelmet, hogy a „középosztályosodás” vagy „polgárosodás”, amely a centrum országainak sajátosságaként, és egyúttal mintaként áll a világ többi országa előtt, nem egy bárhol és bármikor megvalósítható folyamat, hanem összefügg a kapitalista világrendszer fejlődésével, és ezen országok rendszerben betöltött pozíciójával.

Gille (2014) posztkolonialista és posztszocialista szerzőkre hivatkozva szintén azt javasolja, hogy Nyugat- és Kelet-Európa között ne egyirányú kapcsolatot feltételezzünk, hanem próbáljuk egy viszonyrendszerben értelmezni őket, amelyben mindkettő kölcsönösen meghatározza egymást. Azzal érvel, hogy szükség van egy autentikus, a posztszocialista országokra szabott elismerési politikára, mivel úgy véli, hogy az olyan EU által megkövetelt értékek, mint a kozmopolitizmus, multikulturalizmus, részvételiség és a posztnacionalizmus nem feltétlenül következnek ezen a társadalmak megélt valóságából. Az identitáspolitikának is volt előzménye Magyarországon, amely egészen más típusú volt, mint a nyugati típusú identitáspolitika. Gille véleménye szerint a demokratikus átalakulás előtt sem kizárólag az elosztási politika jellemezte Magyarországot, nem lehet a posztszocialista állapothoz kötni az identitáspolitika kialakulását. A szocialista rendszer identitáspolitikája bizonyos identitások előnyben részesítésével járt (munkások), míg másokat elnyomott a rendszer, köztük például a paraszti réteget, akiket, ideológiailag megbízhatatlannak bélyegzett, s kizárt a nyilvánosságból. Az olyan kötelező progresszív politikai elemek, mint a civil társadalom kialakítása vagy a részvételi demokrácia, a posztszocialista Kelet-Európa számára sokkal inkább a szocialista múltat visszhangozzák, amikor az erőltetett aktivizmus, az állandó politikai éberség, és általánosságban a politika szötte át az emberek mindennapjait, amely a politikamentes élet felértékelődésével járt. Gille (2014) szerint az EU e szimbolikus és speciális identitáspolitikája, illetve a kozmopolita civil társadalom létrehozására irányuló igyekezet csupán az elosztási politika másik oldala, amely segítségével az „erőforrások jelentős újraelosztása és a világpiachoz való hozzáférés átrendezése” ment végbe Kelet-Európában (Gille 2014: 287).

Azzal is érvel emellett, hogy a jobboldal azért is szerzett ilyen szintű népszerűséget, mert a nemzeti elismerési politikát összekötötte strukturális kérdésekkel (például a termőföld magyar kézben maradása), azaz egy elosztási politikát alkalmazott. Gille (2014) javaslata egy olyan „bennszülött” nyilvánosság kialakítása, amely a társadalom tagjai számára azonosulást jelentő identitások elismerését tartalmazza. Egy olyan elismerés politika alkalmazása, amely nem fedti el a strukturális kérdéseket, és lehetőséget ad a valódi politikai részvételre.

Krasznai Kovács (2021) is utal az „elmaradottság” diskurzusra, amely az „Európaiság” hiányát kéri számon a régió, és amely a közép-kelet európai országok helyzetét a kulturális és történeti

tapasztalatainak különbözőségére vezeti vissza anélkül, hogy a régió Nyugattól függő helyzetére reagálna. Véleménye szerint mind a fejlesztésre, mind pedig a környezetre vonatkozó jelenleg domináns diskurzusok is nyugat-európai eredetűek, és ennek a „felzárkózási” diskurzusnak a keretében fogalmazódtak meg a kelet-közép európai nézőpontok figyelembevétel nélkül, a helyi percepciók, értékek, identitások és életmód választások mellőzésével.

Bár az ebben az alfejezetben tárgyalt megközelítések különböző előfeltételezésekkel éltek a társadalom működésével kapcsolatban, azonban abban megegyeztek, hogy kihangsúlyozták annak szükségességét, hogy a közép-kelet európai jelenségeket a világ többi részének viszonyrendszerében elemezzük. Kiemelték továbbá a közép-kelet európai régió sajátos helyzetének jelentőségét, a jellegzetességek figyelembevételnek szükségességét a döntésekben.

Az alfejezet fennmaradó részében Nancy Fraser három igazságossági dimenziója mentén mutatom be a hazai környezeti igazságossági kérdések történetileg kialakult jellegzetességeit a természetvédelemre, a vadászatra és az agráriumra vonatkozóan.

3.4.2 A természetvédelem és a természet értelmezéseinek hazai története

Először a természetvédelem történetének bemutatásán keresztül elemzem a természet különböző koncepcióinak hazai történetét, és a strukturális változásokat, amelyek a természetvédelem hazai megvalósulását befolyásolták.

Bár Magyarországon a rurális területek iparosodása lassabb ütemben haladt, a természet értékeinek megőrzésére irányuló gondolatok és megközelítések már a 19. században megjelentek a kapitalista átalakulás nyomán elindult természetátalakítás hatására (például a folyószabályozások és vizes területek lecsapolása kapcsán). A természet és a természeti erőforrások védelmének gondolata párhuzamosan zajlott a tudományos ismeretek bővülésével, a természettudományok fejlődésével. (Oroszi 1992).

A nyugat-európai hatás jelentős volt e gondolatok mögött, amelyek a társadalmi elit külföldön végzett tanulmányai és tapasztalatai, kapcsolatai (erdészet, ornitológiai kutatás, botanika, geológia és más tudományos irányzatok), és nemzetközi együttműködések útján jutottak el hazánkba. Az első természetvédelmi mozgalom létrejöttében a természettudományos élet szereplői játszottak fontos szerepet²¹. Összességében a nyugat-európai mintákhoz való felzárkózás, a nemzetközi példák fontosak voltak a hazai természetvédelem diskurzusainak kialakulásában (Depraz 2018, Oroszi 1992).

Ennek a korai természetvédelmi mozgalomnak²² sajátja volt, hogy egymással párhuzamosan létezett benne a fenntartható használat és a megőrzés gondolata. Az erdők esetében a korszerű erdőgazdálkodási módszerek használatát, az erdők szépségének megőrzését és az erdők közjóléti funkcióját is hangsúlyozták (Oroszi 1992).

²¹ Ornitológusok, geológusok, erdészek és más természettudósok, a Királyi Magyar Természettudományos Társulat, az Országos Erdészeti Egyesület és a Magyar Földtani Társulat tagjai, illetve a Magyar Madártani Intézet is ide volt sorolható (Oroszi, 1992).

²² Amely a 19. századtól 1945-ig tartott.

Az állatfajok védelmének szempontja hasznosságuk vagy káros voltuk megállapítása volt. A hasznos és káros madárfajok elkülönítése instrumentális értékek mentén zajlott, vagyis azok a fajok számítottak hasznosnak, amelyek a mezőgazdaság és vadászat számára hasznosak voltak. A madarak védelmének alapja is a hasznosság volt, csak fokozatosan vették át a helyét a ritkaság és a kihalástól való fenyegetettség (“madarak az élő természet legszigorúbb megtestesítői”) szempontjai. Illetve megjelent az a gondolat is, hogy “a természetben minden madár nélkülözhetetlen és szükséges” (Oroszi 1992: 87, 100). A hasznosság nem volt mindig egyértelműen eldönthető, sok ismeretre volt szükség annak megítéléséhez, hogy a faj milyen hatással van az emberi tevékenységre. Ezért például a madarak hasznosságának megállapítása során a rájuk vonatkozó tudás folyamatosan növekedett. A madarakkal kapcsolatos kutatás és tudás növekedése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a védelem szélesebb körben elterjedt (Oroszi 1992).

A káros fajok közé tartoztak kezdetben a ragadozómadár fajok is (orvmadár fajok), mivel már akkor is úgy gondolták, hogy kárt okoznak a “hasznos” vadfajokban. Később több ragadozómadár faj (egerészölyv, vércse fajok, sas fajok) vadászatát is megtiltották 1954-ig, mivel számuk csökkent (Oroszi 1992). 1971-re a legtöbb Magyarországon előforduló ragadozómadár faj védett lett²³.

Az első időszakban a természetvédelmi mozgalom legfontosabb érvei a védelem mellett a ritkaság, különlegesség, szépség, illetve a természet kulturális jelentősége volt. Utóbbi olyan természeti emlékeket jelentett, amelyekhez mondák kapcsolódtak, vagy történelmi vonatkozásuk volt. A területi védelem szintén jelentőségre tett szert, a védelemre érdemes fajok megőrzésére élőhelyeik védelmét, természeti területek kijelölését javasolták. A területek legfontosabb céljának az értékek megőrzését gondolták, amelyet leginkább a háborítatlanság biztosításával szerették volna elérni. Ezenkívül a táj védelme is fontosnak bizonyult, amikor tájvédelmi körzeteket javasoltak alapítani (Oroszi 1992).

A természetvédelmi mozgalom végül hosszú küzdelem után elérte az első természetvédelmi és erdőtörvény megszületését 1935-ben²⁴, illetve az Országos Természetvédelmi Tanács megalapítását 1939-ben²⁵. A védett területek kijelölése sok nehézségbe ütközött, a magántulajdon védelme, a birtokosok érdekei, a gazdasági fejlődés előtérbe helyezése, illetve a pénzhiány miatt nem ért el átütő sikert. Végül, csak kevés kis méretű területet tudtak kijelölni nagyobb összefüggő területek helyett a szocialista átalakulásig²⁶ (Depraz 2018, Oroszi 1992, Rakonczay 2009).

Összességében ennek a korai időszaknak a természetvédelmi diskurzusaira az Árkádiai, illetve „bölcshasználat” kettőssége volt jellemző, amelyre egyrészt a fajok intrinzikus értéke (ritkasága), a háborítatlanság, a táj értéke, a természet kulturális értékei, illetve a természeti erőforrások (erdő és hasznos fajok) védelme volt jellemző.

²³ <https://termeszetvedelem.hu/kereso/vedett-fajok/>

²⁴ 1935. évi IV. törvénycikk az erdőkről és a természetvédelemről

²⁵ Megalkotásában nagy szerepe volt Kaán Károlynak, aki egyébként is fontos motorja volt a hazai természetvédelemnek (ő is Németországban tanult erdőgazdálkodást).

²⁶ A természetvédelmi törvény létrehozása után kijelölt területek csupán 219 természeti emléket és területet jelentettek, amelyek 2738 hektárt tettek ki. Ebből Magyarországon mindösszesen 197 védett érték maradt 1147 hektár kiterjedésben, melyekből csak 4 haladta meg a 100 hektárt (Rakonczay 2009).

A volt szocialista országok környezettel kapcsolatos tevékenységének taglalásakor leginkább a szennyezés, pazarlás és a túlhasználat kerül szóba. Bár ezek a megállapítások megalapozottak, azonban a kép nem ennyire fekete-fehér. A szocializmus alatt a természet elsősorban valóban az instrumentális értéke és hasznossága miatt volt fontos, és a túlhasználat vagy a környezeti szennyezések, amelyeket az ipar vagy a mezőgazdaság okozott (vizek és talaj szennyezése, szabályozatlan veszélyes hulladék lerakás) is a szocializmus környezeti „bűnei” közé voltak sorolhatóak. Azonban voltak olyan „környezeti teljesítményei” is a régióknak, amelyek említésre méltóak. Az intenzíven használt területek mellett sok helyen maradtak jó állapotú, szinte érintetlen élőhelyek a régióban, amelyek európai léptékben is jelentős kiterjedésűek (Gille 2019, Krasznai Kovács 2021, Mihók et al. 2017, Yakusheva 2017). Emellett sok olyan gyakorlat és norma is fennmaradt, amely a természet fenntartható használatához járulhat hozzá (háztáji gazdálkodás, önfenntartás, takarékoskodás stb.) (Gille 2007, Krasznai Kovács 2021). Ezen kívül azt is érdemes megemlíteni, hogy a természetvédelem ügye, mint a többi közép-kelet európai országban, Magyarországon is a szocializmus időszakában kapott nagyobb lendületet. A nemzeti park rendszer az 1950-es és 1970-es években épült ki a régióban (Yakusheva 2017). Az 1970-es évektől kezdve 4 nemzeti park létesült Magyarországon a szocialista időszakban (Rakonczay 2009).

Yakusheva (2017) szerint három fő oka volt a természetvédelem támogatásának a közép-kelet európai országokban. Az első, hogy a tudományos élet képviselői képesek voltak nyomást gyakorolni a területek kijelölésére. A védett területek létesítésének másik oka, hogy a pártelit vadászati tradíciói fontossá tették bizonyos területek megőrzését a vadfajok élőhelyeinek biztosítására. A harmadik ok, hogy a szocializmus fontosnak tartotta a turizmust és a rekreációt a városi munkásság jólléte szempontjából, így hozzáférést akartak biztosítani a természethez. Az utóbbi gondolat fontosságát hangsúlyozta Gille (2019) is, szerinte a szocialista rendszer a zöld területeket a szocialista életmód fontos elemének, valamint az egészségmegőrzés színterének gondolta, amellet, hogy a városon kívüli természet és termőföldek továbbra is „a szükségletek birodalma” volt, amelyek „nem voltak eléggé átformálva vagy a szocialista termelés és életmód szolgálatába állítva” (Gille 2019: 80). A 20. század elején meghonosodott madarászat és természetjárás polgári hagyományai mellett a természetjárásnak munkásmozgalmi gyökerei is voltak (Gille 2019).

A közép-kelet európai államokban a természetvédelem “őrzője” az állam volt, a tulajdonviszonyok változóak voltak, a természetvédelmi intézményrendszerre hierarchikus, top-down működésmód volt jellemző (Yakusheva 2017). Magyarországon a nemzeti parkok nagyrészt állami tulajdonban lévő területeken jöttek létre²⁷, azonban a területek csak az 1980-as évektől kerültek jelentősebb mértékben a természetvédelmi szervek vagyongazdálkodásába addig a területet használók birtokában voltak. Előbb az állami erdőgazdálkodási szervek, majd az 1970-es évek elejétől fokozatosan a természetvédelmi szervek végeztek rajtuk természetvédelmi kezelést (Rakonczay 2009). A védett területek figyelemmel voltak a mezőgazdaság működésére, a TSZ-ek produktivitását nem veszélyeztették, olyan területek lettek kijelölve, amelyek nem voltak alkalmasak intenzív művelésre. Ez a gyakorlatban több,

²⁷ A demokratikus átalakulásakor a védett területek 70% -a állami tulajdonban, 30%-a szövetkezeti tulajdonban volt (Csanádi & Páczai 1998).

különálló, kisebb területet is jelenthetett²⁸, ilyen volt például a Kiskunsági Nemzeti Park (Depraz 2018, Yakusheva 2017).

A természetvédelem, mint önálló, az erdőgazdálkodástól és vadászattól független szektor, 1961-ben került megalapításra azzal, hogy különvált az erdők és a természetvédelem szabályozása (Farkas & Kovács 2020, Rakoncay 2009).²⁹ A rendelet létrehozta az Országos Természetvédelmi Hivatalt, amellyel a hazai természetvédelem önálló hivatalt kapott, mivel addig az erdőgazdálkodás „gyámsága” alatt működött (Rakoncay 2009). A természetvédelem intézményesülése azonban az 1970-es évektől kapott nagyobb lendületet, amikor elkezdett kiépülni a természetvédelem szervezetrendszer³⁰, közte megalakult több nemzeti park igazgatóság³¹, és az ekkor elfogadott védetté nyilvánítási terv a védetté nyilvánításokat is fellendítette a következő évtizedekben³² (Rakoncay 2009).

A demokratikus átalakulás után kiépültek a környezetvédelem intézményei, amelyek nyugat-európai környezetvédelmi modellen alapultak, vagyis a fenntartható fejlődés és a piaci megoldások irányába terelték a szabályozást (Berg 1999, Harper et al. 2009, Yakusheva 2017).

A hazai környezeti mozgalom kritikusan gondolkodott a növekedés és a piac megoldásainak, vagyis a Nyugati modell kritikátlan alkalmazásáról. A „felzárkózási” folyamatot a hazai zöld mozgalom „öko-gyarmatosításnak” nevezte (Harper 2001). A kifejezés Magyarország félperifériás helyzetére és a centrumnak való kiszolgáltatottságára utalt, amely a környezeti kockázatok áthárítását, a környezetszennyező projektek és termékek exportálását jelentette a poszt-szocialista régió irányába. Ahogy egyikük megfogalmazta, „Magyarország egy olyan nyugati vízió felé masírozik, amelyet a Nyugat éppen most kezd felülvizsgálni.” (Harper 2001)

A természetvédelem pozíciói viszont javultak ebben az időszakban, a védett területek aránya nőtt, további öt nemzeti park került kijelölésre az 1990-es években (és még egy 2002-ben)³³, és a természetvédelemben dolgozók száma is növekedett. Az 1990-es évek eleji gazdasági visszaesés, amely mezőgazdasági teljesítmény visszaesését okozta, bizonyos szempontból javított a környezet állapotán (kevesebb vegyszerhasználat jobb vízminőséget okozott), azonban más szempontból veszélyeztette az élőhelyek fennmaradását (a legelők és kaszálók felhagyása az egész régióban gondot okozott) (Mihók et al. 2017).

Az első természetvédelmi törvény is ebben az időszakban került bevezetésre, 1996-ban lépett érvénybe.³⁴ A védett természeti értékek és területek voltak a középpontjában, és a védelem a védett élő szervezetekre, élőközösségeikre, élőhelyeikre, védett fajokra és a tájra is kiterjedt. Az utóbbi a természeti értékeket és kulturális sajátosságokat is magába foglalta, s célja a

²⁸ Amely konzervációbiológia szempontból nem előnyös, mivel az élőhelyek feldarabolódása az egyik legnagyobb probléma a fajok fennmaradása szempontjából (Standovár & Primack 2001).

²⁹ 1961. évi VII. törvény az erdők és a vadgazdálkodás szabályairól és 1961. évi 18. törvényerejű rendelet a természetvédelemről

³⁰ 1973-ban kijelölték az ország egész területét lefedő természetvédelmi körzeteket, és inentől kezdve fokozatosan a természetvédelmi felügyelőségeket is (Rakoncay 2009).

³¹ 1973: Hortobágyi NP, 1975: Kiskunsági NP, 1977: Bükk NP, 1985: Aggteleki NP

³² 1976 és 1990 között érvényes terv végrehajtása révén a védett területek kiterjedése 600 ezer hektárra növekedett (Rakoncay 2009)

³³ 1991: Fertő-tó NP, 1996: Duna-Dráva NP, 1997: Körös-Maros NP, Balaton-felvidéki NP és Duna-Ipoly NP, 2002: Órségi NP

³⁴ 1996. évi LIII. Törvény a természet védelméről

természeti értékek megőrzése, illetve a „történetileg kialakult, racionális tájhasználat, művelési módok fenntartása” volt. Megemlítésre került még a természet szépsége, ami szintén része volt a koncepciónak. Fontos szempont volt a védelemben a természetesség vagy természetközelség. Az előbbi az élőhelyek, élőközösségek és tájak közül azok, amelyek keletkezésében az ember nem, vagy alig vett részt (a helyreállításuk kivételével), tehát önszabályozónak tekinthetők, az utóbbi pedig, amelyekben az ember szerepe csekély, azonban nagyrészt önszabályozó módon működnek, fennmaradnak emberi beavatkozás nélkül is. Ezen kívül megjelent a törvényben a biológiai sokféleség, illetve az ökológiai rendszer védelme is. A természeti erőforrások védelme, a fenntartható használat és az ökoszisztéma-szolgáltatások is megemlítésre kerültek (igaz utóbbi csak nemrégiben került bele).

A hazai természetvédelem célja a területek minél nagyobb arányú birtokba vétele volt, mivel úgy látták, hogy „teljes értékű természetvédelmi tevékenységet csak olyan állami tulajdonban lévő területeken lehet folytatni, amelyek kezelését és használatát a természetvédelmi hatóság megszerezte” (Rakonczay 2009:29). Az 1980-as évektől kezdve ezt meg is valósították, ugyanis az 1990-es évektől nagyarányú területvásárlás történt, míg 1990-ben még csak 20 ezer hektár, addig 2012-ben 290 ezer hektár volt a nemzeti park igazgatóságok vagyongazdálkodásában. Az országos jelentőségű védett területek³⁵ körülbelül egyharmada van a nemzeti park igazgatóságok vagyongazdálkodásában, ez 2015-ben majdnem elérte a 300 ezer ha-t³⁶, a gyakorlatban a legnagyobb figyelmet ezek a területek kapják. A birtokba vételnek és használatnak pénzügyi feltételei is vannak, a természetvédelmi szervek csak a területek egy részén gazdálkodnak (kb. a felén), a többit haszonbérbe adják gazdálkodóknak, amelyet aztán a bérlők használják saját állataikkal és eszközeikkel az előre meghatározott feltételek mellett (Kovács 2017, Mihók et al. 2017, NTA 2015, Rakonczay 2009).

Bár a demokratikus átalakulás után kedvező volt a természetvédelem helyzete, a 2000-es évek végétől fokozatosan egyre inkább a kapacitás- és forráshiány kezdte jellemezni az ágazatot. A természetvédelem közvetlen állami finanszírozásának aránya visszaesett, míg 2000-ben a közvetlen támogatás aránya 41% volt az összes bevételen belül, addig 2015-ben már csak 14%. A nemzeti park igazgatóságok a költségvetés kieső részét, az egyes alapfeladatokat is EU-s, természetvédelmi célra dedikált forrásokból (LIFE és KIOP majd KEOP pályázatokból), 2015-ig különféle agrártámogatásokból, és valószínűleg egyéb intézményi bevételekből (például gazdálkodásból és ökoturizmusból) voltak kénytelenek fedezni. A nemzeti park igazgatóságok egységes terület alapú támogatásokat³⁷ is felvettek a forráshiány enyhítésére az általuk kezelt területekre, azonban 2014-ben változott a szabályozás és csökkentette az igénybe vehető támogatás összegét³⁸. Ebben az időszakban a nemzeti park igazgatóságok létszáma nem követte a feladatok számának növekedését, a létszám minimálisan emelkedett csak (1,2-szeresére), míg 2000-ben egy természetvédelmi őrré 4000 hektárnál kevesebb terület jutott, a Natura 2000

³⁵ Az országos jelentőségű védett területek a nemzeti védett területek, amelyek a természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. Törvény a természet védelméről) felhatalmazása révén léteznek.

³⁶ Az országos jelentőségű védett területek (850.000 ha) csak egy része van állami tulajdonban, ebből szintén csak egy része, az összes terület 34%-a (294.000 ha) van a Nemzeti Park Igazgatóságok vagyongazdálkodásában. A többi állami tulajdonban lévő terület az állami erdőgazdaságok, és egyéb állami szervek kezelésében vannak (NTA 2015).

³⁷ Az Európai Unió által finanszírozott egységes területalapú támogatás (Single Area Payment Scheme - SAPS)

³⁸ 2014-ben maximalizálták a SAPS kifizetéseket (capping), 1200 ha felett nem jár támogatás

területek kijelölésével, ez átlagosan 8000 hektárra növekedett (Kovács 2017). A környezet- és természetvédelmi intézményrendszer leépítése már 2008 előtt megkezdődött, és azóta is tart. A hatósági jogköröket elvették a nemzeti park igazgatóságoktól, megszűnt az önálló Környezetvédelmi Minisztérium, majd a környezetvédelmi hatóságok átszervezése és a minisztérium szakértőinek többszöri leépítése következett (Jávor & Németh 2007, Krasznai Kovács & Pataki 2021).

Az Európai Unióhoz való csatlakozás a közép-kelet európai országokban magával hozta új környezet- és természetvédelmi szabályok bevezetését, illetve a természetvédelemben egy új szemléletet. A nyugat-európai mintájú, magántulajdonosokkal való együttműködésen alapuló, multifunkciós, tájszintű, a szocio-ökonómiai fejlesztést és a biodiverzitás védelmét összehangoló természetvédelem került bevezetésre. Emellett a helyi lakosság bevonásának szorgalmazása is előtérbe került (Yakusheva 2017). Ez a vidékfejlesztési fókusz az agrár-környezetgazdálkodási programok (AKG) bevezetését³⁹, illetve a Natura 2000, egy európai szintű ökológiai hálózat területeinek kijelölését jelentette⁴⁰. A Natura 2000 hálózat területeinek jelentős része magántulajdonban van, a korlátozásokért cserébe Magyarországon a gyepes és erdős területeken kompenzációt kapnak a gazdálkodók. Az agrár-környezetgazdálkodási programok pénzügyi ösztönzőkre építve működnek, a mezőgazdaság negatív hatásainak csökkentését, a kevésbé intenzív, környezetbarát gazdálkodás ösztönzését, a társadalmi normák megváltoztatását, illetve a természetbarát viselkedés elterjedését tűzték ki célul. Az agrár-környezetgazdálkodási programok közül a horizontális programok az országban mindenhol elérhetőek, a zonális programokba pedig az ország biodiverzitásában gazdagabb területein kapcsolódhatnak be a gazdálkodók⁴¹. Ezek az úgynevezett Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT) a jelentősebbek természetvédelmi szempontból (Kovács 2017, Krasznai Kovács 2019, Krasznai Kovács et al. 2021).

A régió országaiban az EU-s normák és szabályok bevezetése, az „Európaizálódás” folyamata egy kötelező jellegű, normatív, top-down folyamat volt, amely ritkán alkalmazkodott a helyi kontextushoz (Yakusheva 2019). Krasznai Kovács (2021) úgy fogalmazta meg, hogy elvárás volt az EU-s normák és jogszabályok passzív elfogadása, és a nyugat-európai mintákhoz való felzárkózás. Yakusheva (2019) a volt szocialista országok intézményeinek útfüggőségét tette felelőssé azért, hogy a magántulajdonra alapozó, a tájhasználóktól a természetről gondoskodó (stewardship) szerepet elváró, decentralizált, részvételi módszereket használó és a vállalkozásokat, szocio-ökonómiai fejlődést támogató EU-s természetvédelmi modell bevezetése nem lett sikertörténet az általa vizsgált nemzeti parkokban (Lengyelországban és Szlovákiában). Az útfüggés meglátása szerint a hierarchikus, felülről irányított (top-down) intézmények, illetve az állami irányításon alapuló természetvédelem hagyományában gyökerezett. A Natura 2000 hálózat véleménye szerint mind a gazdálkodók, mind a természetvédelem számára némiképp terhet jelentett. A természetvédelem számára adminisztratív teher, a gazdálkodók számára pedig egy újabb korlátozás volt. Ezzel szemben

³⁹ Magyarországon már a csatlakozást megelőzően, 2002-ben elindult a Nemzeti Agrár Környezetgazdálkodási Program nemzeti forrásból, az EU-s csatlakozással ugyanez a rendszer folytatódott.

⁴⁰ A Natura 2000 hálózat részben átfedésben van az országos jelentőségű védett területekkel, de sokkal nagyobb területet fed le azoknál. Az országos jelentőségű védett területek 850 ezer hektárt jelentenek, a Natura 2000 hálózat területei pedig 1,99 millió hektárt (Kovács 2017).

⁴¹ Jelenleg 28 MTÉT terület működik az országban.

az állami irányításon és kezeléson alapuló védelem tapasztalata az volt, hogy hatékonyan működik, hiszen sikerült az élőhelyeket megőrizni, a magántulajdonon alapuló védelemmel kapcsolatban pedig nem voltak tapasztalatok (Yakusheva 2019).

Lawrence (2008) is megemlíti, hogy a régióban konfliktus volt a döntéshozás központosított volta és az elvárt új normák között. Szerinte a régióban a tudományos elithez kötötték és hierarchikusnak látták a természetvédelmet a története miatt, amely először az elithez és az elit vadászati szokásaihoz kapcsolódott, később a szocializmus alatt top-down működés jellemezte, amely elválasztotta a termeléstől a természetvédelmet. A régióra jellemző állami intézmények iránti bizalmatlanság és az irántuk táplált alacsony elvárások mellett a társadalmi részvétel bevezetését nehezítette az is, hogy a régióban a nemzeti parkokat forráshiányos működésmód jellemezte (Krasznai Kovács 2019, Lawrence 2008, Yakusheva 2017).

A hazai agrár-környezetgazdálkodási programok értékelése természetvédelmi szempontból viszonylag kedvező (különösen a zonális programok), és a gazdálkodók körében is népszerűek. Azonban a programok nem érték el azt a hatást, amelyet megcéloltak. Egyrészt nem vezettek paradigmaváltáshoz a gazdálkodók körében, vagyis a gazdálkodók nem váltak a táj megőrzőivé (stewardship), másrészt a gazdálkodók továbbra is top-down természetvédelemnek érzékelték az AKG programokat, és nem decentralizált működésnek (Mihók et al. 2017, Krasznai Kovács 2019, Krasznai Kovács et al. 2021).

Bár a civil szervezetek szerepe megnőtt a természetvédelemben, például állami feladatokat is átvállaltak, ami egyfajta kulturális váltásként értelmezhető, azonban arra többen is felhívják a figyelmet, hogy a régió civil szervezetei nem nyugszanak széles társadalmi bázison, inkább egy vékony, értelmiségi réteg értékeit képviselik, feléjük a bizalom szintje nem magasabb, mint az állam felé (Lawrence 2008, Gagyi 2019, Mihók et al. 2017). A szocializmus alatt bizonyos civil szervezetek működése megengedett volt (például természetvédelmi szervezetek), azonban összességében Magyarországon nem teljesültek a rendszerváltáskori remények a civil társadalom kiépüléséről. A szélesebb tömegeket megmozgató civil aktivitás helyett sokkal inkább a professzionizált, formális szervezetek kiépülése volt tapasztalható, amelyek projektforrásokból működtek, és amelyek szűkre szabták a civil szerveződés feltételeit (Gagyi 2019). Gagyi (2019) szerint a civil szervezetek irányába indított politikai támadások is arra hívják fel a figyelmet, hogy a civil szervezetek nem voltak alkalmasak a rendszerváltás utáni társadalom problémáinak tematizálására és kifejezésére. Szerinte a civil társadalommal kapcsolatban támasztott remények be nem teljesülése szintén az elmaradottság diskurzusához kapcsolódik, amely a társadalomfejlődést a nyugat-európai demokráciák társadalmi berendezkedéseivel hasonlítja.

Lawrence (2008) poszt-szocialista országok természetvédelmét vizsgálva kiemelte, hogy a részvételi folyamatok értékelésében figyelembe kell venni a közép-kelet európai kontextus sajátosságait. Lehetséges, hogy a megvalósult folyamatok nem feleltek meg azoknak az elvárásoknak, amelyeket a részvételiség felé támasztani szokás, azonban ettől függetlenül lehetett a folyamatoknak jelentősége a helyi érintettek számára. Azt találta, hogy az érintettek tájékoztatása, vállalkozások tervezése a természetvédelmi területek körül vagy egymás perspektíváinak megértése fontos eredményei voltak a nemzeti parkok és a lakosság közötti

interakcióknak, akkor is, ha „ez más kontextusokban nem tűnt volna különösen innovatívnak” (Lawrence 2008:184).

Hazai kontextusban is történtek próbálkozások részvételi bevonásra a természetvédelemben. A legtöbb részvételi bevonásra a Natura 2000 területekre készült fenntartási tervek esetében került sor. Ezen kívül néhány természetvédelmi projektre is volt példa a közelmúltban, amely a fenntartási tervek előírásainak egyeztetésén túl is megpróbálkozott a helyi vélemények bevonásával. Jelen dolgozatom témája, a Jászsági Különleges Madárvédelmi Terület fenntartási tervének részvételi egyeztetése, vagy a Böddi-széken, a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság kezdeményezésére indult együttműködés, amelyek LIFE projektek keretében valósultak meg, ilyen, komplexebb részvételi folyamatra hozhatóak fel példaként. A Jászság területén egy Magas Természeti Értékű terület közös tervezése valósult meg a fenntartási terv előírásainak egyeztetése mellett, a Böddi-széken pedig a helyi, legeltetéssel kapcsolatos konfliktusok megoldása és a helyi természetbarát vállalkozások (ökoturizmus) tervezése volt a részvételi folyamat célja (Fabók et al. 2015, Kovács et al. 2016a, 2021, Margóczi et al. 2018, Mihók et al. 2016).

Kovács és munkatársai (2016b, 2017) több hazai részvételi tervezési folyamat értékelése kapcsán (a Böddi-szék folyamata nem képezte részét az elemzésnek) azt találták, hogy az intézményi feltételek kevésbé álltak rendelkezésre a részvétel megvalósítására, illetve, hogy az érintettek véleményének beépülése nehezen, vagy nem volt követhető a folyamatban. Ez alól kivétel volt a jászsági folyamat, ahol a tervezési folyamatban egy civil szervezet vett részt a természetvédelem részéről, emiatt nagyobb rugalmasság jellemezte, és az észrevételek átlátható módon épültek be a tervbe. A tervezési folyamat elemzése során a folyamat egyik legnagyobb hozadéka egymás perspektíváinak megismerése volt az MTÉT terület tervezése mellett (Fabók et al. 2015). A Böddi-szék részvételi folyamata egy együttműködés kezdeti szakaszának tekinthető, amelynek legnagyobb hozadéka szintén a felek közötti kommunikáció elindulása volt, amely azonban hosszú távon csak megfelelő finanszírozással vihető tovább (Kovács et al. 2021).

3.4.3 A vadászat és a vadfajokhoz kapcsolódó értelmezések hazai története

Ebben a fejezetben bemutatom a hazai vadászat történetét és a vadfajokhoz kapcsolódó értelmezéseket, összekötve azokkal a politikai-gazdasági változásokkal, amelyek a vadászat megvalósulását befolyásolták.

A vadászat egy komplex jelenség, amelynek a modern társadalmakban ellentmondásos a megítélése. Az ellentmondás az állatok jogaival, jóllétével kapcsolatos vitákat érinti (szükséges és etikus-e a vadászat?), amelyre nem fogok részletesen kitérni, mert olyan jelentőségű téma, amely meghaladja a dolgozatom kereteit. Ezen ellentmondásra csak annyiban fogok reagálni, hogy azt feltételezem, a vadászat állításainak egy része is az ezen ellentmondásra való reagálás diszkurzív eszköze lehet, amely a vadászat létjogosultsága mellett próbál érvelni (von Essen & Allen 2021).

A 19. század végén született új vadászati törvények⁴² eltörölték a vadászat nemesi előjogát, mindenki számára nyitottá tették a vadászatot, és a vadászat jogát a földtulajdonhoz kötötték. Azonban a vadászat jogával csak bizonyos birtokméret felett lehetett élni, a szabályozás csak bizonyos méret felett utalta a vadászat jogát a tulajdonosnak⁴³. Az ennél kisebb birtokkal rendelkezőknek szintén bizonyos méretre vonatkozó feltételek⁴⁴ mellett a szabályozás megengedte, hogy a vadászati jog gyakorlására szövetkezzenek és vadásztársaságokat alakítsanak⁴⁵. Az ezeken a kategóriákon kívül eső kis- és törpebirtokokat és a községi tulajdonban lévő földeket a vadászati jog hasznóbérbe adására kötelezte a szabályozás. Nem csak a birtokméret volt korlátozó, a vadászat költséges is volt, emiatt a szocializmusig a vadászat elsősorban „úri passzió” maradt (Csöre 1994:196).

A vadászatra való jogosultság a társadalomban elfoglalt hely egyik fontos jelzője volt, ezen belül is különösen a nagyvadra való vadászat számított presztízsnak és volt alkalmas a társadalmi státusz újratermelésére. Bár a nagyvadak vadászata továbbra is inkább a nemesekhez kötődött, az apróvadak vadászata kissé „demokratikusabb” volt, a vadászat népszerűségének növekedésével, a 19. század végén és a két világháború között a városi középosztály előtt (az alsó-középosztály előtt is) megnyílt az apróvad vadászatának lehetősége a nagyobb városok környékén kialakított vadászterületeken. A vadásztársaságok tagsága a falusi-városi társadalmi és gazdasági elit köréből került ki, amely esetenként magába foglalta a módos parasztokat is (Péteri 2010, Szilágyi 2014).

A modernizáció az erdőművelés mellett, amely során a tervszerű erdőgazdálkodást szorgalmazták, a vadászatot is elérte. Bár már a 18. századi szabályozásban is volt szerepe, a 19.-század végi szabályozásban bontakozott ki még jelentősebben a tervszerű vadgazdálkodás kívánalma, amely egyrészt tilalmi időket határozott meg a vadászatra, előírta a ragadozógyérítést, illetve vadászati módokat is betiltott⁴⁶ (Csöre 1994). Ezzel a hagyományosan a parasztnak tulajdonított vadászati módok kerültek betiltásra, amelyek ezentúl orvvadászatnak minősültek. (Bár azért az teljesen nem egyértelmű, hogy a nemesi és paraszti módszerek ténylegesen ilyen élesen szétválaszthatóak lettek volna korábban egymástól⁴⁷) (Szilágyi 2014). Illetve a másik változás, hogy a 19. század végétől a fajok védelem alá helyezésével egyre szűkült a vadászható fajok száma (Csöre 1994).

A tervszerű vadgazdálkodás általánosságban a nagybirtokokon volt jellemzőbb, ahol odafigyeltek a vadállomány fenntartására. Jól képzett vadőri személyzet (akik nagyrészt erdészek voltak) jórészt a magánbirtokokon és az állami területeken volt. A bérelt területeken vadászókat, illetve a vadásztársaságokat kevésbé sikerült a tervszerű vadgazdálkodásra rávenni,

⁴² 1872. évi VI. Törvénycikk és 1883. Évi XX. törvénycikk

⁴³ Ez 100 hold területet, majd az 1883-as törvény módosításában 200 holdat jelentett egy tagban, vagy összefüggő részekben elhelyezkedő területen. Illetve lehetett 200 holdnál kisebb is, ha az körbekerített vagy árokkal körbevett területet jelentett (Csöre 1994).

⁴⁴ Ha egy tagban legalább 50 hold területű földjük volt, vagy kisebb ugyan, de kerítéssel vagy árokkal volt körülvéve, és a birtokok összefüggő területet alkottak (Csöre 1994).

⁴⁵ A vadásztársaságok száma az 1920-as, 1930-as években 100 körül volt (Csöre 1994).

⁴⁶ 1872. évi VI. Törvénycikk és 1883. évi XX. törvénycikk

⁴⁷ A vadászati módszereket tekintve nem lehet egyértelműen szétválasztani a két csoportot, bár a parasztságnak több ízben megtiltották a fegyverviselést, a parasztság is nagy valószínűséggel vadászott fegyverrel is, és valószínű, hogy a nemesség is használt passzív módszereket (hurok, csapda, verem) (Szilágyi 2014).

esetükben fordult elő többször, hogy túlhasználták a területet. Emiatt különböző eszközökkel próbálták a vadásztársaságok működését szabályozni (Csöre 1994).

A fenntartható használat kívánalma nehezen választható el attól, hogy ebben az időszakban a vadnak, mint piaci árunak a korábbiakhoz képest sokkal nagyobb jelentősége lett. A vadfajok exportra történő értékesítése ebben az időszakban jelent meg, és volumene idővel folyamatosan növekedett⁴⁸. Ezen kívül a külföldi vadászok bérvadásztatása már az első világháború előtt is megjelent. A földtulajdonosok nagy része nem tartotta fontosnak, hogy vadászatból bevétele származzon, a vadászat inkább szórakozásnak számított a szemükben. A gazdasági személet nem is volt teljeskörűen elfogadott, voltak olyanok, akik elítélték azokat, akik vadat eladásra tenyésztettek, vagy külföldi vadászokat fogadtak bérvadászatra. A gazdasági személetet nem tartották összeegyeztethetőnek a sportszennedéllyel, ami az olyan vadászatot jelentette, amely a természetet a szépségért élvezi, illetve közel hozza az emberhez (Csöre 1994).

A vadászatot is befolyásolták a nyugat-európai hatások, a nyugat-európai ismertekhez való felzárkózás kívánalma is részét képezte a hazai vadászatnak. A hazai szakemberek képzése is ebben az időben jelent meg, és a magyar nyelvű vadászati könyvek aránya is növekedett. A hazai vadászok nem minden esetben kívánták követni a külföldi szakirodalmat, amely a közömbösség vádját váltotta ki a modern vadgazdálkodást pártolókból (Csöre 1994).

Vadban gazdag vidékeken a paraszti háztartásokban még a 20. század első felében is jelentősebb mértékű volt a vadhús fogyasztása. A vadászat és vadhús jelentése, azonban jelentősen különbözött a nemesi felfogástól. A vadhúst a paraszti háztartásokban a természet ajándékának tekintették, amely nem szerveződött gazdálkodási ággá, hanem megmaradt „zsákmányolás” jellegűnek, vagyis kiszámíthatatlan volt az elérhetősége. Azonban megszerzéséhez jó terepismeretekkel, specializált tudással kellett rendelkezni (Szilágyi 2014).

A szocialista átalakulás után a vadászati jog elválasztásra került a földtulajdontól, a területek legnagyobb részén a vadászat joga államosításra került, és a vad is állami tulajdon lett. Az állami területeken kívül a vadászati jogért cserébe haszonbérletet kellett fizetni az államnak. Az állampolgárok a vadásztársaságok tagjaként vadászhattak, az állam adta haszonbérbe a vadászati jogot a vadásztársaságoknak. Termelőszövetkezetek, üzemek, állami hivatalok, illetve egyénileg dolgozó parasztok is alapíthattak vadásztársaságot⁴⁹. A vadgazdálkodás a vadásztársaságok és az állami erdőgazdaságok feladata volt. Ezen kívül 25 állami gazdaságnak is volt vadászterülete. Az állami erdőgazdaságok, valamint egyéb szervek területén úgynevezett állami vadgazdaságokat is alapítottak, amelyek kiemelt területek voltak (később ismét összevonták őket azokkal az állami erdőgazdaságokkal, amelyeknek a területén a vadászati jogot gyakorolták) (Csöre 1994).

Az 1940-es évektől kezdve elkezdték átalakítani a vadásztársaságok személyi összetételét, hogy több munkás és paraszt származású tag legyen. Bár a szocialista rendszer kommunikációjában a vadászat demokratizálásáról volt szó az átalakulás után, és a vadászok társadalmi háttere

⁴⁸ A vad exportja az importhoz képest sokkal jelentősebb volt, a lőtt és élő állatok, vadbőr, -szőr, illetve vadászfegyverek exportja volt jellemző. Míg 1902-ben az export több, mint 3 millió korona értékben történt, ez 1918-ban már 9,7 millió koronára nőtt (Csöre 1994).

⁴⁹ A vadásztársaságok száma 1959-ben 632 volt, 1961-ben 744, az 1960-as évektől az 1990-es évekig ez a szám nagyjából 700-750 között volt (Csöre 1994).

valóban megváltozott, a vadászat szerepe alapjaiban nem változott meg az előző időkhöz képest, továbbra is csak a társadalom korlátozott része tudott benne részt venni (Csöre 1994, Bozsonyi et al. 2012., Péteri 2010). A vadásztársaságokba nagyon nehéz volt bejutni⁵⁰ leginkább a privilégiumokkal és hatalommal rendelkezők tudtak sikerrel járni, illetve akinek volt ismeretese. Új vadásztársaságot is nagyon nehéz volt alapítani (Csöre 1994, Péteri 2010.). A vadásztársaságok tagságában túlreprezentáltak voltak a vezetők, szellemi dolgozók és fehér-galléros dolgozók. ⁵¹ Az alá-fölé rendeltség a vadásztársaságok között is létezett, az elit vadásztársaságok használták a legnagyobb, legjobb területeket (mint az Egyetértés Vadásztársaság, amely a párt vezetőinek társasága volt). A szocialista rendszerben a vagyon felhalmozás nem volt lehetséges, sem luxuscikkek vásárlása, így a státusz megerősítése és a nomenklatura tagjainak megjutalmazása többek között a színvonalas lakásokban, autókban, a gyerekek jó minőségű oktatásában és rekreációs lehetőségekben tudott megnyilvánulni. Utóbbi közé tartozott a vadászat is, amely a legjobb vadászterületekhez való hozzáférést és az ott található infrastruktúra használatát is jelentette (Péteri 2010).

A vadászatnak a szocializmusban is jutott gazdasági szerep, a vadászat a szocialista gazdaságban legnagyobb részt vadhús, majd élőállatok exportjával, illetve 1957-től külföldi vendégvadászatokkal vett részt. A külföldi vadászok legnagyobb része az NSZK-ból érkezett, osztrák és olasz vadászok mellett, az egyéb országokból érkezők száma csekély volt. Későbbiekben ez lett az egyik legnagyobb bevétele a népgazdaságnak a vadászatból⁵². A termelékenység fontos szempont volt többek között a vadászat reputációjának növelésében is, a kommunikációban a vadászat szocio-ökonómiai szerepét hangsúlyozták, illetve azt, hogy a tagok ingyen, a szabadidejükben dolgoztak e célokért (Csöre 1994, Péteri 2010).

A vadászható fajok száma tovább csökkent a védetté nyilvánításokkal, azonban nagyobb probléma volt, hogy az 1950-es és 60-as évektől a mezei nyulak száma csökkenni kezdett, és a nyúl vadászidénye is lerövidült⁵³. A fogoly létszáma az 1980-as évekre nagyon lecsökkent. A fácántenyésztés jó eredményeket ért el, azonban nagyon költséges volt, emiatt a vadásztársaságok vonakodtak belefogni, vagy felhagytak vele. Ezzel szemben bizonyos nagyvadak nagyon elszaporodtak, folyamatosan nőtt a számuk, a vadgazdálkodási szervek a visszaszorításukat javasolták ⁵⁴. A vadgazdálkodás is tervgazdálkodás útján működött, a vadállomány becslése 1960-tól elérhető volt. A vadgazdálkodási tevékenységben a ragadozók irtása, az etetés, és a vadföldek létesítése mellett a vadfajok élőhelye is egyre jobban fókuszba került. Az 1940-es évektől kezdve indultak vadbiológiai kutatások, 1965-ben megalakult a

⁵⁰ Először is fegyvertartási engedélyt kellett szerezni a rendőrségtől, majd vadászengedéllyel kellett rendelkezni. A fegyvertartási engedélyhez alapos vizsgálatnak vetette alá a jelentkezőt a rendőrség (az apróvadakhoz használt sörétes puskát könnyebb volt szerezni, azonban a nagyvadakhoz használatos vadászpuskát kevesen kaphatták meg). A vadásztársaságokba való bejutás a 1960-as évek nagyon nehéz feladat volt, a meglévő tagok nehezen engedtek be új tagokat maguk közé (Péteri 2010).

⁵¹ Míg 1970-ben az aktív keresők csupán kicsit több, mint 25%-a állt szellemi dolgozókból, vezetőkből, hivatalnokokból, a vadásztársaságok 50 % -át tették csak ki a munkások (Péteri 2010).

⁵² A MAVAD (Magyar Vadkereskedelmi Rt.) 1970-ben még csak 4551 külföldivel kötött bérkilövési szerződést, 1982-ben már 14 071 fővel. 1970-ben a MAVAD összes devizabevétele 5,9 millió dollár volt, 1982-ben már 28,4 millió, utóbbiból a vadásztatás 12,9 milliót, az élővad export 5,2 millió dollárt tett ki (Csöre 1994).

⁵³ 1945-ben még 5 hónap volt, 1960-ban 3 hónap, 1970-ben már csak 2 hónap (Csöre 1994).

⁵⁴ A vadkárt a vadásztársaságnak, vadgazdálkodóknak kellett megfizetnie a mezőgazdasági szektornak, amennyiben a vadfajok a megfelelő védekezés ellenére kárt okoztak a terményben.

Vadbiológiai Állomás, amely 1976-tól a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen működött (Csőre 1994).

A rendszerváltozás után a vad állami tulajdonban maradt, a vadászati jogot pedig a földtulajdonhoz kapcsolták. A vadásztársaságok vagy bérelték a vadászterületeket a földtulajdonosoktól, vagy a földtulajdonosok maguk üzhették a vadászatot a területeiken, az erdőgazdaságok pedig az állami tulajdonban lévő területeken végezték a vadgazdálkodást. A bérleti díjat az állam maximálta. A vadászatra jogosultaknak a vadászati törvény értelmében kötelességük volt fenntartani a vadállományt, emiatt vadgazdálkodást végeztek, amelyeknek a költségeit ők viselték, az állam nem biztosított hozzá forrást. A vadgazdálkodási tevékenység a vadfajok etetéséből (lucerna, kukorica), itatásán át, a ragadozógazdálkodásig, vagyis a ragadozók gyérítéséig terjedt. A vadgazdálkodók ráfordításai a vadgazdálkodás költségein kívül a munkabért, a vadkárt és egyéb költségeket foglalták magukba⁵⁵. A vadásztársaságok a külföldi bérvadászatokból, élőállat értékesítésből, vadhús értékesítésből, a tagdíjakból és a vadásztársasági belépési díjakból⁵⁶ gazdálkodtak. Árbevételben különbség volt az alföldi, jellemzően apróvadász területek és a hegy- és dombvidéki területek között, mivel a nagyvadak eloszlása, amelyek a legnagyobb bevételeket hozták, nagyban meghatározták a gazdasági feltételeket (Horváth 2020, Stark et al. 2010). A hazai körülbelül 65 000 sportvadász mellett, a 2019-es évben körülbelül 29 000 külföldi vadászturista volt, a vadászok majdnem fele Ausztriából érkezett (közel 14 000 fő). A külföldiek vadásztatásából az éves ágazati bevétel egynegyede, 6,2 milliárd forint származott (Magyar 2020).

3.4.4 A termőföld használat és a földhöz kapcsolódó értelmezések hazai története

Ebben a fejezetben a termőföld használatának hazai történetét, a földhöz való hozzáférés egyenlőtlenségeit és a termelők földhöz, illetve termeléshez kapcsolódó értelmezéseit mutatom be történeti áttekintésben. Áttekintem hogyan hozták létre a politikai, gazdasági és kulturális folyamatok a jelenlegi földbirtok viszonyokat és a termelők földhöz kapcsolódó jelentéstulajdonításait, különös tekintettel a munka értelmezéseire, amely a gazdálkodók természettel való kapcsolatát jelentős mértékben meghatározta.

A modernizáció kényszere a hazai mezőgazdaság világcserkben való integrációjának és az erősebb agrárgazdaságokkal rendelkező államokkal (mint például az Egyesült Államok) való versenyzés velejárája volt. A 19. század második felében az agrártermelés modernizációja a mezőgazdasághoz kötődő ipari és infrastrukturális beruházásokkal, fejlesztésekkel járt (Éber et al. 2014, Hann 2020, Lampland 1995). Több nagybirtok, illetve néhány földdel rendelkező termelő jobban lépést tudott tartani az olcsó élelmiszertermelés világcserki versenycében, a többieket azonban nehézségek elé állította, sokan bérmunkára kényszerültek. Az egyre kapitalizálódó agráriumban a parasztság igen sokszínű volt, a polgárosodó gazdálkodók mellett, a részben önellátó gazdálkodásra képes paraszti középréteg összezsugorodott, a törpebirtokok

⁵⁵ 2010-ben a vadgazdálkodók költségeinek 24%-át a munkabér, 40%-át a vadgazdálkodás költsége, 14% -át a vadkár, 22%-át egyéb költségek jelentették (Horváth 2020).

⁵⁶ 2007-ben az ágazat bevétele 16 milliárd forint volt, amelynek 33%-a külföldi bérvadászatból, és kapcsolódó szolgáltatásokból, 18%-a belföldi bérvadászatból, 18%-a lőtt vad húsának értékesítéséből, 4% élő vad értékesítéséből, 5% pályázatokból és támogatásokból, 23% egyéb bevételből származott, utóbbi tartalmazta a tagdíjakat és egyéb befizetéseket (Stark et al. 2010).

gazdálkodói, illetve a föld nélküliek pedig egyre inkább bér munkára kényszerültek a boldoguláshoz. Sokan munkalehetőség híján az iparban helyezkedtek el, vagy az Újvilágba való kivándorlást választották. Hosszú távon a birtokok koncentrációja egyre inkább növekedett, a parasztság pedig egyre nagyobb mértékben elszegényedett (Barta 2021, Lampland 1995)⁵⁷.

A parasztság mindig is különbözött a társadalom többi részétől abban, hogy képest volt a piaci viszonyoktól függetlenül újratermelni magát (Hann 2013). Az önellátás⁵⁸ egyrészt realitás, másrészt morális ideál volt a parasztság számára, annak ellenére, hogy a parasztság életének megváltozása már az agrárium kapitalista átalakulásával és modernizációjával elkezdődött. A parasztság már a 19. század közepétől bekapcsolódott a piac működésébe vagy árukkal, vagy a munkájuk értékesítésével (Barta 2021, Éber et al. 2014, Vidacs 2015). Kovách (2010) is azt hangsúlyozza, hogy a paraszti gazdálkodás már a 20. század elején az öfenntartó gazdálkodástól a kapitalista felhalmozásra való részleges áttérésig jutott. A felhalmozás ebben az időben leginkább a földvásárlásban nyilvánult meg. Ettől függetlenül a parasztság általában igyekezett a lehető legjobban visszaszorítani a piaccal való érintkezést, ahova csak az adók kifizetése és egyéb önellátással nem beszerezhető áruk miatt kapcsolódtak be. Az önellátás ideálja azonban a parasztság legnagyobb része számára nem volt elérhető. A szegényebb rétegek, aki nem rendelkeztek elegendő földterülettel és más erőforrásokkal, kénytelenek voltak áruba bocsájtani a munkájukat (Vidacs 2015).

A munka nem csak gazdasági kategória volt, hanem morális érték is a parasztság életében, amely az identitásukat meghatározta. Fél Edit és Hofer Tamás kutatásai Átányban azt támasztották alá, hogy az iparosítás előtti parasztság egyik legnagyobb morális értéke a kemény munka volt, amely a földtulajdonhoz kötődött, és amely lehetővé tette az önellátást. Az önellátás eszménye az autonómia, a saját maguk fölötti rendelkezés („maga ura”) volt (Hann 2018, Vidacs 2015). Lampland (1995) a munka jelentését és gyakorlati változását vizsgáló antropológiai munkájában⁵⁹ rámutatott, hogy a két világháború közötti időszakra a munka nem csak fontos gazdasági kategória lett, hanem morális értelemben is meghatározóvá vált. A szorgalom, a kemény munka, (milyen keményen dolgozott, mennyi ideig dolgozott) felértékelése mögött a saját munka feletti rendelkezés fontossága húzódott meg. Az, hogy valaki a saját maga ura tudott lenni, meghatározó tényező volt a társadalmi identitásban, a saját munka feletti rendelkezés elvesztése lealacsonyító volt. Az agráriumban dolgozó bér munkások nem rendelkeztek önmaguk munkájával, nem tudták függetleníteni magukat a piactól, emiatt ellenálltak a nagybirtokon a munkának. Bár a parasztság a kemény munkára úgy gondolt, mint ami az előrejutás kulcsa, a piactól idegenkedtek, mivel az pénzbeli értéket tulajdonított a munkának. Ebben az időszakban a munka még nem volt összemérhető más értékekkel, értékét nem kapcsolták az időhöz és pénzhez. A saját munka feletti rendelkezés és a piactól való elhatárolódás, illetve a helyben maradás a megfelelő méretű földdel rendelkezők privilégiuma volt, nekik nem kellett a falujukat elhagyva másnak kölcsönözni munkaerejüket. A munka és a

⁵⁷ A kötött nagybirtokok rendszere előzetes tőkekoncentrációt jelentett a kapitalizálódó mezőgazdaságban, ez is hozzájárult az egyenlőtlenségekhez (Barta 2021).

⁵⁸ A társadalmi egység (család vagy faluközösség) képessége arra, hogy ellássa a saját materiális szükségleteit, azzal, hogy megtermeli az élelmiszert önmaga számára (Vidacs 2015).

⁵⁹ Martha Lampland Sárosdon végzett terepmunkát az 1980-as években egy termelősövetkezetben.

földtulajdon között tehát egy olyan kapcsolat volt, amelyet Lampland (1995) az „önrendelkezés a kemény munkán keresztül” (diligence through possession) fogalmával írt le (Hann 2018).

A parasztság és a földek helyzetének rendezése hosszú ideig az agrármozgalmak és általánosságban a politikai-gazdasági viták fókuszában volt. Az 1945-ig lezajló többszöri földreform kísérletek⁶⁰ egy egységes kis- és középparasztság létrehozását tűzték ki célul. Az első földreform kísérletek nem jártak áttörő sikerrel, és bár az 1945-ös földreform kiegyenlítőbbé tette a földviszonyokat, a kisbirtokosok helyzete továbbra is neheztelt volt. A háború utáni földosztás új földbirtokosai ugyanis gyakran nem boldogultak a kapott földdel a tudás, a tőke és az eszközök hiánya miatt (Barta 2021). Az új gazdálkodók és a régebbi földtulajdonosok közötti növekvő különbségek megerősítették a paraszti közösségekben a munka feletti rendelkezés és a kemény munkára való képességbe vetett hitet. Az új tulajdonosok a vélekedés szerint ugyanis nem szegénységük, hanem morális gyengeségük miatt nem boldogultak, mivel nem voltak képesek az önálló, kemény munkára. A földet nem kemény munkájuk árán szerezték, hanem az államtól kapták, amelyet aztán a szövetkezet indulásakor vissza is adtak (Lampland 1995).

A kollektivizáció több hullámban zajlott le, először kényszerítéssel, a módosabb parasztságra iránti kegyetlen bánásmóddal (kulákosítás), próbálták a parasztságot bérmunkára kényszeríteni az iparban vagy a mezőgazdaságban. A cél a tulajdoni viszonyok, a termelés és a parasztságot azonosításának megváltoztatása és a mezőgazdaság nagyipari típusú átalakítása volt (Barta 2021, Hann 2020, Lampland 1995, Vidacs 2015). Bár a parasztságtól nem állt távol a munka kiemelt értékelése, azonban a kollektív célokért való munka idegen volt számukra. A munka a külső hatásoktól (nagybirtokosok, piac, állam) való függetlenedés eszköze volt, csak a saját földön végzett munka volt értékelendő, így a kollektív munka morális ellenállást is keltett bennük (Lampland 1995). Későbbiekben az erőszakos tévesztés helyett más stratégiát választottak a kollektivizáció lefolytatására, sokkal inkább a birtokos parasztság meggyőzésére és megnyerésére törekedtek (Lampland 1995, Vidacs 2015). Lampland (1995) azt találta terepmunkája során, hogy a termelőszövetkezetben a parasztság tagjai között megmaradtak a korábbi különbségek, amelynek egyik oka az volt, hogy szükség volt a birtokos parasztság tudására a szövetkezetek működéséhez.

⁶⁰ A földreform kísérleteknek nem csupán a földek kiegyenlítőbb elosztása volt a céljuk, hanem egy világpiacon hatékonyabban működő, kifizetőbb mezőgazdaság bevezetése is. A nagybirtokokhoz kötődő gabonatermelésről való átállás a diverzifikáltabb, kisebb birtokok irányába való elmozdulást követelt volna meg.

Az első két földreform semmiféle, vagy nagyon kevés változást hozott. A Tanácsköztársaság 1919-es földrendezési kísérlete nem járt sikerrel (1919. évi XVIII. néptörvény), az 1920-as Nagyatádi Szabó István-féle földreform (1920. évi XXXVI. törvénycikk) pedig alig változtatott a földbirtok struktúráján. 1935-ben a földtulajdonosok alig 0,5%-a rendelkezett a termőföldek 30%-ával, 72%-uk pedig a földterület alig 10%-ával. A két világháború között a földdel nem rendelkező földmunkások aránya 28%, 1-5 holddal rendelkező törpebirtokosaké 24%, az 5-10 holddal rendelkezőké 13,6%, a 10-20 holdas kisgazdáké 10,4%, a 20- 50 holddal rendelkezőké 5% volt (Barta 2021, Gunst 1998: 238, Nagy 1989).

Az 1945-ös földreform (1945 évi VI. törvény) hatására ugyan a földtulajdoni viszonyok kiegyenlítőbbek lettek (5-10 holdas gazdák aránya 26,5% lett, a 10-20 holdasoké 21,7%, a 20 holdon felülieké 29,3%), azonban az eszközök, a tőke és a szaktudás hiánya továbbra is megnehezítette a kis földtulajdonosok boldogulását, és továbbra is ki voltak téve az eladósodásnak vagy rá voltak szorulva a bérmunkára (Barta 2021).

Az 1960-as évektől megindult a mezőgazdaság nagyarányú gépesítése, előtte a szocialista modernizáció főként az iparra összpontosított⁶¹. A technológiai fejlődéssel felértékelődött a szaktudás a termelészövetkezetekben, amely parasztság korábbi viszonyainak átrendeződéséhez vezetett, s a korábbi földdel rendelkező parasztok praktikus tudása már nem volt annyira értékes (Lampland 1995). Az évtized végén az új gazdasági mechanizmus⁶², amely a piaci szemlélet alkalmazását a szocialista gazdaság szolgálatába állította, a mezőgazdaság esetében járt nagyobb hatással, annak ellenére, hogy elsősorban az ipari termelés javítása volt a célja. A reform a termelészövetkezetnél amellet, hogy nagyobb önállóságot engedett, alapvetően két újítást hozott. Egyrészt a termelészövetkezeteknek megengedték, hogy melléküzemágakat⁶³ működtessenek, másrészt lehetővé tették a magáncélú élelmiszer termelést, vagyis a háztájizást. A háztájizás a családi házak udvarán, kertekben, de a termelészövetkezet földjein is végzett magáncélú gazdálkodást jelentette. Az agrárpolitika a piacra való termelést, és az 1980-as évektől az innovációk bevezetését (új fajták, technológia alkalmazását) szorgalmazta. A második gazdaságnak nemzetgazdasági szinten is jelentős szerepe lett a szocializmus időszakának második felére (Hann 2020, Lampland 1995, Vidacs 2015).

A háztáji gazdálkodás nem a korábbi magántermelés továbbéléseként jelent meg, hanem a termelészövetkezetben folyó nagyipari gazdálkodás kiegészítéseként, a mezőgazdaság a szocialista gazdaság legdinamikusabb ágazata lett (Hann 2020, Lampland 1995).

Hann (2013, 2020)⁶⁴ azt találta, hogy a szocialista időszak utolsó évtizedeiben a TSZ-ek és a második gazdaság egyfajta együttműködése alakult ki. A biztos munkahely mellett, amelyet például a TSZ, vagy az ipar jelentett, a vidéki lakosság a háztáji gazdálkodást gyakran a szabadidejében végezte. A háztáji termelés egyrészt önellátásra szolgált, másrészt a piacra is termeltek ilyen módon. A TSZ-ek sokszor például takarmánnyal, illetve más módon is (értékesítéssel) segítettek a háztáji gazdálkodást. Bár valószínűleg önkiszákmányoláson alapult, az életszínvonal emelkedését lehetővé tette a vidéki lakosság számára ebben az időszakban. Sok ház épült ebben az időszakban, autókat is tudtak venni, és sokan arra fordították az erőforrásaikat, hogy taníttatták a gyerekeiket. Ezenkívül az életszínvonal növekedéshez hozzájárultak a szociális juttatások is, az egészségügyi ellátás és a gyerekfelügyelet biztosítása, illetve a nyugdíj, amely a parasztság számára újdonság volt. Annak ellenére, hogy bizonyos piaci mechanizmusok bevezetésre kerültek, nem az volt a cél, hogy az emberek teljes mértékben kapitalistákká váljanak, például bizonyos kereteken belül volt csak lehetséges a profit visszaforgatása és a cégek fejlesztése. A fogyasztást azonban támogatták és lehetőséget adtak rá. A vidéki lakosság számára a mezőgazdaságból származó profit legtöbbször nem

⁶¹ Csak személtetesképpen, 1958 végén az ország traktorállománya alig haladta meg a 26 ezer darabot, 1969-re a számuk elérte a 67 ezret, ezzel párhuzamosan a lóállomány 1958-ban még 723 855 állat volt, ami 1968-ra 274 217-re csökkent (Romsics 1999:425-426).

⁶² Az Új Gazdasági Mechanizmust 1968-ban vezették be (bár ezek a trendek már korábban elkezdődtek), és "három területen hozott fontos változást: 1. a központi tervezés szerepének csökkentése, a vállalati önállóság növelése a termelés és a beruházások terén, 2. árrendszer újabb, fogyasztói árakra is kiterjedő reformja, s végül 3. bér- és jövedelemszabályozás rendszerének módosítása "(Romsics 1999:438-439).

⁶³ A melléküzemágak a termelészövetkezetek nem mezőgazdasági célú tevékenységet folytató üzemágai voltak. Először általában a gépek szervizelésére, kezelésére korlátozódtak, később kisipari, vagy kereskedelmi tevékenységet is folytattak.

⁶⁴ Chris Hann antropológus Tázlárón végez terepmunkát az 1970-es évek óta.

átkonvertálható tőkében tárgyiasult meg, hanem például fogyasztási cikkekben. Ez a kapitalista átalakulás után jelentős következményekkel járt, mivel a piacgazdaságban más típusú tőkefajták birtoklására lett volna szükséges (pl. hitel-és támogatás szerzés) (Hann 2013, 2020, Kovách 2010, Vidacs 2015).

Bár az önfenntartó gazdaságokat a szocializmus átalakította, és idővel a második gazdaság egyre inkább kommodifikálódott, az önellátásnak mégis nagy szerepe volt a vidéki lakosság számára, ugyanis a legtöbb étel, amelyet elfogyasztottak, a háztáji gazdálkodásból származott. Bár a készpénznek is nagyobb szerepe lett az életükben (fizetés és a háztájiból származó bevétel), még mindig próbálták minimalizálni a készpénz használatát az életükben. Ilyen tevékenységnek lehet nevezni a vidéki közösségekben a szocializmusban is létezett intézményesült reciprocitást, amely a közösség tagjainak egymásnak nyújtott segítségét, munkáját jelentette (például az építkezések, esküvők szervezés esetében). Ez is egyfajta közösségi szintű önellátásnak tekinthető, amely a piac viszonyainak elkerülését célozta (Hann 2013, Vidacs 2015).

A szorgalom és kemény munka továbbra is a társadalmi elismerés és integritás fontos része volt a falusi közösségekben, különösen az idősebb generáció körében. A köz- és magánszféra azonban szétvált egymástól, a kemény munka kívánalma nem vonatkozott a termelőszövetkezetben végzett munkára. A produktív munka alatt, a materiális termékek létrehozását célzó kemény fizikai munkát értették. Emiatt például a vállalkozói szemlélet, vállalkozások ösztönzése problematikusnak számított a szemükben, mivel az szerintük nem „produktív tevékenység, csak pénzcsinálás” (Lampland 1995: 315).

Bár a vidéki lakosság törekedett a köz- és magánszféra szétválasztására, az előbbi Lampland (1995) szerint mégiscsak hatással volt az utóbbira, hatására megjelent a haszonelvű megközelítés a közösségekben. A gazdasági célok elsőbbsége a tervezésben a politikai célok felett mindenki számára világos volt. A szocialista tervezés absztrakt, hosszútávú, társadalmi hasznokat hangsúlyozó céljai és a helyi politika egyéni célokra való törekvése közti ellentét a vidéki lakosság szemében még inkább megerősítette az individualista célok megalapozottságát (Lampland 1995).

A szocializmus végére a háztartásokban többféle megközelítés volt érvényben, többek között az idősebb korosztály és fiatalok gondolkodása között volt különbség. Míg a munka önmagáért való értéke és a munka feletti rendelkezés továbbra is jelentős volt az idősebbek körében, a fiatalabb generáció körében az individualizmus és haszonelvű megközelítés is megjelent. A munka veszített a külső behatásoktól független, önmagáért való értékéből. A fiatalok számára a munka értékét ezután a pénzhez és időhöz társított kalkulációk határozták meg. A munka kommodifikálódott, vagyis a munkára úgy tekintettek, amely felcserélhető és összehasonlítható más értékekkel. A munka önmagáért való értékét olyan fogalmak megjelenése is gyengítette, mint a szabadidő, amely előtte nem volt meghatározó. Számukra is fontos volt a munka feletti rendelkezés, azonban ez már nem a munkára, mint tevékenységre vonatkozott, hanem a munkára, mint árura. A munka áruvá válása ellenére a fiatalok körében is fontos volt az autonómia és önrendelkezés, mint politikai cél. A második gazdaság lehetőséget adott arra, hogy amennyire lehetett, a maguk urai lehessenek, és ellenálljanak annak, hogy az állam eltulajdonítsa a munkájukat és személyüket. Összességében az a haszonelvű és individualista

elképzelés vált elterjedtté, hogy az az elképzelés, hogy a család gyarapodása kell, hogy a középpontban legyen, nem érdemes a politikával foglalkozni (Lampland 1995, Hann 2018).

A piacgazdaságba való átalakulás különösen nehéz helyzetbe hozott sokakat a rurális területeken élők közül. Ez annak ellenére történt így, hogy Magyarország látszólag jó eséllyel indult a piaci integráció felé, hiszen már a szocializmus alatt, többek között a piacosító mechanizmusok és a második gazdaság miatt úgy tűnt, hogy az ország megfelelő módon felkészült a zökkenőmentes átmenetre. A vezető közgazdászok, a magántulajdon bevezetésével gondolták megvalósítani a piacba történő integrációt, ehhez a privatizáción és a külföldi tőke alkalmazásán keresztül vezetett az út. Az állam újraelosztó szerepe is gyengült, amely különösen vidéken jelentett problémát (Hann 2018, 2020).

A termelészövetkezetek és állami gazdaságok nagy része felbomlott, de a tulajdonviszonyok nem tértek vissza a kollektivizáció előtti állapotokba mivel azt közgazdasági szempontból nem tartották észszerűnek. A termelészövetkezetek és a második gazdaság kapcsolata a dekollektivizálás után szintén megszűnt. A vidék polarizációja már a rendszerváltást megelőző években megkezdődött. Az átalakulás nem mindenki számára szolgált előnnyel, sok gazdálkodó vonakodott belevágni a magángazdálkodásba, mivel csak keveseknek volt tőkéje, a felhalmozott fogyasztási javak pedig nem jelentettek alkalmas ugródeszkát egy sikeres mezőgazdasági vállalkozás elindításához. Sokan kis méretű földeket birtokoltak, amelyeket bérbe adtak nagyobb gazdaságoknak. A földek tömeges eladása is jellemző volt, amely a földkoncentráció kialakulásához járult hozzá (Kovách 2016). Az ingatag és bizonytalan környezetben a kis mennyiségben termelők gazdálkodása nem bizonyult működőképesnek a termelészövetkezetek beavatkozása nélkül. A globális piacra való belépés megszüntette az önellátás és árutermelés egyensúlyát is. A mezőgazdaság jelentősége csökkent a KGST országok körében történt piacvesztés és a világpiac alacsony élelmiszer árai miatt⁶⁵. Ilyen feltételek között sokaknak nem volt érdemes folytatni a háztáji gazdálkodást, még önellátásra sem. A gazdálkodók száma csökkent, főként azok hagytak fel a gazdálkodással, akik kiegészítő tevékenységként gazdálkodtak⁶⁶ (Hann 2013, 2018, 2020, Juhász 2006, Kovács 2016, Lampland 1995, Vidacs 2015). Az gazdaság és az elveszett munkahelyek helyreállítása elmaradt, a munkanélküliség tartósan jellemző a vidéki térségekre. Ennek ellenére a vidék lakosságának aránya sokkal magasabb, mint Nyugat-Európában (Kovách 2016, Kovács 2016).

Bár a magántulajdon, amely fontos volt a parasztság számára, újra értékes lett, csökkent a kapcsolat a kemény, fizikai munka és a vagyonszerzés között. A vagyonszerzés terepe a piac lett, amely kevésbé volt összhangban a gazdálkodók értékeivel. Bár a munka áruvá vált, a vidéki lakosság számára a munka elsősorban a termelőmunkához kötődött, a „piacon való machináció, amikor egyesek a pénzből csinálnak pénzt”, nagyrészt idegen maradt (Hann 2018, Lampland

⁶⁵ Az 1990-es években a termelés a 2/3-ára csökkent az 1980-as évekhez képest, és a mezőgazdaságból származó jövedelmek a felét sem érték el a rendszerváltás előtti szintnek. Ráadásul utóbbi jelentős része a kiterjedt bérletrendszer miatt kiáramlott a helyi háztartásokból (Juhász 2006).

⁶⁶ A főállásban mezőgazdaságból élők száma a rendszerváltás után 15 évvel 60%-kal csökkent (Juhász 2006). 1990-ben az aktív korúak 15,3% -a dolgozott a mezőgazdaságban (melléküzemágakat is beleértve), 2000-re ez 5,5%-ra, 2011-re 4,5%-ra csökkent (Koós 2016).

1995: 349). Vidacs (2015) azt találta, hogy reciprocitás eltűnt az általa vizsgált közösségből⁶⁷, az emberek a piachoz fordultak és vásárolták meg a korábban a közösség által nyújtott szolgáltatásokat. Az önfenntartást a szocializmus fokozatosan gyengítette, jelentése pedig idővel megváltozott. Az önellátás, amely a piactól való függetlenséget jelentette, már a pénzületi bevételek biztosítását, a család szükségleteinek ellátását jelenti. Az önellátás eszménye továbbra is fontos az indentitásban, még azok a gazdálkodók is, akik a piacból és az agrár támogatásokból élnek önfenntartónak nevezik magukat.

A mezőgazdaságra globálisan a technológiai fejlődés, a nagyobb üzemméretű gazdaságok kedvezőbb helyzete, illetve a mezőgazdaság tudásintenzívvé válása jellemző. Utóbbi a nagyobb szereplők számára kisebb terhet jelent (Koós 2016). A földhasználat és termelés koncentrációja az ezredforduló környékén felgyorsult, amely mind az egyéni gazdaságok, mind a gazdasági szervezetek körében megfigyelhető volt⁶⁸. A mezőgazdaság eltartóképessége a földkoncentráció és a technológiai modernizáció miatt csökkent.⁶⁹ Sokan szorultak ki a mezőgazdaságból, az egyéni gazdaságok nagyarányú csökkenése volt jellemző. Az ezredforduló, de inkább az EU csatlakozás után főként a 10 hektár alatti területen gazdálkodók visszaszorulása volt jellemző. Jelentős volt 2000 után az 1 hektár alatti és 1-2 hektárt használó törpegazdaságok beolvadása nagyobb birtokokba földvásárláson vagy bérleten keresztül. A saját fogyasztásra termelők, és a felesleget értékesítők száma számottevően csökkent.⁷⁰ A közepes gazdaságok (50-300 hektár), inkább a megerősödés irányába mozdultak el. A földek kínálati piacára jellemző volt a verseny, a földínség főleg a kis és közepes családi gazdálkodókat érintette (Csurgó et al. 2016, Koós 2016, Kovách 2016). A 2010-es évek közepére megszilárdította pozícióját egy mezőgazdasági vállalkozói réteg, akik legalább 100 hektáron (de inkább 2-300 hektáron) gazdálkodnak. Ezek közül a legalább egy család megélhetését biztosító gazdaságok közül többen küzdenek az utódlás kérdésével, mivel a fiatalok sok esetben nem kívánják a stresszes, bizonytalan, kemény munkával járó gazdálkodó életet választani. A legnagyobb méretű földeket gazdasági szervezetek művelik. A gazdálkodásra a növénytermesztés, azon belül is a gabonatermelés⁷¹ túlsúlya, valamint az állattartás visszaszorulása jellemző, amelynek részben piaci (az állattartás nagy beruházásokat igényel), illetve szabályozási (állategészségügyi előírások) okai vannak (Csurgó et al. 2016, Koós 2016, Kovách 2016, Kovács 2016).

Nyugat- Európában az 1980-as évekre a termelési mennyiséget előtérbe helyező mezőgazdaság kizárólagossága a túltermelés, az élelmiszerbiztonsági kérdések és a környezeti károk problémáinak előtérbe kerülésével megkérdőjelezésre került. A gazdaságilag fejlett országokban egyre inkább megjelent a gondolat, hogy a mezőgazdaság már nemcsak a

⁶⁷ A szabályozás is változott, az illegális munka megelőzésére szolgáló törvények is óvatosabbá tették az embereket például a házépítések esetében abban, hogy a faluközösség tagjait megkérjék a segítségre (Vidacs 2015).

⁶⁸ 2012-ben a gazdaságok valamivel több, mint felét tették ki országosan a nagyon kevés földet művelők (Csurgó et al. 2016).

⁶⁹ A mezőgazdaság részesedése 2014-ben a GDP termeléséből 3,7 százalék, a hazai bruttó hozzáadott értékből 4 százalék, a beruházásokból 6,1 százalék, a foglalkoztatásból 4,6 százalék volt (Kovách 2016).

⁷⁰ 2000 és 2010 között a saját fogyasztásra termelő gazdaságok 41%-al, a felesleget értékesítők 61%-kal csökkentek (Koós 2016).

⁷¹ 2012-ben az MVH adatai szerint a gazdaságok több, mint ¾-e csak növénytermesztéssel foglalkozott, tisztán állattartást 9,4% végzett, a vegyes gazdaságok pedig 16%-ot tettek ki (Csurgó et al. 2016).

termelést kell, hogy feladatának tekintse, hanem a vidéki kulturális táj fenntartását, illetve a vidék kulturális és természeti örökségének megőrzését is (Koós 2016).

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának több célja van, egyrészt a gazdálkodást kívánják kiszámíthatóbbá tenni a piac fluktuációi ellenében, és fenntartani a vidéki megélhetés lehetőségét. Azok a támogatások, amelyek ezt a célt szolgálják, az egész ország területén elérhetőek. Másrészt vidékfejlesztési céljai is vannak, például a helyi turizmust vagy a helyi gazdaságfejlesztést kívánja támogatni, illetve az agrár-környezetgazdálkodási programok önkéntes vállalások formájában természetvédelmi célokat is teljesítenek. Az utóbbi támogatások közül a horizontális agrár-környezetgazdálkodási támogatások az ország egész területén, a zonális támogatások kijelölt, biodiverzitásban gazdag területleneken élők számára vehetőek igénybe. Az utóbbiak az intenzívebb gazdálkodás feláldozott hasznát, vagyis a kiesett bevételt és esetleges plusz költségeket térítik meg (Krasznai Kovács 2019).

Bár a KAP támogatásai valóban segítenek, különösen a kisebb területtel rendelkezőknek, hogy a felszínen maradjanak és fenntarthatassák magukat a vidéki terekben, azonban vannak olyan következményei, amelyek hosszútávon nem kedvezőek. A támogatások ugyanis hozzájárulnak ahhoz, hogy a földtulajdon árai emelkedjenek, a földekbe való befektetési szándék növekedjen, megnehezítve ezzel a gazdálkodók számára a földvásárlást. Sok gazdálkodó arra kényszerül, hogy a befektetőktől béreljen földet magasabb áron (Krasznai Kovács 2019). Az EU földkoncentrációs trendjeiről készítették felmérést van der Ploeg és szerzőtársai (2015), akik tanulmányukban beszámolnak a kis gazdaságok számának csökkenéséről, amelyben véleményük szerint a Közös Agrárpolitika intézkedései (közte a támogatások) is szerepet játszanak.

A közép-kelet európai országok EU csatlakozása, illetve a fejlesztés-központú narratívák a térség a nyugat-európai mezőgazdaság mintájú felzárkózását sürgetik (Blumberg 2021). Az európai uniós és hazai mezőgazdasági politikák egy bizonyos fejlődési utat és gazdálkodói szerepet ösztönöznek. Egy olyan növekedés központú modellt állítanak be követendőnek, amely szerint a gazdálkodók célja innovációk felhasználásával, a piacon való versenyképesség megteremtésével a vagyoniuk felhalmozása. Az új típusú gazdálkodó befektet a földbe és gépekbe, van tőkéje. Azonban vannak olyan gazdálkodók, akik alacsony tőke, tudás és technológia igényű, túlélést biztosító gazdálkodást folytatnak, és nem tudnak (nincsenek meg a képességeik, vagy lehetőségeik) vagy nem akarnak morális megfontolások miatt erre az útra lépni, vagyis mezőgazdasági vállalkozókká válni (Krasznai Kovács 2019).

Krasznai Kovács (2019) kutatásában azt találta, hogy a támogatások egy olyan kultúrát alakítanak ki, amelyben a gazdálkodók nem a piacon versenyeznek, hanem a támogatásokért. Bár a gazdasági kalkulációk részét képezik a gazdálkodásnak, azonban a támogatások miatt hozott stratégiai döntések új jelenségnek számítanak. A támogatások bizonyos gazdálkodói szerepeket ösztönöznek, az individualizáció felé mozdítják el a gazdálkodókat, illetve a vállalkozói szerep felé, amely adminisztratív és menedzseri képességeket is feltételez. Ennek az új típusú mezőgazdasági vállalkozó szerepnek azonban nem mindenki tud megfelelni. A kistermelők, illetve a hátrányos helyzetű területek gazdálkodói nem képesek alkalmazkodni a támogatások szabályaiban és lehetőségeiben történő gyors változásokhoz, illetve nem tudnak megfelelni az adminisztratív és technológiai előírásoknak. A támogatások körüli új

bürokratikus kihívások új szereplők bevonását hozták magukkal, olyan külső szereplőket (pl. mezőgazdasági tanácsadók), akiknek nincs kötődésük a helyi viszonyokhoz. Ezen új szereplők szolgáltatásait főként a fiatalabb gazdálkodók vagy nagyobb gazdaságok tudják igénybe venni (Krasznai Kovács 2019). Hasonló eredményekre jutott Hann (2020) is, amikor azt állította, hogy az EU csatlakozás magával hozta a földtámogatások lehetőségét, azonban ez a kis gazdálkodók esetében nem tudta kompenzálni a kapitalista átalakulás okozta károkat.

Csurgó et al. (2016) felmérésükben azt találták, hogy a tudásintenzív gazdaság kihívásainak főként a fiatalabb gazdálkodók tudtak megfelelni, ők jellemzően nagyobb birtokon is gazdálkodtak, illetve magasabb iskolai végzettséggel és formális tudással rendelkeztek. Mind az iskolai végzettség, mind a tudás típusa között különbség volt megfigyelhető a generációk között. Az idősebb gazdákra inkább tapasztalati tudás volt jellemző, és alacsonyabb iskolai végzettség, a fiatalabb korosztályra pedig az, hogy képzéseken sajátította el a gazdálkodást és magasabb iskolai végzettséggel rendelkezett. Az iskolai végzettséggel nőtt a használt terület nagysága is. Továbbá különbség volt megfigyelhető abban is, hogy a tapasztalati tudással rendelkezők esetében nagyobb szerepe volt a családi hagyományoknak, a mezőgazdasági végzettség a családi előzményeket pótolhatta. Az új, fiatal, iskolázott nagyobb területen gazdálkodó generációnak a gazdaságai nem kötődtek előzménygazdaságokhoz, jelentős részük az agráriumon kívülről érkezett. Családi előzményei leginkább a kis és közepes, vegyes termékszerkezetű és növénytermesztéssel foglalkozó gazdaságoknak voltak, ezek az előzménygazdaságok szintén vegyes, saját termelésre és árutermelésre is szakosodott kis gazdaságok voltak.

Krasznai Kovács (2019), illetve Krasznai Kovács és munkatársai (2021) felméréseikben arra jutottak, hogy bár a termelő munka értéke még mindig fontos volt sok gazdálkodó számára, a támogatások nem tükrözték a gazdálkodás ezen megközelítését. A közvetlen kifizetések a földtulajdonhoz vannak kötve, a támogatások a föld tulajdonlását díjazták, nem pedig a munka minőségét, amelyet a gazdálkodók a földeken végeznek. Illetve a támogatások nagy része az adminisztratív feltételek teljesítéséről szól, és nem a földeken vagy a gazdaságban végzett munkáról. Emiatt a gazdálkodók úgy érezték, a földeken végzett munka értéke, a gazdálkodás összességében leértékelődött. További nehézséget okoztak ebből a szempontból a természetvédelmi célú támogatások, amelyek a gazdálkodás minimalizálását írják elő, ami a gazdálkodók számára a munkájuk és idejük leértékelését jelentette. Néhány előírás különösen problémás volt ebből a szempontból, például a késői kaszálás, vagy a zöld sávok kialakítása, amely egyrészt esztétikai szempontból (rendetlen) tűnt helytelennek, illetve a termények elpocsékolását jelentette a szemükben.

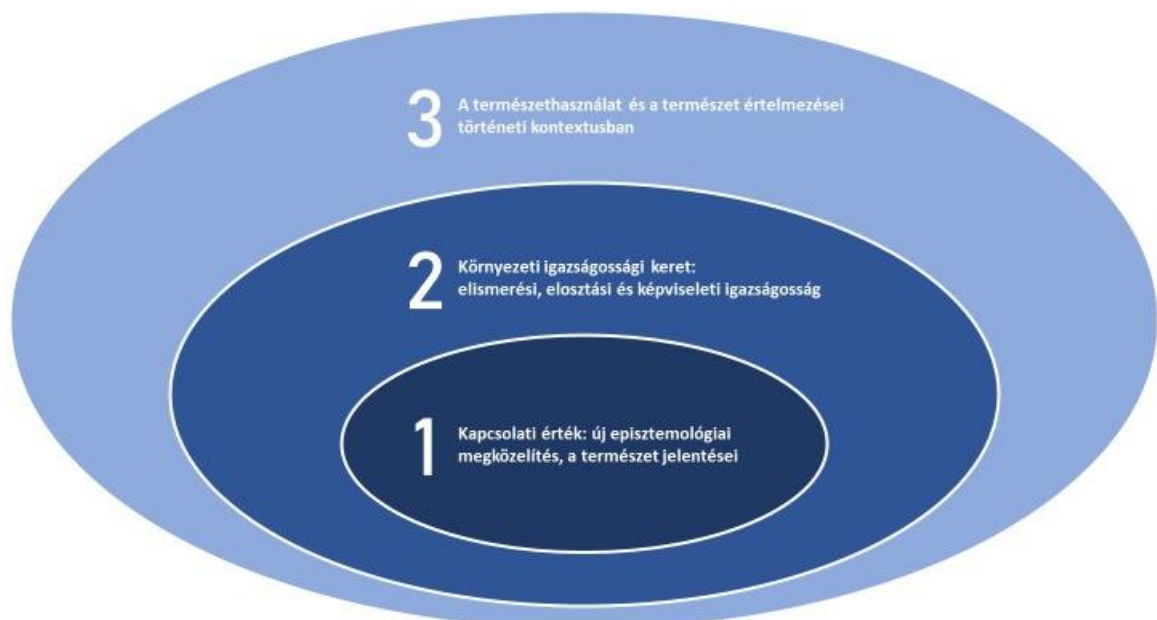
Bár az agrár- környezetgazdálkodási programok a gazdálkodók normáinak megváltoztatását is célozzák, Krasznai Kovács és munkatársai (2021) úgy találták, hogy az AKG programoknak nem volt különösebb hatása a gazdálkodók értékeire. Hann (2013) is úgy gondolja, hogy a gazdálkodók nem altruista meggyőződésből művelik az elvárt módon a tájat, fennhagyva zöld sávokat, nem azért, hogy megőrizzék az esztétikai értékkel rendelkező „kulturális tájat”. Alapvetően haszonelvű és pragmatikus célok mozgatták a gazdálkodókat a támogatási programhoz való csatlakozásban. Bár a motivációk és a támogatások szerepe a gazdálkodók helyzetétől függően változott, a gazdálkodók számára a KAP különböző céljai nem váltak el egymástól, a különböző támogatásokat a céljuktól függetlenül együtt kezelték, és

jövedelemkiegészítésként gondoltak rájuk (Krasznai Kovács 2019). Csupán néhány gazdálkodó akadt, akinek környezeti motivációi is voltak, az intrinzikus értékek szinte teljesen hiányoztak a gazdálkodók motivációi közül. Bizonyos szabályok elfogadottabbak voltak, mivel kisebb költséggel jártak. Emellett még voltak olyan közvetlen és egyértelmű hatással járó előírások, amelyek morálisan is fontosak voltak (pl. madárbarát kaszálás, vagy a vadriasztó lánc, amely állatok megölését előzi meg, utóbbi minimális költséggel is jár). Bizonyos művelési ágak, mint például a gyepgazdálkodás, eleve sokkal közelebb álltak az AKG által előírt extenzív gazdálkodáshoz, így ott nem jelentett akkora problémát a szabályok betartása (Krasznai Kovács et al. 2021).

3.5 Elméleti szintézis: kapcsolati értékek környezeti igazságossági elemzési kerete

Dolgozatom elméleti fejezetében egy olyan elemzési keret (1. ábra) összeállítására vállalkoztam, amely

1. a kapcsolati érték fogalmát egy új ismeretelméleti megközelítésként értelmezi, amely a természet és ember kapcsolatának jelentéseire fókuszál,
2. a természet és ember kapcsolatának jelentéseit egy komplex igazságossági keretbe helyezi el, amely a jelentéseket az elismerési igazságossággal köti össze, az elismerési igazságosságot pedig az elosztási és képviselési igazságossággal együtt tárgyalja.
3. az elismerési, elosztási és politikai egyenlőtlenségeket a gazdasági, politikai és kulturális történeti folyamatok sajátos termékeként értelmezi.

1. Ábra: Természet és ember kapcsolatának jelentései környezeti igazságossági elemzési keretben

Forrás: saját szerkesztés

1. *Kapcsolati érték, mint a természeti értékek új episztemológiai megközelítése.* A kapcsolati érték fogalma egyrészt a környezeti etika, másrészt a környezeti értékelés irodalmában gyökerezik. Mindkét tudományterület felsorakoztat érveket amellet, hogy miért van szükség az intrinzikus és instrumentális értékek mellett egy harmadik érték kategóriára vagy plurális értékszemléletre. Az érvek között fontos szerepet tölt be az, hogy az említett két érték kategória nem jeleníti meg megfelelően az empirikusan tapasztalható értékek sokféleségét, illetve az, hogy a kapcsolati értékek olyan értékeket is be tudnak kapcsolni a természet értékelésébe, amelyek ugyan antropocentrikusak, de nem instrumentálisak, és az ember és természet közötti kapcsolatból származtathatóak. Dolgozatomban azt a megközelítést követem, amely a kapcsolati értékeket nem egy új érték kategóriaként értelmezi, hanem a természet értékelésének új ismeretelméleti megközelítéseként (Stalhammar & Thorén 2019). Úgy kezelem, mint annak felismerését, hogy *az értékek társadalmi folyamatok során jönnek létre, kontextusfüggők, illetve, hogy a megismerésük kulcsát a természet és ember kapcsolatának kulturális jelentéseiben kell keresni. A kapcsolati értékek fogalma ezért felfogható egy olyan összekötő fogalomként, amely a környezeti értékelés sok esetben pozitivistá megközelítései és más, eltérő episztemológiai megközelítésekre is építő tudományterület (szociológia, antropológia, társadalomföldrajz egyes megközelítései stb.) között létesít kapcsolatot. A fogalom ezzel az értékek megismeréshez használt módszerek körét is bővíti, teret adhat olyan kvalitatív módszereknek, amelyek a jelentések, értelmezések vizsgálatára alkalmasak* (Norton & Sanbeg 2021, Stalhammar & Thorén 2019).

2. *A természet és ember kapcsolatának jelentéseit egy komplex környezeti igazságossági keretbe helyeztem:* A természet és az ember kapcsolatának jelentéseire úgy tekintek, mint amelyek egy olyan társadalmi-gazdasági rendszerben léteznek, amelyeket egyenlőtlenségekkel lehet jellemezni. Ezen egyenlőtlenségek vizsgálatához a környezeti igazságosság egy olyan megközelítést hívom segítségül, amely Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletén nyugszik (Fraser 1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004). Az elmélet azt feltételezi, hogy a társadalmak több dimenzió mentén érintettek az egyenlőtlenségek által: anyagi javak elosztása, kulturális normák és politikai képviselő. Az elmélet a három dimenziót három különböző nézőpontként azonosítja, amely a társadalmi valóságot három szemszögből képes értelmezni. A három dimenziót nem lehet levezetni egymásból, azonban gyakran egymást erősítve, egymással összefonódva jelennek meg. Azt feltételezem, hogy lehetnek olyan természet értelmezések, amelyek elismerési igazságossági problémák által érintettek lehetnek, illetve amelyek a természethez való hozzáférés problémájával összefonódva jelennek meg. Továbbá azt is feltételezem, hogy lehetnek olyan esetek, amely során a természetvédelmi döntéshozatalban való részvétel kérdése és a másik két igazságossági probléma együtt mozgása is leírható. *Dolgozatomban a környezeti igazságosság három dimenzióját fogom megvizsgálni, a következő kérdésekkel: mely természethez kapcsolt jelentéseknek van elsőbbsége, melyek kerülnek leértékelésre, kiknek van hozzáférése a természet használatához, kik rekesztődnek ki belőle, kik képviselhetik magukat a természetről szóló döntésekben, kik marginalizálódnak?*

3. *A természet értelmezéseinek, illetve a természet és természeti erőforrások használatának történeti áttekintése:* Az elosztási és elismerési egyenlőtlenségekre úgy tekintek, mint amelyek politikai, gazdasági és kulturális folyamatok során jöttek létre, és amelyek feltárásához

szükséges ezen folyamatok történeti áttekintése. A természet értelmezéseinek és a természeti erőforrások használatának történeti áttekintése az elemzési keret hazai (néhol közép-kelet európai) kontextusra jellemző elemeit tartalmazza. A természetvédelemben ez az állami irányításon alapuló, kapacitáshiányos működést, a vadászatban pedig a nemes versengés és a fenntartható használat értelmezéseit, a vadászathoz való egyenlőtlen hozzáférést, illetve a vadászat piaci folyamatait jelenti. Az agráriumban a hazai jellegzetességek a termelés koncentrációjának folyamataival, a kisebb gazdálkodók mezőgazdaságból való kilépése mellett a gazdálkodók autonómiát, önfenntartást és a termelőmunkát értékelő értelmezéseivel jellemezhetőek.

4 KUTATÁSI MÓDSZERTAN

Dolgozatomban a ragadozómadarak körül kialakult természetvédelmi konfliktus példáján elemzem a természethasználat kérdéseit, a természet értelmezéseit, illetve a környezeti igazságossági kérdéseket.

Az elemzésben egyrészt a természetvédelmi politika országos szintjére (1.+2. pont), másrészt egy helyi eset kapcsán (Jászság Különleges Madárvédelmi Terület) a helyi szintre koncentrálok (3.+4.+5.). A helyi szint elemzésében az előző fejezetben ismertetett elemzési keret segítségét veszem igénybe.

Az elemzéshez öt forrásból származó empirikus adatokra támaszkodtam, amelyet ötféle módszer segítségével dolgoztam fel. Doktori kutatásomban a következő módszereket használtam: 1. diskurzuselemzést, 2. Q-interjúkat, 3. félig-strukturált interjúkat, 4. desk research módszertanát (történeti elemzés és társadalmi-gazdasági statisztikai adatok) és 5. részvételi fórumokat.⁷² A 3., 4. és 5. pontban tárgyalt empirikus adatok a Jászság KMT fenntartási tervének részvételi egyeztetési folyamata során keletkeztek (2. ábra).

1. A ragadozómadarak és apróvad fajok körül kialakult nyilvános, versengő diskurzusok elemzése, jelentések feltárása: Dolgozatomban diskurzuselemzést használtam a ragadozómadarak és az apróvad fajok körül, a nyilvánosságban kialakult természetvédelmi konfliktus elemzésére. Céloom a konfliktusban álló, versengő diskurzusok elemzése volt. A diskurzusok elemzése során a természet és ember kapcsolatára vonatkozó versengő jelentések, értelmezések feltárására fókuszáltam.

2. A hazai természetvédelem képviselőinek a természet értékéről alkotott nézőpontjainak elemzése Q-módszerrel: A hazai természetvédelem meghatározó szereplőinek (döntéshozók, kutatók, civil szervezetek munkatársai) a biodiverzitás értékéről alkotott nézőpontjait elemeztem Q-módszer segítségével. Céloom a hazai természetvédelmi szakértők természettel kapcsolatos jelentés tulajdonításainak, a természet és ember kapcsolatára vonatkozó értelmezéseinek megismerése volt.

3. A Jászság Különleges Madárvédelmi Területen elemeztem a ragadozómadarak és apróvadak körül kialakult konfliktust: A konfliktust a terület gazdálkodóinak, vadgazdálkodóinak, illetve a természetvédelem természethasználatának, a természethez kapcsolt értelmezéseinek, illetve az elismerési és elosztási igazságossági kérdések vizsgálatán keresztül elemeztem félig-strukturált interjúk segítségével.

⁷² A diskurzuselemzés első verzióját a Pécsi Tudományegyetem szociológia alapszakos diplomamunkájához készítettem el, a jelenlegi verzió annak egy újraértelmezett, új elméleti keretbe helyezett változata.

A Q-interjúkat a BESAFE FP7-es nemzetközi projekt keretén belül (FP7 ENV.2011.282743) készítettem. A magyar Q-vizsgálatban rajtam kívül Dr. Kovács Eszter és Dr. Bela Györgyi vettek részt.

A Jászsági KMT fenntartási tervének részvételi egyeztetési folyamatát, a HELICON LIFE + projekt (LIFE10NAT/HU/019) keretében a Magyar Madártani Egyesület megbízásából végeztük el az ESSRG (Környezeti Társadalomkutatók) tagjaiként Dr. Kalóczkai Ágnessel és Dr. Kovács Eszterrel.

Dolgozatomban annak megismerésére fókuszáltam, hogy a Jászság KMT mezőgazdaságát, vadgazdálkodását, illetve a természetvédelmet

3.1. általánosságban milyen természethasználat és a természet milyen értelmezései jellemzik,

3.2. milyen környezeti igazságossági dimenziók érintik, beleértve a természetvédelmi politika által helyi szinten generált környezeti igazságossági kérdéseket is,

3.3 mennyiben járultak hozzá a 3.1 és 3.2 kérdések a természetvédelmi konfliktushoz.

4. *A Jászság Különleges Madárvédelmi Terület társadalmi, gazdasági viszonyainak, természethasználatának és természeti viszonyainak rövid történeti áttekintése (desk research):* A Jászság KMT társadalmi, gazdasági viszonyainak, természethasználatának (földhasználati kérdések, természetvédelem és vadászat működése), és természeti viszonyainak megértését céloztam meg, a Jászság társadalom-, gazdaság- és tájtörténetének rövid áttekintésével.

5. *A Jászság KMT fenntartási tervéhez kapcsolódó részvételi fórumok elemzése:* A részvételi fórumok elemzése során az volt a célom, hogy megvizsgáljam *a részvételi folyamat által alkalmazott eszközök* (az érintettek bevonása, a javasolt pénzügyi ösztönző) *hatását az egyes csoportok természethasználatára, természethez kapcsolt értelmezéseire, az őket érintő igazságossági kérdésekre, illetve a természetvédelmi konfliktusra.*

Empirikus vizsgálatok		
	Diskurzuselemzés	Q-módszer
Országos természetvédelmi politika szintje	Vadászat és természetvédelem versengő diskurzusainak feltárása	Természetvédelem országos szereplőinek nézőpontjai a biodiverzitás értékéről
Helyi természetvédelmi politika szintje Jászság KMT részvételi tervezési folyamata	Félig-strukturált interjúk + Desk research A Jászság KMT társadalmi-gazdasági viszonyai A Jászság KMT érintettjeinek természethasználatára, természet értelmezései és az őket érintő környezeti igazságossági dimenziók, beleértve a természetvédelmi politika igazságossági kérdéseit	Részvételi fórumok A részvételi folyamat hatása a természethasználatra, a természet értelmezéseire, a környezeti igazságossági dimenziókra, illetve a természetvédelmi konfliktusra

2. ábra: Empirikus vizsgálatok felépítése

Forrás: saját szerkesztés

4.1 Diskurzuselemzés

A diskurzuselemzés egy olyan tudományos megközelítés, amelynek feltételezései különböznek a pozitivisták társadalomtudományi társadalmi valóságról alkotott elképzeléseitől. Ebben a megközelítésben a nyelv nem csupán egy semleges közvetítő a valóság megismerésében, amely

a valóság megnevezésére szolgál, a diskurzuselemzés magát a nyelvet helyezi vizsgálatai középpontjába (Glózer 2006b). A módszer azzal a feltételezéssel él, hogy a társadalmi valóság a nyelv által kifejezett jelentésekben nyilvánul meg, és a nyelv rejtett tartalmának megismerését célozza (Carver 2004, Glózer 2006a, b). A szövegvalóság ebben az értelmezésben a társadalmi valóságnak felel meg, a szövegek társadalmi előállítására pedig „valóságteremtő gyakorlat”, amelyben a szöveg értelmezését az íráson és beszéden túl kiterjesztjük a társadalmi valóságra is. Az elemzés során a kutató a társadalmi valóságot úgy értelmezi, akár egy szöveget, a vizsgálódás tárgya a nyilvános beszéd szövegeinek elemzése, illetve azoknak a stratégiáknak a megismerése, amelyekkel a társas valóságot a társadalom értelmezi, megteremti (Glózer 2006a, b). Az egyik lehetséges diskurzuselemzési eljárás a diszkurzív mező struktúrájának leírását, amely a leíráson keresztüli megértést, a jelentések, a szereplők és a stratégiáik azonosítását célozza. Az elemzést a versengő jelentésadások, a különböző tudásformák, feltevések és a szereplők stratégiáinak leírása alapozza meg, ez teszi lehetővé a társadalmi jelenség megértését (Glózer 2006b). A diskurzuselemzés a közpolitikai folyamatok elemzésében is használatos módszer. Az elemzés nem csupán arra fókuszál, hogy „mit mond a közpolitikai szereplő, hogyan cselekszik céljai elérése érdekében”, hanem azt is, hogy „milyen értelmezési keretben teszi ezt és milyen formában érvel igaza védelmében és mások meggyőzése céljából” (Szabó 2012:8-9).

Dolgozatomban a diskurzuselemzés módszerét a nyilvánosságban megjelenő, ragadozómadarakkal és apróvad fajokkal kapcsolatos, egymással versengő, konfliktusban lévő diskurzusok elemzésére használtam, amelyek egyrészt a természetvédelemhez, másrészt a vadászathoz kapcsolódtak. A konfliktus témája a ragadozómadarak, illetve általánosságban a ragadozók ökoszisztémában betöltött szerepe és az emberi beavatkozás szükségessége vagy tilalma körül bontakozott ki. A diskurzusok előállítói egyrészt természetvédő civil szervezetek munkatársai, vadgazdálkodással foglalkozó szervezetek képviselői, vadgazdálkodással foglalkozó kutatók, a média képviselői és sportvadászok voltak. A megszólalók a média szereplőinek közvetítésével, tudományos közvetítő médiumokon keresztül (publikáció, könyv) vagy más csatornákon közvetlenül (saját weboldal, blogok, fórum) nyilvánultak meg. Az elemzés célja az volt, hogy leírjam a nyilvánosság terében megjelenő jelentésadásokat, amelyekkel a szereplők értelmezik a ragadozómadarak és az apróvadak helyét az ökológiai rendszerben, illetve az apróvad állomány csökkenésének jelenségét. Továbbá azokat az értelmezéseket is jellemeztem, amelyek az ember és a természet közötti kapcsolatról szólnak (ember szerepe az ökoszisztémában, beavatkozások a vadfajok vagy védett fajok érdekében stb.). Ezenkívül célom volt még leírni azokat a diszkurzív folyamatokat, amelyekkel a szereplők elhatárolták magukat egymás jelentésadásaitól, és kijelölték saját helyüket a diszkurzív térben.

A szövegtörzset a világhálón a témában elérhető szövegekből állítottam össze (összesen 40 szövegből és kb. 400 oldalból állt) (listájukat lásd a M.2.1 sz. Mellékletben). A korpuszt 2004 és 2018 között megjelent szövegekre alapoztam, amelyek a következő szövegtípusokat tartalmazták: hírek, sajtóközlemények, blogposztok, vadászati fórum oldalainak szövegei, szakértői szövegek (tudományos publikációk, kutatási jelentések, online tankönyvek ide vonatkozó fejezete, előadások diái). A szövegtörzset összeállítását 2018-ban kezdtem el, az elemzést 2019 őszén végeztem. Azokat a szövegeket választottam ki, amelyekben a ragadozók vagy ragadozómadarak szabályozásáról, az apróvadakkal való konfliktusokról, illetve a

ragadozómadarak mérgezéséről, vagy védelmük fontosságáról volt szó. A kereséshez a ragadozómadár, ragadozó, predátor, dúvad, ragadozó szabályozás, predátor kontroll keresőszavakat használtam a google keresőben. A szövegtörzset ezután diskurzuselemzésnek vettem alá. Az elemzéshez az NVivo⁷³ tartalomelemző szoftvert használtam. Az adatok elemzése során induktív kódolást alkalmaztam, tehát a kódolás kategóriáit a szöveg elemzése során alakítottam ki, hagytam, hogy „beszéljen hozzám a szöveg”. A szövegben a versengő jelentésadásokat, stratégiákat, értékszempontokat és szereplőket kerestem, ez alapján rendszereztem a szöveget (Glózer 2006b). A megfelelő szövegrészek kódolása után, egy második olvasás során felülvizsgáltam a kategóriákat, és kismértékben módosítottam rajtuk (egyeseket összevontam, másokat megszüntettem). Jelen dolgozathoz egy interpretatív folyamat során újraértelmeztem és újra leírtam a diszkurzív mezőt, csak a jelentésadások közötti különbségekre, stratégiákra és szereplőkre koncentrálva (Glózer 2006b, Patton 2002).

4.2 Q-interjúk

A dolgozatomban alkalmazott Q-módszer célja, hogy megismerjem a hazai természetvédelem szakértőinek nézőpontjait a globális kontextusban használt, természetéről, biodiverzitásról szóló érvekről.

A Q módszer egy kevert, kvalitatív és kvantitatív elemeket ötvöző kutatási módszer, amely alkalmas arra, hogy feltárja az egy adott témakörben létező eltérő véleményeket, értékszempontokat, társadalmi nézőpontokat. A módszer egyrészt a szubjektivitásra fókuszál, és jelentéseket, illetve interpretatív elemeket tartalmaz, ami a kvalitatív kutatások sajátja, másrészt statisztikai elemzést végez, amely a kvantitatív kutatásokkal hozza párhuzamba (Brown 1980, Gulácsi et al. 2011, Ramlo & Newman 2011, Webler et al. 2009). Vannak olyan kutatók, akik szerint a módszer alkalmas arra, hogy társadalmi konstruktivista megközelítések vizsgálatára használjuk (Watts & Stenner 2012). A Q-módszer a szubjektivitás mérésére alkalmas, vagyis az egyének véleményét méri fel egy adott témában úgy, hogy azt veszi figyelembe, mi számít jelentéstartalónak és fontosnak egy egyén nézőpontjából, majd mintázatokat keres a véleményekben. A módszer egy adott tárgyban értékelési, osztályoztatja a létező véleményeket az interjúalanyokkal, általában állítások formájában, majd faktoranalízis segítségével mintázatokat keres a válaszokban, és csoportokat képez belőlük a hasonlóságuk alapján, amelyeket társadalmi nézőpontoknak (social perspectives) nevez (Herrington & Coogan 2011).

A Q módszer első lépése olyan szövegek összegyűjtése, amelyek a vizsgált témában fellelhetőek és a témában létező összes nézőpontot tartalmazzák (Webler et al. 2009). A magyar felmérés (Fabók & Kovács 2019) egy nemzetközi projekt részeként (Berry et al. 2018, Primmer et al. 2017) készült el, a szövegek gyűjteményét a nemzetközi projektben részt vevő kutatók állították össze. A nemzetközi kutatás résztvevői olyan szövegeket választottak ki a biodiverzitás kérdésével foglalkozó szakirodalomból, amelyek a természetvédelemmel, a biodiverzitás védelmével kapcsolatos különböző érveket tartalmaztak. Olyan érveket (állításokat) kerestek a szövegekben, amelyek a biodiverzitás értékére vonatkoztak, vagyis arra, hogy miért kell a természetet megvédeni. A kutatók 549 publikációt választottak ki, amelyekből

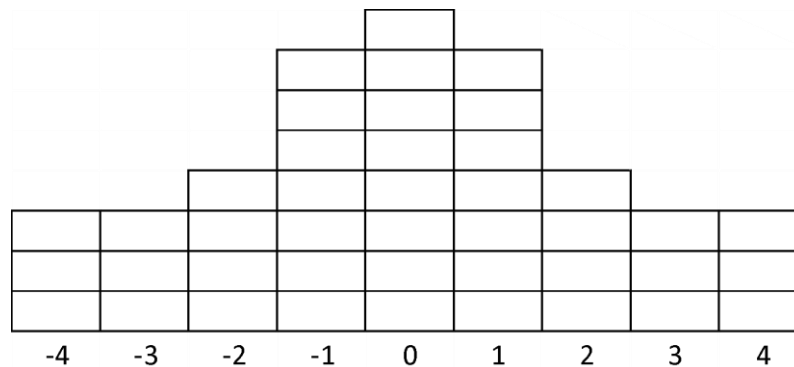
⁷³ QSR International Pty Ltd. (2008) NVivo (Version 8)

először 180 állítást azonosítottak. A céljuk az volt, hogy az állítások végső listája lefedje a szakirodalomban található érvek sokféleségét. A következő kategóriákba sorolták az állításokat: közvetlen közgazdasági érték, biofilia, nem használati érték (pl.: létezési érték), jövő nemzedékek érdekei, esztétikai érték, intrinzikus érték, ökológiai funkció fontossága, és ökoszisztéma szolgáltatások érvei (Berry et al. 2018). A módszer második lépése az állítások kiválasztása (Webler et al. 2009). A szakirodalmi források 40 és 80 közötti állítás kiválasztását javasolják (Watts & Stenner 2012). Kutatásunkban végül a kutatók 42 állítást választottak ki (az állítások listáját lásd a M.2.2 sz. Mellékletben). Az állítások kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy olyan állítások kerüljenek kiválasztásra, amelyekről az interjúalanyok valószínűsíthetően véleményt formálnak, amelyeket kissé eltérő módon értelmezhetnek, illetve amelyek érthetőek és jelentéssel bírnak számukra. Továbbá arra is ügyeltek, hogy pozitív és negatív megfogalmazású érvek is bekerüljenek az állítások listájába (Berry et al. 2018). A magyarországi felmérésnél mi is ezt az állítás listát használtuk.

A Q módszer esetében viszonylag kevés számú (12-50) interjú is elegendő az elemzésekhez. Az interjúalanyok számának kiválasztásánál két szempontot tartottunk szem előtt. Az egyik szempont az volt, hogy kevesebb interjúalany legyen, mint ahány állítás van a vizsgálatban (általában a 1:3 arány az ajánlott), a másik pedig, hogy egy-egy nézőponthoz elegendő számú (minimum 2-3) válaszadó kötődjön szignifikánsan (Webler et al. 2009, Watts & Stenner 2012). Az interjúalanyok számának meghatározásánál és kiválasztásánál további fontos szempont, hogy minden véleménycsoport, nézőpont megjelenítésre kerüljön (Brown 1980, Webler et al. 2009). Az interjúalanyok kiválasztása történhet szakértői ajánlás alapján vagy hólabda módszerrel, amely során olyan egyéneket válogatnak be a mintába, akik tudással és kiforrott véleménnyel rendelkeznek az adott témában. A cél, hogy az interjúalanyok egymástól különböző nézőpontokkal rendelkezzenek (bár egy kis átfedés is kívánatos a nézőpontok között), vagyis a mintának egymástól különböző nézőpontokat kell tartalmaznia. A módszer célja, hogy segítségével be lehessen azonosítani, egy-egy témában milyen nézőpontok léteznek. A módszer nem biztosít reprezentativitást az alapsokaságra nézve, inkább feltáró jellegű, arra vonatkozóan nem szolgál információkkal, hogy egy-egy nézőpont milyen mértékben jelenik meg a társadalomban (Webler et al. 2009).

A hazai adatok gyűjtését én végeztem el 2013. július és 2015. január között. 17 Q interjút készítettem természetvédelemmel foglalkozó szakemberekkel három meghatározó csoportból (döntéshozók, kutatók, természetvédelmi civil szervezetek képviselői). Az interjúalanyok kiválasztása célzott mintavétellel történt, az interjúalanyokat egy, a döntéshozókat, kutatókat és civil szférát is jól ismerő kutató állította össze. Az interjúalanyok közé 9 kutatót, 4 szakpolitikai döntéshozót és 4 természetvédelmi civil szervezetnél dolgozó szakértőt válogattunk be, közülük 13 fő rendelkezett természettudományi, 4 fő pedig társadalomtudományi szakmai háttérrel. Olyan szakértőket válogattunk ki, akik határozott véleménnyel rendelkeztek a természetvédelemről és a biodiverzitás értékéről, és akikről feltételeztem, hogy különböző véleményeket képviseltek. A dolgozatomban bemutatott elemzést ezen, a hazai interjúalanyok válaszait tartalmazó adatbázison végeztem el. Az interjúk során az interjúalanyokat arra kértem, hogy az állításokat tartalmazó kártyákat a 3. ábrában bemutatott, kvázi normál elosztást mutató mátrixban helyezték el attól függően, hogy mennyire értenek egyet az állításokkal (+4: leginkább így gondolom, -4: legkevésbé így gondolom). Az állítások eredetileg angol nyelven

lettek megfogalmazva, én az állítások magyar fordítását alkalmaztam az interjúk során⁷⁴. Az állításokat tartalmazó kártyák másik oldalán feltüntettem az eredeti, angol nyelvű állításokat is, így az interjúalanyok azt is megnézheték, ha akarták. Az interjúalanyokat arra is megkértem, hogy választásaikat indokolják meg. Az így kapott kvalitatív információ segítséget nyújtott az interjúalanyok választásainak értelmezésében, később pedig a faktorok interpretálásában. A kvalitatív információk rögzítése jegyzeteléssel (5 interjú), és amikor lehetőség volt rá, diktafonnal történt (12 interjú).

3. ábra. Az állítások osztályozásához használt ún. Q mátrix

Jelmagyarázat: -4: legkevésbé így gondolom, 4: a leginkább így gondolom.

Forrás: Berry et al. (2018)

Az adatok elemzéséhez a PQmethod 2.35 szoftvert használtam⁷⁵. Először főkomponens elemzést végeztem az adatokon, majd a kapott faktorokon Varimax rotációt hajtottam végre. A faktorok számának kiválasztása során a faktorok sajátértéke (eigenvalue), a faktorok által magyarázott variancia, a faktorok közötti korreláció és a faktorokhoz szignifikánsan kötődő interjúalanyok száma mellett a faktorok interpretálhatóságát is figyelembe vettem. Optimális esetben a faktorok számának kiválasztásánál törekedni kell minél magasabb sajátértékkel rendelkező faktorok (1 feletti) és a varianciát minél inkább reprezentáló (40% feletti) faktorszám kiválasztására. Fontos szempont még a faktorok közötti minél alacsonyabb korreláció (0,4 alatti), illetőleg a faktoronkénti kettő vagy több szignifikánsan (0,39 vagy afeletti értékkel) kötődő interjúalany az egyes megoldásokban. Végül figyelembe vettem azt is, hogy a kiválasztott faktor variációban a faktorok magyarázóereje jelentős legyen (Watts & Stenner 2012). Az elemzést a 2, 3, illetve 4 faktoros megoldásokra végeztem el. A faktorok sajátértéke mindhárom megoldásnál 1 felett volt, a faktorok által magyarázott variancia is magas volt mind a három esetben. A faktorok közötti korreláció minden vizsgált változatban jóval magasabb volt, mint 0,4. A 4 faktoros megoldás esetében 4 interjúalany egyik faktorhoz sem kötődött szignifikánsan, 3 faktorhoz pedig mindössze 2-2 interjúalany kapcsolódott, ezen kívül a faktorok magyarázóereje sem bizonyult jelentősnek, így ezt a megoldást zártam ki elsőként. Végül a 3 faktoros megoldás mellett döntöttem, mivel a faktorok közötti korreláció

⁷⁴ Az állításokat lefordítottuk, a fordításokat én ellenőriztem.

⁷⁵ <http://schmolck.org.qmethod/pqmanual.html>

alacsonyabb volt, mint a kétfaktoros megoldásban, a faktorok magyarázóereje pedig hasonlóan alakult a két faktorban (4. táblázat).

4.táblázat. Az egyes faktor-megoldások ismérvei

Faktorválasztási lehetőségek	A faktorok által magyarázott variancia	A faktorok közötti legmagasabb korreláció	A faktorok magyarázóereje
2 faktoros	58%	0,71	jó
3 faktoros	64%	0,66	jó
4 faktoros	71%	0,59	alacsony

Forrás: Saját szerkesztés

A faktorok számának kiválasztása után a három faktort, az összes állítás sorrendjének felhasználásával értelmeztem. Azokat az állításokat azonban dominánsabban vettem figyelembe, amelyeknek a „Z” értéke (amelyek azt mutatják meg, hogy a faktor mennyire ért egyet az adott állítással) +0,8 felett vagy -0,8 alatt volt, vagyis amelyekkel való egyetértés vagy egyet nem értés dominánsan jellemezte a faktorokat. (A kiválasztott három faktoros megoldást, és az egyes faktorokhoz tartozó összes állítás sorrendjét lásd a M.2.3 számú mellékletben. A 3 faktoros megoldás legpozitívabban és legnegatívabban értékelt állításait lásd az 5.2 fejezetben). Az egyes faktorok értelmezésénél építettem az interjúk kvalitatív eredményeire is (Watts & Stenner 2012).

4.3 Félig-strukturált interjúk

A Jászság Különleges Madárvédelmi Terület fenntartási tervének részvételi tervezési folyamata öt lépésből állt: 1) megalapozás: desk research és tájtörténeti áttekintés⁷⁶ 2) megalapozás és elkötelezés: félig-strukturált interjúk, 3) részvételi fórumok, 4) írásbeli véleményezési lehetőség, 5) utánkövető interjúk, 6) MTÉT terület javaslatának kidolgozása⁷⁷. A részvételi folyamat megtervezését és lebonyolítását független társadalomtudományi háttérű szakértők végezték⁷⁸, megbízó a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület volt (a részvételi folyamat elemzését lásd: Fabók et al. 2015 és Kovács et al. 2016a)

A félig-strukturált interjúk a részvételi folyamat második lépése volt, amelyeket a Jászság KMT fenntartási tervének részvételi egyeztetése során készítettünk⁷⁹. Az interjúk célja a részvételi folyamat megalapozása, az érintett-elemzés készítése, a terület társadalmi-gazdasági viszonyainak megismerése (helyi közösség helyzete, helyi foglalkoztatás, mezőgazdaság,

⁷⁶ Ennek eredményeit később, a terepspecifikus eredményeknél fogom röviden ismertetni (5.3.1)

⁷⁷ A társadalmi bevonás módszertanát az ESSRG kutatócsapata fejlesztette ki, a részvételi folyamatban nagyrészt ezt a módszertant követtük

⁷⁸ A részvételi csoport: Dr. Kalóczkai Ágnes, Dr. Kovács Eszter és Fabók Veronika

⁷⁹ Az interjúk készítésében Dr. Kalóczkai Ágnes, Dr. Kovács Eszter, Tóth Viktória, Mátyás Izolda és Nagy Gyula vettek részt rajtam kívül.

vadászat helyzete, támogatások felhasználása), a természettel és ragadozómadarakkal kapcsolatos percepciók feltárása, valamint a csoportok között fennálló konfliktusok vizsgálata volt. Az interjúk ezen túl az érintettek társadalmi részvételi folyamat iránti elkötelezését is szolgálták, a tervezők felé irányuló bizalom kiépítését, továbbá a fórumok megtervezését segítették elő.

Érintetteként a helyi tájhasználókat határoztuk meg, akik életére, gazdálkodására hatással lehet a terv, illetve helyi döntéshozókat és tanácsadókat (falugazdászok) is bevontunk az interjúalanyok körébe. 2012 szeptembere és decembere között 21 félig strukturált interjút készítettünk helyi érintettekkel⁸⁰.

A félig-strukturált interjú módszertanának kiválasztásakor azt vettük figyelembe, hogy a módszer alkalmas arra, hogy az interjúalanyok szemszögéből közelítsen meg társadalmi jelenségeket. A félig-strukturált interjúk az interjúalanyok tapasztalataira, a tapasztalataikhoz kötődő jelentésekre, illetve a társas világról szóló beszámolókra koncentrálnak (Gal 2012, Kvale 2005, Patton 2002, Seidman 2006, Weiss 1995). Emellett a félig strukturált interjú lehetőséget ad arra, hogy a kutató egyszerre legyen felkészült és rugalmas. Az interjúfonál az interjú során ugyanis biztosítja, hogy a kutató minden interjúalannyal készült interjúban ugyanazokat a témákat járja körül, illetve, hogy az interjú időtartamát a lehető leghatékonyabb módon használja ki. A módszer biztosít egy módszerességet az adatfelvételére vonatkozóan, amely az interjúk közötti összehasonlíthatóságot teszi lehetővé. Ugyanakkor a félig- strukturált interjú bizonyos mértékű rugalmasságot is enged a kutatónak, amellyel biztosítja az interjúszituáció természetességét, azt, hogy az interjú némiképp hasonlítson egy hétköznapi társalgási szituációra. A rugalmasság lehetőséget ad arra is, hogy bizonyos kérdésekkel több időt töltsön a kutató, ha úgy látja jónak, illetve, hogy a megfogalmazásban vagy a kérdések sorrendjében eltérjen az interjúfonáltól. Mindezek azt is szolgálják, hogy az interjú jobban alkalmazkodjon a körülményekhez, illetve az interjúalanyokhoz (Patton 2002). Az általunk használt interjúfonalak a következő témákban tartalmaztak kérdéseket: interjúalany gazdálkodása, tevékenysége, helyi viszonyok és gazdálkodás, helyi szereplők, helyi szereplők közötti viszony, mezőgazdasági támogatások, helyi természettel és természetvédelemmel való viszony, múltbéli gazdálkodási és természeti viszonyok, interjúalanyok jövőképe (az interjúfonalakat lásd a M.2.4, M.2.5, M.2.6, M.2.7, és M.2.8 Mellékletben).

Az interjúalanyok kiválasztása célzott mintavétellel, hólabda-módszerrel történt. A hólabda-módszer segítségével olyan interjúalanyok kiválasztása a cél, akik sok információval tudnak szolgálni a vizsgált témában, illetve akiknek a véleménye kiemelten fontos (Patton 2002). Az interjúalanyok kezdő körét a természetvédelmi őr segítségével választottuk ki. Majd az interjúalanyokat kértük meg, hogy ajánljanak olyan további interjúalanyokat, akik információval tudnának szolgálni az általunk vizsgált kérdésekben. A hólabda-módszer által kiválasztott gazdálkodók köre a közepes és nagyobb gazdaságokra korlátozódott, így a kisebb gazdálkodókat nem sikerült bevonnunk a mintába.

A kvalitatív kutatásokban, az interjúalanyok számának meghatározásakor a cél az, hogy a minta alkalmas legyen egy téma mélyreható tanulmányozására, így viszonylag kevesebb számú

⁸⁰ Az interjúk a következő településeken zajlottak: Alattyán, Jászárokszállás, Jászberény, Jászfákóhalma, Jászágó, Jászkisér, Jásztelek és Négyszállás

interjú is elegendő lehet (Patton 2002). A módszer nem törekszik reprezentativitásra, sokkal inkább azt célozza, hogy „gazdag, kontextuális és aprólékos adatok alapján magyarázatokat adjon” (Mason 2005:13). Az interjú módszer érvényessége sokkal inkább a kiválasztott esetek információgazdagságán és az interjú készítőjének megfigyelői és elemzési képességén múlik, mint az interjúk számán (Patton 2002).

Az interjúalanyok közé mezőgazdálkodókat (7), falugazdászokat (2 fő), természetvédelmi szakembereket (3)⁸¹, vadgazdálkodókat (6), polgármestereket (2) és egy vízügyi szakértőt⁸² (1) vontunk be. (Az interjúalanyok listáját lásd a M.2.9 Mellékletben).

A fórumokat követően, 2013 júliusában további 4 interjút készítettünk helyi érintettekkel: mezőgazdálkodókkal (2), vadgazdálkodókkal (2 interjú 5 fővel), illetve készült egy csoportos interjú a tervezőkkel (3) is. Az utóbb készített interjúk célja az érintettek részvételi folyamattal kapcsolatos tapasztalatainak, véleményének, egyéb visszajelzéseinek összegyűjtése volt.

Az interjúkat mindig párban végeztük, az egyik interjú készítő mindig egy interjúkészítésben tapasztaltabb kutató volt. Az interjúkról jegyzeteket, majd interjú összefoglalókat készítettünk. Dolgozatomhoz újból elemeztem az interjúkat (az érintett elemzéshez elemeztük őket először), az elemzéshez az NVivo tartalomelemző szoftvert használtam, és induktív kódolást alkalmaztam (Mayring 2000). Dolgozatomban a félig-strukturált interjúk elemzésénél arra fókuszáltam, hogy feltárjam, milyen elképzelései vannak az interjúalanyoknak a helyi megélhetésről, gazdálkodásról, a támogatásokról, a természet használatáról, a természetről, milyen egyenlőtlenségek figyelhetők meg a helyi kontextusban, illetve arra, hogy hogyan látják a ragadozómadarak körül kialakult konfliktust, és általánosságban a természetvédelmet.

4.4 Részvételi fórumok

A félig-strukturált interjúk után, a részvételi folyamat következő lépéseként, a fenntartási terv első változatának elkészültével két moderált egyeztető fórumot tartottunk⁸³ 2013 májusában és júniusában. A fórumokat mindkét alkalommal a Jászfákóhalmi Vadászházban tartottuk, amelyet a jászfákóhalmi Béke Vadásztársaság ajánlott fel számunkra.

Az első fórumon, amelyen az általános témákon kívül már a javasolt előírások egyeztetése is elkezdődött, a tervezőkön (a Magyar Madártani Egyesület munkatársai), és rajtuk kívül 32 fő vett részt, gazdálkodók (7), vadgazdálkodók (13), erdész (1), vízügyi képviselői (3), önkormányzatok (2), a helyi természetvédelem képviselői (2), és még 4 fő, köztük vadbiológusok.

A második fórumon, amelynek témája a szántók és gyepes területek előírásai voltak, 17 fő vett részt, gazdálkodók (7), vadgazdálkodók (4), falugazdászok (2), helyi természetvédelem képviselője (1), és plusz 3 fő, köztük vadbiológusok. Míg a vadásztársaságok megfelelő módon képviseltették magukat a részvételi folyamatban, sajnos a projekt pénzügyi és időkerete, az

⁸¹ A HNPI természetvédelmi órával 2 interjú készült.

⁸² A vízügyi szakemberrel készített interjút ebben az elemzésben nem vettem figyelembe.

⁸³ A fórumok szervezésében rajtam kívül Dr. Kalóczkai Ágnes és Dr. Kovács Eszter vettek részt. A fórumok facilitátora Dr. Kovács Eszter volt.

interjúk választott módszertana (hólabda-módszer), illetve információhiány miatt csak a gazdálkodók egy részét értük el, ez a részvételi folyamat hiányosságának tekinthető

A fórumokon (a fórumok menetét lásd a M.2.10. Mellékletben) a részvételi csapat egy nyílt kommunikációs tér létrehozására törekedett, illetve elfogadó légkör megteremtésére, amely során a facilitátor lehetőséget adott a résztvevőknek, hogy bármely témában kifejtsék a véleményüket. Igyekeztünk biztosítani, hogy minden, vélemény, természettel kapcsolatos jelentés, tudásforma ugyanolyan mértékű figyelmet kapjon. A tervezők is nyitottak voltak a résztvevők véleményére, elfogadó, és tiszteletteljes hangon kommunikáltak a résztvevőkkel. A tervezők mezőgazdaságra és támogatási rendszerekre vonatkozó tudása nagy szerepet játszott abban, hogy egy nyelvet tudjanak beszélni a gazdálkodókkal.

A fórumok előtt a tervezők megkapták a területre vonatkozó érintett-elemzést, amely a desk research és a félig-strukturált interjúk eredményeit, illetve egy kommunikációs javaslatot tartalmazott. Az érintett-elemzés célja az volt, hogy mind a társadalomtudományi szakértők, mind a tervezők jobban megértsék a tervezés helyszínének társadalmi-gazdasági kontextusát, a ragadozómadarak kapcsán kialakult konfliktus különböző nézőpontjait, a helyi érdekeket és igényeket, illetve, hogy felszínre kerüljenek azok a kérdések, amelyben információhiány tapasztalható. A tervezők sok olyan kérdésre kitértek, amelyben információhiány volt tapasztalható, vagy amely konfliktusos volt. Például az érintettek információkat kaphattak a Helicon LIFE+ programról, a Natura 2000 hálózatról, az agrár-környezetgazdálkodási programokról és a támogatások új konstrukciójáról.

Ezután a tervezők ismertették a terület fenntartási tervét, a terv előírásait részletekbe menően egyeztetették a fórumon résztvevőkkel. Az érintettek a fórumok előtt kézhez kapták a fenntartási terv egy első változatát azzal a felkéréssel, hogy tanulmányozzák és mondják el, mit változtatnának rajta. Mindkét fórumon – több kérdésben is – párbeszéd alakult ki az érintettek és a tervezők között. A kezelési előírások kapcsán hosszú, gyakran technológiai jellegű viták folytak a javaslatok megvalósíthatóságáról, és a gazdaságosságukról. A tervezők kiemelték, hogy az érintettek tudásukkal új megoldásokat hoztak be a tervbe.

Az érintettek javaslatai beépítésre kerültek a terv második változatába. A terv a projekt honlapján (www.imperialeagle.hu) elérhető volt, és az érintettek még egy alkalommal írásban véleményezhették (MME 2015). A kész tervet a Földművelésügyi Minisztérium és a területileg illetékes államigazgatási szervek is véleményezték, a fenntartási tervet végül a Földművelésügyi Minisztérium fogadta el 2015-ben.

A tervezők a fórumok során azt kommunikálták, hogy szeretnének a fenntartási terv előírásaival egy MTÉT terület, illetve zonális agrár-környezetgazdálkodási célprogramot előkészíteni a Jászság területére. Az MTÉT⁸⁴ a gazdálkodók számára, a természetvédelmi korlátozások ellentételezéseként felajánlott pénzügyi ösztönzőkre épített. A tervhez a fórumon résztvevők támogatását kérték, amelyet megkaptak. A tervezők ezért a fenntartási tervből egy MTÉT

⁸⁴ A Jászság MTÉT 43,8%-a tartozik a Natura 2000 hálózatba, az érintett Natura 2000 területek közül a legnagyobb kiterjedésű a Jászság KMT. A Jászság MTÉT tervezett területe: 50115,71 hektár. A következő településeket érinti: Csány, Alattyán, Jánoshida, Jászágó, Jászsalsószentgyörgy, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászberény, Jászboldogháza, Jászdózsza, Jászivány, Jászfákóhalma, Jászkisér, Jásztelek, Pustamonostor, Szászberek, Tápiógyörgye, Újszilvás. (MME 2013).

javaslatot készítettek, amelyet aztán benyújtottak a Vidékfejlesztési Minisztériumnak 2013 végén (MME 2013). A javaslat bekerült a 2014-2020-as Vidékfejlesztési Program MTÉT javaslatai közé. Az Európai Bizottság 2015 augusztusában fogadta el az új Vidékfejlesztési Programot, benne a Jászság MTÉT javaslatával.

A két egyeztető fórum hanganyagát rögzítettük, és szó szerinti átiratot készítettünk belőle. A fórumok hanganyagából készített átiratokat kvalitatív tartalomelemzésnek vettem alá. A tartalomelemzés általánosságban minden olyan kvalitatív adatelemzési mód (adatredukció és értelmezési gyakorlat), amely az adatokban mintázatokat azonosít. A módszer különösen alkalmas a szimbolikus tartalmak, rejtett jelentések azonosítására (Móré 2010). Az elemzést NVivo tartalomelemző szoftver segítségével végeztem el, amely során induktív kódokat használtam (Mayring 2000). A fórum anyagainak elemzése során a tervezők diskurzusaira, a résztvevők támogatásokról és gazdálkodásról alkotott benyomásaira, a természettel, természetvédelemmel, a természetvédelmi konfliktussal, a helyi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos percepcióira, illetve a részvételi folyamattal, fenntartási tervvel, előírásokkal kapcsolatos véleményére összpontosítottam.

5 EREDMÉNYEK

5.1 A diskurzuselemzés eredményei

A következőkben a nyilvánosság szintjén megjelenő, a vadászathoz köthető, a ragadozók szabályozása és az apróvad fajok mellett érvelő diskurzusok és a ragadozómadarak védelmére irányuló természetvédelmi diskurzus elemzését mutatom be. A diskurzusok elemzése során a természet és ember kapcsolatáról szóló versengő értelmezések és jelentések feltárását céloztam meg.

A védett ragadozómadarak apróvad állományban okozott feltételezett károkozása körüli konfliktust a nyilvános beszédben két versengő diskurzus építette fel, amelyek két természethasználati módhoz, a természetvédelemhez és a vadászathoz kapcsolódtak. A diskurzusok felépítésére jellemző volt, hogy az érvek akörül a kérdés körül forogtak, hogy 1. morálisan elfogadható-e bizonyos állatfajok védelmében a természet működésébe beavatkozni, ha igen, mely állatfajok védelmében, milyen indoklással, és milyen feltételek mellett tehető ez meg. A nézetek különbözősége abban is megnyilvánult, hogy 2. mit jelent az eltartóképesség, 3. mi az ember szerepe a természetben, hogyan határozható meg az ember és természet közötti kapcsolat.

Bár a két diskurzus válaszolgat egymásnak, mégsem teljesen kiegyensúlyozottan jelennek meg a nyilvánosságban. A vadászat diskurzusa⁸⁵ sokkal kidolgozottabb és számosabb, ez köszönhető talán annak, hogy a nyilvánosságban a biodiverzitás diskurzusa már olyan diszkurzív hatalomra tett szert, vagyis a nyilvánosságban annyira birtokolják a környezetről való beszédet, hogy a többi szereplő erre a diskurzusra válaszolva jelenik meg és próbálja kisajátítani a környezet ügyét (Boda 2004). A vadászat viszont sokkal inkább kénytelen legitimitásra törekedni, mivel a vadászat létjogosultsága ellentmondásossága miatt vita tárgyát képezi (Fischer et al. 2013).

Az első diskurzusnak, amely a vadászathoz kapcsolódik, az “apróvad fajok előnyben” nevet adtam. A diskurzus az apróvad fajok értékét hangsúlyozza, és a természet folyamataiba való beavatkozás szükségességét sürgeti. A megközelítés szerint a beavatkozás egyik fontos eleme a ragadozók, köztük a ragadozómadarak szabályozásának szükségessége, mivel azok a feltevés szerint fontos szerepet játszanak az apróvadak csökkenésében, ezzel károsítva a vadgazdálkodókat, vadászokat.

A másik diskurzus, amely a természetvédelemhez⁸⁶ kötődik és amelyet a “ragadozómadár fajok előnyben” diskurzusnak neveztem el, a ragadozómadár fajok értékét emeli ki, illetve a természetvédelem számára kiemelkedően fontos sas fajok veszélyeztetettségét hangsúlyozza. A megközelítés a ragadozómadarak szabályozását elutasítja, mivel hatásukat nem tartja jelentősnek. A természetes folyamatokba való szükségtelen beavatkozást is elveti, azokat

⁸⁵ Vadászok alatt a vadászat, mint társadalmi jelenség résztvevőit, a vadásztársaságok döntéshozóit, hivatásos vadászokat, vadásztársaságok tagjait és sportvadászokat értek.

⁸⁶ Természetvédők alatt a hivatásos természetvédelmet, illetve természetvédelmi civil szervezeteket értek.

veszélyesnek és elkerülendőnek ítéli, csupán a nem természetesnek ítélt hatások csökkentését, a természetes folyamatok helyreállítását célzó beavatkozásokat támogatja.

A továbbiakban leírom a diszkurzív mezőt, amely tartalmazza a két versengő diskurzus stratégiáját. Két olyan témakör van, amelyben mindkét diskurzus eltérő jelentésekkel ruházza fel a fogalmakat, illetve amelyben eltérő értelmezési kereteket alkotnak, ezek mentén fogom megtenni az összehasonlításokat. 1. A természet működésébe való beavatkozás szükségessége, annak feltételei; 2. Az eltartóképeség értelmezései, 3. Az ember kapcsolata a természettel: hol van az ember helye a természetben, milyen szerepet játszik a természet működésében.

5.1.1 “Apróvad fajok előnyben”

A fajok elkülönítése hasznosságuk és káros voltuk alapján a vadászat és természetvédelem egyik fontos ütközőpontja. A legnagyobb vita a ragadozómadarak, és általánosságban, a ragadozók megítélése körül zajlik, közülük is leginkább a védett ragadozók körül. Míg a legtöbb hazánkban előforduló ragadozómadár faj átkerült a káros fajok kategóriájából a védendő fajok közé 1971-ig (Oroszi 1992), más ragadozófajok (például vörös róka) nem kerültek védelem alá, és gyéríthetőek maradtak.

A vadászat számára a ragadozó fajok tevékenysége, amelyek a hasznos vadfajokkal táplálkoznak, károkozásaként értelmezhető, ezt kifejezendő néha dúvadaknak nevezik őket.

„Az egyértelmű, hogy a vadászat, a vadgazdálkodás szempontjából vannak kártevők, és vannak hasznos vadfajok - utóbbiakat tróféájuk, gyors röptük vagy a húruk miatt tartjuk hasznosnak.” (vadászblog, interjú megyei vadászkamara képviselőjével)

A fajok hasznos-káros osztályozása egy tanulási folyamat eredménye.

„Káros vadfajnak vagy dúvadnak hívtuk azokat, amelyek ezek szaporulatára, fészekaljára, költőhelyére káros hatással vannak - kivéve a védett ragadozókat, azokat nem sorolhatjuk ide. Ezeket hívjuk dúvadnak, de ezt a kategóriát is már csupán szlengként használjuk, ma valójában szárnyas kártevőkről és szőrmés ragadozókról beszélünk. Vagyis nem mi döntöttük ezt el, hanem ebbe születünk bele, ezt tanultuk.” (vadászblog, interjú megyei vadászkamara képviselőjével)

A hasznos és káros elkülönítés kapcsolódik a vadfajok áruvá válásához is, amely a vadászat vagy vadfajok piacon való értékesítésének tevékenységében ölt testet. A diskurzusban megjelenik a közgazdasági kifejezések társítása is a vadfajokhoz. Előtérbe kerül az a gondolat, hogy a vadgazdálkodás tevékenysége olyan tudatos tervezés eredménye, mint egy vállalkozásnál, a gazdálkodás a bevételek és a költségek figyelembevételével, egy meghatározott cél érdekében történik. Illetve, hogy a vadgazdálkodás gazdaságos és nyereséges kell, hogy legyen.

„Talán a jelen gazdasági körülmények között az egyik legfontosabb, ennek ellenére az egyik legelhanyagoltabb feladat a gazdálkodás, beavatkozás nyereségességének meghatározása. Fel kell tennünk a kérdéseket: megérte, erőteljesebb gyérítés kell,

arányban áll-e a ráfordítás az eredménnyel, kevesebb ráfordítás sem rontja a nyereségességet?” (ragadozógazdálkodási stratégia)

Megjelenik az a vadászatot a mezőgazdasági tevékenységhez hasonlító szimbólum is, hogy a természet az ember “kertje”, amiben gazdálkodik a vadfajokkal.

A vadászat áruvá válása és a piaci kifejezések megjelenése mellett fontos szerepet tölt be a vadászatban a tudományos vadgazdálkodás azon diskurzusa, amely a „bölcshasználatról” szól. Fontos annak biztosítása, hogy a hasznos fajok használata ne legyen túlzott, a jelenben is legyen elég a hasznosított fajok példányaiból (megfelelő vadsűrűség), illetve, hogy a jövőben is rendelkezésre álljanak. A tudatos használat a vadgazdálkodás gyakorlását jelenti, amelynek szabályai és eszközei vannak. A vadfajok élőhelyének gondozása és a vadfajok egyedeiről való gondoskodás mellett ez a „káros” ragadozók szabályozását – amely a gyakorlatban gyérítést takar – is jelenti.

A bölcshasználat és a vadgazdálkodás tudatosságának gondolata össze van kötve a tudományos módszerek használatának szükségességével. Az objektív, megbízható adatok, a vadfajok és predátor fajok állományának, élőhelyének, táplálékpreferenciájának ismerete mind a vadgazdálkodás sikeréhez járulnak hozzá a diskurzus szerint. A vadbiológia a vadfajok és a ragadozófajok ökológiai jellemzőinek ismeretével segíti a vadfajok megőrzését. A tudomány szerepének hangsúlyozása, illetve a tudományos módszerek kapcsán a diskurzus többször hivatkozik Aldo Leopoldra – aki a vadgazdálkodás egyik atyja – a diskurzus egyes elemeiben az ökológiai megközelítés irányába is mutat. Leopold a vadfajok ökológiai rendszerben való kezelését szorgalmazta, vagyis azt a gondolatot fogalmazta meg, hogy az ökoszisztéma egészsége nélkül egyik faj sem tartható fenn hosszútávon (Leopold 1949).

„a megoldás a vadbiológia, vadgazdálkodás és vadászat hármásában van, tudomány nélkül nem lehet sikeres a gazdálkodás, gazdálkodás nélkül nem lehet sikeres a vadászat.” (konferencia előadás)

Megjelenik a diskurzusban a ragadozók szerepe az életközösségekben, illetve az ökológiai megközelítés hatását mutatja az is, hogy a ragadozók szabályozása mellett a vadgazdálkodás az apróvadak élőhelyének fejlesztését is fontosnak tartja, tehát nemcsak önmagukban kezeli a vadfajokat, hanem komplex ökológiai viszonyaikban és életközösségükben. Ez arra enged következtetni, hogy a diskurzus a vadfajokat az ökológiai rendszer részeként kezeli, még akkor is, ha kiemeli a fontosságukat a többi fajhoz képest.

„Aldo Leopold javaslataival összhangban elsősorban a létszám és az elterjedés, másodsorban pedig a táplálkozási szokások ismerete alapján határozzuk meg ragadozóink helyét és szerepét az életközösségekben, valamint az állományaik kezelése során kitűzhető célokat.” (szakmai anyag az apróvad gazdálkodásról)

„A probléma megoldható, ha a földterületek legalább 1-3 % - án például legelőket alakítanánk ki, kis parcellákat, elég a 0.5 ha terület, arányosan elosztva. Így nemcsak

az apróvadnak lehetne segíteni, hanem valójában a legtöbb veszélyeztetett állatfajnak a régióba.” (vadászfórum bejegyzés)

A vadászatot egy belső normakódex, az Országos Vadászkamara Etikai Kódexe is szabályozza, amely többek között a vadász és a vad, illetve a vadász és a természet viszonyát szabályozza, és amelyben szintén fellelhetőek az ökológiai rendszerben való gondolkodás elemei.

„A vad és élőhelye az egy és oszthatatlan természet szerves része, a természet egészének, védelme tehát minden vadász alapvető érdeke és kötelessége.” (vadászat etikai kódexe)

„Ismerje és óvja a természetet, tevékenysége mindenkor szolgálja a természetes környezet fennmaradását, a vadászható és nem vadászható fajok megtartását egyaránt.” (vadászat etikai kódexe)

Az ökológiai megközelítés egyik fontos eleme, hogy az egész rendszer megőrzését tartja értéknek. Mivel a cél az egész rendszer fenntartása, a rendszer megőrzése akár a rendszerbe való beavatkozást is megkövetelheti, ha az a rendszer működését állítja helyre. A beavatkozás, akár egyedek gyérítését is jelentheti, ugyanis az biztosítja az egész rendszer fennmaradását. Ez az elem köszön vissza a diskurzus azon érvében, hogy az embernek kell játszania a ragadozó szerepét, mert az ökoszisztéma elvesztette önszabályozó képességét. A diskurzus szerint az ökoszisztéma nem egészséges már, nem önszabályozó, mert olyan sok emberi hatás érte, s már nem igaz, hogy a ragadozó és a préda szabályozza egymást, ezért van szükség az ember közbelépésére.

„Rég nem igaz már, hogy a ragadozó és a préda mennyisége szabályozza egymást a természetben. Ezért kell beavatkozni.” (vadászblog, interjú megyei vadászkamara képviselőjével)

„Csernobilt és környékét... Az egy önszabályozó rendszer lehet. Az állatok szaporodnak, predátor és préda kapcsolatok, táplálékláncok alakulnak, populációdinamikai összefüggések érvényesülnek, egyensúlyi állapotok állnak be. Mindez azért lehetséges, mert az ember már 30 éve nem tette be oda a lábát.” (vadászblog, interjú megyei vadászkamara képviselőjével)

Maga a vadászat is beavatkozik azzal, hogy a vadfajokat hasznosítja, nem tud magától beállni a rendszer, egyensúlyt kell biztosítani. A vadfajok hátrányban vannak a hasznosítás miatt, ezért ez előnyt ad a többi fajnak, ezt is korrigálni kell.

„Amikor hasznosítunk egy vadfajt, amikor egyéb természeti erőforrásokat használunk, akár megújulókat is, mint az erdő, élőhelyeket vonunk el (hiszen az erdőfelújításokat kerítjük), fajokat regulázunk meg – az már nem önszabályozó rendszer, az egyensúly nem tud magától beállni.” (vadászblog, interjú megyei vadászkamara képviselőjével)

Az ökológiai egyensúly vagy eltartóképeség azt a célállapotot jelöli ki, amely az ökoszisztémák egészséges működését, vagyis a fennmaradásukat jelenti. A beavatkozások nem irányulhatnak sem az ökológiai egyensúly megbontására, sem az eltartóképeség meghaladására. Azonban az ökológiai egyensúly, illetve az eltartóképeség értelmezése jelentősen különbözik a vadász és a természetvédő diskurzusban.

A vadászat diskurzusa szerint az ökológiai egyensúlyt a természetvédelem bolygatta meg, a ragadozók pedig a természetvédelem intézkedései miatt szaporodtak túl. Nincs elég élelem a ragadozóknak, a ragadozómadár fajok létszámát kell alakítani az apróvadakhoz. A vadászok közvetett módon a ragadozókat „etetik” (beleértve a ragadozómadár fajokat) azzal, hogy a vadfajokról gondoskodnak, emiatt a fácán és a nyúl mondhatni „ragadozótáp” lett. A vadász a természetvédelemmel ellentétben visszaállítja az egyensúlyt azzal, hogy megakadályozza a túlszaporodást, mind a préda, mind a predátor fajokban, és a nem megfelelő egyedeket kiveszi az állományból.

„Gyönyörű természetvédelmi törvényekkel tönkretették a préda és a predátor fajok által a korábban az ember által még helyesen biztosított, ökológiailag is helyes arány fenntartását.” (vadászfórum bejegyzés)

„Szóval a zöldek nagyon sokat tettek azért, hogy két fő vadászható apróvad faj a fácán és a nyúl jó eséllyel, mint ragadozótáp hasznosuljon a természetben. Fogalmazhatnék úgy is, hogy grandiózus ragadozóvédelmi terveik gyakorlati megvalósítását a vadászható hasznos apróvad fajok akkor még meglévő hatalmas állománylétszáma vitte sikerre.” (vadászblog bejegyzés)

„A sokszor természetvédelmi sikerként elkönyvelt ragadozófauna inkább átok a vadgazdálkodók számára.” (vadászmagazin/hírújság, konferencia beszámoló, hivatásos vadász előadás)

A terület eltartóképesége azt jelenti ebben a diskurzusban, hogy a vadászok hasznosítása mellett, vagyis a vadászok által kivett apróvadak nélkül, mennyi ragadozót tud eltartani a terület.

„Azért ez enyhén szólva pofátlanság a természetvédelem részéről, amikor éves monitoringok által naprakész a hazai ragadozók populációs létszámát illetően, és elhallgatja azoknak az ökológiai egyensúly feletti lényeges létszámtöbbletét.” (vadászfórum bejegyzés)

Az „apróvad fajok előnyben” diskurzus szerint a ragadozómadár fajok kárt okoznak az apróvad állományban, mivel túl sok van belőlük, és túl nagy nyomást fejtenek ki az apróvad fajokra. A vadgazdálkodók azt állapították meg, hogy évről évre egyre nő a ragadozómadarak állománya, jelentős a létszámuk.

„Rengeteg a dúvad a területen. Van parlagi sasunk, réti sasunk, de az ő kártételükkel még elbírnánk. Sokkal nagyobb gondot okoz az utóbbi időben nagyon elszaporodott szürke varjú, valamint a tavasszal érkező több száz(!) barna rétihéja. Ezek tavaszonként módszeresen és szinte teljesen kiirtják a kisnyulakat.” (hírcikk, interjú vadásztársaság képviselőivel)

„Az Országos Vadgazdálkodási Adattár adatai⁸⁷ alátámasztják azt a vadászok között megfigyelt jelenséget, hogy egyre több ragadozó madarat lehet látni. Ezek szerint az

⁸⁷ Az OVA (Országos Vadgazdálkodási Adattár) adatait a vadgazdálkodók teríték (vagyis a vadászat során elejtett állatok) adatai és megfigyelései teszik ki.

egerészölyv 2004-es 60 000-es állománya 2011-re átlépte a 80 000 példányt, ahogyan a lassan növekvő héjaállományt sokkal gyorsabb ütemben előzi meg a barna rétihéja, amelynek egyedszáma 15 000 darabról 2011-re 26-27 000-es állománnyá duzzadt.” (mezőgazdasági híroldal, szerkesztőségi publicisztika)

A diskurzus szerint a természetvédelem okozta a túlszaporodást, mivel beavatkozott a természetes folyamatokba, így az állatoknak már nem kell küzdeniük az életért (élelemért, táplálkozóhelyekért).

„A dúvad irtás hazánkban és Európa több tagállamában megszűnt. A ragadozók védelem alá kerültek. Megváltozott a vadászok és a madárvédők szemlélete is. Néhány faj a kiemelt védelem, a mesterséges fészkelési lehetőségek biztosítása a téli etetések megszervezése révén túlszaporodott, a madárvédők alapvetően megváltoztatták életfeltételeiket, nem kell megküzdniük a fészkelő helyekért, s nem kell leküzdeniük a halálos éhséget, megkezdődött ezen fajok migrációja.” (vadászblog, blogbejegyzés)

„Aztán egy minden határt meghaladó sasvédelem, amely egyáltalán köszönőviszonyban sincs a szükséges prédaállatok mennyiségi lehetőségével...” (vadászblog, blogbejegyzés)

„Az alapvető és a gondokat okozó probléma a...valamint az apróvad "hóhérolását" végző szárnyas és szőrmés kártevők időszakos vagy teljes védelemben részesítése” (vadászfórum bejegyzés)

„Az nem járható út, ami manapság már gyakorlattá vált, hogy a minden határon túlmenő predátor fajok védelmét, (azok táplálkozási igényeinek maradéktalan kielégítését) a vadászok által kezelt hasznos apróvadállomány fizeti meg.” (vadászfórum bejegyzés)

A bölcs vagy fenntartható használathoz, az „ember, mint a vadfajok gazdája”, „gondoskodó ember” emberkép kapcsolódott. Az ember, mint a vadfajok gazdája kívülről is jogosult beavatkozni a természetbe, fel van hatalmazva, hogy irányítsa azt azért, hogy segítse a vadfajokat és visszaállítsa az élővilág természetes egyensúlyát. Az embernek az a feladata, hogy a vadfajokat védje, óvja, csökkentse a rájuk ható negatív emberi és egyéb hatásokat. Ilyen hatás az élőhelyének pusztulása, illetve a téli élelemhiány is, vagy a nyári szárazság, emiatt a vadfajokat etetni, itatni szükséges, az élőhelyüket pedig fejleszteni kell.

„A vadászok nagyon sokat tettek és tesznek a vadállomány, a minket körülvevő természet megóvásáért élőhely fejlesztéssel, etetéssel, tilalmi időekkel, védterületek kijelölésével, az ember által felborított biológiai egyensúly fenntartásával.” (vadászblog bejegyzés)

A vadászok felelősnek érzik magukat a vadfajokért, kötelességüknek érzik gondoskodni róluk. Felelnek az egészségükért, gyarapodásukért, védelmükért, illetve a ragadozók–vadfajok egyensúlyának fenntartásáért. Ez törvényi kötelességük is, mivel a vad állami tulajdon, és a vadgazdálkodási törvény előírja a velük való felelős gazdálkodást. A vadfajok a diskurzus szerint „nemzeti kincsnek” számítanak, amelyeket azért kell megőrizni – ebben a vadgazdálkodóknak van felelőssége – hogy majd a jövő generációk is használhassák őket.

A ragadozókkal való versengéshez kapcsolódó értelmezés a vadászatban a nemes versengés felfogása, amelyek az emberiség „ősi” állapotához kötik a vadászat lényegét. Bár ez nem kapcsolódott szorosan a ragadozómadarak szabályozásához, vagyis a vadgazdálkodáshoz, hanem inkább általánosságban a vadászathoz, érdemesnek tartottam tárgyalni ezeket az értelmezéseket is, mivel véleményem szerint vizsgálatuk segít jobban megérteni a vadászat ragadozókhöz való viszonyulását is. Ide kapcsolódhat az az érv is, hogy a vadász csúcsragadozó, aki a tápláléklánc része, újra játssza a predátor-préda kapcsolatot és verseng a többi ragadozóval.

„A hominidák részei az ökológiai rendszereknek, szerepük meghatározóvá vált a fejlettségük egy fokán, alkalmazkodásuk miatt. Biológiailag nem csúcsragadozó ember átalakította környezetét és hiper csúcsragadozóvá vált az eszközhasználattal, eszközök fejlődésével.” (tudományos publikáció)

Az etikai kódex sok pontja szól a vadász vadhoz fűződő viszonyáról. Többek között a vadászatot a természettel való egygyé válásként írja le, amelyre a vadásznak lelkileg is felkészülnie kell lennie, mivel ugyan elpusztítja a vadat, azonban együtt érez vele, és tiszteletet is érez iránta. List (1998) ezt a komplex viszonyulást úgy írja le, hogy a vadászat célja az, hogy újra élje a természettel való ősi kapcsolatot, az ősember vadászatát. A vadászat diskurzusának részét képezi ez a spirituális átlényegülés is.

„A vadászat ünnep, ezért a vadász tiszta lélekkel készüljön arra. A vadászat a természettel való egygyé válás pillanata, amire készülni kell lelkileg és az alkalmas eszközök megválasztásával egyaránt. Vadászat közben a természet teremtményeinek életét oltjuk ki, ezért az soha nem válhat rutinszerűen megszokott, közömbös, érzelmektől mentes időtöltéssé.” (vadászat etikai kódexe)

„ez a vonzalom nagyon mélyről fakad, tisztán, őszintén, az ösztön parancsára, amelynek biológiai meg lélektani útvesztőkben van az eredője.” (vadászat etikai kódexe)

List (1998) a sportszerűség etikai kódjának hívja azt a megközelítést, amely a vadászatot, mint ősi, nemes versenyt értelmezi, amely azt teszi lehetővé, hogy a vadászat módja minél inkább visszautaljon a vadászat eredeti céljára, amely egyrészt a túléléséhez kapcsolódott (hús és ruhák miatti vadászat), illetve fontos kulturális szerepe is volt, rituális szertartások fontos részét alkotta. A vadász és vad viszonyában fontos, hogy az ember a vadászat során meg tudja élni a képességeinek, ügyességének, kitartásának, akaraterjének próbáját. Ehhez szükség van arra, hogy a vadász a technikai lehetőségei egy részéről lemondjon (például éjjellátó, hőkamera stb.), ne járműből vadásson, ne tévessze meg a vadat, azért, hogy egyenlőbb esélyeket teremtsen, mert csak így lehet büszke magára a vadász, így tudja próbára tenni képességeit.

„A vad természet adta képességeivel a vadász csak saját képességeit, illetve az emberi kitartást, szívósságot és akaraterőt állítja szembe.” (vadászat etikai kódexe)

„A modern lőfegyverek előtt más volt az ember viszonya természettel. Addig olyan módszerek voltak, amikhez sokkal jobban kellett ismerni a vadat és a természetet és

fenntarthatóak voltak. Íjjal, hálóval, csapdával, vagy idomított állatokkal (kutyával, gepárdal, sassal, sólyommal, görénnyel, kárókatonával stb.)” (vadászblog bejegyzés)

Vannak olyan vadászok, akik az egyenlő esélyek biztosítása miatt az íjjal való vadászatot tartják a legetikusabbnak.

„Etikusnak azt találtam, ha csak akkor kezdek el vadászni, ha a vadászijász vizsgám is meglesz. Reflexíjjal, nem egy agyontuningolt csigással. Megadom a vadnak az esélyt, ha észrevesz, mehet. Akár a tizedik, akár a századik is. Vadászni megyek egyelő esélyekkel, nem mérsárolni.” (vadászblog komment)

A vadászat ilyen irányú értelemmel, jelentéssel való felruházásához kapcsolódik az a viszonyulás is, hogy a vadászok tisztelettel tartoznak a vadfajok iránt mind annak életében, mind az elejtés után. A vadászatot úgy kell végezni, hogy ne okozzon szükségtelen szenvedést az állatnak, olyan módon – megfelelő fegyverrel és olyan távolságról kell lelőni a vadat, hogy a legkisebb kárt okozza, ne túl közlelől, mert az roncsolja az állatot – ami ezt biztosítja. A tiszteletet az elejtett állat felé is ki kell fejezni. Az állat testét szakszerűen kell kezelni, rendbe kell tenni a teríték állítás előtt, nem lehet méltatlan pózokban vagy állapotban (pl. nem hiányozhatnak testrészei vagy nem látszódnak a zsigerei) engedni láttatni. Az elejtett vad méltóságának megőrzése a hagyományos társadalmak rituális szertartásaihoz hasonló ceremónián keresztül történik – a teríték, amely a vadavatalt jelenti, illetve az utolsó falat szokása, amikor az állat szájába a táplálékát képező falatot tesznek – mind a vad tiszteletét hivatottak kifejezni.

„A vadász a vad birtokba vétele után megadja annak a végtisztességet.” (vadászat etikai kódexe)

A vadászat mindezekből az ősi szokásokra, kultúrára való hivatkozásából következően a kultúra, a kulturális örökség, a hagyomány részét is képezi.

„A vadászat megtermékenyítően hat a művészetekre, az emberiség kulturális örökségének megőrzendő igen fontos része, az ember és a természet ősi kapcsolatának igen fontos része.” (vadászblog bejegyzés)

A vadászathoz, ahogy bemutattam, komplex értelmezések kapcsolódnak, amelyek egyes esetekben egymásra épülnek, néha pedig konfliktusban vannak egymással. A diskurzus tartalmaz olyan gondolatokat is, amelyek a vadászetika és a vadászat gazdasági szerepének, gazdálkodási kényszerének összeegyeztethetlenségére utaltak. Amikor például a gazdasági kárt okozó vadkár megtérítése miatt nyomás van a vadgazdálkodókon, arra hivatkoznak, hogy nem feltétlenül tudják a vadászetika utasításait követni.

„...amikor viszont egy vadásztársasághoz bekopogtatnak, hogy fizessen 6 millió forint vadkárt a disznók miatt, akkor megnézem mit szól a gazda, ha vadászetikáról hablatyolunk neki valamit.” (vadászblog komment)

„Értem én, hogy vadászetika, de vadászetikával lehet fizetni vadkárt?” (vadászblog komment)

Illetve a vadgazdálkodás és a vadászat áruvá válása is konfliktusban lehetnek egymással bizonyos esetekben, ugyanis a piaci személet olyan döntéseket kényszeríthet ki, amely ezzel a hosszútávú felelősségvállalással nem összeegyeztethető.

„Az alapvető és a gondokat okozó probléma a vadgazdálkodás piaci szemléletbe történő illesztése.” (vadászfórum bejegyzés)

Összegzésképpen a diskurzust vizsgálva megállapítható, hogy a tudományos alapokra támaszkodó vadgazdálkodásban a természet, mint erőforrás, és az ökológiai megközelítés egyes elemeiben összefonódik. Kérdésként merülhet fel, hogy tekinthetjük-e rokonnak a természet, mint ökoszisztéma komplexitása megközelítéssel a bölcs használat ökológiára hivatkozó elemeit, hiszen ugyan az ökoszisztéma egészségét tartják szem előtt, azt valójában a vadfajok fenntartása céljából tartják fontosnak, és nem önmagért az ökoszisztémaért. Mivel a vadgazdálkodás egyes intézkedései az egész ökoszisztéma szempontjából előnyösek lehetnek (például élőhelyfejlesztés, táplálékállatok számának növekedése a ragadozómadarak esetében), és ahogy korábban kifejtettem a vadászat maga is lehet eszköz az ökoszisztéma egészségének biztosítására (például invazív vagy más fajok gyérítése esetében, amelyek veszélyeztetik a természet értékeit), emiatt ebben az esetben nehéz határt húzni a két megközelítés között.

A természet, mint erőforrás értelmezésén és az ökoszisztéma komplexitásán kívül megjelenik még a vadászat, mint nemes versengés értelmezése is, amely a természet és ember „ősi viszonyára” helyezi a hangsúlyt. Nagyon kis mértékben a vadászat, mint kulturális örökség is a diskurzus részét képezi. A nemes verseny, illetve a sportszerű vadászat, amely a bátorsághoz és az erényhez köthető, némiképp kapcsolódik az Árkádiai megközelítés „határvidék” nosztalgikus képéhez, amely a hősi tettek, bátorság és virtus terepének írja le a természetet.

A vadászat diskurzusára jellemző az, hogy a természet működésébe való beavatkozást a hasznos fajok védelmében támogatja, mivel úgy ítéli meg, a természet már nem önfenntartó, a természetet az ember egyébként is hasznosítja, így az egyensúlyt az embernek kell beállítania. Az egyensúly és az eltartóképeség úgy értendő, hogy abban az emberi hasznosítás, a vadászat is beletartozik. A természetvédelem ebben az értelmezésben éppen az egyensúlyt borította fel a ragadozómadarak túlszaporításával.

Ehhez kapcsolódóan a természet és ember kapcsolatának kétféle értelmezését lehetett beazonosítani hangsúlyosan.

1. A gondoskodó ember, mint a vadfajok gazdája: Az ember rendelkezik a vadfajokkal, de kötelessége is segíteni a vadfajok túlélését. Beavatkozik a rendszer működésébe a vadfajok segítésére, illetve a természetes egyensúly visszaállítására, amelynek része a ragadozók szabályozása is. 2. Az ember, mint a természet része, aki nemes verseny során ejti el a

vadfajokat: az ember része a táplálékhálózatnak, bár biológiailag nem csúcsragadozó, de az eszközhasználat segítségével azzá vált.

5.1.2 “Ragadozómadár fajok előnyben”

A természetvédő diskurzust vizsgálva is többféle megközelítést találtam, azonban ahogy már említettem a ragadozómadarakhoz, és általában a ragadozók kezeléséhez kapcsolódóan kevesebb és kevésbé kidolgozott érveléssel találkoztam, ezért az elemzésben a két oldal érvei kevésbé kiegyensúlyozottan jelennek meg.

A diskurzus legnagyobb mértékben a fajok intrinzikus értékére hivatkozott, vagyis azért tartja értékesek a ragadozómadarakat, mert léteznek. Illetve fontos érv volt még a fajok ritkasága, azért voltak értékesek, mert kevés volt belőlük. Létezésük veszélyeztetett és büszkeséggel tölt el mindenkit az, hogy köztünk élnek. Olyan kifejezésekkel jellemezték őket, mint „egyedülálló kincs” és „nemzeti büszkeség” forrása.

A másik megközelítés, amelyet a diskurzus megemlített, az a természet, mint az ökoszisztéma komplexitása megközelítése volt, amely a ragadozó fajok ökológiai szerepére vonatkozott, és amelyben az ökológia tudományának és a tudományos eredményekre való hivatkozásnak kiemelt szerepe volt. Az ökoszisztéma egészének egészsége, működőképessége jelenik meg megőrzendő értéként, a fajok pedig az ökoszisztémában és táplálékhálózatban betöltött szerepük miatt számítanak értékesnek. A ragadozó fajok értékét az ökológiai funkciójuk jelenti, nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az ökoszisztéma működésében. A predátorok ugyanis az öreg, gyenge vagy beteg egyedeket veszik ki, ezzel egészségesebbé téve az állományt. A ragadozók teljes eliminálása komoly károkat okozhat a rendszer működésében, eltűnésükkel az egész ökoszisztéma átalakulhat. A vadászat viszont ezzel szemben nem a beteg, öreg egyedeket veszi ki, hanem a minél nagyobb trófeára koncentrál, így az nem tölt be hasonló szabályozó funkciót, mint a ragadozók.

Az ökoszisztémák működésébe való beavatkozás kérdése ebben a diskurzusban is megjelent. A vadászat diskurzusával szemben azonban az ökoszisztémák egészségére és egyensúlyára hivatkozva egészen más következtetésekre jut a természetvédelmi oldal. A diskurzus szerint a cél az emberi hatások mérséklése és az ökoszisztéma egyensúlyának, önszabályozó képességének fenntartása vagy visszaállítása, vagyis a természetesség biztosítása. Azonban ezt az ember csak kívülről teheti meg, segítőként, azt is nagyon elővigyázatosan: úgy, hogy a természetes folyamatokat ne befolyásolja túlzottan. Az ember, mint a természet irányítója, vadfajok segítője emberképével szemben, az ember, mint a természet, mint a rendszer segítőjének alakja érvényesül ebben a diskurzusban. Csak olyan mértékig szabad beavatkozni, hogy az ember ne legyen túlzottan hatással a faj élettevékenységére, lehetőleg érvényesüljenek a természetes folyamatok. Csak azokat az emberi hatásokat kell kiküszöbölni, amelyek a fajok számára nem kezelhetőek, mert nem adaptálódtak hozzájuk, és csak addig lehet beavatkozni, amíg az életközösségek önszabályozóképessége vissza nem rendeződik. A természetes eredetű elhullást például nem szabad megakadályozni, illetve nem lehet beavatkozni a préda és a ragadozó harcába. A teljesen mesterséges veszélyeket viszont ki kell küszöbölni, mert azok ellen az állatok nem tudnak védekezni (például áramütés). A beavatkozás azt is jelentheti, hogy a természetvédelem bizonyos (nem védett) ragadozófajok gyérítését is elvégezheti, azonban

kizárólag olyan kis populáció mérettel rendelkező fajok védelmében, amelyek állománya veszélyeztetett, és amelyek számára akár egy egyed elvesztése is nagy veszteség lehet (pl. túzok).

A diskurzus az eltartóképességet is máshogy értelmezi, mint a vadász diskurzus. Ebben a diskurzusban, amely a tudományos konszenzust is tükrözi, a természet eltartóképessége azt jelenti, hogy az emberi hatások csökkentése mellett, a természetes állapothoz közelítő mértékben a terület mennyi ragadozót tud eltartani.

„Nem szabad például a természetes eredetű elhullás megszüntetésére törekedni – de indokolt esetben, pl. téli etetéssel mérsékelhetjük annak hatását –, és nem avatkozhatunk be a zsákmányállat és a ragadozó párharcába, még akkor sem, ha mindketten ritka faj egyedei (ennek legérdekesebb példája az uhu, amely szinte az összes itt bemutatott fajt képes zsákmányul ejteni). Az egyik leggyakoribb, legtöbb problémát okozó emberi hatás, a középfeszültségű vezetékek tartóoszlopain bekövetkező áramütés ellen azonban mindent meg kell tennünk, mert ez egy teljesen mesterséges, a természetben elő nem forduló pusztulási ok, amely ellen a madarak semmilyen módon nem tudnak védekezni.”
(ismeretterjesztő kiadvány)

„Mondhatjuk, hogy a madárvédelmi programok is beavatkozást jelentenek a természetbe, ám ezeknek az a céljuk, hogy korrigálják az elbillent egyensúlyt. Ha megállnak a negatív folyamatok, a természet eltartóképessége már meghatározza az állomány ideális méretét.” (hírportál természetvédő interjú)

A diskurzus hangsúlyozza az ember felelősségét ezen értékek megőrzésében, kiemeli például, hogy a parlagi sas hazai állománya európai jelentőségű, emiatt a faj megőrzése Magyarországon múlik. Az is általános, hogy a diskurzus felsorolja azokat az emberi hatásokat, amelyek veszélyeztetik a fajok létét, ezzel is kiemelve az ember felelősségét.

Az ember beavatkozása, a védelmi intézkedések nélkül biztosan csökkenne az állományuk, vagy kihalnának Magyarországról, ahogy a védelem előtti időkben is történt, amikor majdnem kipusztultak a vadászat és a mezőgazdaság negatív hatásai miatt.

„A természetvédők 40 éve küzdenek, hogy megmentse a parlagi sast, a kitartó munka eredményeképpen ma 200 költőpár él Magyarországon, ez a teljes európai állomány kétharmada.” (hírportál, mérgezésről szóló hír)

Végül nagyon kis mértékben az instrumentális értékek is megjelentek a diskurzusban, a ragadozómadarak mezőgazdasági hasznosságát hangsúlyozva.

„Az apróvadak számának csökkenéséért kárhozhatni olyan ragadozómadarakat, mint az egerészölyv és a barna rétihéja csak a tények teljes mértékű elferdítésével lehetséges. Ezen fajok elsődleges táplálékát rágcsálók képezik, így a mezőgazdaság legfőbb segítőinek tekinthetők.” (zöld hírportál, természetvédelmi szervezet sajtóközleménye)

A „ragadozómadár fajok előnyben” diskurzus értelmezési keretében az ember egy felügyelő: az emberi beavatkozás, ha lehetséges, akkor elkerülendő, az ökoszisztéma természetes folyamatait hagyni kell érvényesülni, azokat vissza kell állítani, az emberi behatásokat

minimalizálni kell. Beavatkozni csak az olyan mesterséges hatások kiküszöbölése miatt lehet, amelyeket a fajok nem tudnak kivédeni. A rendszer természetes működésének biztosítása van a középpontban.

A „ragadozómadár fajok előnyben” diskurzusra legjellemzőbb a 1. fajok intrinzikus értékének hangsúlyozása mellett, a 2. a természet, mint az ökoszisztéma komplexitása megközelítés volt, amelyben a fajok az ökológiai funkciójuk miatt értékesek, mivel az ökoszisztéma fenntartásához járulnak hozzá. A diskurzus a beavatkozásokat csak az ökoszisztémák természetes állapotának fenntartása vagy visszaállítása érdekében, a természet által nem kezelhető emberi hatások kiküszöbölése érdekében támogatja. Az eltartóképeség pedig azt jelenti, hogy az emberi hatások csökkentése mellett a terület a természeteshez közeli állapotában mennyi állatot tud eltartani. Az ember és természet kapcsolatára pedig a természet támogatása, őrzése jellemző, az embernek csak a lehető legkisebb mértékben, a rendszer integritásának megőrzése miatt lehet beavatkoznia.

5.1.3 Diskurzuselemzés eredményeinek összefoglalása

Összefoglalva a diskurzuselemzés eredményeit, a természet és ember kapcsolatának több versengő értelmezését azonosítottam a két diskurzusban (5. Táblázat), amelyek egyrészt a ragadozómadarak körül kialakult konfliktusban is szerepet játszottak, másrészt a vadászat diskurzusán belül is némileg konfliktusban álltak egymással. A vadászat diskurzusában három megközelítés volt jelentős: 1. a „természet, mint az ökoszisztéma komplexitása” megközelítés mellett, a 2. természeti erőforráskezelés, a két megközelítés a vadbiológia tudományán alapuló vadgazdálkodásban kapcsolódott össze egyes elemeiben. További megközelítés a 3. nemes versengés, az etikus sportvadászat megközelítése volt. A természeti erőforráskezelés, különösen a vadászat gazdasági szerepe, a piacon való érvényesülésének kényszere némiképp ellentétben állt a nemes versengés felfogásával a diskurzusban. A természetvédelem diskurzusaira pedig az intrinzikus érték és a „természet, mint az ökoszisztéma komplexitása” megközelítés volt jellemző, és a természetesség fogalma, illetve a fajok mezőgazdasági hasznossága is említésre került.

A természet és ember kapcsolatának értelmezésben a két diskurzus között az ellentétek legélesebben a természetbe való emberi beavatkozás kérdésében, az eltartóképeség jelentéseiben, illetve az ember szerepe körül bontakoztak ki. A vadászat diskurzusa az emberi beavatkozást szükségesnek tartotta, illetve az eltartóképeséget az emberi használattal együtt értelmezte. Az embert egyszerre tartotta a természet „gazdájának”, amely felelős érte, illetve a természet részének. A természetvédelem diskurzusa tudományos érvekre alapozva a beavatkozásokat csak az ökoszisztémák egészségének és integritásának biztosítása vagy helyreállítása érdekében tartotta megengedhetőnek. Ezzel összhangban az ember szerepe a természet felügyelete, őrzése volt.

5.táblázat: A diskurzuselemzés eredményei

Természet és ember kapcsolatának értelmezései		Vadászat	Természetvédelem
Természet értelmezései	Vadbiológiai alapokon nyugvó vadgazdálkodás	Természet, mint erőforrás	Intrinzikus érték
		Természet, mint az ökoszisztéma komplexitása	Természet, mint az ökoszisztéma komplexitása, természetesség
	Nemes verseny		Fajok mezőgazdasági hasznossága
Beavatkozás a természetbe	Természet már nem öfenntartó, nem természetes, mivel a természetet az ember hasznosítja, be kell avatkozni, hogy visszanyerje az egyensúlyt.		Beavatkozásokat csak az ökoszisztémák természetes állapotának fenntartása vagy visszaállítása érdekében, a természet által nem kezelhető emberi hatások kiküszöbölése érdekében lehet tenni.
Eltartóképesség jelentései	Az emberi hasznosítás, a vadászat mellett, mennyi állatot tud eltartani a terület.		Az emberi hatások csökkentése mellett természeteshez közeli állapotban mennyi állatot tud eltartani a terület.
Ember szerepe a természetben	Ember, mint a vadfajok gazdája		Ember, mint a természet őrzője
	Ember, mint a természet része		

Forrás: saját szerkesztés

A két diskurzus versengő értelmezésein túl érdemes kitérni a közös pontokra is. A bölcs használat megközelítésében ugyanis egyes elemeiben összekapcsolódott az ökológiai megközelítés és a természeti erőforrás használat, vagyis az ökológiai és instrumentális érvek. Szétválasztásuk több szempontból is nehézkes lehet. Bár a vadgazdálkodás intézkedései az egész ökoszisztéma túlélését segíthetik, nehezen eldönthető, hogy a vadfajok ökológiai rendszerben való értelmezése, az egészséges ökoszisztéma kívánalmi valóban az ökoszisztéma integritását célozzák-e, vagy csupán eszközként használják az ökoszisztémát a vadfajok megőrzésére. Lászik, hogy vannak olyan esetek, amikor a két kategória elkülönítése nehézkes lehet, jó példa erre az élőhelyfejlesztés kérdése, illetve az invazív fajok vadászata, amelyek az egész ökoszisztéma számára előnyösek, azonban instrumentális érték is kapcsolható hozzájuk. Mindebből látszik, hogy a két megközelítés közötti interakciók, átfedések is nagyon fontosak egy-egy helyzet megítélésében, illetve értelmezésük csak abban az esetben lehetséges, ha az instrumentális érték kontextusának vizsgálata is részét képezi felmérésünknek. Ez szolgálhat jó példaként arra, hogy a természet értékeit érdemesebb lehet a természet különböző értelmezéseinek, jelentéstulajdonításoknak tekinteni, amelyek társadalmi folyamatok során jönnek létre, mint olyan jelenségeknek, amelyeket apriori érték kategóriákba lehet beilleszteni. Az értékekre alapozó megközelítés a természetvédelmi politikai szempontjából sem igazán operatív ebben az esetben, hiszen egy szakpolitikai döntésnél sokkal fontosabb annak felismerése, hogy mind a vadbiológia, mind az ökológia rendszerben kezeli a fajokat, és például az élőhelyek védelmére törekszik, és ez egyszerre jó a vadfajoknak és az ökoszisztéma

egészének, mint hogy be tudjuk-e illeszteni az instrumentális kategóriába a vadgazdálkodás megközelítését.

Az érték kategóriák használatának hátrányai az ember szerepének értelmezéseinél is megjelennek. A természet iránti gondoskodás szándéka, vagy az „ember a természet része” értelmezés, amely a szakirodalom által ajánlott kategorizációban a kapcsolati érték kategóriába illeszthető be, attól függetlenül megjelent a vadfajokhoz kapcsolódóan, hogy azokhoz egyébként instrumentális értékeket társítottak a vadászok. A természetvédelem ökológiai megközelítéséhez pedig a „természet őrzője” értelmezés kapcsolódott, amely szintén beilleszthető lenne a kapcsolati érték kategóriájába. Mindez megmutatta, hogy a kapcsolati érték valóban fontos hiányokat pótol, azok a jelenségek, amelyeket a kapcsolati érték fogalmával lehet leírni, nem kerültek volna felszínre kizárólag az intrinzikus és instrumentális kategóriák használatával. Azonban a kapcsolati érték fogalmával leírható jelenségek feltárása véleményem szerint nem szolgál önmagában elegendő magyarázó erővel az általam vizsgált konfliktus okainak tisztázásában. Az ember szerepéhez kapcsolódó, a természet és ember kapcsolatát jellemző, több rétegű jelentések leírása teljesebb képet ad a konfliktus okairól. Például az ember gondoskodó szerepéről alkotott elképzelések háttérben húzódó további értelmezések (amelyek például a beavatkozások szükségességéről vagy az eltartóképességről szólnak) feltárása mélyebb megértést tesz lehetővé, amely nagyobb eséllyel visz a közös megoldások keresése felé, mint önmagában a kapcsolati értékek kategóriájába sorolható jelentések feltárása.

5.2 Q-interjúk eredményei

Ebben az alfejezetben a Q-módszerrel készült vizsgálatom eredményeit mutatom be. A vizsgálatban a hazai természetvédelem szakértőinek biodiverzitással kapcsolatos nézőpontjait tártam fel.

Az elemzés során három faktort választottam ki, vagyis három nézőpontot különböztettem meg. Mindhárom nézőpont a természet többféle értelmezéséhez vagy megközelítéséhez kapcsolódó érveket mutatott. Közös volt bennük, hogy a nem antropocentrikus érvek (intrinzikus érvek, illetve az ökológiai megközelítés érvei) mindhárom nézőpontban jelentősek voltak, ami nem meglepő a biodiverzitás védelemben dolgozók esetében. A természetvédelem részben vagy teljes egészében morális kérdésként való értelmezése szintén az összes nézőpontra jellemző volt. A nézőpontok jellemzőit először röviden leírtam, majd az egyes nézőpontokat a természethez kapcsolódó megközelítések mentén hasonlítottam össze. Az egyes nézőpontok tárgyalásakor az állításokat dőlt betűvel jelöltem.

A válaszadók a következőképpen kapcsolódtak a nézőpontokhoz végzettségük szerint:

6.táblázat: Q-interjú alanyok végzettsége

	1. nézőpont	2. nézőpont	3. nézőpont
Természettudományos végzettség	8	2	3
Társadalomtudományos végzettség	1	0	3
Összesen	9	2	6

Forrás: saját szerkesztés

Az első nézőpontban (6. táblázat) 1. a természet intrinzikus értéke, 2. a biodiverzitás ökológiai rendszerben betöltött funkciójára vonatkozó ökológiai érv, 3. a jövő nemzedékek érdekeit szem előtt tartó érvek, illetve 4. az ökoszisztéma-szolgáltatások természetvédelmi jelentőségét hangsúlyozó érv voltak a legfontosabbak. A legnegatívabban értékelt érvek között csakúgy, mint a másik két nézőpontban az ember morális felhatalmazását találjuk, amely a fajok kiirtására vonatkozott, illetve az állítás, amely arra utalt, hogy a legtöbb faj felesleges.

A második nézőpontban ehhez képest kissé jelentősebbek voltak a természeti erőforrás megközelítésre vonatkozó érvek. Az első érv a természet gazdasági értékét emelte ki, a hatodik pedig az ökoszisztémák turizmus bevételeire gyakorolt pozitív hatásait hangsúlyozta. A természet érintetlensége szinte ugyanolyan fontos volt, mint a természet gazdasági értéke, a másodikként besorolt érv erre vonatkozott. Az evolúció önértéke is a legfontosabb érvek között volt. Ezen kívül az első nézőponthoz hasonlóan a jövő nemzedékek iránti felelősséget hangsúlyozó, illetve az ökoszisztéma-szolgáltatások természetvédelmi hasznosságára fókuszáló érvek voltak még jelentősek.

A harmadik nézőpontban a táj kulturális értéke kimagaslóan a legfontosabb érv volt. Egy ökológiai érv mellett a természet intrinzikus értéke, és az érintetlen természet is a legfontosabbak között voltak. Illetve a természet szépsége és a természet, mint varázslatos hely is kiemeltek voltak ebben a nézőpontban.

A 7. számú táblázatban összefoglaltam a hat legpozitívabban és legnegatívabban értékelt állítást és megjelenítettem a hozzájuk tartozó z-értékeket (amelyek azt mutatják meg, hogy a faktor mennyire ért egyet az adott állítással) is. Az összes állítást tartalmazó táblázatot lásd az M.2.3 mellékletben.

7. Táblázat: A 6 legpozitívabban és 6 legnegatívabban értékelt állítás és a hozzájuk tartozó z-értékek

Skála- érték	1. nézőpont	1. nézőpont állításaihoz tartozó z- értékek	2. nézőpont	2. nézőpont állításaihoz tartozó z- értékek	3. nézőpont	3. nézőpont állításaihoz tartozó z- értékek
+4	A fajok felbecsülhetetlen értékűek.	1,870	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat biztosító rendszerek védelme azért fontos, mert azok jelentős gazdasági érték forrásai.	2,167	Az ökoszisztémák az emberekkel kölcsönhatásban, velünk együtt fejlődve hozták létre a tájat, amely jelentős kulturális értékkel rendelkezik.	2,046
+4	Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig amíg egyszer csak képtelen lesz repülni és lezuhan.	1,792	Az érintetlen természet önmagában értékes.	2,167	Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig amíg egyszer csak képtelen lesz repülni és lezuhan.	1,634
+4	A genetikai sokféleség megőrzése a jövő generációinak élelmézésére szempontjából fontos.	1,632	A genetikai sokféleség értékes, mert minden egyes faj több generációnyi, próba-hiba (trial –error) módszerrel elért evolúciós sikerét szemlélteti.	1,935	A biológiai gazdagság és sokféleség elvesztésével a világ elveszíti a varázsát.	1,618
+3	A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.	1,606	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segítheti a fajok megőrzését Európában.	1,857	Az érintetlen természet önmagában értékes.	1,247
+3	Minden fajnak joga van az élethez, függetlenül attól, hogy képesek-e az emberek hasznára lenni.	1,319	A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.	1,315	A biológiai sokféleség egy felbecsülhetetlen jószág, amely azt jelenti, hogy mindentől függetlenül értékes.	1,157
+3	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segítheti a fajok megőrzését Európában.	1,265	Az egyes országok a turizmuson keresztül profitálhatnak a fajok megőrzésére tett erőfeszítéseikből.	1,083	A természet csodálatos képződményeket hoz létre, amelyek gyönyörködtetik a szemet.	0,960

Skála- érték	1. nézőpont	1. nézőpont állításaihoz tartozó z- értékek	2. nézőpont	2. nézőpont állításaihoz tartozó z- értékek	3. nézőpont	3. nézőpont állításaihoz tartozó z- értékek
-3	A fajok kipusztulása nem szükségszerűen rossz.	-1,100	A természet helyet biztosít arra, hogy előre kiszámított kockázatokat vállaljunk, hogy kiismerjük az időjárás szélsőségeit, hogy elveszítjük, majd újra megtaláljuk az utunkat, és hogy eltöprengjünk sikereinken és kudarcainkon.	-0,699	Olyan helyeket szeretnénk megtapasztalni, ahol az emberek csupán látogatóként vannak jelen, és nem ottlakóként.	-1,036
-3	Bármely a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló erőfeszítésnek korlátozva kell lennie olyan más értékek szempontjaitól, mint amilyen a szabadság, az egyenlőség, az egészség és az igazságosság.	-1,163	Nem szükséges úgy tekintenünk más élőlényekre, mint amelyek morálisan egyenértékűek velünk, ahhoz, hogy felismerjük, nem kellene elpusztítanunk azokat, amelyek nem jelentenek veszélyt ránk.	-0,852	Vannak fajok, amelyek olyan fontos emberi értékek szimbólumai, mint például a szabadság.	-1,105
-3	A biológiai sokféleség megőrzése nem morális kérdés.	-1,307	Nem világos, hogy miért kellene megővünk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak.	-1,240	A fajok gazdasági szempontok szerint történő értékelése igazolást jelent a bioszféra pusztítására.	-1,859
-4	Nem világos, hogy miért kellene megővünk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak.	-1,833	A természet a tudomány művelésére szolgáló laboratórium, amelyen keresztül a társadalom tudásra tesz szert, és megéri a világot.	-1,857	Nem világos, hogy miért kellene megővünk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak.	-1,906
-4	Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtsa bármelyik fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.	-1,942	Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtsa bármelyik fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.	-1,935	Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtsa bármelyik fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.	-2,288
-4	A legtöbb faj felesleges.	-2,306	A legtöbb faj felesleges.	-2,167	A legtöbb faj felesleges.	-2,434

Forrás: Saját szerkesztés

5.2.1 Intrinzikus értékek és „természet, mint Árkádia”

A természet intrinzikus értéke mindhárom nézőpontban prioritást élvezett. Az első öt besorolt érv között mindhárom nézőpontban egy vagy két, a természet intrinzikus értékéről szóló érv volt.

A biodiverzitás belső, emberi használatától független értékét kiemelő és a fajok létezéséhez való alapvető jogát hangsúlyozó érvek mellett a fajok felbecsülhetetlen értékéről szóló érvek is

egységesen fontosak voltak. A felbecsülhetetlenség arra utalt, hogy nem társítható a fajokhoz pénzbeli érték, mert az emberi értékeléstől függetlenül értékesek.

„Minden fajnak joga van az élethez, függetlenül attól, hogy képesek-e az emberek hasznára lenni.”

„A fajok felbecsülhetetlen értékűek.”

„A biológiai sokféleség egy felbecsülhetetlen jószág, amely azt jelenti, hogy mindentől függetlenül értékes.”

Az Árkádiai megközelítés „vadon” narratívája is jelen volt a nézőpontokban, az intrinzikus érték és az érintetlenség is kiemelt volt két nézőpontban, és kisebb mértékben, de fontos volt az első nézőpontban is.

„Az érintetlen természet önmagában értékes.”

Az érintetlen természet annak ellenére jelent meg érték-ként, hogy kevés olyan terület létezik, amelyet valamilyen módon nem befolyásolt még az emberi tevékenység. Magyarországon csupán a védett területek egy része ilyen, az ember által nem háborgatott terület.

Ezen kívül a „vadon” narratíva azon elemei is jelen voltak, amelyek a természetben való elmélkedésről, az ember valódi énjének felfedezéséről, illetve a természet kihívásainak megtapasztalásáról és legyőzéséről szóltak, ám nem voltak különösebben jelentősek.

Azok az érvek, amelyek az életnek értelmet adó, önmagunk megismerésében szerepet játszó természetről szóltak, egyik nézőpontban sem voltak különösebben fontosak. A természetnek, mint az élet értelmének nem volt túlzottan nagy jelentősége az 1. nézőpontban, a 2. és 3. nézőpontban is csupán kis mértékben voltak csak kiemelvek.

„A természet és annak sokszínűsége ad értelmet az életünknek.”

A biodiverzitás és az emberi lélek kapcsolata, is csak a 3. nézőpontban volt kis mértékben fontos.

„A biológiai sokféleség azért fontos, mert olyan nehezen megfogható és nem mérhető jólétet adományoz számunkra, amely inkább a lelkünkben lakik, nem pedig a pénztárcánkban.”

A természet megtapasztalása megtapasztalása különféle tevékenységeken keresztül mindhárom nézőpontban kismértékben volt csak a preferenciák között.

„A természet sokfajta értékes tapasztalattal ajándékoz meg bennünket. Vadászunk, halászunk, kirándulunk, hegyet mászunk és számos olyan tevékenységet végzünk, amely során kapcsolatba kerülünk a természettel.”

A természet varázsa a harmadik nézőpontban a legjelentősebb érvek között volt, a másik két nézőpontban pedig csak kismértékben jelent meg.

„A biológiai gazdagság és sokféleség elvesztésével a világ elveszíti a varázsát.”

A szépség a 2. és 3. nézőpontban fontos volt, az 1. nézőpontban pedig nem volt kiemelkedően lényeges. A szépség nem csak önmagáért lehet értékes, a védelem egy hatékony eszköze lehet. A karizmatikus, a társadalom számára vonzó fajok képesek arra, hogy felhívják a figyelmet a biodiverzitás védelmére, és „esernyő fajokként” a kevésbé vonzó fajok védelmét is legitimálják.

„A természet csodálatos képződményeket hoz létre, amelyek gyönyörködtetik a szemet.”

A természethez kapcsolódó tudás, a harmadik nézőpontban kismértékben volt kiemelt, az első és másodikban nem volt jelentősége.

„A természet a tudomány művelésére szolgáló laboratórium, amelyen keresztül a társadalom tudásra tesz szert, és megéri a világot.”

Bár minden nézőpontban jelentősége volt az érintetlen természet ideájának, a harmadik nézőpontban az Árkádia megközelítés „rurális idill” narratívája, az ember és természet kapcsolatából létrejött táj és annak kulturális értéke még annál is fontosabb volt. A természet kulturális értéke, az ember és az ökoszisztémák kapcsolatából létrejött táj a többi nézőpontban csak kis mértékben volt fontos.

„Az ökoszisztémák az emberekkel kölcsönhatásban, velünk együtt fejlődve hozták létre a tájat, amely jelentős kulturális értékkel rendelkezik.”

Ehhez kapcsolódóan a biodiverzitás kulturális jelentősége és örökség értéke a második nézőpontban a fontosabb érvek között volt.

„A természet a legjelentősebb történelmi múzeum.”

5.2.2 Természet, mint az ökoszisztéma komplexitása

Az ökológiai érvek mind a három nézőpontban szintén a legpreferáltabb érvek között voltak. Alapvetően az érvek az ökológiai rendszer egészének értékéről szóltak, az életközösségek komplexitásának, sokféleségének, stabilitásának, egészségének megőrzését támogatták. A legpozitívabban értékelt ökológiai érv az első és harmadik nézőpontban az úgynevezett „szegecs” hipotézisről szóló érv volt (Ehrlich - Ehrlich 1981).

„Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig amíg egyszer csak képtelen lesz repülni és lezuhan.”

A hipotézis az ökoszisztémák komplexitásáról, az élőközösségek stabilitásáról és ezzel összefüggésben a fajok életközösségekben betöltött funkciójáról szól. Eszerint minden fajnak van vagy lehet funkciója (csak elképzelhető, hogy még nem tudunk róla), a fajok fokozatos kihalásával eljön az a pont, amikor az életközösség egyszer csak működésképtelenné válik, és összeomlik.

Ugyanezen két narratívában hasonlóan fontos szerepet kapott a másik, a fajok kihalásáról szóló ökológiai érv is, a nézőpontok nem értettek vele egyet.

„A fajok kipusztulása nem szükségszerűen rossz.”

Eszerint az ember által okozott fajkihalás minden esetben rossz, ugyanis az evolúciós folyamatok során történő kihalással ellentétben nem természetes folyamat, és mivel túl gyors, nem vezet új fajok kialakulásához. Az evolúció által okozott fajkihalás azonban lehet előnyös jelenség, mert az természetes és lehetőséget ad új fajok kialakulására.

Az első nézőpont ezen kívül több más, az ökológiai megközelítéshez kapcsolódó érvet is tartalmazott. Az elővigyázatosság elve és a fajok közötti funkcionális kapcsolat fontosságát hangsúlyozó érv logikailag összefüggenek egymással. Bár már sok ismerettel rendelkezünk a fajok közötti kapcsolatokról, nem ismerjük minden faj funkcióját és nem tudjuk az összes fajról, hogy mennyire fundamentálisak az életközösség stabilitásának szempontjából. Nem tudjuk, hogy változás esetén mely fajok kerülnek előtérbe, veszik át más fajok helyét a táplálékláncban, illetve mi történik, ha egyik vagy másik faj eltűnik a táplálékláncból. Emiatt jobb, ha a teljes ökoszisztémát próbáljuk megőrizni.

„Mivel nem tudjuk, hogy az ökoszisztémákra milyen hatással van a fajok pusztulása, ezért jobban tesszük, ha megőrizzük a fajokat.”

„A fajok túlélése végső soron nagy számú egyéb fajon múlik.”

A természet komplexitásának egy metaforája, az „Élet Könyvtára” volt, amely a második nézőpontban volt pozitívabban értékelve, az érv a természet elpusztítását az elolvasatlanul elégetett könyvekhez hasonlította.

„A természet pusztítása olyan, mintha olvasatlanul égetnénk el könyveket.”

A második nézőpontban pedig egy evolúcióval kapcsolatos érv került az egyik legpreferáltabb helyre, amely az evolúciós folyamatot, mint a fajok és az ökoszisztéma kialakulásában és fejlődésében meghatározó hajtóerőt értékelte.

Mindhárom nézőpont elutasította azt az állítást, hogy a fajok nagy része nélkülözhető lenne, ez utalhat az ökológiai funkciójukra, de a belső értékükre is.

„A legtöbb faj felesleges.”

Mindegyik nézőpontban hangsúlyos volt az az érv, hogy a természetvédelem bizonyos helyzetekben nem tud minden szempontból ideális döntést hozni, inkább pragmatikusnak kell lennie. Ez egy kényszerű korlát, amely az ideális állapottól messze áll, a természetvédelemnek általában az ökológiai szempontok megvalósulására kellene törekednie. A pragmatikus megközelítésre példa, az, hogy Európában olyan kis kiterjedésű védett területek vannak, hogy a természetvédelemnek nincs lehetősége teljes ökológiai folyamatok védelmére. A természetvédelem jelenleg csak az ökoszisztémák bizonyos statikus stádiumait tudja megőrizni, vagy a veszélyeztetett fajok védelmére tud koncentrálni. Ez azonban így is sokkal több, mintha a fajokat vagy a statikus állapotokat nem őriznék meg, mert akkor a természet végleg eltűnne.

„Nem törekedhetünk arra, hogy a biológiai sokféleséget minden vonatkozásában megőrizzük. Ehelyett döntéseket kell hoznunk arról, hogy bizonyos körülmények között növeljük, fenntartsuk vagy akár csökkentjük a biológiai sokféleséget.”

Az érv megfogalmazásával többen nem teljesen értettek egyet, mivel úgy gondolták, törekedni attól függetlenül fontos a biodiverzitás minél teljesebb megőrzésére, hogy ez esetleg nem is mindig sikeres minden szempontból.

5.2.3 Természet, mint erőforrás

Az egyik központi instrumentális érv, az ökoszisztéma-szolgáltatás fogalmára vonatkozott. A nézőpontok gyakran a gazdasági értékelést kapcsolták a fogalomhoz, annak ellenére, hogy a kettő közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, mivel számos más módja van az ökoszisztéma-szolgáltatások értékelésének.

„Az ökoszisztéma szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segíti a fajok megőrzését Európában.”

A fogalom lényeges szerephez jutott az első két nézőpontban és fontos volt a harmadikban is. A fogalomra a nézőpontok inkább eszközként utaltak, kevésbé olyan értéként, amely miatt érdemes megvédeni a biodiverzitást. Az több helyen megjelent, hogy a természet intrinzikus érvei vagy az ökológiai érvek nem bizonyultak elég működőképesnek sem a döntéshozók, sem a társadalom meggyőzésére a biodiverzitás védelmének szükségességéről, ezért van szükség az instrumentális érvekre. A természet önmagért való értékére úgy gondolt néhány szakértő, hogy az nincs összhangban a társadalom materialista értékeivel. Volt, aki azt is hangsúlyozta, hogy az ökológiai érveket bonyolultságuk miatt nehéz használni a kommunikációban. Az ökoszisztéma-szolgáltatás fogalom a nézőpontok szerint alkalmas arra, hogy megértessék a társadalommal, a biodiverzitás hozzájárul az emberek jóllétéhez. Egy leegyszerűsített képet ad ugyan a természetről, de ezáltal annak jelentőségét könnyebb megértetni.

Más instrumentális érvek, mint például az ökoszisztémák, amelyek élelmiszerrel, illetve a turizmus lehetőségével látják el az embert, szintén a 1. és 2. nézőpontban voltak fontosak kisebb-nagyobb mértékben, és a 3. nézőpontban voltak kevésbé dominánsak.

„Az egyes országok a turizmuson keresztül profitálhatnak a fajok megőrzésére tett erőfeszítéseikből.”

A második nézőpont a biodiverzitás gazdasági értékét sorolta az első helyre, azonban az első kevésbé, a harmadik nézőpont pedig nem tartotta azt fontosnak.

„Az ökoszisztéma szolgáltatásokat biztosító rendszerek védelme azért fontos, mert azoknak jelentős gazdasági érték forrásai lehetnek.”

Azt egyik nézőpontban sem tartották igaznak, hogy a gazdasági értékelés alkalmas lenne egy faj kipusztításának indoklására, azonban több szakember megfogalmazott kétségeket arra vonatkozóan, hogy a gazdasági értékelés a természet értékét megfelelően képes érzékeltetni. Azt is elismerték azonban néhányan, hogy a gazdasági értékelés egy olyan értéket tud a természethez társítani, amely értelmezhető egy materialista társadalomban.

A jövő generációkra (intergenerációs igazságosság) és a szegénységre (intragenerációs igazságosság) vonatkozó érveket is találhattunk az állítások között. A jövő generációk érdekeinek kérdése, amely a jelenben hozott döntések jövő generációkra gyakorolt hatásairól szól, az első és második narratívában volt jelentős, a harmadikban kevésbé, de szintén fontos volt.

„A genetikai sokféleség megőrzése a jövő generációinak élelmezése szempontjából fontos.”

„A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.”

Több nézőpontban az a gondolat jelent meg, hogy a fajok, illetve a biodiverzitás az emberek számára nélkülözhetetlenek, az emberi lét függ tőlük, a természet az emberi élet alapját és feltételét jelenti a Földön. A biodiverzitás csökkenése az emberi fajt is a kipusztulás felé sodorhatja, mivel lehetséges, hogy a fajok gyors kipusztulásához az emberi faj sem fog tudni alkalmazkodni. A természet sok olyan létfontosságú szolgáltatást nyújt, amelyet nem tudunk helyettesíteni mesterséges eszközökkel (például a fotoszintézis is ilyen). Legjobban az emberi faj miatt kell „aggódni”, a természet ugyanis túl fogja élni ezt a katasztrófát. Máskor is történtek már a bioszféra történetében ilyen nagymértékű katasztrófák, az emberi faj kipusztulása után a természet regenerálódni fog.

Az intragenerációs igazságosság és felelősség kérdése, vagyis a szegénység kérdése mindhárom nézőpontban hasonlóan alakult, kisebb mértékben, de fontos volt.

„A biológiai sokféleség és az ökoszisztéma szolgáltatások védelmének fontos szerepe van a fejlődő országokban a szegénység csökkentésében.”

A biodiverzitás és a társadalmi értékek ütközése a nézőpontokban hasonlóan jelent meg: a nézőponthoz kapcsolódó szakemberek nem értettek vele egyet, voltak, akik kifejtették, hogy az értékek prioritásáról nem lehet univerzálisan dönteni, minden eset egyedi elbírálást kíván.

„Bármely, a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló erőfeszítésnek korlátozva kell lennie olyan más értékek szempontjaitól, mint amilyen a szabadság, az egyenlőség, az egészség és az igazságosság.”

Ennek a vélekedésnek megfelelően az összes nézőpontban hangsúlyosan szerepelt az az érv, hogy az embernek általánosságban nincs morális felhatalmazása kiirtani a rá veszélyt jelentő fajokat, de voltak, akik hangsúlyozták, hogy vannak olyan egyedi esetek, amikor az emberi értékek felülírhatják a természettel szembeni morális kötelességet. Az emberre veszélyes vírusok, baktériumok, a helyi lakosság életét fenyegető vagy a megélhetésüket jelentő háziállatokat veszélyeztető ragadozók esetei különleges megfontolás tárgyát képezik.

5.2.4 Q-interjúk eredményeinek összefoglalása

A Q-interjúk eredményei alapján az intrinzikus és ökológiai, tudományos érvek, vagyis a természet, mint ökoszisztémák komplexitása mellett kisebbrészt az Árkádiai megközelítés „vadon” felfogásához kapcsolható az érintetlen természet elképzelésével kapcsolatos állítások, illetve a jövő nemzedékek érdekei voltak meghatározóak mindegyik nézőpontban.

Az érintetlenség, mint érték úgy is fontos volt, hogy tudatosult, nem igazán találhatunk már ilyen területeket a világon, Magyarországon csupán a védett területek egy részén találunk háborítatlan területeket. A nagy, összefüggő területek védelme szintén nem realizálódott a hazai kontextusban⁸⁸. Az emberi jelenlét és hasznosítás elterjedtsége, illetve a tulajdoni viszonyok, a politikai-gazdasági kontextus is alakították az ország védett területeinek mintázatait. A szakértők ki is emelték, hogy amellet, hogy a természetvédelemnek fontos törekednie a biodiverzitás védelmére, az értékek mentén való döntésekre, ez nem mindig megvalósítható, és sok esetben pragmatikus döntéseket kell hoznia. A „vadon” értelmezés többi eleme közül a szépségre vonatkozó érv, kisebb mértékben, de szintén fontos volt. Voltak, akik kiemelték a szépséget, mint hasznos eszközt a biodiverzitás védelmében. A többi elem, amely a természetben való elmélkedésre, az ember valódi énjének felfedezésére, vagy a természetben megtapasztalt kihívásokról szól, összességében nem voltak különösebben fontosak, egyedül a harmadik nézőpontban volt a természet varázsáról szóló érv jelentős.

A „rurális idill”, az ember és táj harmóniája is csupán a harmadik nézőpontban kapott kiemelt szerepet, a másik két nézőpontban kis mértékben volt fontos összességében.

Az ökoszisztéma-szolgáltatásokra, illetve a természet gazdasági értékére, vagyis a természet, mint erőforrás megközelítésre úgy gondoltak, mint ami a kommunikáció szempontjából hasznos. A jövő nemzedékek kérdése azonban meghatározó instrumentális érv volt a nézőpontokban. Általánosságban a materiális szükségletek (élelmiszer), illetve a nemzedéken belüli igazságosság (szegénység csökkentése) kis mértékben voltak fontosak. A társadalmi értékek és a biodiverzitás védelem konfliktusainak megítéléséről leginkább úgy gondolkodtak a nézőpontok, hogy az kontextustól függően változhat.

Összességében elmondható, hogy a hazai természetvédelmet a természet, mint ökoszisztémák komplexitása, az intrinzikus érték, az Árkádiai megközelítés „vadon” felfogása, vagyis az érintetlenség, a jövő nemzedékek érdekeinek védelme és kisebb mértékben a „rurális idill” értelmezése jellemezte⁸⁹. A vidéki táj megközelítésének kisebb súlya lehetséges, hogy az állami irányításra támaszkodó természetvédelem hagyományából is eredeztethető, amely kevésbé a magántulajdonra alapozott együttműködésben képzelte el a természetvédelmet. Illetve a forráshiányos működés is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a figyelem főként az állami tulajdonú területekre irányult. A természetet, mint erőforrást inkább kommunikációs szempontból tartották fontosnak a hazai természetvédelem képviselői, ez igaz volt a természet gazdasági jelentőségére is. Ez szintén visszavezethető lehet arra is, hogy a gazdasági eszközök alkalmazásának nem voltak hagyományai a hazai természetvédelemben, az állami irányításon alapuló megközelítéssel szemben, amelynek alkalmazása hosszú múltra tekint vissza.

⁸⁸ Az összefüggő területek előnyben részesítésének megvannak a konzervációbiológiai okai, például a szigetbiogeográfia elmélete, vagy az élőhely fragmentáció negatív hatásairól szóló kutatások (például a szegélyhatás) alapján a nagy összefüggő területek védelme lenne szükséges (Standovár & Primack 2001).

⁸⁹ A harmadik nézőponthoz kötődött szinte az összes társadalomtudományos végzettségű válaszadó, ebben a nézőpontban volt a legjelentősebb a kulturális táj értékének kihangsúlyozása.

5.3 Terepspecifikus eredmények

Az alfejezet első felében a Jászság rövid társadalom-, gazdaság- és tájtörténeti (3.3.1) áttekintése után a Jászság Különleges Madárvédelmi Terület helyi társadalmát és a ragadozómadár és apróvad fajok körüli konfliktust elemeztem a 3.5 fejezetben bemutatott környezeti igazságossági elemzési keret segítségével, a félig-strukturált interjúk eredményeire támaszkodva (3.3.2). Azt vizsgáltam, hogy milyen természethasználát volt jellemző a gazdálkodókra, vadgazdálkodókra, illetve természetvédelemre (és azok milyen hatással voltak a természetvédelmi konfliktusra), milyen jelentéseket kapcsoltak a természethez (különösen a ragadozómadarakhoz és apróvad fajokhoz), illetve milyen környezeti igazságossági dimenziók érintették őket. Ebbe beleértettem a természetvédelmi politika által helyi szinten generált környezeti igazságossági kérdéseket is.

Az alfejezet második felében (3.3.3) a Jászsági KMT fenntartási tervének részvételi folyamatát elemeztem a 3.5 fejezetben bemutatott elemzési keretre támaszkodva. Az elemzés során az alkalmazott természetvédelmi politikai eszközök (az érintettek bevonása, a javasolt pénzügyi ösztönző) vizsgálatára fókuszáltam. A fórumok anyagának elemzése során arra kerestem a választ, hogy milyen hatással voltak ezek az eszközök az egyes csoportok természethasználataira, természethez kapcsolt értelmezéseire, az őket érintő igazságossági kérdésekre, illetve a természetvédelmi konfliktusra.

5.3.1 A Jászság gazdasági, társadalmi és természeti viszonyai

A Jászság gazdaság- és társadalomtörténeti áttekintése

A jászsági⁹⁰ tájhasználatot sokáig a legeltető állattartás dominálta, és bár a földműveléssel is foglalkoztak az itt lakók már a 14. századtól, a 17. század végén a terület nagy részét még legelők alkották. Bár később a szántók is fokozatosan jelentősebbé váltak, a 18. század végén még mindig kétszer annyi legelő volt a területen, mint szántó, és a jövedelem nagy része is még mindig az állattartásból származott. A táj nagyobb mértékű átalakítása a vizes területek lecsapolásával, árvízmentesítésével a 19. század végére zajlott le, a század végének mezőgazdasági fellendülése sok, szántónak felhasználható terület (vizes élőhely, legelő, kaszáló, homok) betörését eredményezte. A legelők aránya a 19. század végére drasztikusan lecsökkent (1895-ben már csak 9,57% volt, 1930-ban 7,02%). Az állatokat egy idő után nem a pusztákon, hanem a 19. századtól elterjedt tanyás gazdálkodás keretében a tanyák környékén legeltették. Az istállózás gyakorlatával megjelentek új háziállat fajták is (például magyar tarka marha) (Fodor 1942).

A Jászság az 1745-ös redemptio⁹¹ során megszabadult a feudális kötelekektől, területén önálló gazdálkodást folytatott a parasztság. A területen a 19. és a 20. században is kevesebb volt a

⁹⁰ Jászság: Jászalsószentgyörgy, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászberény, Jászdózsa, Jászfelsőszentgyörgy, Jászfényszaru, Jászkóhalma, Jászkisér, Jászládány, Jásztelek, Jászágó, Jászboldogháza, Jászivány, Jászszentandrás, illetve a jász települések közé ékelődött települések (amelyek nem vettek részt a redemptio-ban): Alattyán, Pusztamonostor, Jánoshida

⁹¹ 1702-ben a bécsi udvar a Német Lovagrendnek adta zálogba a Jászságot (és a kun területeket), amelyet lakosai kiváltságai visszaszerzésére 1745-ben Mária Terézia királynő engedélyével visszavásároltak, ez volt a megváltás (redemptio).

nagybirtok, a 20. század első felében mind a nagybirtokok, mind a közép- és törpebirtokok aránya kedvezőbb volt, mint az országos átlag⁹². A föld- és bérlet nélküli mezőgazdasági munkások aránya is kedvezőbb volt a megyei szintnél⁹³. Összességében a Jászság birtokviszonyai és a parasztság boldogulási lehetőségei valamivel kedvezőbbek voltak, mint az országos átlag, azonban sokan itt sem szabadulhattak a szegénységtől (Csikos 2019). Az 1945-ös földosztás során ugyan osztottak újra földeket az arra rászorulóknak között, azonban a Jászságban a beérkezett igények kielégítésére nem volt elegendő újraosztható föld. Többen szövetkezeteket alapítottak és úgy próbáltak boldogulni. (Csikos 2019, Szikra 2003). Az erőltetett kollektivizáció nehézségei (beszolgáltatás, fokozódó adóterhek) sok gazdálkodót kényszerítettek a gazdálkodás abbahagyására és az iparban való elhelyezkedésre (Szikra 2003). Az 1960-as évek elejére befejeződött a mezőgazdaság szocialista típusú átalakítása a Jászságban. 1961-62-re a mezőgazdasági nagyüzemek túlsúlya volt jellemző. A termelőszövetkezetek egy része sikeres gazdálkodást folytatott (Jászszentandrás, Jászfényszaru, Jászboldogháza TSZ-ei), más szövetkezetek viszont különböző okokból (rossz termőhelyi adottságok, eladhatatlan termékek stb.) kevésbé voltak eredményesek (Béke TSZ. Jászfákóhalma, Lenin TSZ., Jászberény). A háztáji termelés is kiterjedt volt a területen (Pethő 1999).

A Jászságban a 19. század végéig a lakosság 80-90 százaléka a parasztsághoz tartozott, 1945-ig a mezőgazdaság dominált a területen. Szélesebb körű iparosodás csak az 1950-es évektől következett be, mivel az infrastruktúra (közutak, vasút) nehezen és későn épült ki a térségben. Ettől az időszaktól több jelentősebb gyár és gyáregység jött létre vagy települt a Jászságba (pl. Aprítógépgyár, Lehel Hűtőgépgyár, Orion, Kötöttárugyár). A rendszerváltozás után is jelentős maradt az ipar a térségben, az Orion gyárat a Samsung, a Lehel Hűtőgépgyárat pedig az Elektrolux vásárolta meg (Pethő 1999).

Az ezredforduló után a területre a térszerkezet kettősége volt jellemző. Jászberényben és a kisebb városokban inkább az ipar dominált, ez a terület elkülönült a mezőgazdasági jellegű falvaktól. A demokratikus átalakulás után az iparra annak fejlődése volt jellemző, amely a térség kedvező helyzete (az M3-as autópálya és Budapest viszonylagos közelsége), illetve a külföldi tőke magas aránya miatt jelentkezett. A térségben a globálisan versenyképes multinacionális vállalatok, beszállítók és a körük szerveződő kis- és középvállalkozások a hazai ipar szintjén is jelentősek voltak. Az ipar Jászberény, Jászfényszaru és Jászárokszállítás települések körül koncentrált. A versenyképes vállalatok inkább Jászberényre és a kisebb városokra voltak jellemzőek, a mezőgazdasági jellegű települések kevés vállalkozással rendelkeztek. A térségre feldolgozóipar (elektronika és gépgyártás) volt jellemző inkább, az élelmiszeripar, amely a térség agrár jellegéből adódhatna, kisebb jelentőségű volt. Az ipar foglalkoztatásban betöltött szerepe a 2000-es évek közepén is fontos (47%) volt, emiatt a Jászság foglalkoztatottsági helyzetét viszonylag kedvezőnek (a munkanélküliség 5%-os) lehetett nevezni, bár az ipart nélkülöző részekben nagyobb arányú volt a munkanélküliek száma. A

⁹² 1930-ban a Jászságban 0,9% volt a 100 hold feletti birtokok aránya, míg az országos átlag 1,8% volt.

A középbirtokok (10-50 hold) aránya 34,9%, volt, amely magasabb volt, mint az országos átlag (24,7%), a törpebirtokok (1 hold alatt) aránya pedig 2,9% volt, amely alacsonyabb volt, mint az országos átlag (3,8%) (Csikos 2019)

⁹³ A Jászságban az 1930-as években 12 415 birtokosra 8614 mezőgazdasági munkás jutott (69%), a megyei szinten ezzel szemben 41 218 birtokosra jutott 32 648 fő (79%) volt (Csikos 2019).

térségre általánosságban az elöregedés, népességfogyás volt jellemző (VÁTI 2006). A rendszerváltozás után a tulajdoni viszonyok és a termelés is drasztikusan átalakult. Az átállás nem volt zökkenőmentes, a kis gazdaságok esetében a tőke és a szakértelem is hiányzott sok esetben. A termelőszövetkezetek egy része megszűnt, azonban más részük továbbra is folytatta a gazdálkodást (Szikra 2003). A mezőgazdasági foglalkoztatás egyharmadára esett vissza, de még nagyobb volt, mint az országos átlag. Ez néhány tőkeerős nagyüzemnek volt köszönhető, amelyek azt is eredményezték, hogy a kistérségben a mezőgazdaságnak az átlagosnál nagyobb szerepe volt. Ettől függetlenül az iparral nem rendelkező, alsó-jászsági területeken a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepének csökkenése a megélhetési lehetőségek beszűkülését okozta (VÁTI 2006).

A birtokviszonyokra jellemző volt, hogy részben saját tulajdonú, részben bérelt területeken folyt a termelés. Viszonylag sok kistermelő/őstermelő (1-10 hektáron termelők) gazdálkodott a területen. A mezőgazdasági vállalkozók 50-300 hektáron termeltek. A társas vállalkozások aránya viszonylag alacsony volt, a nagyobb településeken fordult elő csak 5-6 társaság. A társaságok 500-1000 hektáron, a szövetkezetek 2-3000 hektáron termeltek (néhány helyen részvénytársaság formájában), és bár sok helyen gondokkal küzdöttek, de továbbra is működtek (VÁTI 2006)⁹⁴. 2010-ben összesen 7444 gazdálkodó volt a Jászberényi Kistérségben, ebből 91 volt gazdasági szervezet, és 7353 pedig egyéni gazdaság. A földbirtokok az egyéni gazdálkodók és a vállalkozások között körülbelül egyenlően oszlottak el, míg a szántóföldek 52%-át és a gyepek 61%-át hasznosították a gazdasági szervezetek, addig a szántók 48%-át, és a gyepek 39%-át használták egyéni gazdálkodók (KSH 2012).

A mezőgazdaságra a szántóföldi növénytermesztés, illetve a szántóföldi zöldségtermesztés és kertészkedés irányába való elmozdulás volt jellemző (VÁTI 2006). 2012-ben a kistérségben a használt terület kb. 83%-a volt szántó, 9%-a pedig gyepek voltak (KSH 2012). Az állattartás jelentősen visszaesett, különösen a sertéstartás, de a szarvasmarha állományban is csökkenés következett be. Ezzel párhuzamosan az állattartók körében átrendeződés következett be, a kiscgazdálkodók (1-2 marhát tartók) arányának csökkenése mellett lassú állománykoncentráció volt megfigyelhető (VÁTI 2006).

A térségben több malom és takarmánykeverő üzem működött. A kertészeti termékeket többnyire feldolgozás nélkül értékesítették, jellemző volt a térség bizonyos részeiről a budapesti nagybani piacra való értékesítés. Termelői és értékesítési szövetkezetek is működtek a térségben, volt, ahol termelői összefogással működött a tejbegyűjtő (VÁTI 2006).

A területen az egységes területalapú támogatáson (SAPS) felül az agrárkörnyezetgazdálkodási célprogramok (AKG) közül csak a horizontális szántóföldi, gyepgazdálkodási és ültetvény célprogramok voltak elérhetőek, amelyek az ország egész területén igénybe vehetőek voltak. A Jászság kedvezőtlen adottságú részein (amely a terület egynegyede volt) ezen kívül a gazdálkodók igényelni tudták a kedvezőtlen területek után járó kompenzációt is (KAT). A terület 90%-a, 18 500 hektár tartozott a támogatható területek közé. A horizontális AKG, Natura

⁹⁴ Az őstermelők száma a kistérségben 16 899 fő, családi gazdálkodó 260 fő, egyéni vállalkozó 96 fő, társas vállalkozás 74 darab volt (VÁTI 2006).

2000 és KAT programok kifizetéseit összesítve 5233 hektáron vették igénybe a területen⁹⁵ (MME 2015).

A Jászság természeti viszonyai és természetvédelmi intézményrendszere

A Jászság KMT területe is jelentős részben szántóként művelt terület (aránya mintegy 70%) volt. Nagyobb részét nagytáblás szántók (10 hektár feletti) alkották (56.96%), a kistáblás szántóföldek aránya 12,05% volt. A terület jelentős részét csatornahálózatok, vízfolyások, árkok, gátak, fasorok tagolták (MME 2015). A száraz, vizekben szegény területek dominanciája volt jellemző, amely a természetes vizek levezetése következtében jöttek létre, az egykori vízi világra csak a gyakori belvizek emlékeztettek (VÁTI 2006). Igazán nagyméretű táblák (több száz hektáros) nem voltak jellemzőek a területre, a terület felszabdaltsága, illetve a gyakori belvizek miatt az intenzív művelés lehetőségei korlátozottak voltak (MME 2015). A szántóföldi élőhelyekhez kapcsolódtak a terület legfontosabb természetvédelmi értékei, a védett ragadozómadár fajok. Különösen a változatosabb, kisebb táblákhoz kötődtek, a táblák közötti élőhelyek, például a fasorok és csatornák változatosabb élőhelyeket biztosítottak az apróvad, rágcsáló és ízeltlábú fajoknak. A fészkelő madárfajok közül kiemelendő volt a parlagi sas (*Aquila heliaca*), a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és a kék vércse (*Falco vespertinus*) állománya (MME 2015).

A gyepek aránya 26,75% volt, ennek nagy része szikes és löszös puszta volt. A területen a folyószabályozás hatására létrejött ártéri (puhafás ligeterdők, ártéri rétek) és szikes jellegű élőhelyek voltak a legjellemzőbbek, a táj legfőbb jellegzetességeit a gyeptársulások jelentették, a cickafarkas és helyenként ürmös szikes pusztarétek (*Achilleo-Festucetum pseudoninae*) és a szikes mocsárrétek (*Agrosti-Alopecuretum pratensis*). A facsoportokkal tarkított gyepekhez kötődtek védett madárfajok is, kiemelkedő volt a szalakóta (*Coracias garrulus*) és a kis örgébic (*Lanius minor*) fészkelő állománya (MME 2015).

Az erdők aránya 3,15% volt, az erdőtársulások közül kisebb foltokban még fellelhetőek voltak a keményfa-ligeterdők és a sziki tölgyesek is. Az ültetett kocsányos tölgyesekben erdei orchidea fajok voltak találhatóak. A tájidegen fajokból álló (nemes nyár, akác) erdők, fasorok, ültetvények a védett madárfajok fészkelőhelyéül szolgáltak. Az egykori tanyahelyek facsoportjai szintén fontosak voltak a fészkelő madarak költőhelyének biztosítása, illetve a táplálékbázisukat jelentő gerinces és gerinctelen állatfajok búvóhelyének megőrzése szempontjából (MME 2015).

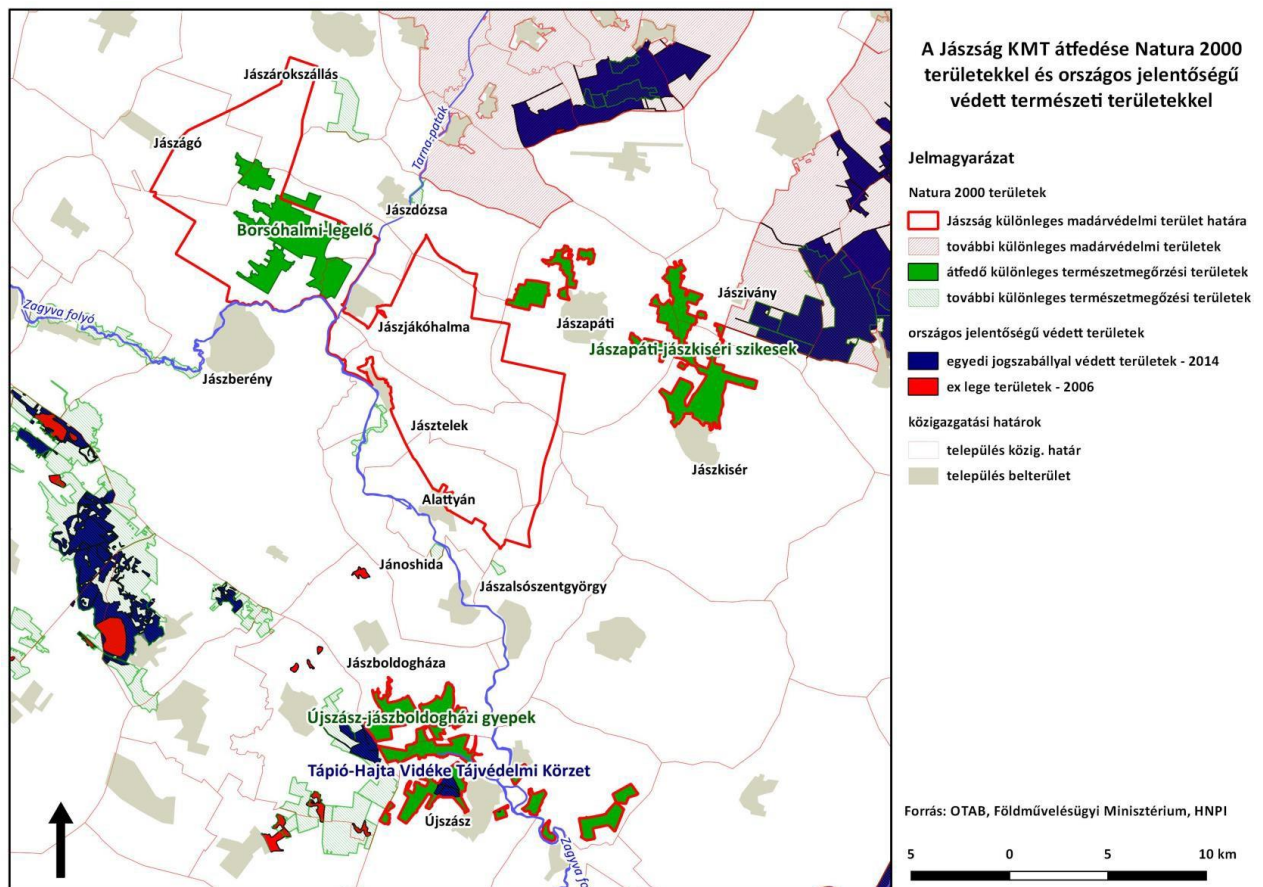
A Jászság területén több Natura 2000 terület helyezkedik el, egyrészt az általunk tárgyalt Különleges Madárvédelmi Terület (Jászság KMT) van kijelölve, amely 20 131 hektár kiterjedésű⁹⁶. A Jászság KMT átfed három másik gyeves Natura 2000-es területtel (kiemelt jelentőségű különleges természetmegőrzési területtel)⁹⁷. A területen van további 125 ha-os

⁹⁵ Az adatok a Jászság KMT területére vonatkoztak, az adat a SAPS támogatások mellett igénybe vett egyéb támogatásokra vonatkozott, ezen kívül voltak olyan területek, ahol a gazdálkodók kizárólag a SAPS támogatást vették igénybe (MME 2015).

⁹⁶ A Jászság KMT a következő településeket érinti a Jászságból: Alattyán, Jászárgó, Jászsószentgyörgy, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászberény, Jászboldogháza, Jászdózsa, Jászivány, Jászkóhalma, Jászkisér, Jásztelek, Szászberek, Újszász

⁹⁷ Borsóhalmi legelő kjKTT (95%-os átfedés), Újszász-jászboldogházi gyepek kjKTT (100% átfedés), Jászapáti-jászkiséri szikesek kjKTT (100% átfedés) (MME 2015).

átfedés a Tápió-Hajta Vidéke Tájvédelmi Körzet országos jelentőségű védett területével, illetve van a területén egy ex-lege védett szikes tó is (4. ábra).

4. ábra: A Jászság KMT és egyéb, átfedő védett területek térképe

Forrás: MME (2015)

A területen a szántók és gyepterületek döntő része magántulajdonban volt, a Borsóhalmi-legelő egy része (körülbelül 500 ha) a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság vagyonkezelésében volt⁹⁸ (MME 2015). Ez azt jelenti, hogy a terület nagy részén a hivatalos természetvédelem nehezebben tudta érvényesíteni az érdekeit, illetve azt, hogy jelenléte nem volt annyira intenzív. Ez annak is volt köszönhető, hogy a terület egyrészt távol esett a többi védett területtől, másrészt az egész területen egyetlen természetvédelmi őr dolgozott, az ő kapacitásai minden igyekezete ellenére sem tették lehetővé a nagyon intenzív jelenlétet a területen.

A térségben az állami természetvédelmet a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, a civil természetvédelmet pedig a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület⁹⁹ képviselte, akik a Helicon LIFE projekten dolgozva sok időt töltöttek a területen.

⁹⁸ A tulajdoni viszonyokról nincsenek pontos földhivatali nyilvántartási adatok, csupán a Natura 2000 adatbázis korábbi verziói alapján lehet rájuk következtetni (MME 2015).

⁹⁹ A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) egy 1974-ben alapított civil szervezet, amelynek gyökerei és hagyományai visszanyúlnak a 19. században alapított Magyar Madártani Központhoz. Az egyesület budapesti központtal és számos helyi csoporttal szerte az országban, körülbelül 10 000 taggal rendelkezik. A szervezet számos LIFE projektet és egyéb faj- és élőhelyvédelmi programot vezet. Ezen kívül szemléletformálási

A Helicon LIFE projekt a parlagi sas (*Aquila heliaca*) védelmét célzó természetvédelmi program volt, amely több helyszínen zajlott 2012 és 2016 között. A Jászság a projekt kiemelt helyszíne volt. A Jászság KMT fenntartási tervének elkészítése mellett sokféle tevékenység zajlott a projektben. Az Országos Magyar Vadászkamarával is volt együttműködés, és a projekt tartalmazott apróvad-gazdálkodással és kutatással kapcsolatos feladatokat is. Például a Jászságban egy mintaterületen az apróvad fajokkal és ragadozókkal kapcsolatos felmérések történtek a Szent István Egyetem Vadvilágmegőrzési Intézetével közösen. Ezen kívül a projekt biztosított csapdákat néhány helyi vadásztársaság részére, amelyet azok a ragadozók gyérítésére tudtak használni (pl. szarka vagy prémes ragadozók gyérítésére). A projekt nagy hangsúlyt fektetett a sasmérgezők¹⁰⁰ megelőzésére és feltárására, és a tettesek felelősségre vonására, ennek érdekében együttműködtek a Nemzeti Nyomozó Irodával, méregkereső kutyát képeztek ki, és önkéntesek segítségével őrizték a fészkeket. Ezen kívül az egyesület a projekt keretein belül a Jászságban megvásárolt tíz elhagyott tanyát (összesen 5,4 ha területen), ahol a szakértők élőhelyfejlesztést végeztek a madarak és apróvadak érdekében. Jászberény közelében pedig a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósággal közösen hoztak létre sas tematikájú látogatóközpontot az ökoturizmus fellendítésére (MME 2016).

A Jászság KMT a szolnoki és dél-hevesi apróvadas vadgazdálkodási körzettel fedett át, területén 15 vadgazdálkodási szervezet¹⁰¹ volt, ebből 10-11 volt meghatározó jelentőségű. A terület jellemzően homogén apróvadas terület volt, amely országos szinten is kiemelkedő mezei nyúl, fácán és őz állományokkal rendelkezett. A fácánállomány esetében jelentős volt a kibocsájtás, vagyis a mesterséges tenyésztés mértéke. Míg a 2002 és 2012 közötti időszakban az őz állománya stabil volt, a mezei nyúl és fácán állománya csökkent, néhány helyen drasztikus mértékben (MME 2015).

Az apróvad állomány csökkenése mögött komplex hatótényezőket feltételeztek a vadbiológus szakértők: az időjárás szélsőségei, táplálékhiány, túlhasználat, és a természetes fluktuáció mellett a negatív trend kialakulásában az intenzív, monokultúrás, nagytáblás mezőgazdaság működése miatt fellépő élőhely csökkenés, vagyis a szegélyek, mezsgyék, fasorok eltűnése is közrejátszhatott (Bíró et al. 2013). Az intenzív mezőgazdaság, köztük a KAP támogatásainak szántóföldi élőhelyekre és életközösségekre gyakorolt negatív hatásaira több kutatás is felhívja a figyelmet, amellett, hogy arra is kitérnek, az okok komplexek lehetnek (Báldi & Faragó 2007, Mihók et al. 2017).

Összefoglalva, a Jászság területére az országos átlagnál kedvezőbb foglalkoztatási helyzet volt jellemző, amely a terület ipari jelentősége miatt alakult ki. A térségen belül ennek ellenére az ipari és a mezőgazdasági jellegű területek között különbség volt megfigyelhető, az utóbbi területen kedvezőtlenebb volt a foglalkoztatás helyzete. A foglalkoztatási helyzet viszonylagos

kampányokat (madárbarát kert madáretetés, odú kihelyezések stb.), illetve madármonitoring és madárgyűrűzési tevékenységeket is végeznek (utóbbiak tartoznak a legrégebben végzett tevékenységeik közé). Az egyesület tagja a Birdlife International nemzetközi hálózatnak.

¹⁰⁰ A vadgazdálkodásban a nem szelektív mérgek alkalmazása nem megengedett. Valószínűsíthető, hogy sok esetben a mérgezés nem a ragadozómadarakra, hanem más ragadozó és rágcsáló fajok irtására irányul.

¹⁰¹ Jászfényszaru Vadásztársaság, Kossuth 2006 Zrt., Jászágói Földtulajdonosok Közössége; Papp-Agro Kft., Lehel Vadásztársaság, Tarnamenti 2000 Mg. Zrt., Jászapáti 2000 Mg. Zrt., Béke Vadásztársaság, Úttörő Vadásztársaság, Aranykalász Vadásztársaság, Boldogházi Földtulajdonosok Közössége, Újszászi Földtulajdonosi Vadászati Közösség, Béke Mg. Szövetkezet, Hunor Vadásztársaság (MME 2015).

kedvezősége ellenére a területre a népességfogyás és a lakosság elöregedése is jellemző volt. A mezőgazdaságban az állattartás szerepének visszaszorulása, illetve az állománykoncentráció volt megfigyelhető. A birtokszerkezetet a kistermelők viszonylag magas száma, egy mezőgazdasági vállalkozó réteg, társas vállalkozások jelenléte, illetve nagyüzemek (szövetkezetek és részvénytársaságok) működése határozta meg. A terület művelési ágak szerinti megoszlására jellemző volt, hogy nagy része szántó, kisebb része gyep művelési ágban volt. A nagytáblás szántók dominanciája volt leírható (azonban a több 100 hektáros táblák azért nem nagyon fordultak elő), illetve vízhiányos, kedvezőtlen adottságú területek is voltak a térségben. A terület nagy része magántulajdonban volt, országos védett terület elenyésző mértékben fordult elő rajta, a legjelentősebb védett terület a Natura 2000 hálózathoz tartozó Jászság Különleges Madárvédelmi Terület volt. A természetvédelmet az országos jelentőségű védett területekhez képest kisebb intenzitású jelenlét jellemezte. A terület természeti értékei a védett ragadozómadarak, illetve gyepek, továbbá vadgazdálkodási szempontból az apróvad fajok voltak, utóbbiakat állomány csökkenés jellemezte, néhány területen drasztikus mértékben.

5.3.2 A félig-strukturált interjúk eredményei a Jászságban

A következőkben a félig-strukturált interjúk eredményeire támaszkodva vizsgálom meg milyen természethasználat, és a természet milyen értelmezései jellemzik, illetve milyen környezeti igazságossági problémák érintik (beleértve a természetvédelemhez kapcsolódó igazságossági kérdéseket) a Jászság KMT területén a három általam vizsgált csoportot. Megvizsgálom azt is, hogy mindezek hogyan járulnak hozzá a ragadozómadarak körül kialakult konfliktushoz.

Gazdálkodók

Az interjúk eredményei alapján elmondható, hogy a területen megfigyelhetőek voltak az országos trendekhez igazodó jelenségek. A Jászságban is jellemző volt a szántóföldi gazdálkodás túlsúlya, az állattartás és a gyepgazdálkodás visszaszorulása, a kisebb gazdaságok és kisebb termelők számának csökkenése, illetve a termelés koncentrációja. Az is látszott, hogy a Jászságban is volt egy közepes méretű gazdálkodói réteg, illetve voltak mezőgazdasági nagyüzemek, amelyek jelentős méretű (4-5000 hektár) területeken gazdálkodtak.

A gazdálkodók és falugazdászok véleménye az volt, hogy az állattartás egyre kevésbé jövedelmező ágazat, emiatt egyre kevesebb gazdaság foglalkozott állattartással, és kevesebb haszonállat volt a környéken. Úgy látták, hogy a gazdálkodók egyre kevesebb gyepet legeltetnek, akár be is szántották őket, illetve takarmánynövényeket is egyre kevésbé termeltek (pl. lucerna). Különösen a legeltető állattartás nem volt költséghatékony a kaszálással összehasonlítva, így, ha volt is állata a gazdálkodónak, lehet, hogy inkább kaszálással hasznosította a gyepterületét. Emiatt volt olyan tejelő marhákkal foglalkozó gazdálkodó, aki a közvetlen értékesítésben látott fantáziát.

„az állattartás tragédia manapság” (G5 gazdálkodó interjú)

Az állattartók kiemelték az állattartás kiszámíthatatlan voltát, kiszolgáltatottság érzésüket, a tej árának ingadozását, a piac fluktuációinak való kitettségüket. A gazdálkodók ki voltak

szolgáltatva a felvásárlóknak is. Ez a jelenség az állattartók esetében a tejfelvásárlásra különösen vonatkozott.

„hónapról hónapra élünk, nem lehet hosszú távra tervezni” (G5 gazdálkodó interjú)

„nem adok el, tőlem vesznek” (G7 gazdálkodó interjú)

Probléma volt az is, hogy mivel az állattartás munkaintenzív, egyre nehezebb volt munkavállalókat találni.

A térségben a termelés koncentrációja zajlott, mely során a kisebb gazdálkodók kiestek, és nagyobb gazdaságok vették át a helyüket. A családi gazdaságok mérete is növekedett a területen.

A támogatások (földalapú és egyéb, pl. agrár-környezetgazdálkodási támogatások) fontos szerepet játszottak a helyi mezőgazdaság működésében, sok gazdálkodó számára segítséget jelentettek. Ennek ellenére voltak olyanok, akik ellenérzéseket tápláltak a támogatásokkal szemben. Azt gondolták, sokkal jobb lenne, ha nem kellene támogatást felvenniük, ha termékeikért kapnának méltányos árat, és meg tudnának élni a piac adta lehetőségekből. Mások pedig azt gondolták, hogy a támogatások torzítják a versenyt, és az életképtelen gazdaságokat is működésben tartják.

„Az EU meg fog szűnni, ez nem igazi piacgazdaság, álszent hazugságokra épül, így (pályázattal, támogatással) az életképtelen gazdaságok is konkurálni tudnak az amúgy is működőképességekkel, akiknek így romlik a pozíciója.” (G1 gazdálkodó interjú)

„A kereskedelemhez képest a mezőgazdasági tevékenység elenyésző” (G3 gazdálkodó interjú)

Akadtak olyanok is, akik próbáltak tartózkodni a hitelfelvételtől, igyekeztek annyit vásárolni, amennyit ki tudnak fizetni, annak ellenére, hogy nagyobb gazdaságot vezettek.

Bár ennek megállapítása további vizsgálatokat igényelne, emiatt csak sejtéseket lehet megfogalmazni, mind a támogatásokhoz, mind a hitelekhez való hozzáállás utalhat arra a gazdálkodói igényre, amely a gazdálkodás autonómiára irányul. Illetve ez a hozzáállás ahhoz az elképzeléshez is esetleg társítható lehet, amely a termelést tartja az anyagi boldogulás legfontosabb forrásának, és nem az olyan absztrakt konstrukciókat, mint a hitel vagy a támogatások.

Az agrár-környezetgazdálkodási támogatásokról alkotott vélemények között nagyon gyakran előkerült, hogy nagy adminisztrációs teherrel járnak, illetve a szigorú szankciók is elvették a gazdálkodók kedvét a részvételtől.

A Natura 2000 kompenzáció esetében voltak olyan, főként kisebb gazdálkodók, akik mérlegelve a papírmunka mennyiségét, inkább fel sem vették azt. Általánosságban a nagyobb gazdaságok számára jelentett kisebb terhet az agrár-környezetgazdálkodási és a Natura 2000 támogatások igénybevétele. Ez mutatja azt, hogy a tudásintenzív támogatási „piacon” a kisebb gazdaságok előnytelenebb helyzetből indultak amikor a természetvédelmi támogatások igényléséről volt szó.

„*Akinek kis területe van, nincs tanácsadója, el tud csúszni.*” (F2 falugazdász interjú)

Az interjúalanyok úgy látták, hogy a gazdák közötti összetartás nem volt annyira jelentős, volt, aki úgy látta, hogy a kisebb és nagyobb gazdák között voltak ellentétek. Ennek ellenére az összefogásra is voltak példák, a belvízmentesítés kapcsán fogtak össze a gazdák az egyik területen.

A vadgazdálkodók és a természetvédők között konszenzus volt arról, hogy az intenzív mezőgazdaság hozzájárult a szántóföldi életközösségek élőhelyének degradációjához. A vadgazdálkodók úgy látták a termelés intenzifikációja ösztönözte a gazdálkodókat a szántóföldi élőhelyek (például mezsgyék, fasorok, árokpártok) felszámolására, amely hozzájárult az apróvad fajok számának csökkenéséhez. Az általános meggyőződés az volt a környéken, hogy az apróvad problémában szerepe van a gazdálkodók hozzáállásának, amely a minél nagyobb bevételre törekszik. Ezt a vadászok úgy fogalmazták meg: a gazdálkodók az utak melletti gazos területeket, alakították át, „*eliigyeskedték*”, illetve az utakat is beszántották.

„*már egyirányúak az utak, olyan keskenyek*” (V2 vadász interjú)

A mezőgazdasági támogatások ökológiai hatása egyértelműnek tűnt a helyi vadászok számára, egyikük így fogalmazta meg a tájhasználat módját:

„*ahogy az EU diktál*” (V4 vadász interjú)

Összességében a vadgazdálkodók nehezményezték, hogy a gazdálkodók panaszkodtak amiatt, hogy a vadfajok felmentek a földjükre.

„*De hát ott élnek, ez az élet rendje.*” (V5 vadász interjú)

Az apróvadak létszámának csökkenését a gazdálkodók is észlelték.

„*Régebben annyi nyúlbanda volt, olyan fain volt, hogy nagyon.*” (G7 gazdálkodó interjú)

„*Valamikor volt 200 nyúlkör a területen, most, ha 10 van, akkor jó.*” (G3 gazdálkodó interjú)

Ennek ellenére az apróvad fajok a gazdálkodóknak inkább a vadászat miatt voltak fontosak, egyébként vagy közömbösek voltak, vagy károsnak tartották őket a vadkár miatt. A mezőgazdaság és vadászat legfontosabb konfliktuspontja a vadkár volt, amelyet a gazdálkodók számára kellett megfizetnie a vadásztársaságoknak. Néha vadhússal vagy hajtásra történő meghívással kompenzálták a vadásztársaságok a kárt.

„*lerágják a friss vetést, együtt kell élni velük*” (G5 gazdálkodó interjú)

Az interjúalanyok azt is elmondták, hogy vadkár inkább a kisebb gazdálkodóknak jelentett problémát, a nagyobb birtokok jobban elviselték a vadak kártevését.

Bár néhány gazdálkodó megemlítette az élőhelyek csökkenését, és kiemelte, hogy kellenek szegélyek és zöldítés a szántókon a megfelelő élőhely kialakítása miatt, azonban sokkal

nagyobb jelentőséget tulajdonítottak az időjárásnak az apróvadak csökkenésében, mint a vadgazdálkodók.

Észlelték az időjárás szélsőségesebbé válását, az aszály és árvíz váltakozását („9 aszályos év, 2 árvizes év”), úgy gondolták, a szárazság táplálékhiányt okoz, nincs mit ennie az állatoknak. A kaszáláskor használt nagy gépeknek sem tulajdonítottak akkora jelentőséget, azt mondták, hogy az állatok nagy része szerintük már a gépek zajától elmegy.

A ragadozómadarakhoz nem társítottak intrinzikus értéket a gazdálkodók. A gazdálkodók a ragadozómadarakat kisebb részben hasznos, illetve káros, nagyrészt pedig indifferens csoportként jellemezték. A ragadozómadarakat a vadkárt okozó apróvadak és szintén a terményekkel táplálkozó rágcsáló fajok fogyasztása miatt tartotta hasznosnak néhány mezőgazdálkodó. Ettől eltekintve nagyrészt úgy gondolták, hogy a ragadozómadarak nem befolyásolják a gazdálkodást. Összességében a gazdálkodók nem értették, hogy miért fontos a parlagi sas és a ragadozómadarakat megvédeni, nem tudták, hogy miért értékes az államnak, mi haszna van a védelmének.

„miért jó ez az államnak? Mi haszna van a sasnak?” (G7 gazdálkodó interjú)

Voltak olyan gazdálkodó is, aki azt említette meg, hogy a parlagi sas miatt a természetvédelem korlátozásokat írt elő bizonyos gazdálkodási munkákban. Egy gazdálkodó volt, aki úgy gondolta, hogy a ragadozómadarak kárt tesznek a gazdálkodók által tartott baromfi fajtákban (csirke, kacska). Illetve volt olyan gazdálkodó, aki az apróvad állomány csökkenésében emelte ki a ragadozók szerepét, mind a szörmés (róka), mind a szárnyas ragadozókból túl sok volt szerintük is.

„A vadászok azt nem szeretik, hogy ezeket a ragadozó madarakat szinte tenyésztik, mikor már így is alig van apróvad.” (G4 gazdálkodó interjú)

Összefoglalva a gazdálkodói félig-strukturált interjúk eredményeit, a Jászságban a mezőgazdaság piaci integrációjának folyamatai kettős hatással voltak a térség társadalmára és a természeti környezetére. A térségre jellemző volt az állattartás háttérbe szorulása, a gazdálkodás koncentrációja, és a kisebb gazdálkodók mezőgazdaságból való kiesése. Emellett a mezőgazdaság intenzifikációja a szántóföldi élőhelyek degradációjához és az apróvad fajok csökkenéséhez is hozzájárult (más tényezők mellett). A természetvédelmi támogatások, amelyek kettős célja a biodiverzitás növelése és a gazdálkodók megtartása a területen, illetve a Natura 2000 kompenzáció, szintén felvetettek elosztási igazságossági kérdéseket. Úgy tűnik ugyanis, hogy a természetvédelmi támogatások esetében a kisebb termelők előnytelenebb helyzetből indultak a támogatások igénylésekor, mivel azok olyan adminisztratív és menedzseri tudást igényeltek, amely nem minden gazdálkodó számára álltak rendelkezésre. A természeti környezettel, illetve ezen belül az apróvadakkal, illetve a ragadozómadarakkal kapcsolatos percepciók nem tükrözték a természetvédelem intrinzikus értékeit. Az apróvad fajok értékelése a vadászattal kapcsolatban merült csak fel a gazdálkodók körében.

Vadászat

Az interjúk tanulsága szerint az apróvad állomány csökkenése értelemszerűen rosszul érintette a helyi vadásztársaságokat, mivel mindamelllett, hogy a legfontosabb bevétel forrás az őz volt

a társaságok számára, a mezei nyúl és fácán is fontos volt a gazdálkodásban. Az általunk megkérdezett vadásztársaságok alapvetően nonprofit szervezetként működtek (de volt közöttük olyan is, amely gazdasági társaság vadászati ágazataként működött), a tagdíjából, a bérvadászatokból, kisebbségt az élő nyúl befogásából és eladásából biztosították működésüket. Általánosságban a vadászterületeken a vadásztársaságok bérleti díjat fizettek a földtulajdonosoknak a használatért cserébe, azonban nem volt befolyásuk az élőhelyek minőségére.

A bérvadászatok jellemzőek voltak a vadásztársaságok működésében, mind belföldi, mind külföldi vendégvadászokkal, azonban volt olyan vadásztársaság, ahol külföldieket nem fogadtak múltbéli problémák miatt (nem fejtették ki, hogy pontosan milyen problémák voltak).

A vadgazdálkodók számára (a nyilvánosság szintjén megjelenő diskurzushoz hasonlóan) a ragadozómadarak a károkozókat jelentették. Az apróvad fajok egyedeinek instrumentális, forintban kifejezett értéket tulajdonítottak (egyéb értelmezések mellett). Többen ki is számolták, hogy hány nyulat foghat meg egy madár egy évben és ezzel mekkora anyagi kárt okozhat (pl. 20 ezer forint/nyúl X 300 nyúl/év= 6 millió forint/év).

Az általunk vizsgált vadásztársaságokban a tagok, akik főként a helyi társadalom tagjai közül kerültek ki, főként tagdíj fejében vadászhattak. Meghatározott mennyiségű vadat lőhettek, illetve néha végeztek társadalmi munkát is. Összességében úgy tűnik a tagság nagy mértékben a helyi lakosság, valószínűleg a módosabb gazdálkodók köréből került ki.

A vadászat hagyománya is értékes volt a vadászok számára, amely úgy érezték, eltűnik a területről.

„*Régen a vadászat össze volt fonódva az étellel, hagyományként vitték tovább.*” (V6 vadász interjú)

A vadgazdálkodás és a vadászat tevékenysége a vadásztársaságokban szorosan összefonódott egymással. A vadfajok fenntartásának felelőssége alapvetően a vadásztársaságé volt, de a tagok társadalmi munkában beállhattak a vadgazdálkodási feladatokba (ragadozógyérítés, etetés).

„*Az igazi vadászat sokkal komplexebb, etetnek, vadásznak is, de természetjárás is egyben. Az igazi vadász több, mint aki lelövi a vadat, hozzá tartozik a szemétszedés, a vadak etetése...*” (G2 gazdálkodó interjú)

Ehhez kapcsolódott, hogy a vadfajok védelme a vadgazdálkodók felelőssége volt, ők „gondoskodnak az állatokról”. Az apróvadak csökkenése miatt vissza is fogták a nyúl hasznosítását. A vadgazdálkodók közül voltak, akik nehezményezték, hogy a természetvédelem nem ismerte el a munkájukat, amelyet az apróvadak gondozása érdekében végeztek.

„*Vigyázzunk a nyúlra!*” (V4 vadász interjú)

Voltak olyanok, akik megjegyezték, hogy a vadászat eléggé felhígult, előfordulnak olyan viselkedésmódok, amelyek számukra elfogadhatatlanok voltak. Ezt olyan vadászokhoz kötötték, akik nem fordítottak elég időt a vadászat hagyományainak, vagy szakmai követelményeinek elsajátítására. Kihangsúlyozták annak a szerepét, hogy a vadászat hosszú évek során elsajátítható szakma, nem lehet egy tanfolyammal letudni.

A vadgazdálkodók az apróvad állomány csökkenésére vonatkozóan többféle okot vonultattak fel. Szerintük az élőhely, a táplálékhiány, a mezőgazdaság módszerei és a ragadozómadarak elszaporodása komplexen okozták a problémát. A mezőgazdasági művelés kiterjedése az apróvadak által használt szántóföldi élőhelyekre (mezsgyék, patakpartok, csatornapartok, árokpartok, fasorok, utak stb.), illetve a tarlók megszűnése, az apróvadak és más élőlények számára „kultúrsivatagot” hozott létre, amely a táplálék és a búvóhelyek eltűnéséhez vezetett.

„A jelenlegi földhasználat ugyanis kultúrsivatag kialakulásához vezet. Ősszel csak szürkeség van. Semmi táplálék és búvóhely nincs a területeken.” (V5 vadász interjú)

A mezőgazdaság által használt vegyszerek, a csávázott vetőmagok, illetve a nagy és gyors gépek szintén veszélyeztették a vadfajokat véleményük szerint. Bizonyos tápláléknövények eltűnése (cukorrépa, lucerna), és a termesztett fajok sokszínűségének csökkenése is a táplálékbázis beszűküléséhez vezetett. Az utóbbi években szélsőségesebbé váló időjárás, aszályok és árvizek váltakozása szintén megtizedelte az állományt. A ragadozók túlszaporodása, amely a ragadozómadarakon kívül a róka, a szarka vagy a dolmányos varjú túlszaporodását is jelentette, szintén problémát jelentettek véleményük szerint.

A ragadozómadarak állományának növekedése meglátásuk szerint szintén az egyik prominens oka volt az apróvadak csökkenésének. A parlagi sas szerintük mind a nyulat, mind a fácánt fogyasztotta, sőt többek véleménye szerint még az őzgidát is képes volt elejteni. A parlagi sast kis populációnagysága miatt nem látták akkora problémának (illetve az is elképzelhető, hogy mivel tudják a fajról, hogy fokozottan védett, nem kötötték az orrukra a valódi véleményüket). Ezzel szemben szerintük a növekvő populációjú egerészölyv és a barna rétihéja nagyobb gondokat okoztak, mivel azok szerintük szintén megfogták a kisnyulakat. Nem hittek benne, hogy csak a beteg egyedeket ejtették el a madarak. Illetve hiába voltak olyan tanulmányok, amelyek azt találták, hogy a ragadozómadarak táplálékának csak kis hányadát jelentik az apróvadak (Kalotás 1982, 1985), nem találták ezt meggyőzőnek. Úgy gondolták ugyanis, hogy nincsenek olyan létszámfelmérések (bár az MME végez populáció felméréseket tudományos módszerekkel¹⁰²), amelyek megbízhatóan számszerűsítenek a ragadozómadarak létszámát, amely szerintük elérte az eltartóképesség határát. A ragadozómadarak véleményük szerint a védelem miatt szaporodtak túl.

Egyikük elmesélt egy történetet, hogy a fácán utónevelő telepnél hogyan jelentek meg tömegesen az egerészölyvek, héják és hogyan fogták meg a fácánokat. Illetve azzal érveltek, hogy már az út mellett is fészkel egerészölyv, és hogy ha már ott is fészkel, akkor nagyon sok lehet belőle.

„Túlzott állatvédelem. Sötétzöldek” (V5 vadász interjú)

A vadászok szerepe az apróvadak csökkenésében csak egy alkalommal került elő, az anyanyulak korai kilövése miatt, különben nem merült fel, hogy a vadászatnak szerepe lehetne a nyúlállomány csökkenésében.

A megoldás szerintük az apróvad állomány helyzetének rendezésére egyrészt az élőhelyek megőrzésével és fejlesztésével, például szegélyek kialakításával, a gazdálkodóknak fizetett

¹⁰² <https://madarszamlalok.mme.hu/hu/content/monitoring-programok-bevezeto>

agrártámogatás segítségével lenne lehetséges. Másrészt az apróvadak itatása, téli etetése, illetve a ragadozók szabályozása lenne még szükséges.

Ugyan a ragadozómadarak és a természetvédelem hibáztatása helyi szinten is megjelent, azonban jelentősebbnek tűntek a nyilvánosság szintjéhez képest azok az érvek, amelyek az élőhelyekre vonatkoztak.

Összefoglalva a vadász interjúk eredményeit, a területen a vadászatra a vadásztársaságok bevétel kényszere volt jellemző, a vadásztársaságok működésének fenntartásában ugyanis fontos szerepe volt a vadászat értékesítésének, vendégvadászatok formájában. Úgy tűnik, hogy az általunk vizsgált vadásztársaságok nagyrészt helyi tagokból álltak. Az interjúk alapján a természet helyi értelmezési nagyon hasonlóak voltak a nyilvánosság diskurzusaiban szereplő értelmezésekhez. Megjelent egyrészt a vadászat gazdasági szerepéhez kapcsolódva a vadfajok pénzben kifejezett értékének felfogása, illetve a vadfajokról való gondoskodás is. Az ökológiai megközelítésnek is szerepe volt a természet és ember kapcsolatának értelmezésében. A tájhasználat élőhelyekre gyakorolt hatásairól szóló percepciók azt mutatták, hogy a vadászok (legalábbis a hivatásos vadászok biztosan) elég jól ismerték a helyi természeti környezetet, illetve, hogy javaslataik összecsengtek a természetvédelem javaslataival. Az eltartóképességről és a beavatkozás szükségességéről szóló vita ettől függetlenül a Jászságban is részét képezte a ragadozómadarak megítélésének, amely továbbra is táplálta az értelmezések közötti ellentétet a természetvédelem és vadászat felfogása között.

Természetvédelem

A természetvédők az interjúk eredményei alapján a terület „természeti értékeinek”, vagyis a védett fajoknak és élőhelyeknek tulajdonítottak intrinzikus értéket, illetve az ökológiai megközelítést tartották fontosnak. Az apróvad fajok a természetvédők olvasatában nem önmagukért voltak értékesek, mivel nem voltak védettek, hanem főleg a ragadozómadarak táplálékként. Az apróvad állományának csökkenése a tájhasználat módja, az élőhely problémák miatt következett be nagyrészt, a véleményük szerint. A gazdálkodók nem igazán ismerték fel szerintük, hogy milyen hatást gyakoroltak a természetre a fák kivágásával vagy a szántóföldi élőhelyek megszüntetésével. A megoldás a mezsgyék, tanyahelyek és a fasorok megőrzése lenne.

A természetvédők véleményében visszaköszönt a beavatkozások helyes módjáról szóló vita is. A ragadozómadarak véleményük szerint nem gyakoroltak jelentős hatást az apróvad fajok állományára, sőt úgy gondolták, minél több a ragadozó, annál egészségesebb az állomány, mert a ragadozók kiszedik a gyenge és beteg egyedeket a populációból. Úgy gondolták, a ragadozók szabályozásával egyébként is vigyázni kell, mivel a beavatkozásnak előre be nem látható következményei lehetnek. Csak minimális, az ember hatását kiküszöbölő beavatkozásokat lehet eszközölni a természetben (pl. műfészkek kihelyezése kék vércséknek, vagy a róka gyérítése).

„Spanyolországi tanulmány: elkezdtek irtani az egerészölyvet, aminek következtében elkezdett szaporodni a pocok. Egyre több lett a róka, ami aztán sokkal nagyobb

problémát okozott a nyúl és fácánállományban, mint az egerészölyv. Nagyon óvatosan kell bánni a predátorok emberi szabályozásával.” (T1 természetvédő interjú)

Bizonyos ragadozófajok gyérítésével viszont a természetvédők is egyetértettek, a róka megnövekedett állományát problémának tartották, mivel az védett fajokat is veszélyeztetett, és szükségesnek látták a beavatkozást.

Az apróvad csökkenéséhez a természetvédők szerint hozzájárult a vadászok számának növekedése is. Az elmúlt években véleményük szerint országosan 30 ezerről 65 ezerre nőtt a vadászok száma.

Összességében a helyi természetvédelem ugyanazon megközelítések mentén értelmezte a folyamatokat, mint amelyek a Q-interjúkban talált domináns értékek és érvek voltak, illetve amelyeket a diskurzuselemzés eredményeként találtam. Az intrinzikus érték, a természetesség, a be nem avatkozás (vagyis az óvatos, természetes állapot helyreállítását célzó beavatkozás) és az ökológiai megközelítés a helyi kontextusban is fontos szerepet játszott a természetvédelem természet értelmezésében és a ragadozómadarak konfliktusának szimbolikus elemeiben.

5.3.3 A részvételi folyamat elemzésének eredményei a Jászságban

Az empirikus eredmények utolsó részében a Jászsági KMT fenntartási tervének részvételi folyamatát elemeztem. A részvételi fórumok anyagának elemzése, illetve az utánkötető félig-strukturált interjúk eredményeinek feldolgozása során arra fókuszáltam, hogy feltárjam, az alkalmazott szakpolitikai eszközök milyen hatással voltak a terület érintetteinek természethasználataira, természethez kapcsolódó értelmezéseire, illetve környezeti igazságossági problémáira. Továbbá arra is kíváncsi voltam, hogy az érintettek hogyan értékelték a folyamatot, illetve mennyiben sikerült közelebb kerülni a ragadozómadarak és apróvadak körüli konfliktus megoldásához.

A következőkben a fórumokon tárgyalt három legfontosabb témakör kapcsán mutatom be, hogy a részvételi folyamat elemzését. Először a természetvédelem multifunkciós modelljének témája körüli véleményeket ismertetem, majd a vadászat és a természetvédelem közös értelmezési keretként működő ökológiai megközelítés körül kialakult párbeszéd bemutatására térek rá. Végül a ragadozómadarak állományának nagysága és a terület eltartóképességéről szóló diskurzust vezetem elő.

A természetvédelem multifunkciós új modellje

Az első téma, az AKG és a Natura 2000 programok, általánosságban a természetvédelem magántulajdonon alapuló, decentralizált működésének bemutatása volt. Először a Natura 2000 hálózat kijelölése és működése volt a téma, amely az interjúk során felmerült, mint ellentmondásos kérdés. A tervezők elmondták, hogy a kijelölés csak a régi tagországokhoz képest volt kiemelkedő, az újonnan csatlakozók között voltak olyan országok, ahol nagyobb területeket jelöltek ki. A kijelölés menetéről is közöltek információkat, annyit mondtak el, hogy a hálózat kijelölése kötelező jellegű volt, elmaradása az uniós fejlesztési források befagyasztásával járhatott volna.

A természetvédelmi politika működésével kapcsolatban általánosságban azt mondták el a tervezők, hogy a természetvédelem kétféleképpen működhet, egyrészt hatósági úton

érvényesítheti a biodiverzitás védelmét, másrészt partnerségben működhet más ágazatokkal, tájhasználókkal. A tervezők úgy vélték, a természetvédelem az utóbbi irányába próbál elmozdulni, az együttműködések felé, s alapvetően az önkéntes vállalatok jelenthetik a természetvédelem egyik fontos eszközét. Továbbá más új megoldások, mint a nemzeti parki termék védjegy célozhatják azt, hogy visszajussanak bevételek a gazdálkodóknak, vagy a szolgáltató szektor számára. A partnerség egyik megnyilvánulása az olyan különböző természetbarát gazdálkodási formákat ösztönző támogatási rendszerek kialakítása lehet, mint az agrár-környezetgazdálkodási támogatások.

„A gazdálkodónak kell fizikailag művelnie a természetvédelmet.” (1.fórum, tervező)

A tervezők a támogatási rendszerek működésének logikáját, céljait is megosztották az érintettekkel. A kötelező előírások mellett (a Natura 2000 hálózatban például a gyepekre léteznek), az önkéntes előírások (az agrár-környezetgazdálkodás rendszere) tették ki a két legfontosabb pillért. A kötelező előírások alacsonyabb szintű korlátozásokat jelentettek, az önkéntes rendszer pedig több áldozatot követelt a földhasználók részéről. Az önkéntes rendszeren belül kiemelten fontos természetvédelmi szempontból a Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT) működése, amelyek egy-egy faj (például túzok, kék vércse, haris) védelme köré szerveződött és a legjelentősebb változásokat jelentett a nagyüzemi gazdálkodáshoz képest. Mind a kötelező, mind az önkéntes programokban való részvételért pénzügyi ellenszolgáltatásban részesülnek a gazdálkodók. Az előírások teljesítéséért cserébe a bevételkiesés és többletköltségek alapján vannak pontosan kiszámítva az ellentételezés összegei, és arra törekszenek, hogy az előírások nehézsége és a kifizetett összegek arányban álljanak egymással. A magasabb követelmények nem várhatóak el ellentételezés nélkül, mert gazdaságtalanná teszik a gazdálkodást. A legmagasabb összegeket az MTÉT területeken tudták igénybe venni a gazdálkodók.

A tervezők többször kihangsúlyozták, hogy a pénz nem ingyen jár, hanem vállalatokért. Az Európai Unió célja, hogy a közjavak, a közjó fenntartását finanszírozzák a támogatásokból, ez megjelenik a földalapú támogatások kifizetése esetében is, ahol a zöldterületek fenntartásának kötelezettsége (zöldítés) része lett a támogatási rendszernek. Azt is megosztották, hogy a részvételi folyamat célja a fenntartási terv előírásaira építve egy MTÉT terület létrehozása, amely az önkéntes vállalatok által okozott bevételkiesést kompenzálja. Egy működő terv lényege, hogy olyan előírások legyenek benne, amelyek vállalhatóak a gazdálkodók számára, a program maga vonzó legyen, fontos, hogy legyen kedvük belépni.

Azt is kiemelték, hogy valószínűleg a legjobban jövedelmező, legnagyobb hozamot termő földeket, amelyeken intenzív módon lehet termelni, nem érdemes a támogatási programba „bevinni”, csak a gazdaságilag „billegőket”, amelyeket a támogatás stabilizálni tudja. Azt is kiemelték, hogy az agrár-környezetgazdálkodási programok „kényszerházasságok”, „öszvér megoldások”, egyik félnek sem ideálisak. Hasonló összegből például sokkal hatékonyabb fajvédelmi programot lehetne csinálni, de egyelőre csak az agrár-környezetgazdálkodási támogatási programok léteznek országos szinten. Vannak olyan vélemények, amelyek szerint ezek a programoknak csak társadalmi haszna van, ökológiai nincs is igazán.

A gazdálkodók, attól tartottak, hogy a fenntartási terv előírásai kompenzáció nélkül lesznek kötelezőek. Továbbá volt olyan, aki azzal kapcsolatban fejezte ki a nemtetszését, hogy a természetvédelem a magántulajdonban lévő földeken kívánja megvédeni a természetet és nem állami tulajdonú területeken. Azt javasolta, inkább állami területeken legyen gyeptelepítés, ne a gazdálkodók felelőssége legyen a természetvédelem.

Az előírások megvitatása során a gazdálkodók sokszor túlzónak tartották az előírásokat és a könnyítésükért érveltek. A fő szempont az volt, hogy az előírások ne legyenek túl költségesek, jövedelmezőek legyenek a gazdálkodók számára. A tervezők többször megerősítették, hogy az egyes döntéseknek kompromisszumoknak kell lenniük, mivel a természetvédelemnek engednie kell, a gazdálkodóknak azonban vállalnia feladatokat. Bizonyos pontokban sikerült megállapodni, azonban a tervezők néha kiemelték, hogy vannak olyan természetvédelmi alapkövetelmények, amelyek teljesítése nélkül nincs értelme a támogatásoknak a biodiverzitás szempontjából, ezért bizonyos dolgokban a tervezők nem engedtek (például: szegély kérdése, kaszálás ideje). A tervezők hivatkoztak a „jó gazda gondosságára”, illetve olyan előírásokra, amelyeket szerintük a gazdálkodók maguktól is megtennének. A beavatkozással kapcsolatban a gazdálkodókról többször elmondták a tervezők, hogy a gazdálkodással megpróbálják megváltoztatni a természetes folyamatokat, próbálják a változatosságot lecsökkenteni. A gazdálkodók pedig úgy fogalmaztak, hogy bizonyos előírások azt várják tőlük, hogy hagyják, hogy a természet visszahódítsa a területeket. A gazdálkodók azt is megemlítették, hogy a gyepet „ápolni kell”, de ezek a fogalmak nem minden esetben estek egybe a természetvédelmi szempontból helyes használattal. Továbbá arról is beszéltek, hogy úgy látják, az AKG támogatások nem a termelés eredményét finanszírozzák, hanem a „csinálást, vagy nem csinálást”, illetve azt várja el, hogy „trehányul gazdálkodjanak”.

A gyepekkel kapcsolatban, amely a természetvédők számára intrinzikus értékkel bírt, szintén különböztek az értelmezések, a gyepet önmagukban nem jelentettek értéket a gazdálkodók számára, az állattartás eltűnésével kevésbé számítottak már fontosnak. A tervezők azt is elmondták, hogy a gyep megőrzésével az állattartó embert is meg szeretnék őrizni, azt az embert, aki jól tudja használni a területet, jó értelemben hagyományos gazdálkodást folytat.

Ezek a kérdések arra mutattak rá, hogy a AKG támogatások bizonyos előírásai, amelyek a természetvédelem számára fontosak voltak, nehézkesen voltak betarthatóak a gazdálkodók számára (például késői kaszálás), mivel túl nagy költséggel jártak. Az előírások nem mindig voltak összhangban a gazdálkodók azon törekvésével sem, hogy helyesen gazdálkodjanak, hogy rendben tartsák a területet. Összességében bizonyos előírások azért voltak problémások, mivel nem értékelték a termelőmunkát, amelyet a gazdálkodók a földeken végeztek.

Ökológia és vadászat

A tervezők a multifunkciós természetvédelem működésének bemutatásán túl nagy hangsúlyt fektettek az ökológiai tudás megosztására is, a természetvédelmi programok, illetve az előírások céljának ismertetésekor, mivel az interjúk során felmerültek kérdések azzal kapcsolatban, hogy egyes természetvédelmi szabályoknak mi a célja.

A szántók védelme például azért fontos, mert több ragadozómadár fajnak (köztük a parlagi sasnak), illetve apróvad fajnak is táplálkozó- vagy élőhelyül szolgálnak, annak ellenére, hogy

egyébként nem tűnnek természetvédelmi szempontból értékes területnek. A második fórumon a vadgazdálkodók és természetvédők közösen próbáltak érvelni az élőhelyvesztés problémájának fontosságáról. A természetvédők és vadgazdálkodók érvelése összehangolódott az élőhelyek kapcsán, mindkét csoport azt hangsúlyozta, hogy a szántók „ökológiai sivatagokká”, „kultúrsivatagokká” válnak, ha a mezőgazdaság intenzifikációja folytatódik. Ez egyrészt azért következhet be, mert nem maradnak szegély élőhelyek a szántóterületek körül (például facsoportok, mezsgyék, árokpartok), másrészt, mert a jelenlegi mezőgazdasági gyakorlat nem hagy tarlót a területen, amely élelemként tudna szolgálni a szántóföldi fajoknak. Kiemelték annak jelentőségét is, hogy az élőhelyek össze legyenek kötve egymással, a mezőgazdasági táblák ugyanis elvágják egymástól az élőhelyeket, bizonyos élőlények számára megnehezítik a mozgást. Fontos volt az is, hogy az élőhelyek zöld folyosókként, élőhely hálózatként biztosítsák az átjárhatóságot a fajok számára.

A tervezők azt is kiemelték, és ebben is egyetértés volt a vadgazdálkodókkal, hogy a kaszálás nem megfelelő módja (vadriasztó lánc nélkül, nagy sebességgel) és ideje (túl korai) kárt tesz a védett madár és apróvad fajokban, illetve azt is, hogy a rágcsáló- és rovarirtó szerek a ragadozómadarak és más védett madarak, illetve az apróvad fajok táplálékbázisában tesznek kárt.

Az ökológiai érvek szemmel láthatóan nem működtek a gazdálkodók felé, az azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a vadgazdálkodók és a természetvédők közös értelmezési keretét jelentették, amelyben mind az apróvad fajok, mind a ragadozómadár fajok helyet kaptak. Ezen kívül az ökológiai megközelítés kapcsán egy kölcsönös elismerés is megfigyelhető volt egymás szempontjai iránt, amikor elismerték, hogy az ökoszisztéma megőrzése mind az apróvadak, mind a védett fajok szempontjából fontos.

Eltartóképeség és beavatkozás szükségessége

A tervezők továbbá kitértek az első fórumon a parlagi sas védelmére is, megemlítették, miért olyan értékes a faj, kihangsúlyozták, hogy világszerte veszélyeztetett. Kiemelték, hogy nálunk egy viszonylag egészséges állomány él, az európai állomány nagy része hazánkban található, emiatt az uniós állomány megőrzése magyar feladat.

„Magyarország parlagi sas nagyhatalom” (1. fórum, tervező)

Ezután kitértek arra is, hogy a Jászságban a parlagi sas állomány már elérte az eltartóképeségét, és nem akarják tovább növelni mesterséges eszközökkel, nem is tudnák, mert a természet nem engedi. A cél egy egészséges állomány fennmaradása és a lakatlan területek benépesítése. Ezzel csak részben válaszoltak a ragadozómadarak állományának kérdésére, mivel a vadgazdálkodók főként a másik két faj (egerészölyv és barna rétihéja) állományát tartották túlzónak. Továbbá az eltartóképeség fogalmának és a beavatkozások szükségességéről alkotott elképzeléseknek a különbségei sem lettek felgöngyölítve.

5.3.4 Terepspecifikus eredmények összefoglalása és szintézise

Ebben a részben összefoglalom és szintetizálom a Jászsági elemzés eredményeit, a rövid társadalom-, gazdaság- és tájtörténeti áttekintés, a félig-strukturált interjúk és a fórumok elemzésének eredményei alapján.

Környezeti igazságosság a Jászságban

A területen a mezőgazdaság integrációja a globális élelmiszer rendszerbe az agráriumot érintő elosztási igazságossági kérdésekhez (8. táblázat), illetve ökológiai problémákhoz járult hozzá. A mezőgazdaság működése a gazdálkodás koncentrációjával járt, utóbbi következményeként a kisebb termelők mezőgazdaságból való kilépése volt jellemző. Az állattartók esetében is jellemző volt az állatállomány koncentrációja, illetve az állattartás visszaszorulása. Mindez belesimul azoknak a felméréseknek az eredményeibe, amelyek a hazai földhasználat és termelés koncentrációjára, illetve az állattartás visszaszorulására hívták fel a figyelmet (Csurgó et al. 2016, Koós 2016, Kovách 2016, Kovács 2016).

A mezőgazdaság intenzifikációja a szántóföldi ökoszisztémákra is negatív hatással volt, ez a Jászságban az apróvad fajok állományának csökkenésében is megfigyelhető volt (bár a csökkenés okai komplexek voltak, és az intenzív mezőgazdaság csak az egyik hatótényező volt) (Bíró et al. 2013).

A természetvédelmi politikához kapcsolódó elosztási kérdések elsősorban a Natura 2000 kompenzáció és az AKG támogatások felhasználásában jelentkeztek. A Natura 2000 kompenzáció és az AKG támogatás igénylésekor a kisebb termelők előnytelenebb helyzetből indultak a nagyobb gazdaságokkal szemben, akiknek kisebb terhet jelentett a tudásintenzív támogatási „piac” feltételezte adminisztratív és menedzseri tudás feltételeihez való alkalmazkodás. Ugyanerre a jelenségre hívta fel Krasznai Kovács (2019) is a figyelmet, amikor arról írt, hogy a támogatások olyan bürokratikus kihívásokat támasztanak a gazdálkodók elé, amelyeknek nem minden gazdálkodó tud megfelelni. Szakértői segítséget (mezőgazdasági szaktanácsadók) is leginkább a fiatalabb gazdálkodók vagy nagyobb gazdaságok tudnak igénybe venni. Csurgó és munkatársai (2016) is arra világítottak rá, hogy a tudásintenzív gazdaságban, a fiatalabb, jobban képzett gazdálkodók vannak előnyben.

A természetvédelmi célú támogatások előírásai a jászsági empirikus eredmények alapján elismerési igazságossági problémákat is okoztak néhány gazdálkodó esetében. Voltak olyan gazdálkodók, akik úgy érezték, hogy az AKG program bizonyos előírásai „hanyag gazdálkodást” írnak elő számukra, és nem ismerték el a földeken végzett termelőmunka értékét. Más szerzők is azt találták, hogy a támogatások, különösen a természetvédelmi támogatások, amelyek a termelés korlátozására épülnek, a gazdálkodók szemében idejük és a földeken végzett munkájuk leértékelését jelentheti (Krasznai Kovács 2019, Krasznai Kovács et al. 2021). Krasznai Kovács (2019) szerint általánosságban a támogatások a gazdálkodók elé egy olyan modellt állítanak követendő mintaként, amely a mezőgazdasági vállalkozóvá válásukat siettetik, azzal, hogy a termelő munka értékelése helyett a támogatások megszerzése érdekében hozott stratégiai döntéseket szorgalmazzák.

A természetvédelem intrinzikus, illetve ökológiai megközelítései sem álltak általánosságban összhangban a gazdálkodók természetéről alkotott képével. A természetvédelem művelőinek szerepe nem igazán állt közel a gazdálkodóhoz, azt gondolták a természetvédelem az állam feladata, nem a gazdálkodóké. Ez összhangban van Krasznai Kovács és munkatársai (2021) felméréseivel, amely az találta, hogy a gazdálkodók alapvetően haszonelvű és pragmatikus okokból csatlakoztak az AKG programhoz, nem váltak a táj megőrzőivé (stewardship), és kevés kivételtől eltekintve nem társítottak intrinzikus értéket a természethez. Illetve erre utalt Hann

(2013) is megállapításában, amikor arról írt, hogy a gazdálkodók nem a „kulturális táj” szépségének megőrzéséért művelték a természetvédelem által előírt módon a földeket.

8. táblázat: Elosztási és elismerési konfliktusok a Jászságban

	Agrárium	Vadászat
Környezeti igazságosság elosztási dimenziója	Gazdálkodás koncentrációja	Helyi társadalomba beágyazott vadászat igazságosabb
Természetvédelmi politika elosztási dimenziója	Hátrányok a természetvédelmi kompenzációhoz, támogatásokhoz való hozzáférésben	-
Természetvédelmi politika elismerési dimenziója	Földeken végzett termelőmunka leértékelése	Vadfajok iránti gondoskodás el nem ismerése

Forrás: saját szerkesztés

A vadászatra általánosságban jellemző, hogy a működésében szerepet játszik a vadászat és a vadfajok gazdasági hasznosítása (Horváth 2020, Stark et al. 2010). von Essen (2017) a modernizáció, a globalizáció, és a kommodifikáció vadászatra gyakorolt hatását elemezte Svédországban. Azt találta, hogy a helyi vadászok a globalizációt és a modernizációt egy olyan tényezőnek tekintették, amelyek megváltoztathatják a helyi vadászati normákat. A helyi normákra úgy tekintettek, mint amelyek közelebb állnak az öfenntartáshoz és a természet iránti gondoskodáshoz (stewardship). Úgy gondolták, hogy az urbanizált területekről jövőek magukkal hozzák a vadászatra vonatkozó elképzeléseiket, amelyek sokkal inkább a fogyasztói típusú önmegvalósításról és a terméként szervírozott vadászatról szólnak, mint a helyi tradíciókról, a földdel való kapcsolatról, és sem a helyi társadalom, sem a fenntarthatóság nem érdekli őket. A vadásztársaságok bevételi kényszere, a vadfajok és a vadászat gazdasági célú hasznosítása a Jászságban is meghatározó volt, különösen a vendégvadászatoknak volt nagy szerepe a működésben. Az általunk vizsgált jászsági vadásztársaságokban, ettől függetlenül úgy tűnik fontos volt a helyi tagok vadászatának biztosítása is (bár valószínűleg a módosabb gazdák alkották a vadásztársaságok tagságát). Ez valószínűleg annak is volt köszönhető, hogy az alföldi apróvadás területek bevételei általánosságban elmaradtak a nagyvadás területekétől, és történetüket tekintve is kissé „demokratikusabbak” voltak (Péteri 2010, Stark et al. 2010). A vadászat egy igazságosabb működési módját jelentheti, ha a vadászat jobban be van ágyazva a helyi közösségbe, és összességében úgy tűnik, az általunk vizsgált vadásztársaságok számára fontos volt a helyi tagság részvétele, bár ennek biztonsággal való megállapításához további vizsgálatokra lenne szükség. Az, hogy a vadásztársaságban vadászó gazdálkodók mit gondoltak a vadászati turizmusról, szintén további vizsgálatokat igényel.

A természetvédelmi politika vadászatot érintő elismerési igazságossági kérdéseiről pedig elmondható, hogy a vadgazdálkodók olyan természetéről alkotott értelmezései, mint a vadfajokról való gondoskodás, amely a vadfajok állományának fenntartását célozta, nem volt összhangban a természetvédelem intrinzikus értékre összpontosító, illetve a természetességre törekvő, beavatkozásmentességet támogató megközelítésével.

Amellett, hogy néhány gazdálkodó kifejezte ellenérzését a magántulajdonra alapozó természetvédelemmel szemben, a természetvédők is hangot adtak annak az álláspontjuknak, hogy ez a megközelítés nem a legideálisabb módja a természet megőrzésének. Mindez következhet abból, hogy sem a részvételi természetvédelmi projektek, sem általánosságban a civil társadalom fogalmai nem igazán eresztettek gyökeret sem a hazai kontextusban, sem általánosságban a régióban (Lawrence 2008).

Környezeti igazságossága a részvételi tervezési folyamatban

A részvételi folyamatról elmondható, hogy nagy mértékben az elosztási igazságosságra koncentrált azzal, hogy egy MTÉT terület terveit készítette elő, vagyis olyan pénzügyi ösztönzőt javasolt, amelyek egyszerre kívánt vidékfejlesztési és természetvédelmi célokat megvalósítani (9. táblázat). Az előírásokat maguk a gazdálkodók vitatták meg a tervezőkkel.

Bár a részvételi folyamatban próbáltunk olyan feltételeket teremteni, hogy minden vélemény és percepció felszínre kerülhessen, az előírásokra és a hozzájuk kapcsolódó támogatásokra fókuszáló folyamat meghatározta azokat az értelmezéseket, amelyek a tervbe végül beépültek. A támogatás és az általa közvetített, gazdasági értékre, illetve a menedzseri szemléletre fókuszáló megközelítés az elismerési kérdéseknek egy olyan szűk keretet szabott, amely bizonyos értelmezéseket kizárt a folyamatból. Ennek következményeként a termelőmunka értéke, amely néhány gazdálkodó számára lényeges elismerési kérdés volt, nem tudott megjelenni a tervben. Ezen kívül, bár törekedtünk rá, hogy minél több információval lássuk el a fórumon résztvevőket, a támogatások tudásintenzív tulajdonságai miatt a fórumokon is előnyből indultak azok a gazdálkodók, akik átlátták a támogatások rendszerét és fel tudták mérni az egyes előírások költségeit.

9. táblázat: Elosztási, elismerési és képvisleti igazságosság a részvételi tervezési folyamatban

	Agrárium	Vadászat
Elosztási igazságosság	Tudásintenzív támogatási rendszer, amelyben egyes gazdálkodók hátrányból indulnak	-
Elismerési igazságosság	Támogatások korlátozták bizonyos elismerési kérdések tervezésben való megjelenését	Ökológiai megközelítés és a vadfajok iránti gondoskodás elismerése
Képvisleti igazságosság	Különbségek a képvislet lehetőségeiben (tudás, elismerési kérdések alapján)	Az ökológiai megközelítés lehetőséget adott az érdekek megjelenítésére

Forrás: saját szerkesztés

A vadászok esetében történtek törekvések az elismerési problémák megoldására, még akkor is, ha a legfontosabb szimbolikus konfliktusra, az eltartóképesség és a beavatkozások kérdésre nem tért ki teljeskörűen a részvételi fórum¹⁰³. A részvételi folyamat során a tervezők

¹⁰³ Nehéz kérdés, hogy a természet ilyen mélyen gyökerező értelmezésének különbségei hogyan oldhatóak fel. Talán a közös ökológiai értelmezési keret alkalmas lehet az apróvad fajok csökkenésének okát jobban megértő közös kutatásokra és adatgyűjtésekre, illetve közös élőhely fejlesztésre, amelyek kijelölhetik a szükséges cselekvések irányát. A Helicon LIFE projekt tartalmazott is ilyen típusú együttműködést.

kihangsúlyozták, hogy az apróvadak állományának csökkenése is fontos probléma, nem csupán a védett fajoké. Egyértelművé vált, hogy az ökológiai diskurzus közös értelmezési keretet képes adni a vadgazdálkodók és a természetvédők számára bizonyos kérdésekben, mert az mind a védett fajokat, mind a vadfajokat az ökoszisztéma részeként értelmezte, és úgy vélte, hogy ugyanazon hatások veszélyeinek vannak kitéve. Ehhez kapcsolódóan az ember és természet kapcsolatának értelmezésében is voltak hasonlóságok, mindkét csoport kifejezte, hogy felelősséggel tartozik a természet vagy annak egyes elemei iránt. A természetvédők elfogadták, hogy a vadgazdálkodók apróvad fajok iránti felelősségérzete elismerést érdemel, míg a vadgazdálkodók elfogadták, hogy az élőhely védelmével a ragadozómadár fajokat is védeni fogják a táplálékállatokon keresztül. Ennek ellenére volt olyan vadász, aki megjegyezte, hogy rosszul esett hallania, hogy a természetvédők a nyulat, mint a sas táplálékát emlegették.

„Nagyon örülök annak, hogy végre eljutottunk odáig, hogy a természetvédelem felfogta, megértette azt, nem elég a ragadozót védeni, mert ha védjük a ragadozót és elfogy alóla a kaja, előbb utóbb vagy elpusztul, vagy elmegy.” (vadgazdálkodó, 1. fórum)

„Mi is nagyon örülünk, hogy a vadászok is kezdik felfogni, hogy nem elég megvédeni a nyulat a nem humán ragadozóktól, hanem az élőhelyet is meg kell védeni, amin a nyúl él, ebben dolgozzunk együtt!” (természetvédelmi szakember, 1. fórum)”

A vadászatnak nem volt a természetvédelmi politikával összefüggésben elosztási dimenziója, így a részvételi folyamat erre nem is volt hatással. Azonban a részvételi folyamatban a helyi vadászok számára az ökológiai értelmezési keret lehetőséget adott arra, hogy az apróvadak problémájára vonatkozó érdekeik képviselve legyenek, illetve, hogy az érdekeik beépüljenek a tervbe. Azok a természetvédelmi előírások, amelyek a szántóföldi élőhelyek fenntartását vagy helyreállítását célozták, a vadászat számára is előnyös eredményekkel járhattak. A döntések feletti kontrollt azonban sokkal inkább a részt vevő gazdálkodók érezhették magukénak, mint a vadgazdálkodók, mivel az előírások főként rájuk vonatkoztak, és a tervezett támogatásokat is ők igényelheték. A gazdálkodók tudták hosszas egyeztetések után megváltoztatni az előírásokat, a vadgazdálkodók a kezelési előírások egyeztetése során legfeljebb a véleményüket tudták megosztani a megjelentekkel.

Összességében elmondható, hogy a részvételi tervezési folyamat megoldással tudott szolgálni az apróvadak élőhelyének problémájára az MTÉT terület kijelölésével, és a vadászat és természetvédelem közötti szimbolikus konfliktus megoldása, illetve a vadgazdálkodók bizonyos értékeinek elismerése felé is tett lépéseket. Az is pozitívumként említhető, hogy más hazai részvételi folyamatokkal ellentétben a gazdálkodói javaslatok átlátható módon épültek be a tervbe. Ez valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a tervezési folyamatot egy civil szervezet kezdeményezte, ez hozzájárulhatott a folyamat rugalmasságához, ahhoz, hogy volt tere az egyeztetésnek (Kovács et al. 2016b, 2017). Továbbá a részvételi folyamat sok kérdésben valóban információval szolgált a fenntartási tervre, a természetvédelmi támogatásokra és általánosságban a természetvédelem működésére vonatkozóan. A részvételi folyamat összességében előrelépést jelentett egymás szempontjainak megismerésében is, még akkor is, ha a gazdálkodók bizonyos értelmezései nem tudtak beépülni a tervbe. A környezeti igazságossági kérdések elemzése ugyanis feltárta, hogy a földeken végzett termelőmunka elismerése, amely néhány gazdálkodós számára fontos volt, nem tudott megjelenni a tervben.

Ezen kívül az elemzés arra is rámutatott, hogy a részvételi folyamat nem változtatta meg döntően egyes gazdálkodók hátrányait sem a természetvédelmi támogatásokhoz való hozzáférésben, amelyek a természetvédelmi támogatások „tudásintenzív” jellegéből fakadtak.

5.4 Empirikus eredmények összefoglalása és szintézise

Ebben a fejezetben az empirikus eredményeket foglalom össze, illetve ismertetem az eredmények szintézisét.

Dolgozatomban arra kerestem empirikus bizonyítékokat, hogy a kapcsolati érték fogalmát lehetséges egy olyan összekötő fogalomként értelmezni, amely alkalmas arra, hogy a környezeti értékelés területét más, a pozitivista paradigmától eltérő episztemológiai megközelítésekre is építő tudományterületekkel összekösse. Diskurzuselemzésem rámutatott arra, hogy a kapcsolati érték fogalma nagyon is lényeges kérdéseket vet fel, amely gazdagítja a természet és ember közötti kapcsolódások megértését. A fogalom által magyarázott jelenségek fontos szerepet töltek be az általam elemzett szimbolikus természetvédelmi konfliktus feltárásában is. Azonban úgy találtam, hogy mélyebb összefüggéseket lehetett feltárni a konfliktus okait illetően, amennyiben a természeti értékeket a természet különböző értelmezéseinek tekintetem, és feltártam a hozzájuk kapcsolódó többretegű jelentéseket. Elemzésemben megismertem a természetvédelem és a vadászat különböző értelmezéseit az ember szerepére vonatkozóan. A vadászathoz kapcsolódó „gondoskodó ember”, az „ember a természet része”, illetve a természetvédelemhez kapcsolódó „ember, mint felügyelő” értelmezések könnyen beilleszthetőek voltak a kapcsolati értékek kategóriájába, mivel a természet és ember kapcsolatát különbözőképpen értékelő elképzeléseket lehetett azonosítani bennük. A „gondoskodó ember” emberképéhez kapcsolódóan azonban olyan jelentés rétegeket tártam fel (a természetbe való beavatkozások és az eltartóképesség jelentéseit), amelyek meghatározóak voltak a szimbolikus konfliktus megértésében, és amelyek nélkül az elemzésem nem lett volna teljes.

Ezen kívül a diskurzusok elemzése kapcsán rámutattam arra is, hogy a vizsgált jelenségeket bizonyos esetekben nem lehetett az elemzés magyarázóerejének csökkenése nélkül beilleszteni a természeti érték kategóriákba. Ennek megállapítására a vadász és természetvédő diskurzus közös pontjainak azonosítása során jutottam. A vadász diskurzust ugyanis az ökológiai megközelítés mellett a természeti erőforráskezelés egyszerre jellemezte, a két megközelítés a fenntartható használatban kapcsolódott össze egyes elemeiben. A harmadik megközelítés a nemes versengés, az etikus sportvadászat megközelítése volt. A természetvédelem diskurzusaiban pedig az intrinzikus érték és az ökoszisztéma komplexitásának megközelítése dominált. Az ökológiai megközelítés olyan közös pont volt a két diskurzusban, amely nehezen volt elválasztható a vadászat diskurzusában a természet instrumentális értékétől például az élőhelyfejlesztés, vagy az invazív fajok esetében. Emiatt amellet érveltem, hogy érdekesebb a természet értékeit a természet kontextusfüggő jelentéseiként értelmezni, amely lehetőséget ad a két kategória átfedéseinek, egymás közötti kapcsolatának elemzésére. Összességében azt állapítottam meg empirikus eredményeim alapján, hogy a vizsgált társadalmi jelenség megértése szempontjából előnyösebb volt úgy tekinteni a természeti értékekre, mint a természet

különböző jelentéseire, amelyek társadalmi folyamatok során jöttek létre, mint olyan jelenségekre, amelyeket apriori érték kategóriákba lehet beilleszteni.

Q-módszer segítségével azt vizsgáltam, hogy a hazai természetvédelem meghatározó szereplői (döntéshozók, kutatók, civil szervezete munkatársai) milyen jelentéseket tulajdonítottak a biodiverzitásnak, illetve a természet és az ember kapcsolatának. Azt találtam, hogy a hazai természetvédelem képviselőinek felfogását leginkább a természet, mint ökoszisztémák komplexitása, a természet intrinzikus értéke, az érintetlenség gondolata, ezen kívül, a jövő nemzedékek érdekei és kisebb mértékben a „rurális idill” értelmezése jellemezte. A természet, mint vidéki táj kisebb jelentősége valószínűleg összefüggésben állhat azzal is, hogy a hazai természetvédelmet az állami irányításra fókuszáló, forrás- és kapacitáshiányos működés jellemzi, amely kisebb teret engedett a gazdálkodókkal, magántulajdonban lévő területeken megvalósuló együttműködésnek. A természetet, mint erőforrást értelmező megközelítésre a szakértők leginkább a természetvédelem kommunikációját segítő eszközként gondoltak, amellet, hogy az emberek materiális szükségleteit, illetve a jövő nemzedék érdekeit még valamennyire fontosnak tartották.

A természetvédelem nézőpontjainak vizsgálata, illetve a ragadozómadarak konfliktusának elemzése, amely a nyilvánosság szintjén a szimbolikus konfliktusra és a jelentésekre fókuszált, a terepi elemzésekben kiegészült a Jászság KMT gazdálkodóinak, vadgazdálkodóinak és a természetvédelem természethasználatának és környezeti igazságossági kérdéseinek vizsgálatával. Azt találtam, hogy a Jászság KMT területén a globális élelmiszer rendszerbe integrálódott mezőgazdaság a termelés koncentrációjában megnyilvánuló környezeti igazsági problémákhoz járult hozzá, illetve a szántóföldi ökoszisztémára is negatív hatással volt. A „tudásintenzív” természetvédelmi támogatások pedig elosztási és elismerési konfliktusokhoz járultak hozzá, azzal, hogy voltak olyan gazdálkodók, akik előnytelenebb helyzetből indultak a felhasználásukban, illetve, hogy a támogatások néhány előírása nem értékelt bizonyos, a gazdálkodók számára fontos értékeket. Ugyanezen környezeti igazságossági problémákat vetette fel a tervezési folyamat is, mivel az a pénzügyi ösztönzőkre alapozó MTÉT terület tervezésére koncentrált. A folyamat érintetlenül hagyta a természetvédelmi támogatások „tudásintenzív” jellegéből fakadó hátrányokat és a gazdálkodókat érintő elismerési kérdések sem jelentek meg a folyamat döntéseiben, vagyis nem kerültek be a tervbe.

A támogatások Nancy Fraser fogalmát használva affirmatív megoldást jelentettek, amelyek ugyan segítettek a gazdálkodóknak a gazdálkodás fenntartásában, azonban a meglévő politikai-gazdasági struktúrákat, és a termelés viszonyait nem változtatták meg. Vagyis nem változtattak a mezőgazdaság strukturális jellemzőin, amelyek, a termelés koncentrációjához, illetve a tudás- és technológiaintenzív mezőgazdaság kialakulásához vezettek (Fraser 1995, 1997). A természetvédelmi támogatások elismerési igazságossági problémákat generáltak, mivel a csoportoknak egy új felosztásához járultak hozzá. Ez esetünkben egy olyan mezőgazdasági vállalkozó réteg kialakulását jelentette, amely tudott alkalmazkodni a támogatások támasztotta feltételekhez, a gazdálkodóknak egy olyan csoportja mellett, aki nem tudott vagy nem akart lépést tartani a támogatások szabta feltételekkel. Az elismerési igazságosság affirmatív megoldásai a csoportok különbségeit hangsúlyozzák, anélkül, hogy változtatnának azokon a kulturális mintázatokon, amelyek hozzájárulnak a csoportok közötti különbségek létrejöttéhez (Fraser 1995, 1997). Bár a részvételi folyamat nem helyezett nagy hangsúlyt a gazdálkodók

elismerési kérdéseire, egy esetleges affirmatív politika nem változtatna azokon a kulturális folyamatokon, amelyek bizonyos természettel kapcsolatos gazdálkodói értelmezéseket leértékelnek, mivel a csoportok közötti különbségeket érintetlenül hagyná. A földeken végzett termelőmunka, és „a föld, mint a gazdálkodás stratégiai döntéseinek és kalkulációinak tárgya” megközelítés közötti különbség helyben hagyása az elosztási igazságossági kérdéseket ásná alá. A mezőgazdasági vállalkozóvá válás ugyanis hozzájárul ahhoz, hogy bizonyos gazdálkodók előnybe kerüljenek például a „támogatási piacon”. Végül az elismerési kérdések azt a kérdést is felvetik, hogy a politikai-gazdasági kontextusuktól függetlenül értelmezések elismerése mennyiben vezethet társadalmi szempontból igazságos és ökológiai szempontból fenntartható döntésekhez a természetvédelemben. Vannak például ugyanis olyan mezőgazdasági vállalkozók, akik sikeresen integrálódtak a piacba, de helyzetüktől függetlenül értékesnek tartják az önfenntartás ideálját (Vidacs 2015). Kizárólag az elismerésre alapozó szakpolitika elősegítheti ugyan az értelmezések sokszínűségének bevonását a természetvédelmi döntésekbe, azonban az elosztási kérdések figyelmen kívül hagyása nem reflektál a politikai-gazdasági rendszerből fakadó egyenlőtlenségekre, így nem feltétlenül vezet igazságos és fenntartható természetvédelmi politikákhoz.

A ragadozómadarak konfliktusára a Jászságban, csakúgy, mint a nyilvánosság szintjén, jellemző volt az ember szerepére, az eltartóképességre és a beavatkozások kérdésére vonatkozó értelmezések közötti ellentét. A részvételi folyamat lépéseket tett a vadgazdálkodók esetében ennek a szimbolikus konfliktusnak a megoldása felé. Az ökológiai megközelítés közös értelmezési keretet jelentett a vadászat és a természetvédők között, amely a vadászok természetről való gondoskodásának elismeréséhez is vezetett. Illetve az ökológiai értelmezési keret arra is alkalmas volt, hogy a vadászat érdekei képviselve legyenek a folyamatban, mivel az az apróvadak élőhelyének helyreállítását célozta, amely a vadászat számára a legfőbb problémát jelentette. A gazdálkodók elismerési kérdéseikhez hasonlóan a jászsági részvételi folyamat a vadászat esetében is rávilágított arra, hogy a vadászat politikai-gazdasági kontextusának ismerete is szükséges ahhoz, hogy az elismerési kérdéseket olyan módon kezeljük, amely igazságosabb és ökológiai szempontból fenntarthatóbb természetvédelmi döntésekhez járul hozzá. Ez alatt azt értem, hogy a vadászat azon formáinak elismerési kérdéseire való összpontosítás lehet a természetvédelem célja, amelyek jobban be vannak ágyazva a helyi társadalomba, és kevésbé kommercializálódtak (például amelyek számára a helyi társadalom tagjainak vadászata elsődleges). Több szerző is hangsúlyozza, hogy a vadászat kommercializálódása, és áruvá válása megváltoztatja az ember és természet közötti viszonyt, ezért az áruvá vált vadászatot nem tartják az ember és természet közötti autentikus kapcsolat visszaállítására tett kísérletnek (Peterson et al. 2011, Tickle 2019).

Az elosztási és elismerési problémák együttes megoldása leginkább a Fraser által transzformatívnek nevezett elosztási és elismerési politikák kombinációjával, illetve az arra való törekvéssel lehetne megvalósítani. A transzformatív politikák átalakítják az egyenlőtlenségeket termelő rendszereket. A transzformatív elosztási politikák a politikai-gazdasági struktúra átalakítását, illetve a termelési viszonyok átstrukturálását célozzák, valamint szolidaritást és kölcsönösséget közvetítenek a társadalomban. A transzformatív elismerési politikák pedig lebontják a különbségeket előállító kulturális-értékelési struktúrákat,

illetve megkérdőjelezi a csoport identitásokat és a csoportok közötti különbségeket (Fraser 1995, 1997).

A transzformatív elosztási politika a hazai kontextusban olyan politika lehet, amely a gazdaságot visszaágyazza az ökológiai rendszerbe és a társadalomba, a piaci integráció helyett a reprodukciót szolgáló helyi gazdasági körforgásokat támogatja, illetve gazdaságát a reciprocitásra és a szolidaritásra építi. Ezek lehetnek fenntartható gazdálkodást folytató közösségi gazdálkodási formák, szövetkezetek, illetve nonprofit vagy társadalmi célú vállalkozások is (Gagyai 2020). A transzformatív elismerési politika pedig olyan lehet, amely arra törekszik, hogy lebontsa azokat a kulturális mintázatokat, amelyek felértékeli a gazdálkodók mezőgazdasági vállalkozóvá válását, és leértékeli az olyan, gazdálkodók számára fontos elképzeléseket, mint például az önellátás és a termelőmunka értéke.

Fontos kihangsúlyozni azonban, hogy olyan mezőgazdasági gyakorlatokra lenne fontos támaszkodnia egy transzformatív elosztási és elismerési politikának, amelyek már egyébként is jelen vannak a hazai társadalomban. A kistermelők gazdaságai, az önellátó gazdálkodás gyakorlata (Jehlicka et al. 2020), illetve például az önellátás és termelőmunka értéke lehetnének alapjai egy ökológiai és társadalmi értelemben fenntartható helyi mezőgazdaságnak.

Végül a mind a Q-interjú tanulságai, mind a részvételi folyamat eredményei alapján úgy tűnik, hogy a természetvédelem magántulajdonon alapuló, a gazdálkodók önkéntes természetvédelmi tevékenységére építő modellje nem változtatta a gazdálkodókat a természet „örzöivé”, a természetvédelem szemében pedig a modell sokkal inkább tűnt kompromisszumnak, mint ideális megoldásnak. A gazdálkodók nem azonosultak a „természet művelői” szereppel, és a természetvédelemhez is közelebb állt az állami irányításon alapuló működés elképzelése, vagy a célzott fajvédelmi programok kezdeményezése. Ettől, és a környezeti igazságossági problémáktól függetlenül a részvételi folyamat fontos eredménye volt, hogy információval szolgált az érintettek részére, bizonyos vélemények átláthatóan épültek be a tervbe, illetve mind az érintettek, mind a természetvédelem közelebb kerültek egymás szempontjainak megértéséhez.

6 KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

6.1 Következtetések

1. *Levezethető-e empirikus vizsgálatok segítségével a kapcsolati érték fogalmából a természeti értékek kontextusfüggő, jelentésekre fókuszáló értelmezése?*

A diskurzuselemzés eredményei alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a kapcsolati érték fogalmából levezethető a természet értékeinek jelentésekre koncentráló új ismeretelméleti megközelítése. Empirikus vizsgálatom eredményei alapján levezettem, hogy a természeti értékek új ismeretelméleti megközelítése alkalmas volt a konfliktus versengő diskurzusaihoz kapcsolódó többretegű jelentések feltárására, illetve a különböző természet értelmezések közötti átfedések és kapcsolatok értelmezésére. Mindezek jelentős mértékben javították az elemzésem magyarázóerejét a konfliktus okainak és megoldási lehetőségeinek feltárásában.

2. *Milyen elemzési keret valósítható meg, amely integrálja a természet kontextusfüggő jelentéseit, illetve a természethez kapcsolódó környezeti igazságossági kérdéseket?*

Dolgozatomban a természet kontextusfüggő értelmezéseit Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági keretébe helyeztem, amely elismerési, elosztási és képviseleti igazságossági dimenziókat tartalmazott (Fraser 1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004). Az 1. elismerési igazságosság különböző kultúrákhoz vagy csoportokhoz kapcsolódó, a természet jelentéseire, értelmezéseire vonatkozó elismerési egyenlőtlenségeit, az 2. elosztási dimenzió a természeti erőforrásokhoz (például föld, vadfajok) való hozzáférés egyenlőtlen elosztását, a 3. képviseleti igazságosság pedig a természeti erőforrásokról szóló döntésekből való kizárást, vagy azokban való nem méltányos részvételt jelentette. Mindezeket felül az elemzési keret utolsó elemeként olyan megközelítést választottam, amely az igazságossági kérdéseket a történeti folyamatok termékeként határozta meg.

3. *Milyen szimbolikus/kulturális és strukturális folyamatok, és környezeti igazságossági kérdések határozzák meg a ragadozómadarak és apróvad fajok között kialakult konfliktus?*

A ragadozómadarak és apróvad fajok közötti konfliktusnak egyrészt szimbolikus elemei voltak, amelyek a vadászat és a természetvédelem eltérő természet értelmezései körül alakultak ki, és mind a nyilvánosság, mind a helyi szinten megjelentek. Ezen kívül a konfliktus strukturális okokra is visszavezethető volt, az intenzív mezőgazdaság más tényezők mellett hozzájárult az apróvad fajok állományának csökkenéséhez is.

4. *Milyen következtetésekre lehet jutni az elemzési keret alkalmazásával a Jászság KMT környezeti igazságossági kérdéseit vizsgálva?*

A komplex elemzési keret alkalmazásával egyszerre lehetett vizsgálni az elosztási és elismerési igazságossági kérdéseket a Jászság KMT társadalmára vonatkozóan, amely alkalmat adott arra, hogy az igazságossági dimenziók egymásra gyakorolt hatását is megvizsgáljuk. A jászsági esetben a gazdálkodók helyzetének vizsgálata rávilágított, hogy a „tudásintenzív” természetvédelmi elosztási politika hozzájárult ahhoz, hogy a gazdálkodók egy része

előnytelenebb helyzetből induljon a természetvédelmi támogatások felhasználásában, illetve elismerési problémákat is okozott a gazdálkodók körében. Az is megállapítható volt mind a gazdálkodók, mind a vadászat elismerési kérdéseit vizsgálva, hogy nem elégséges kizárólag az elismerési kérdésekre fókuszálni a természetvédelmi politikák tervezésekor. A politikai-gazdasági rendszerből fakadó egyenlőtlenségek figyelembevételére is szükség lehet ahhoz, hogy igazságos és fenntartható természetvédelmi döntések születhessenek.

6.2 Javaslatok

1. A mezőgazdaság esetében az elosztási és az elismerési politika együttes kezelése olyan transzformatív elosztási és elismerési politika bevezetését igényli, amely átstrukturálja a társadalom azon szerveződéseit, amelyek az egyenlőtlenségeket termelik (Fraser 1995, 1997). Egyrészt átalakítja azokat a struktúrákat, amelyek az elosztási problémák, például a termelés koncentrációjának háttérében állnak, másrészt lebontja azokat a kulturális mintázatokat, amelyek az elismerési problémákat okozzák, például leértékelik a földeken végzett termelőmunka értékét. Ez olyan politikákat jelenthet, amelyek reciprocitásra, szolidaritásra támaszkodnak, és a gazdaságot visszaágyazzák az ökológiai rendszerbe, illetve a társadalomba. A közösségi gazdálkodási formák, a szövetkezetek, vagy a társadalmi célú vállalkozások hozhatók fel példaként az ilyen típusú működésre (Gagyai 2020). Az elismerési politikákat tekintve pedig olyan megközelítést jelent, amely lebontja a gazdálkodók számára fontos értékeket, például a termelőmunka és önellátás értékét lealacsonyító kulturális folyamatokat. Mindezek a politikák olyan gyakorlatokra és elképzelésekre támaszkodhatnak, amelyek a hazai társadalomban jelenleg is megtalálhatóak. A kistermelők gazdaságai, az önellátó gazdálkodás gyakorlata (Jehlicka et al. 2020), illetve például az önellátás és a termelő munka értéke mind alapjai lehetnek egy új gazdasági és kulturális modellnek.
2. A természetvédelem visszaágyazása a helyi társadalomba például a helyi gazdálkodókkal, helyi közösséggel együttműködő projekteken, a helyi termékek támogatásán, vagy a helyi közösségek ökoturizmusba való bevonásán keresztül valósulhat meg. Ennek azonban az lehet a feltétele, hogy a természetvédelem forráshiányos működése megoldásra kerüljön, mivel enélkül nem lehet a helyi gazdálkodókkal indított együttműködések hosszútávú működtetését biztosítani.
3. A vadászat helyi társadalomba való visszaágyazása pedig a vadfajok és vadászat áruvá válásának mérséklésével, illetve a vadásztársaságok piaci bevételektől való függésének csökkentésével lehetne biztosítani. Mivel a vadásztársaságok állami feladatot látnak el a vadfajok fenntartásával, talán az állami támogatás lehetne a módja a működés biztosításának és a piactól való függőség csökkentésének, azonban ennek megállapításához még további vizsgálatokra lenne szükség.
4. További kutatásokra van szükség a gazdálkodók támogatásokról és hitelről alkotott véleményének megértéséhez. Szükség van megvizsgálni azt, hogy a gazdálkodók véleménye összefüggésben állhat-e azzal az igénnyel, amely a gazdálkodás

autonómiájára irányul, illetve azzal az elképzeléssel, amely a termelést tartja elsődlegesen az anyagi boldogulás forrásának.

5. További kutatásokra van szükség annak megállapítására is, hogy a hazai vadásztársaságok helyi tagságának természetéről alkotott értelmezései és ökológiai tudása mennyiben tér el a sportvadászokétól (akik nincsenek beágyazva a helyi társadalomba, és szolgáltatásként veszik igénybe a vadászatot). Illetve általánosságban azt is szükség lenne megvizsgálni, hogy milyen tényezők határozzák meg azt, hogy egyes hazai vadásztársaságok jobban be vannak ágyazódva a helyi közösségbe.

7 ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Első tudományos eredményem, hogy empirikus vizsgálatokkal alátámasztottam: a kapcsolati érték fogalmából levezethető a természeti értékek kontextusfüggő, a természet jelentéseire és értelmezéseire fókuszáló új ismeretelméleti megközelítése.
2. Második tudományos eredményem, hogy kidolgoztam a természeti értékek új ismeretelméleti megközelítésének egy komplex környezeti igazságossági elemzési keretét. A természeti értékek ismeretelméleti megközelítését Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletébe helyeztem (Fraser 1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004), illetve történeti szemszögből értelmeztem, vagyis az igazságossági kérdéseket a történeti folyamatok termékeként fogtam fel.
3. Harmadik tudományos eredményem, hogy a vadászat és természetvédelem nyilvánosságban megjelenő versengő diskurzusait elemezve megállapítottam, hogy a konfliktus szimbolikus elemei az emberi beavatkozás kérdése, az eltartóképesség jelentései, illetve az ember szerepének értelmezései körül forogtak. Közös értelmezési keretként pedig az ökoszisztéma komplexitása megközelítést azonosítottam.
4. Negyedik tudományos eredményem, hogy a Q-interjúk alapján megállapítottam: a hazai természetvédelem értelmezéseire döntően az intrinzikus érték, a jövő nemzedékek érdekeinek védelme, az érintetlenség, illetve az ökológiai megközelítés volt jellemző. A természetvédelem gazdasági ösztönzőkre, illetve magántulajdonra épülő modellje kevésbé számított ideális működési módnak.
5. Ötödik tudományos eredményem, hogy az elemzési keret segítségével azonosítottam a gazdálkodókat és a vadgazdálkodókat érintő környezeti igazságossági kérdéseket a Jászság KMT területén, illetve a részvételi folyamatban. Megállapítottam, hogy a gazdálkodók esetében a mezőgazdaság strukturális kérdései, illetve a „tudásintenzív” természetvédelmi támogatások járultak hozzá az elosztási és elismerési problémákhoz. Továbbá arra a következtetésre jutottam, hogy a részvételi folyamat nem befolyásolta döntően a természetvédelmi támogatások „tudásintenzív” jellegéből származó hátrányokat, és bizonyos, a gazdálkodókat érintő elismerési kérdések sem képezték részét a tervnek. Megállapítottam, hogy a részvételi folyamat a vadgazdálkodók esetében lépéseket tett bizonyos elismerési igazságossági kérdések megoldására. Végül mind a vadgazdálkodók, mind a gazdálkodók elismerési igazságossági kérdéseit a politikai-gazdasági kontextusukban javasoltam figyelembe venni.

8 ÖSSZEFOGLALÁS

A természetvédelem környezeti igazságossági kérdései eddig a természeti erőforrások elosztása, illetve a társadalmi részvétel körül forogtak, de a biodiverzitás politikában felvetődött a kulturális különbségek, illetve különböző tudásformák elismerésének kérdése is. A közelmúltban egy új fogalom, a kapcsolati érték kérdése is terítékre került a környezet értékelésével foglalkozó környezettudományi diskurzusban. Ez utóbbi fogalom szintén részben azzal a céllal jött létre, hogy a különböző kultúrák és csoportok természethez kapcsolt értékei megjelenhessenek a természetvédelmi politikában. Dolgozatomban ezen, kapcsolati értékre összpontosító megközelítést kötöttem össze egy komplex igazságossági keretben egyrészt a természetvédelem kulturális kérdéseit előtérbe helyező megközelítéssel, másrészt a gazdasági és politikai igazságossági kérdésekre fókuszáló szemlélettel. A komplex igazságossági elemzési keretet Nancy Fraser háromdimenziós igazságossági elméletére építettem (Fraser 1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004).

Empirikus vizsgálataimban a hazai természetvédelem képviselőinek természetről alkotott értelmezései mellett egy természetvédelmi konfliktust, a ragadozómadarak és apróvadak körül kialakult vitát elemeztem az országos nyilvánosság szintjén, illetve a Jászság Különleges Madárvédelmi Területen. Továbbá elemeztem a Jászság KMT fenntartási tervének részvételi tervezési folyamatát is. Az elemzésem az országos nyilvánosság szintjén a természetvédelem és a vadászat szimbolikus konfliktusára, a természetvédelem és vadászat versengő diskurzusaira koncentrált. A jászsági terepen a komplex igazságossági elemzési keretet használva a természet értelmezései, és az elismerési igazságossági kérdések mellett a természethasználat kérdését és az elosztási igazságosságot is vizsgálatom tárgyává tettem. Az empirikus vizsgálataimban többféle módszert alkalmaztam, amely a diskurzuselemzést, a Q-módszert, a félig-strukturált interjúkat, a desk research módszerét és a részvételi fórumok elemzését is magába foglalta.

Empirikus vizsgálataim első eredményeként alátámasztottam, hogy a kapcsolati érték fogalmából levezethető a természeti értékek kontextusfüggő, a természet jelentéseire és értelmezéseire fókuszáló új ismeretelméleti megközelítése. A természeti értékek új ismeretelméleti megközelítése alkalmas volt a ragadozómadarak és az apróvad fajok körüli konfliktus versengő diskurzusaihoz kapcsolódó jelentések többrétegű feltárására, amelyek az emberi beavatkozás kérdése, az eltartóképesség jelentései, illetve az ember szerepének értelmezései körül rajzolódtak ki. Az elemzés során a vadászat és a természetvédelem közös értelmezési kereteként az ökológiai megközelítést azonosítottam. Összességében az új ismeretelméleti megközelítés a ragadozómadarak körül kialakult konfliktus mélyebb megértését tette lehetővé.

A természetvédelem képviselőinek nézőpontjait elemezve megállapítottam, hogy az intrinzikus érték, az ökológiai megközelítés, az érintetlenség, a jövő nemzedékek érdekei és kisebb mértékben a rurális táj értelmezése jellemezte őket. A természetet, mint erőforrást inkább kommunikációs szempontból, a társadalom meggyőzése miatt gondolták fontosnak a megkérdozett szakértők.

Terepspecifikus vizsgálataim során a komplex elemzési keret segítségével megállapítottam, hogy a gazdálkodók esetében a mezőgazdaság strukturális jellemzői, illetve a „tudásintenzív” természetvédelmi támogatások elosztási és elismerési problémákat eredményeztek. A részvételi folyamatot elemezve pedig arra jutottam, hogy a folyamat nem változtatott a természetvédelmi támogatások „tudásintenzív” jellegéből következő hátrányokon, és bizonyos, a gazdálkodókat érintő elismerési kérdések sem épültek be a tervbe. A vadászat és a gazdálkodók elismerési igazságossági kérdéseit vizsgálva arra tettem javaslatot, hogy az elismerési igazságosságot a politikai-gazdasági rendszerben gyökerező egyenlőtlenségekkel együtt szükséges kezelni, így biztosítható, hogy igazságosabb és ökológiai szempontból is fenntartható természetvédelmi döntések születhessenek. Végül megállapítottam, hogy a komplex elemzési keret alkalmas arra, hogy segítségével közpolitikai döntések elosztási és elismerési igazságossági hatásait lehessen vizsgálni.

8.1 Summary

The questions concerning environmental justice in conservation concentrated on issues that emphasized the importance of the equal share of natural resources and the questions of stakeholder participation. At the same time, there have been initiatives that were concerned with embracing cultural differences and different ways of knowing about biodiversity policy. Lately, a new concept, relational value has emerged in environmental valuation literature, which also partly aims to involve the diversity of nature values in biodiversity policy. In my dissertation, I aim to integrate the concept of relational value with approaches that focus on cultural questions in conservation and also those that are concerned with the economic and political inequalities generated in biodiversity policy. My goal is to integrate these concepts and approaches with a complex environmental justice analytical framework, that is based on the three-dimensional justice theory of Nancy Fraser (1995, 1997, 2001, 2005, 2008, Martin et al. 2013, Schlosberg 2004).

In my empirical research besides focusing on the social perspectives of conservation experts on biodiversity, I intended to analyze a conservation conflict that evolved around birds of prey and small game species in national-level public discourses and locally in the Jászság Special Protection Area (SPA). I also analyzed the public participation process of the management plan in the Jászság SPA. At the level of public discourses, I focused on the symbolic conflict between hunters and conservation and analyzed the competing meanings of nature that were associated with the two groups. In the Jászság SPA, I used the complex analytical framework to explore the stakeholders' natural resource management patterns, distributional justice issues, their meanings attached to nature, and their recognitional justice questions. I used multiple methods in my analysis, which comprised discourse analysis, Q-method, semi-structured interviews, desk research, and the analysis of the participatory forums.

As the first result of my empirical research, I concluded that it is possible to interpret the values of nature as a new epistemological approach that is focusing on the context-dependent meanings of nature. This approach resulted in the identification of the competing meanings of carrying capacity, human intervention in ecosystems, and the role of humans towards nature in the symbolic conflict around birds of prey and small game species. I found that the common frame

of reference between conservation and hunting was „nature as the complexity of the ecosystems” conceptualization. To sum up, the new epistemological framework allowed a more comprehensive and in-depth analysis of the conflict.

As the result of my analysis of conservation experts’ social perspectives on the value of biodiversity, I found the dominance of intrinsic value, the ecological perspective, the idea of untouched nature, the interests of future generations, and to a lesser extent the value of the cultural landscape. The experts considered the conceptualization of nature as a resource, a communication tool that is eligible to convince the general public about the value of biodiversity.

My analysis of the local society in the Jászság SPA resulted in the conclusion, that the integration of agriculture into the global food system and the knowledge-intensive conservation subsidies have led to distributional and recognitional justice issues. I also concluded that the participatory process hadn’t compensated for the disadvantages in the access to knowledge-intensive conservation subsidies and some of the recognitional justice issues were also absent from the management plan. I argued while discussing the recognitional justice issues of hunting and farmers, that recognition of perceptions and meanings of nature have to be assessed beside the inequalities that are rooted in the political-economic structure of society. The recognition of meanings and perceptions alone is not enough to secure just and sustainable decisions in conservation. Finally, I concluded that the complex analytical framework could be a useful tool in the evaluation of both distributional and recognitional justice issues in public policy decisions.

9 MELLÉKLETEK

M1 Felhasznált irodalom

- Adams, W.M. (2004): *Against extinction: The story of conservation*. Earthscan, 311 p
- Allen, K. E., Quinn, C. E., English, C., Quinn, J. E. (2018): Relational values in agroecosystem governance. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 35, 108–115. p
- Amin, S. (2010 [1988]): *Eurocentrism: Modernity, Religion, and Democracy: A Critique of Eurocentrism and Culturalism*. Monthly Review Press. 240 p
- Anderson, E. S. (1999): What is the Point of Equality? *Ethics*, 109(2), 287–337. p
- Arias-Arévalo, P., Gómez-Baggethun, E., Martín-López, B., Pérez-Rincón, M. (2018): Widening the Evaluative Space for Ecosystem Services: A Taxonomy of Plural Values and Valuation Methods. *Environmental Values*, 27(1), 29–53. p
- Barta, T.L. (2021): Földreform és agrárdemokrácia Magyarországon a 20. század első felében. *Fordulat*. 29. 69-107. p
- Batavia, C., & Nelson, M. P. (2017): For goodness sake! What is intrinsic value and why should we care? *Biological Conservation*, 209, 366–376. p
- Berg, M. M. (1999): Environmental protection and the Hungarian transition. *The Social Science Journal*, 36(2), 227–250. p
- Berkes, F. (2004): Rethinking community-based conservation. *Conservation Biology*. 18: 621-630. p
- Berry, P., Fabók, V., Blicharska, M., Bredin, Y., Garcia Llorente, M., Kovács, E., Geamana, N., Stanciu, A., Termansen, M., Jääskeläinen, T., Haslett, J., & Harrison, P. (2018): Why conserve biodiversity? A multinational exploration of stakeholders' views on the arguments for biodiversity conservation. *Biodiversity and Conservation*, 27: 1741–1762. p
- Bird, C. (2006): *An Introduction to Political Philosophy*. Cambridge University Press. 322 p
- Bíró, Zs., Szemethy, L., Heltai M., Csányi, S., Szabó. L., Patkó, L., Ujhegyi, N. (2013): *Az apróvad állomány és a ragadozógazdálkodás helyzete Magyarországon*. Kézirat. Szent István Egyetem Vadvilág Megőrzési Intézet, Gödöllő, 137 p
- Blumberg, R. (2021): A Geographical Political Ecology of Eastern European Food Systems. In In Krasznai Kovács, E. (Szerk.): *Politics and the Environment in Eastern Europe*. OpenBook Publishers. 235-260. p

- Boda, Zs. (2004): Globális ököpolitika. Helikon Kiadó. Budapest, 253 p
- Born, R. J. G. van den, Arts, B., Admiraal, J., Beringer, A., Knights, P., Molinario, E., Horvat, K. P., Porrás-Gomez, C., Smrekar, A., Soethe, N., Vivero-Pol, J. L., Ganzevoort, W., Bonaiuto, M., Knippenberg, L., Groot, W. T. D. (2018): The missing pillar: Eudemonic values in the justification of nature conservation. *Journal of Environmental Planning and Management*, 61(5–6), 841–856. p
- Bozsonyi, K., Horváth, Zs., Kmetty, Z. (2012): A hatalom hálójá. A Kádár-kori hatalmi elit hálózati struktúrája az együttvadászási szokások alapján. *Korall* 47. 157-184. p
- Bro, E., Arroyo, B. Migot, P. (2006): Conflict between grey partridge *Perdix perdix* hunting and hen harrier *Circus cyaneus* protection in France: A review. *Wildlife Biology*, 12(3), 233–247. p
- Brockington, D., & Igoe, J. (2006): Eviction for Conservation: A Global Overview. *Conservation and Society*, 4(3), 424. p
- Brown, S. R. (1980): Political Subjectivity: Applications of Q methodology in Political Science. New Haven: Yale University Press. 355 p
- Bujalos, I. (2007): Az angol utilitarizmus a 19. Században. *Magyar Tudomány*, 2007/05 636. p
- Burton, R. J. F., & Paragahawewa, U. H. (2011): Creating culturally sustainable agri-environmental schemes. *Journal of Rural Studies*, 27(1), 95–104. p
- Báldi, A., & Faragó, S. (2007): Long-term changes of farmland game populations in a post-socialist country (Hungary). *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 118(1), 307–311. p
- Böröcz, J. (2014): Magyarország az Európai Unióban. Az örök felzárkózó. *Fordulat*. 21. 89-100. p
- Callicot, J. B. (1989): The conceptual foundations of the land ethic. In Callicot, J. B.: *In Defense of the Land Ethic*. New York: State University of New York Press. 75-99. p
- Carver, T. (2004): Diskurzuselemzés és a „nyelvi fordulat”. *Politikatudományi Szemle*. (4): 143-148. p
- de Castro, E. V. (2015): Who is Afraid of the Ontological Wolf? Some Comments on an Ongoing Anthropological Debate. *The Cambridge Journal of Anthropology*, 33(1), 2–17. p
- Chan, K.M.A., Guerry, A.D., Balvanera, P., Klain, S., Satterfield, T., Basurto, X., Bostrom, A.N.N., Chuenpagdee, R., Gould, R., Halpern, B.S., Hannahs, N., Levine, J., Norton, B., Ruckelshaus, M., Russell, R., Tam, J., Woodside, U. (2012): Where are cultural and social in ecosystem services? A framework for constructive engagement. *BioScience* 62, 744–756. p

Chan, K. M. A., Balvanera, P., Benessaiah, K., Chapman, M., Díaz, S., Gómez-Baggethun, E., Gould, R., Hannahs, N., Jax, K., Klain, S., Luck, G. W., Martín-López, B., Muraca, B., Norton, B., Ott, K., Pascual, U., Satterfield, T., Tadaki, M., Taggart, J., Turner, N. (2016): Why protect nature? Rethinking values and the environment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(6), 1462–1465. p

Chan, K. M., Gould, R. K., Pascual, U. (2018): Editorial overview: Relational values: what are they, and what's the fuss about? *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 35, A1–A7.p

Coolsaet, B. & Néron, P. Y (2020): Recognition and environmental justice. In. Coolsaet, B. (Szerk.): *Environmental Justice*. Routledge. 52–63. p

Cox, L., Nilsen, A.G., Pleyers, G. (2017): Social movement thinking beyond the core: theories and research in post-colonial and post-socialist societies. *Interface: a journal for and about social movements*, 9 (2), 1-36. p

Cronon, W. (1996): The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature. *Environmental History*, 1(1), 7-28. p

Crutzen, P. J. (2002): Geology of mankind. *Nature*, 415(6867), 23–23. p

Csanádi, M. & Pácz, E. (1998): Környezetvédelem a privatizáció közegében. *Közgazdasági Szemle*, XLV.évf., 51-68. p

Csikos, G. (2019): „A Jászság a megyében a legkeményebb harci terület”. A hagyományos paraszti társadalom felszámolásának első évtizede a Jászságban (1945–1956). In: Galambos, I. & Horváth, G.K. (Szerk.) *Magyar dúlás - Tanulmányok a kényszerkollektívizálásról*. MTA BTK–NEB, 63-85. p

Csőre, P. (1994): A magyar vadászat története. Mezőgazda Kiadó, 310 p

Csurgó, B., Kovách, I., Megyesi, B. (2016): Földhasználat, üzemtípusok, gazdálkodók. In: Kovács, K. (Szerk.) *Földből élők. Polarizáció a magyar vidéken*. Argumentum, 34-65. p

Dauvergne, P. (2013): Globalization and the environment. In: Dauvergne, P. (Szerk.): *Environmental Politics*. Edward Elgar Publishing. 371-395. p

Depraz, S. (2011): Is there a Post-socialist Model of National Park in Central Europe? <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01266857/document>

Díaz, S., Demissew, S., Carabias, J., Joly, C., Lonsdale, M., Ash, N., Larigauderie, A., Adhikari, J. R., Arico, S., Báldi, A., Bartuska, A., Baste, I. A., Bilgin, A., Brondizio, E., Chan, K. M., Figueroa, V. E., Duraiappah, A., Fischer, M., Hill, R., Zlatanova, D. (2015): The IPBES Conceptual Framework—Connecting nature and people. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 14, 1–16. p

Domínguez, L., & Luoma, C. (2020): Decolonising Conservation Policy: How Colonial Land and Conservation Ideologies Persist and Perpetuate Indigenous Injustices at the Expense of the Environment. *Land*, 9(3), 65.

Ehrlich P.R., & Ehrlich, A.H. (1981): Extinction: the causes and consequences of the disappearance of species. New York: Random House. 305 p

Escobar, A. (1998): Whose Knowledge, Whose nature? Biodiversity, Conservation, and the Political Ecology of Social Movements. *Journal of Political Ecology*, 5(1) 53-82. p

Escobar, A. (2008): Territories of Difference: Place, Movements, Life, Redes (New Ecologies for the Twenty-First Century). Duke University Press Books. 456 p

von Essen, E. (2017): The impact of modernization on hunting ethics: Emerging taboos among contemporary Swedish hunters. *Human Dimensions of Wildlife*, 23(1), 21–38. p

von Essen, E., & Allen, M. (2021): Killing with kindness: When hunters want to let you know they care. *Human Dimensions of Wildlife*, 26(2), 179–195. p

Ewing, J. A. (2017): Hollow Ecology: Ecological Modernization Theory and the Death of Nature. *Journal of World-Systems Research*, 23(1), 126–155. p

Éber, M.Á., Gagy, Á., Geröcs, T., Jelinek, Cs., Pinkasz, A. (2014): 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. *Fordulat*. 21. 11-63. p

Fabók, V., & Kovács, E. (2019): A biológiai sokféleséggel kapcsolatos néző- pontok vizsgálata Q-módszerrel. *Szociológiai Szemle*, 29, 68–93. p

Fabók, V., Kovács, E., Kalóczkai, Á. (2015): Érintettek percepcióinak feltárása egy védett ragadozómadarakkal kapcsolatos konfliktusban a Jászság SPA részvételi tervezési folyamata során. *Természetvédelmi Közlemények*. (21): 64-75. p

Farkas, J. Z., & Kovács, A. D. (2021). Nature conservation versus agriculture in the light of socio-economic changes over the last half-century—Case study from a Hungarian national park. *Land Use Policy*, 101, 105131.

Fischer, A., Kereži, V., Arroyo, B., Mateos-Delibes, M., Tadie, D., Lowassa, A., Krange, O., & Skogen, K. (2013): (De)legitimising hunting – Discourses over the morality of hunting in Europe and eastern Africa. *Land Use Policy*, 32, 261–270. p

Flader, S.L. (1994): Thinking like a mountain: Aldo Leopold and the Evolution of an Ecological Attitude Toward Deer, Wolves, and Forests. University of Wisconsin Press, 320 p

Fletcher, R. (2012): Using the Master's Tools? Neoliberal Conservation and the Evasion of Inequality. *Development and Change*, 43(1), 295–317. p

- Fodor, F. (1942): A Jászság életrajza. Szent István Társulat, Budapest. 546 p
- Fraser, N. (1995): From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a "Post-Socialist" Age. *New Left Review*. I/212, 68–93.p
- Fraser, N. (1997): Justice interruptus: critical reflections on the "postsocialist" condition. New York: Routledge. 252 p
- Fraser, N. (2001): Recognition without Ethics? *Theory, Culture & Society*, 18(2–3), 21–42. p
- Fraser, N. (2005): Reframing Justice in a Globalizing World. *New Left Review*, 36, 69–88. p
- Fraser, N. (2008): Scales of Justice. Reimagining Political Space in a Globalizing World. Columbia University Press. 224 p
- Fricker, M. (2007): Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing. Oxford University Press. 208 p
- Gagyi, Á. (2014): Az antipopulizmus mint a rendszerváltás szimbolikus eleme. *Fordulat*. 21. 299-316. p
- Gagyi, Á. (2019): A válság politikái. Napvilág Kiadó, 314 p
- Gagyi, Á. (2020): Szolidáris gazdaság és kapitalizmus. Az alternatív gazdaság új mozgalmi modelljei globális és magyar környezetben. *Fordulat*. 27. 7-36. p
- Gal, Susan (2012): The role of language in ethnographic method. In Richard Fardon et al. (Szerk.) *A Handbook of Social Anthropology*. Volume 2: 79-91. Sage: London.
- Galvin, M., & Haller, T. (2008): People, Protected Areas and Global Change: Participatory Conservation in Latin America, Africa, Asia and Europe. Perspectives / Swiss National Centre of Competence in Research (NCCR) North-South, University of Berne, Institute of Geography; Vol. 3. 560 p
- Gébert, J. (2012): A jólét mérésének elméleti alapjai és problémái In: Bajmócy, Z., Lengyel I., Málóvics, Gy. (szerk.) *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 303-317. p
- Gébert, J., Bajmócy, Z., Málóvics, Gy., Pataki, Gy. (2016): Eszközöktől a jóllétig. A helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képességszemléletben. *Tér és Társadalom*. 30. évf., 2. Szám. 23-44. p
- Ghimire, K.B. & Pimbert, M. (Ed.) (1997): Social Change and Conservation. Earthscan, London. 354 p

Gille, Zs. (2007): From the Cult of Waste to the Trash Heap of History: The Politics of Waste in Socialist and Postsocialist Hungary. Indiana University Press. 264 p

Gille, Zs. (2014): Létezik-e globális posztoszocialista állapot? *Fordulat* 21. 267-297. p

Gille, Zs. (2019): Létezik-e szocialogén? *Fordulat* 25. 79-101. p

Glózer, R. (2006a): A diskurzuselemzés a társadalomtudományokban. In: Feischmidt, M. & Kovács, É. (Szerk.): *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom- és kultúrakutatásban*. Digitális tankönyv, PTE-BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest/Debrecen

Glózer, R. (2006b): A diskurzuselemzés módja és értelme. In: Feischmidt, M. & Kovács, É. (Szerk.): *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom- és kultúrakutatásban*. Digitális tankönyv, PTE-BTK Kommunikációs Tanszék, Budapest/Debrecen

Gosling, E., & Williams, K. J. H. (2010): Connectedness to nature, place attachment and conservation behaviour: Testing connectedness theory among farmers. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 298–304. p

Gulácsi L., Hajdu O., Péntek M. (2011): Gyakorló orvosok egészségnyereség társadalmi elosztásával kapcsolatos attitűdje–Q-vizsgálat. *Statisztikai Szemle*, 9, 980–1006. p

Gunst Péter (1998): A magyar agrártársadalom 1919–1945 között. In: Gunst, P. (Szerk.) *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág Kiadó. 231-284. p

Gustafsson, K. M. (2013): Environmental discourses and biodiversity: The construction of a storyline in understanding and managing an environmental issue. *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 10(1), 39–54. p

Haller, T., Galvin, M., Meroka, P., Alca, J., Alvarez, A. (2008): Who Gains From Community Conservation? Intended and Unintended Costs and Benefits of Participative Approaches in Peru and Tanzania. *The Journal of Environment & Development*, 17(2), 118–144. p

Hann, C. (2013): Still an Awkward Class: Central European post-peasants at home and abroad in the era of neoliberalism. *Praktyka Teoretyczna*, 9(3), 177–198. p

Hann, C. (2018): Morality and Economy: Work, Workfare, and Fairness in Provincial Hungary. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 59(2), 225–254. p

Hann, C. (2020): Marketization and development on a European periphery: From peasant oikos to socialism and neoliberal capitalism on the Danube-Tisza interfluvium. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 52(1), 200–215. p

Hannigan, J. (2006): *Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective*. London: Routledge. 208 p

- Harper, K. (2001): Encounters with Wild Capitalism: Post-Socialist Environmentalism in Hungary. EES noon discussion on December 3, 2001. Wilson Center. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.wilsoncenter.org/publication/248-encounters-wild-capitalism-post-socialist-environmentalism-hungary>
- Harper, K., Steger, T., Filčák, R. (2009): Environmental justice and Roma communities in Central and Eastern Europe. *Environmental Policy and Governance*, 19(4), 251–268. p
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Wiley-Blackwell. 392 p
- Huszár, Á. (2010): Elosztás és elismerés. *Fordulat*. 10. 10-34. p
- Herrington, N., & Coogan, J. (2011): Q methodology: An overview. *Research in Teacher Education*, 1(2), 24–28. p
- Heywood, P. (2017): Ontological turn, the. *Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/ontological-turn>
- Hill, R., Adem, Ç., Alangu, W. V., Molnár, Z., Aumeeruddy-Thomas, Y., Bridgewater, P., Tengö, M., Thaman, R., Adou Yao, C. Y., Berkes, F., Carino, J., Carneiro da Cunha, M., Diaw, M. C., Díaz, S., Figueroa, V. E., Fisher, J., Hardison, P., Ichikawa, K., Kariuki, P., ... Xue, D. (2020): Working with Indigenous, local and scientific knowledge in assessments of nature and nature's linkages with people. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 43, 8–20. p
- Himes, A., & Muraca, B. (2018): Relational values: The key to pluralistic valuation of ecosystem services. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 35, 1–7. p
- Honneth, A. (1996 [1992]): *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Polity Press. 240 p
- Horváth, S. (2020): *Vadászati ökonómia jegyzet I. kötet*. Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Erdővagyon-gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet. Sopron, 42 p
- Jax, K., Barton, D. N., Chan, K. M. A., de Groot, R., Doyle, U., Eser, U., Görg, C., Gómez-Baggethun, E., Griewald, Y., Haber, W., Haines-Young, R., Heink, U., Jahn, T., Joosten, H., Kerschbaumer, L., Korn, H., Luck, G. W., Matzdorf, B., Muraca, B., Wichmann, S. (2013): Ecosystem services and ethics. *Ecological Economics*, 93, 260–268. p
- Jávor, B., & Németh, K. (2007): Kisebbség, nagyobb baj? Beszámoló a zöldhatósági rendszer kialakításának értékeléséről. *Társadalomkutatás*, 25(4), 487–511. p
- Jehlička, P., Grīviņš, M., Visser, O., Balázs, B. (2020): Thinking food like an East European: A critical reflection on the framing of food systems. *Journal of Rural Studies*, 76, 286–295. p

Jones-Walters, L., & Čivić, K. (2013): European protected areas: Past, present and future. *Journal for Nature Conservation*, 21, 122–124. p

Joss, S., & Brownlea, A. (1999): Considering the concept of procedural justice for public policy- and decision-making in science and technology. *Science and Public Policy*, 26(5), 321–330. p

Juhász, J., Bajmócy, Z., Gébert, J., Málóvics, Gy. (2015): Szegénység, képességek, lehetőségek. Szegénységkezelési szempontok Amartya Sen elméletének tükrében. *Közgazdasági Szemle*. LXII. évf., 2015. május. 544–564. p

Juhász, Pál. (2006): A falusias terek gazdasági, társadalmi és politikai gondjairól. *Erdélyi társadalom* 3. évf. 2. szám 23–42. p

Kalamandeen, M. & Gillson, L. (2007): Demything ‘wilderness’: implications for protected area designation and management. *Biodiversity and Conservation*, 16, 165–182. p

Kalotás, Zs. (1982): Adatok az egerészölyv (*Buteo buteo*) táplálkozásához. *Állattani Közlemények*. 69:111–117. p

Kalotás, Zs. (1985): Újabb adatok az egerészölyv (*Buteo buteo*) táplálkozásához. *Állattani Közlemények*. 72:85–93. p

Kaplan, J. (2020): Against economy–culture dualism: An argument from raced economies. *Feminist Theory*, 22(3), 381–403. p

Kapoor, I. (2010): Kapitalizmus, kultúra, cselekvés: függőségi kontra posztkolonializmus. *Fordulat*. 12. 102-124. p

Kareiva, P. (2014): New Conservation: Setting the Record Straight and Finding Common Ground: Setting the Record Straight. *Conservation Biology*, 28(3), 634–636. p

Kareiva, P., & Marvier, M. (2012): What Is Conservation Science? *BioScience*, 62(11), 962-969. p

Kawall, J. (2017): A history of environmental ethics. In: Gardiner, S.M.& Thompson, A. (Szerk.) *Oxford Handbook of Environmental Ethics*. Oxford University Press, 13-26. p

Kelemen, E. (2013): Az ökoszisztéma szolgáltatások közösségi részvételen alapuló, ökológiai közgazdaságtani értékelése. Doktori Értekezés. SZIE KTDI, 190 p

Kellert, S.R., Mehta, J. N., Ebbin, S.A, Lichtenfeld, L.L. (2000): Community Natural Resource Management: Promise, Rhetoric, and Reality. *Society & Natural Resources*, 13(8), 705–715. p

Kelly, A. B. (2011): Conservation practice as primitive accumulation. *The Journal of Peasant Studies*, 38(4), 683–701. p

Kenter, J. O., O'Brien, L., Hockley, N., Ravenscroft, N., Fazey, I., Irvine, K. N., Reed, M. S., Christie, M., Brady, E., Bryce, R., Church, A., Cooper, N., Davies, A., Evely, A., Everard, M., Fish, R., Fisher, J. A., Jobstvogt, N., Molloy, C., Williams, S. (2015): What are shared and social values of ecosystems? *Ecological Economics*, 111, 86–99. p

Knippenberg, L., de Groot, W. T., van den Born, R. J., Knights, P., Muraca, B. (2018): Relational value, partnership, eudaimonia: A review. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 35, 39–45. p

Koós, B. (2016): A földből élők- mezőgazdaság foglalkoztatási funkciója. In: Kovács, K. (Szerk.) *Földből élők. Polarizáció a magyar vidéken*. Argumentum. 66-92. p

Kovács, I. (2010): A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. MTA doktori értekezés 299 p

Kovács I. (2016). Földek és emberek: Földhasználók és földhasználati módok Magyarországon. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont; Debreceni Egyetemi Kiadó. 177 p

Kovács, E., Fabók, V., Kalóczkai, Á., & Hansen, H. P. (2016a): Towards understanding and resolving the conflict related to the Eastern Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) conservation with participatory management planning. *Land Use Policy*, 54, 158–168. p

Kovács E., Kiss G., Kelemen E., Fabók V., Kalóczkai Á., Mihók B., Pataki G., Balázs B., Bela G., Megyesi B., & Margóczy K. (2016b): Natura 2000 fenntartási tervek részvételi folyamatainak értékelése. *Természetvédelmi Közlemények*, 22, 112–130. p

Kovács, E. (2017): A nemzeti park igazgatóságok 2000–2015 közötti költségvetésének értékelése az alapfeladataik tükrében. *Természetvédelmi Közlemények* 23, 201–223. p

Kovács, E., Kelemen, E., Kiss, G., Kalóczkai, Á., Fabók, V., Mihók, B., Megyesi, B., Pataki, G., Bodorkós, B., Balázs, B., Bela, G., Margóczy, K., Roboz, Á., & Molnár, D. (2017): Evaluation of participatory planning: Lessons from Hungarian Natura 2000 management planning processes. *Journal of Environmental Management*, 204, 540–550. p

Kovács, E., Mile, O., Fabók, V., Margóczy, K., Kalóczkai, Á., Kasza, V., Nagyné Grecs, A., Bankovics, A., & Mihók, B. (2021): Fostering adaptive co-management with stakeholder participation in the surroundings of soda pans in Kiskunság, Hungary – An assessment. *Land Use Policy*, 100, 104894.

Kovács J. (2008): Környezeti etika. *Világosság*, 49(9–10), 75–107. p

- Kovács, K. (2016): Bevezetés In Kovács, K. (Szerk.): *Földből élők: Polarizáció a magyar vidéken*. Argumentum Kiadó. 8-16. p
- Krasznai Kovács, E. K. (2019): Seeing subsidies like a farmer: Emerging subsidy cultures in Hungary. *The Journal of Peasant Studies*, 48(2), 387–410. p
- Krasznai Kovács, E. (2021): Introduction: Political Ecology in Eastern Europe. In Krasznai Kovács, E. (Szerk.): *Politics and the Environment in Eastern Europe*. OpenBook Publishers. 1-22. p
- Krasznai Kovács, E. & Pataki, Gy. (2021): The Dismantling of Environmentalism in Hungary. In: Krasznai Kovács, E. (Szerk.): *Politics and the Environment in Eastern Europe*. OpenBook Publishers, 25-51. p
- Krasznai Kovács, E. K., Kalóczkai, Á., & Czúcz, B. (2021): The role of politics in the life of a conservation incentive: An analysis of agri-environment schemes in Hungary. *Biological Conservation*, 259, 109172.
- KSH (2012): Földhasználat és állatállomány Magyarországon, 2010 (településsoros adatok), Magyarország mezőgazdasága (ÁMÖ), 2010. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- Kvale, S. (2005): *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. – József Károlyi Kiadó, Budapest, 288 p
- Lampland, M. (1995): *The Object of Labor: Commodification in Socialist Hungary*. University of Chicago Press. 410 p
- Latour, B. (1999): *Sohasem voltunk modernek*. Osiris-Gond, Budapest, 257 p
- Lawrence, A. (2008): Experiences with participatory conservation in post-socialist Europe. *International Journal of Biodiversity Science & Management*, 4(4), 179–186. p
- Lányi, A. & Jávora, B. (2005) (Szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan Kiadó. 379 p
- Lekan, T. M. (2004): *Imagining the Nation in Nature. Landscape Preservation and German Identity, 1885–1945*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 334 p
- Leopold, A. (1949): *A Sand County Almanac, and Sketches Here and There*. Oxford University Press, 226 p
- Li, T.M. (2007): *The Will to Improve: Governmentality, Development, and the Practice of Politics*. Durham: Duke University Press. 367 p
- List, C. J. (1998): On the Moral Significance of a Hunting Ethic. *Ethics and the Environment*, 3(2), 157–175. p

- Lowenthal, D. (1985): *The Past is a Foreign Country*. Cambridge UP. 489 p
- Mace, G. M. (2014): Whose conservation? *Science*, 345, 1558–1560. p
- Magyar, Z. (2020): A vadászturizmus és az országimázs kapcsolata. *TVT Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*. V. évfolyam 4. Szám, <https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/2021/01/19/magyar-zoltan-a-vadaszturizmus-es-az-orszagimazs-kapcsolata/>
- Malm, A., & Hornborg, A. (2014): The geology of mankind? A critique of the Anthropocene narrative. *The Anthropocene Review*, 1(1), 62–69. p
- Malm, A. (2018): On the Building of Nature: Against Constructionism. In Malm, A.: *The Progress of this Storm. Nature and Society in a Warming World*, London, 256 p
- Margóczy, K., Kalóczkai Á., Mihók, B., Fabók, V., Mile, O., Bankovics, A., Nagyné Grecs, A., Kasza, V., Kovács, E. (2018): A legeltetés részvételi tervezése a Felső-kiskunsági szikes tavakon és pusztákon. *Gyepgazdálkodási Közlemények*. 2018/16 (1), 25-35. p
- Martin, A., McGuire, S., Sullivan, S. (2013): Global environmental justice and biodiversity conservation. *The Geographical Journal*, 179(2), 122–131. p
- Martin, A., Coolsaet, B., Corbera, E., Dawson, N. M., Fraser, J. A., Lehmann, I., Rodriguez, I. (2016): Justice and conservation: The need to incorporate recognition. *Biological Conservation*, 197, 254–261. p
- Martinez-Alier, J. (2002): Currents of environmentalism. In Martinez-Alier, J. (Szerk.): *The Environmentalism of the Poor*. Cheltenham: Edward Elgar, 1–15. p
- Mason, J. (2005): *A kvalitatív kutatás*. József Kiadó, Budapest, 208 p
- Mater, M. A. (1999): Global Environmental-Change Discourse: the Southern Critique. *Global Futures*, 70–82. p
- Mayring, P. (2000): Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Article 2. <https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089>
- Mbembe, A. (2017): *Critique of Black Reason*. Duke University Press, 240 p
- MEA-Millennium Ecosystem Assessment (2005): *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington DC: World Resource Institute. 137 p
- Mihók B., Kiss G., Kovács E., Margóczy K., Fabók V., Kalóczkai Á. (2016): Ki mondja meg, mi a fontos? – Részvétel és természetvédelem. *Természetvédelmi Közlemények*, 22, 131–154.p

- Mihók, B., Biró, M., Molnár, Z., Kovács, E., Bölöni, J., Erős, T., Standovár, T., Török, P., Csorba, G., Margóczy, K., Báldi, A. (2017): Biodiversity on the waves of history: Conservation in a changing social and institutional environment in Hungary, a post-soviet EU member state. *Biological Conservation*, 211, 67–75. p
- Miller, T. R., Minter, B. A., Malan, L.-C. (2011): The new conservation debate: The view from practical ethics. *Biological Conservation*, 144(3), 948–957. p
- MME (2013): Javaslat a Jászság Magas Természeti Értékű Terület (MTÉT) megvalósítására. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 47 p
- MME (2015): A Jászság különleges madárvédelmi terület (HUHN10005) Natura 2000 fenntartási terve. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest, 115 p
- MME (2016): A HELICON LIFE projekt (LIFE10NAT/HU/000019) - Összefoglaló jelentés (2012-2016). Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest. 24 p
- Mohai, P., Pellow, D., Roberts, J. T. (2009): Environmental Justice. *Annual Review of Environment and Resources*, 34(1), 405–430. p
- Molnár Z., Babai D., Varga A., Demeter L., Öllerer K. (2019): A hagyományos, a helyi és a bennszülött tudás az IPBES Globális, illetve Európa és Közép-Ázsia értékelő tanulmányában. *Természetvédelmi Közlemények*, 25, 157–176. p
- Móré, M. (2010): A tartomelemzés, mint a szakdolgozatírásban alkalmazható kutatási módszer. In: Kovácsné Bakosi, É. (Szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok III.* 47-64. p
- Muraca, B. (2011): The Map of Moral Significance: A New Axiological Matrix for Environmental Ethics. *Environmental Values*, 20(3), 375–396. p
- Muraca, B. (2016): Relational Values: A Whiteheadian Alternative for Environmental Philosophy and Global Environmental Justice. *Balkan Journal of Philosophy*, 8(1), 19–38. p
- Myers, N., Mittermeier, R. A., Mittermeier, C. G., da Fonseca, G. A. B., Kent, J. (2000): Biodiversity hotspots for conservation priorities. *Nature*, 403(6772), 853–858. p
- Naess, A. (1973): The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary. *Inquiry*, 16(1–4), 95–100. p
- Nagy, J. (1989): A Nagyatádi-féle földreform lezárása és eredményei. *Történelmi Szemle*, 24–48. p
- Nelson, F., Muyamwa-Mupeta, P., Muyengwa, S., Sulle, E., Kaelo, D. (2021): Progress or regression? Institutional evolutions of community-based conservation in eastern and southern Africa. *Conservation Science and Practice*, 3(1)

- Norton, B., & Sanbeg, D. (2021): Relational Values: A Unifying Idea in Environmental Ethics and Evaluation? *Environmental Values*, 30(6), 695–714. p
- NTA (2015): Nemzeti Természetvédelmi Alapterv IV. A természetvédelem szakpolitikai stratégiája 2015–2020. Magyar Közlöny. 2015. évi 83. Szám
- O’Neill, J. (1992): The varieties of intrinsic value. *The Monist*, 75(2), 119–137. p
- O’Rourke, E. (2014): The reintroduction of the white-tailed sea eagle to Ireland: People and wildlife. *Land Use Policy*, 38, 129–137. p
- Oroszi, S. (1992): A természetvédelem története Magyarországon 1945-ig. *Erdészettörténeti Közlemények*, VII: 1-121. p
- Osbaldiston, N. (2012): Seeking authenticity in Place Nature and the Self: The Great Urban Escape. Palgrave, 186 p
- Parks, B.C. & Roberts, J.T. (2006): Globalization, Vulnerability to Climate Change, and Perceived Injustice. *Society and Natural Resources*, 19:4, 337-355. p
- Pascual, U., Balvanera, P., Díaz, S., Pataki, G., Roth, E., Stenseke, M., Watson, R. T., Başak Dessane, E., Islar, M., Kelemen, E., Maris, V., Quaas, M., Subramanian, S. M., Wittmer, H., Adlan, A., Ahn, S., Al-Hafedh, Y. S., Amankwah, E., Asah, S. T., Yagi, N. (2017): Valuing nature’s contributions to people: The IPBES approach. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26–27, 7–16. p
- Pataki, Gy. (1998): A fejlődés gazdaságtana és etikája. Tiszteletadás Amartya Sen munkásságának. *Kövász.* 2/4. 6-17. p
- Patton, M.Q. (2002): Qualitative research and evaluation methods. 3rd edition. Sage Publications, 598 p
- Peterson, M. N., Hansen, H. P., Peterson, M. J., Peterson, T. R. (2011): How hunting strengthens social awareness of coupled human-natural systems. *Wildlife Biology in Practice*, 6(2), 127-143. p
- Pethő, L. (1999): Egy mikrorégió az ezredfordulón: Tanulmányok, szociográfiák és publicisztikák. MTA Politikai Tudományok Intézete és a Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke, Budapest. 261 p
- Péteri, Gy. (2010): Nomenklatura with Smoking Guns: Hunting in Communist Hungary’s Party-State Elite. In: Crowley, D. & Reid, S.E. (Szerk.) *Pleasures in Socialism. Leisure and Luxury in the Eastern Bloc*. Northwestern University Press. Evanston, Illinois, 311-344. p

- Piccolo, J. J., Washington, H., Kopnina, H., Taylor, B. (2018): Why conservation scientists should re-embrace their ecocentric roots. *Conservation Biology*, 32(4), 959–961. p
- Ploeg, J. D. van der, Franco, J. C., Jr, S. M. Borrás (2015): Land concentration and land grabbing in Europe: A preliminary analysis. *Canadian Journal of Development Studies*, 36(2), 147–162. p
- Primmer, E., Termansen, M., Bredin, Y., Blicharska, M., Garcia Llorente, M., Berry, P., Jääskeläinen, T., Bela, G., Fabók, V., Geamana, N., J., Haslett, L., Cosor (2017): Caught Between Personal and Collective Values: Biodiversity conservation in European decision-making. *Environmental Policy and Governance*, 27.
- Quinn, C. E., & Halfacre, A. C. (2014): Place Matters: An Investigation of Farmers' Attachment to Their Land. *Human Ecology Review*, 20(2), 117–132. p
- Rakonczay, Z. (2009): A természetvédelem története Magyarországon, 1872-2002. Mezőgazda, Budapest, 429 p.
- Ramlo, S., & Newman, I. (2011): Q Methodology and Its Position in the Mixed- Methods Continuum. *Operant Subjectivity: The International Journal for Q Methodology*, 34, 172–191.p
- Rawls, J. (1997): The Idea of Public Reason Revisited. *The University of Chicago Law Review*, 64(3), 765–807. p
- Redpath, S. M., Arroyo, B. E., Leckie, F. M., Bacon, P., Bayfield, N., Gutiérrez, R. J., Thirgood, S. J. (2004): Using Decision Modeling with Stakeholders to Reduce Human–Wildlife Conflict: A Raptor–Grouse Case Study. *Conservation Biology*, 18(2), 350–359. p
- Rolston, H. (1991): Challenges in environmental ethics. In Bormann, F. H. & Kellert, S. R. (Szerk.): *Ecology, Economics, Ethics: The Broken Circle*. New Haven: Yale University Press, 73-96. p
- Romsics, I. (1999) Magyarország története a XX.században. Osiris Kiadó. 662 p
- Scheiring, G. (2019): Egy demokrácia halála: Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon. Napvilág Kiadó. 342 p
- Schlosberg, D. (2004): Reconceiving Environmental Justice: Global Movements And Political Theories. *Environmental Politics*, 13(3), 517–540. p
- Schlosberg, D. (2013): Theorising environmental justice: The expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics*, 22(1), 37–55. p

- Schmithüsen, F. J. (2013): Three hundred years of applied sustainability in forestry. Working Papers / Forest Policy and Forest Economics Department of Forest Sciences. International Series, 2013(1). <https://doi.org/10.3929/ethz-a-009955604>
- Seidman, I. (2006): Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences. New York: Teachers College Press, 162 p
- Sikor, T., & Newell, P. (2014): Globalizing environmental justice? *Geoforum*, 54, 151–157. p
- Soulé, M. E. (1985): What Is Conservation Biology? *BioScience*, 35(11), 727–734. pp
- Soulé, M. (2013): The “New Conservation.” *Conservation Biology*, 27(5), 895–897. p
- Soulé, M. (2014): Also Seeking Common Ground in Conservation: Also Seeking Common Ground in Conservation. *Conservation Biology*, 28(3), 637–638. pp
- de Sousa Santos, B. (2009): A non-occidental west? Learned ignorance and ecology of knowledge. *Theory, Culture & Society*, 26(7-8), 103-125. p
- Spaling, H., & Wood, J. R. (1998): Greed, need or creed? Farmland ethics in the rural-urban fringe. *Land Use Policy*, 15(2), 105–118. p
- Stålhammar, S., & Thorén, H. (2019): Three perspectives on relational values of nature. *Sustainability Science*, 14(5), 1201–1212. p
- Standovár, T. & Primack, R. B. (2001): A természetvédelmi biológia alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 542 p
- Stark, M., Schiberna, E., Lett, B., Jäger, L., Román, J. (2010): Vadgazdálkodás ökonómiai kérdései. Nyugat-magyarországi Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Erdővagyon-gazdálkodási Intézet, Erdészeti Politikai és Ökonómiai Tanszék. Sopron, 54 p
- Szabó, M. (2012): Közpolitikai diskurzuselemzés. *Politikatudományi Szemle*. 21 (3): 7– 34. p
- Sze, J., & London, J. K. (2008): Environmental Justice at the Crossroads. *Sociology Compass*, 2(4), 1331–1354. p
- Szikra, F. (2003): A földhasznosítás tendenciái a Jászságban. In: Jászsági Évkönyv, 2003, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, <https://epa.oszk.hu/02200/02295/00011/pdf/>
- Szilágyi, M. (2014): Zsákmányolók és zsákmányaik. Történeti néprajzi dolgozatok a vadászatról, vadfogásról és a természethasznosítás egyéb formáiról. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet. Budapest, 248. p

- Tadaki, M., Sinner, J., Chan, K. (2017): Making sense of environmental values: A typology of concepts. *Ecology and Society*, 22(1).
- Taylor, C. (1992): “The Politics of Recognition” In Gutmann, A. (Szerk.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press, 25–73. p
- Tallis, H., & Lubchenco, J. (2014): Working together: A call for inclusive conservation. *Nature*, 515(7525), 27–28. p
- TEEB (2010): The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Ecological and Economic Foundations. London and Washington: Earthscan.
- Thibaut, J. & Walker, L. (1978): A Theory of Procedure, *California Law Review*. Vol. 66, No. 3, 541-566. p
- Thompson, A. (2017): Anthropocentrism, Humanity as a peril and Promise. In Gardiner, S.M. & Thompson, A. (Szerk.) *Oxford Handbook of Environmental Ethics*. Oxford University Press, 77-90. p
- Tickle, L. (2019): The Practice of Hunting as a Way to Transcend Alienation from Nature. *Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*. Vol. 17 Issue 1, 22-37. p
- Tengö, M., Hill, R., Malmer, P., Raymond, C. M., Spierenburg, M., Danielsen, F., Elmqvist, T., Folke, C. (2017): Weaving knowledge systems in IPBES, CBD and beyond—Lessons learned for sustainability. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26–27, 17–25. p
- Van Koppen, C. S. A. (2000): Resource, Arcadia, lifeworld: Nature concepts in environmental sociology. *Sociologia Ruralis*, 40(3), 300–318. p
- Vidacs, B. (2015): The ideal of self-sufficiency and the reality of dependence: A Hungarian case. In Gudeman, S, Hann, C (Szerk.) *Oikos and Market. Explorations in Self-Sufficiency after Socialism*. New York: Berghahn, 24–46. p
- De Vos, A., Joana, C. B., Dirk, R. (2018): Relational values about nature in protected area research. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 35, 89–99. p
- VÁTI (2006): Jászági fejlesztési koncepció, stratégiai és operatív program 2007-2013. Stratégiai és Operatív program. Tervezet. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, Budapest, 193 p
- Wallerstein, I. (1997): Eurocentrism and its Avatars: the dilemmas of social science. *Sociological Bulletin*, 46(1), 21–39. p
- Watts, S. & Stenner, P. (2012): *Doing Q Methodological Research Theory, Method and Interpretation*. London: Sage. 248 p

Webler, T., Danielson, S., Tuler, S. (2009): Using Q Method to Reveal Social Perspectives in Environmental Research. Greenfield MA: Social and Environmental Research Institute. www.serius.org/pubs/Qprimer.pdf

Weiss, R. (1995): Learning from Strangers: The Art and Methods of Qualitative Interview Studies. 256 p

Yakusheva, N. (2017): Parks, Policies and People: Nature Conservation Governance in Post-Socialist EU Countries. Södertörns Högskola. 305 p

Yakusheva, N. (2019): Managing protected areas in Central Eastern Europe: Between path-dependence and Europeanisation. *Land Use Policy*, 87, 104036.

M2 További mellékletek

M2.1 Diskurzuselemzés szövegek

1. <http://dzsigthupont.hu/8/amit-a-duvad-irtasrol-tudni-kell>
2. <http://vadvilag.eu/a-duvad-predator-fajok-gyeritesenek-engedelyezett-modszerei/>
3. <http://erdo-mezo.hu/2013/02/24/a-facan-helye-es-jovoje-a-magyar-vadpopulacioban/>
4. <https://oroscafe.hu/2017/12/06/a-vadaszat-a-legkevesebb/>
5. <https://szabadsfold.hu/csalad-otthon/baratunk-a-heja-243788/>
6. <http://blog.nimrod.hu/2017/05/22/duvad-teritekfotok-avagy-ne-legyunk-sajat-magunk-ellensege/-05-22NIMROD>
7. <https://abcug.hu/elpusztult-ket-sas-teljesen-felporgott-magyar-allam/>
8. <https://magyaridok.hu/belfold/emberre-veszelyes-merget-vetnek-ragadozok-ellen-644260/>
9. <http://forsterh-forsterhs.blogspot.com/2011/03/fogyoban-magyar-aprovad.html>
10. <http://hungexpo.hu/hu/news/megnyilt-a-19-fehova>
11. <https://hirado.hu/belfold/kekfeny/cikk/2018/03/20/idegmereggel-oltek-meg-a-fokozottan-vedett-allatokat>
12. <https://index.hu/belfold/2017/05/22/vadaszati-rendelet-levagjak-a-rokak-fulet-a-var-jak-labat/>
13. <https://magasles.reblog.hu/kemenyen-korlatozzak-a-vadaszati-a-nemzeti-parkokban>
14. <http://greenfo.hu/hir/ki-mergez-kit-a-magyar-szantofoldeken/>
15. <https://magyaridok.hu/lugas/lanreakcio-461614/>
16. <https://mno.hu/életmod/olomsoret-es-mergezes-legertekesebb-ragadozomadaraink-esnek-aldozatul-2457607>

17. <http://greenfo.hu/hirek/2013/05/05/ragadozogazdalkodasi-modell>
18. <http://sakerlife3.mme.hu/hu/content/ragadozok-sas-etlapon>
19. <http://ecolounge.hu/vadon/tobb-mint-750-retisast-es-350-parlagi-sast-figyeltek-meg-a-sasszinkron-felmeroi>
20. <http://www.tvkeszthely.hu/hirek/2086/vedett-fajok-a-celkeresztben/>
21. <http://nol.hu/velemenylotavolban-1601893>
22. <https://vadaszvilag.eu/hirportal/a-facanhelyzetrol-osszefoglaloan>
23. <https://vadaszvilag.eu/hirportal/a-facan-a-mezei-nyul-es-az-aszalyos-idojaras>
24. <https://docplayer.hu/8235135-Vadaszati-allattan-es-etologia.html>
25. „JÓ VADÁSZATOT” 2011. évi 1.szám Nagy István A ragadozógazdálkodás lehetőségei és eredményei Pest megyében
26. <https://www.yumpu.com/hu/document/view/19089205/ragadozogazdalkodas-a-gyakorlatban-vadvilag-megorzesi-intezet->
27. <https://www.vadaszmester.hu/index.php/kezdolap/friss-hirek/11126-kozeppontban-a-ragadozok>
28. <https://magasles.reblog.hu/vadaszetika-ugyan-minek-csak-a-penz-szamit>
29. http://vadasz.info.hu/tudomany/f_loni_vedeni.doc
30. Ragadozók: az ökológiai szerep és a vadgazdálkodási hatás ellentmondásai. In: Vadgazdálkodás időszerű kérdései (Viták) 1. Kötet Gödöllő
31. <http://real.mtak.hu/64121/>
32. <https://magasles.reblog.hu/egyetlen-onszabalyozo-okoszisztema-van-mar-csaka-vilagon-csernob>
33. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_521_Elohelyfejlesztes_az_aprovad-gazdban/adatok.html
34. http://vadasz.info.hu/tudomany/f_loni_vedeni.doc
35. <https://docplayer.hu/997978-Vadasztarsaink-tollas-vadasztarsaink-kocsagvari-fuzetek-neusiedler-see-seewinkel-ferto-hansag-aaa.html>
36. https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/21442/FARAGO_SANDOR_Egeszsege_s_elohely.pdf/0f0041e3-e08e-4b66-b1f1-ed3b0132b30c
37. https://www.imperialeagle.hu/sites/imperialeagle.hu/files/PDFs/HELICON_A6_OMV_K-SZIE_aproवादallomany_es_ragadozogazdalkodas_2013.pdf
38. Magasles.hu Kalotás Zsolt: Téli vendégeink: konkurens-e a vadásznak a ragadozómadár?
39. Vadászati információs portál forum

M2.2 Q-interjúk állításai

1. Mivel nem tudjuk, hogy az ökoszisztémákra milyen hatással van a fajok pusztulása, ezért jobban tesszük, ha megőrizzük azokat.
2. Az ökoszisztéma-szolgáltatásokat biztosító rendszerek védelme azért fontos, mert jelentős gazdasági értékük lehet.
3. Az ökoszisztéma - szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segíti a fajok megőrzését Európában.
4. A biológiai sokféleség megőrzése nem morális kérdés.
5. Vannak fajok, amelyek olyan fontos emberi értékek szimbólumai, mint például a szabadság.
6. A fajok felbecsülhetetlen értékűek.
7. A biológiai sokféleség azért fontos, mert egy olyan nehezen körülírható és nem mérhető jóllétet adományoz számunkra, amely inkább a szellemiségben nyilvánul meg, nem pedig a pénztárcánkban.
8. Egy faj kipusztítása olyan, mint egy műalkotás tönkretétele.
9. Nem egyértelmű, hogy miért kellene megóvnunk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak.
10. A biológiai sokféleség és az ökoszisztéma-szolgáltatások védelmének fontos szerepe van a szegénység csökkentésében a fejlődő országokban.
11. A genetikai sokféleség megőrzése a jövő generációinak élelmezése szempontjából is fontos.
12. Az egyes országok a turizmuson keresztül profitálhatnak a fajok megőrzésére tett erőfeszítéseikből.
13. A természet sokfajta értékes élménnyel ajándékoz meg bennünket. Vadászunk, halászunk, kirándulunk, hegyet mászunk és számos olyan tevékenységet végzünk, amely során kapcsolatba kerülünk a természettel.
14. A biológiai gazdagság és sokféleség elvesztésével a világ elveszti a varázsát.
15. Azért fontos megőrizni a génkészletet egy adott régióban, mert szükségünk lehet később a betegségeknek ellenálló növényfajták kitenyésztésére vagy olyan élelmiszer előállítására, amely a helyi feltételekhez alkalmazkodik.
16. Olyan területeket szeretnénk felfedezni, ahol az emberek csupán látogatók, és nem őslakók.
17. A legtöbb faj nélkülözhető.
18. Néhány fajt a szépsége miatt értékelünk, de ez csupán a fajok nagyon kis számára érvényes. Emiatt a szépség nem jelent fontos indokot a megőrzésben.

19. Nem szükséges úgy tekintenünk más élőlényekre, mint amelyek morálisan egyenértékűek velünk, ahhoz, hogy felismerjük, nem kell elpusztítanunk azokat a fajokat, amelyek nem jelentenek veszélyt ránk.
20. Minden fajnak joga van az élethez, függetlenül attól, hogy képes-e az emberek hasznára lenni.
21. A természet a tudomány művelésére szolgáló laboratórium, amelyen keresztül a társadalom tudásra tesz szert és megéri a világot.
22. Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig, amíg az egyszer csak képtelen lesz repülni, és lezuhan.
23. A természet teret biztosít annak, hogy előre kiszámított kockázatokat vállaljunk, megismerjük az időjárás szeszélyeit, elveszítjük, majd újra megtaláljuk az utunkat, és hogy eltöprengjünk sikereinken és kudarcainkon.
24. Még akkor is, ha a világ termelékenységének biztosításához mindössze néhány faj elegendő, tartalékként több fajt kell megőriznünk. Ha nem tesszük, előfordulhat, hogy az éghajlatváltozás vagy egy járvány kiirtja az általunk megőrzött néhány fajt és tartalékok nélkül maradunk.
25. Az érintetlen természet önmagában értékes.
26. Az ökoszisztémák az emberekkel kölcsönhatásban, velünk együtt fejlődve hozták létre a jelentős kulturális értékkel rendelkező tájat.
27. Bármely, a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló erőfeszítésnek korlátozva kell lennie olyan más értékek szempontjaitól, mint amilyen a szabadság, az egyenlőség, az egészség és az igazság.
28. A természet pusztítása olyan, mintha olvasatlanul égetnénk el könyveket.
29. A fajok gazdasági szempontok szerint történő értékelése igazolást jelent a bio-szféra pusztítására.
30. A természet csodálatos képződményeket hoz létre, amelyek gyönyörködtetik a szemet.
31. A fajok túlélése végső soron nagyszámú egyéb fajon múlik.
32. A természet a történelmi emlékek legjelentősebb múzeuma.
33. A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.
34. A fajok puszta létezésének tudata is értékes, még akkor is, ha biztosra vehető, hogy sosem találkozom velük a természetes élőhelyükön.
35. A genetikai sokféleség értékes, mert minden egyes faj többgenerációnyi, próba-hiba (trial-error) módszerrel elért evolúciós sikerét szemlélteti.
36. A biológiai sokféleség egy nehezen értékelhető jószág, amely azt jelenti, hogy mindentől függetlenül értékes.

37. Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtson minden olyan fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.
38. Nem törekedhetünk arra, hogy a biológiai sokféleséget minden vonatkozásában megőrizzük. Ehelyett döntéseket kell hoznunk arról, hogy bizonyos körülmények között növeljük, fenntartsuk vagy akár csökkentjük a biológiai sokféleséget.
39. Mivel a természet folyamatos változásban van, nincs értelme annak, hogy az ökoszisztémák egy állandó állapotát próbáljuk megőrizni.
40. A fajok kipusztulása nem szükségszerűen rossz.
41. A természet és annak sokszínűsége ad értelmet az életünknek.
42. A Föld biológiai sokféleségét azért kellene megőrizni, mert a genetikai sokféleség a betegségek elleni új gyógyszerek kifejlesztésében értékes tényező lehet.

M2.3 Kiválasztott 3 faktor és az állítások sorrendje

Érvek skálaértéke	1. nézőpont	2. nézőpont	3. nézőpont
+4	A fajok felbecsülhetetlen értékűek.	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat biztosító rendszerek védelme azért fontos, mert azok jelentős gazdasági érték forrásai.	Az ökoszisztémák az emberekkel kölcsönhatásban, velünk együtt fejlődve hozták létre a tájat, amely jelentős kulturális értékkel rendelkezik.
+4	Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig amíg egyszer csak képtelen lesz repülni és lezuhan.	Az érintetlen természet önmagában értékes.	Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig amíg egyszer csak képtelen lesz repülni és lezuhan.
+4	A genetikai sokféleség megőrzése a jövő generációinak élelmezése szempontjából fontos.	A genetikai sokféleség értékes, mert minden egyes faj több generációnyi, próba-hiba (trial –error) módszerrel elért evolúciós sikerét szemlélteti.	A biológiai gazdagság és sokféleség elvesztésével a világ elveszíti a varázsát.
+3	A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segítheti a fajok megőrzését Európában.	Az érintetlen természet önmagában értékes.
+3	Minden fajnak joga van az élethez, függetlenül attól, hogy képesek-e az emberek hasznára lenni.	A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.	A biológiai sokféleség egy felbecsülhetetlen jószág, amely azt jelenti, hogy mindentől függetlenül értékes.
+3	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segítheti a fajok megőrzését Európában.	Az egyes országok a turizmuson keresztül profitálhatnak a fajok megőrzésére tett erőfeszítéseikből.	A természet csodálatos képződményeket hoz létre, amelyek gyönyörködtetik a szemet.
+2	Mivel nem tudjuk, hogy az ökoszisztémákra milyen hatással van a fajok pusztulása, ezért jobban tesszük ha megőrizzük a fajokat.	A természet csodálatos képződményeket hoz létre, amelyek gyönyörködtetik a szemet.	A fajok kipusztulása a jövő generációk esélyeit csökkenti.
+2	Azért fontos megőrizni a génkészletet egy adott régióban, mert szükségünk lehet később a betegségeknek ellenálló növényfajták nemesítésére vagy olyan élelmiszer előállítására, amely a helyi feltételekhez alkalmazkodik.	A biológiai sokféleség egy felbecsülhetetlen jószág, amely azt jelenti, hogy mindentől függetlenül értékes.	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat előtérbe helyező megközelítés segítheti a fajok megőrzését Európában.

Érvek skálaértéke	1. nézőpont	2. nézőpont	3. nézőpont
+2	A biológiai sokféleség és az ökoszisztéma szolgáltatások védelmének fontos szerepe van a fejlődő országokban a szegénység csökkentésében.	A természet pusztítása olyan, mintha olvasatlanul égetnénk el könyveket.	Minden fajnak joga van az élethez, függetlenül attól, hogy képesek-e az emberek hasznára lenni.
+2	A fajok túlélése végső soron nagy számú egyéb fajon múlik.	A természet a legjelentősebb történelmi múzeum.	A fajok pusztá létezésének tudata is értékes, még akkor is, ha biztosra vehető hogy sosem találkozom velük a természetes élőhelyükön.
+1	Az érintetlen természet önmagában értékes.	A fajok pusztá létezésének tudata is értékes, még akkor is, ha biztosra vehető hogy sosem találkozom velük a természetes élőhelyükön.	A természet és annak sokszínűsége ad értelmet az életünknek.
+1	A természet sokfajta értékes tapasztalattal ajándékoz meg bennünket. Vadászunk, halászunk, kirándulunk, hegyet mászunk és számos olyan tevékenységet végzünk, amely során kapcsolatba kerülünk a természettel.	Azért fontos megőrizni a génkészletet egy adott régióban, mert szükségünk lehet később a betegségeknek ellenálló növényfajták nemesítésére vagy olyan élelmiszer előállítására, amely a helyi feltételekhez alkalmazkodik.	A biológiai sokféleség azért fontos, mert olyan nehezen megfogható és nem mérhető jólétet adományoz számunkra, amely inkább a lelünkben lakik, nem pedig a pénztárcánkban.
+1	Az egyes országok a turizmuson keresztül profitálhatnak a fajok megőrzésére tett erőfeszítéseikből.	A genetikai sokféleség megőrzése a jövő generációinak élelmezése szempontjából fontos.	Még akkor is, ha a világ termelékenységéhez mindössze néhány faj elegendő, tartalékként több fajt kell megőriznünk. Ha nem tesszük, akkor előfordulhat, hogy az éghajlatváltozás vagy egy járvány kiirtja az általunk megőrzött néhány fajt és tartalékok nélkül maradunk
+1	A biológiai sokféleség egy felbecsülhetetlen jószág, amely azt jelenti, hogy mindentől függetlenül értékes.	Minden fajnak joga van az élethez, függetlenül attól, hogy képesek-e az emberek hasznára lenni.	A genetikai sokféleség megőrzése a jövő generációinak élelmezése szempontjából fontos.
+1	Kipusztítani egy fajt olyan, mint tönkretenni egy nagyszerű műalkotást.	A biológiai sokféleség és az ökoszisztéma szolgáltatások védelmének fontos szerepe van a fejlődő országokban a szegénység csökkentésében.	A természet sokfajta értékes tapasztalattal ajándékoz meg bennünket. Vadászunk, halászunk, kirándulunk, hegyet mászunk és számos olyan tevékenységet végzünk, amely során kapcsolatba kerülünk a természettel.
+1	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat biztosító rendszerek védelme azért fontos, mert azok jelentős gazdasági érték forrásai.	Néhány fajt a szépsége miatt értékelünk sokra, de ez csupán a fajok nagyon kis számára érvényes. Emiatt a szépség nem szolgáltat különösebben jelentős alapot a megőrzésre.	A biológiai sokféleség és az ökoszisztéma szolgáltatások védelmének fontos szerepe van a fejlődő országokban a szegénység csökkentésében.
+1	Az ökoszisztémák az emberekkel kölcsönhatásban, velünk együtt fejlődve hozták létre a tájat, amely jelentős kulturális értékkel rendelkezik.	Az ökoszisztémák az emberekkel kölcsönhatásban, velünk együtt fejlődve hozták létre a tájat, amely jelentős kulturális értékkel rendelkezik.	A természet a tudomány művelésére szolgáló laboratórium, amelyen keresztül a társadalom tudásra tesz szert, és megérti a világot.
0	A Föld biológiai sokféleségét azért kellene megőrizni, mert a genetikai sokféleség a betegségek elleni új gyógyszerek kifejlesztésében értékes tényező lehet.	A természet sokfajta értékes tapasztalattal ajándékoz meg bennünket. Vadászunk, halászunk, kirándulunk, hegyet mászunk és számos olyan tevékenységet végzünk, amely során kapcsolatba kerülünk a természettel.	Mivel a természet folyamatos változásban van, nincs értelme annak, hogy az ökoszisztémák egy állandó állapotát őrizzük meg
0	A biológiai gazdagság és sokféleség elvesztésével a világ elveszíti a varázsát.	A fajok felbecsülhetetlen értékűek.	A természet a legjelentősebb történelmi múzeum.

Érvek skálaértéke	1. nézőpont	2. nézőpont	3. nézőpont
0	A fajok pusztá létezésének tudata is értékes, még akkor is, ha biztosra vehető, hogy sosem találkozom velük a természetes élőhelyükön.	A biológiai gazdagság és sokféleség elvesztésével a világ elveszíti a varázsát.	Az egyes országok a turizmuson keresztül profitálhatnak a fajok megőrzésére tett erőfeszítéseikből.
0	Nem szükséges úgy tekintenünk más élőlényekre, mint amelyek morálisan egyenértékűek velünk, ahhoz, hogy felismerjük, nem kellene elpusztítanunk azokat, amelyek nem jelentenek veszélyt ránk.	Olyan helyeket szeretnénk megtapasztalni, ahol az emberek csupán látogatóként vannak jelen és nem ottlakóként.	A természet helyet biztosít arra, hogy előre kiszámított kockázatokat vállaljunk, hogy kiismerjük az időjárás szeszélyeit, hogy elveszítsük, majd újra megtaláljuk az utunkat, és hogy eltöprengjünk sikereinken és kudarcainkon.
0	A természet csodálatos képződményeket hoz létre, amelyek gyönyörködtetik a szemet.	A fajok kipusztulása nem szükségszerűen rossz.	A fajok túlélése végső soron nagy számú egyéb fajon múlik.
0	Még akkor is, ha a világ termelékenységéhez mindössze néhány faj elegendő, tartalékként több fajt kell megőriznünk. Ha nem tesszük, akkor előfordulhat, hogy az éghajlatváltozás vagy egy járvány kiirtja az általunk megőrzött néhány fajt és tartalékok nélkül maradunk.	A biológiai sokféleség megőrzése nem morális kérdés.	Mivel nem tudjuk, hogy az ökoszisztémákra milyen hatással van a fajok pusztulása, ezért jobban tesszük, ha megőrizzük a fajokat.
0	A természet pusztítása olyan, mintha olvasatlanul égetnénk el könyveket.	A természet és annak sokszínűsége ad értelmet az életünknek.	A fajok felbecsülhetetlen értékűek.
0	A biológiai sokféleség azért fontos, mert olyan nehezen megfogható és nem mérhető jólétet adományoz számunkra, amely inkább a lelkünkben lakik, nem pedig a pénztárcánkban.	A fajok gazdasági szempontok szerint történő értékelése igazolást jelent a bioszféra pusztítására.	Azért fontos megőrizni a génkészletet egy adott régióban, mert szükségünk lehet később a betegségeknek ellenálló növényfajták nemesítésére vagy olyan élelmiszer előállítására, amely a helyi feltételekhez alkalmazkodik.
-1	A genetikai sokféleség értékes, mert minden egyes faj több generációnyi, próba- hiba (trial –error) módszerrel elért evolúciós sikerét szemlélteti.	Nem törekedhetünk arra, hogy a biológiai sokféleséget minden vonatkozásában megőrizzük. Ehelyett döntéseket kell hoznunk arról, hogy bizonyos körülmények között növeljük, fenntartsuk vagy akár csökkentjük a biológiai sokféleséget.	A genetikai sokféleség értékes, mert minden egyes faj több generációnyi, próba- hiba (trial –error) módszerrel elért evolúciós sikerét szemlélteti.
-1	A természet és annak sokszínűsége ad értelmet az életünknek.	A Föld biológiai sokféleségét azért kellene megőrizni, mert a genetikai sokféleség a betegségek elleni új gyógyszerek kifejlesztésében értékes tényező lehet.	A Föld biológiai sokféleségét azért kellene megőrizni, mert a genetikai sokféleség a betegségek elleni új gyógyszerek kifejlesztésében értékes tényező lehet.
-1	Néhány fajt a szépsége miatt értékelünk sokra, de ez csupán a fajok nagyon kis számára érvényes. Emiatt a szépség nem szolgáltat különösebben jelentős alapot a megőrzésre.	Mivel nem tudjuk, hogy az ökoszisztémákra milyen hatással van a fajok pusztulása, ezért jobban tesszük, ha megőrizzük a fajokat.	Nem szükséges úgy tekintenünk más élőlényekre, mint amelyek morálisan egyenértékűek velünk, ahhoz, hogy felismerjük, nem kellene elpusztítanunk azokat, amelyek nem jelentenek veszélyt ránk.
-1	A természet helyet biztosít arra, hogy előre kiszámított kockázatokat vállaljunk, hogy kiismerjük az időjárás szeszélyeit, hogy elveszítsük, majd újra megtaláljuk az utunkat, és hogy eltöprengjünk sikereinken és kudarcainkon.	Mivel a természet folyamatos változásban van, nincs értelme annak, hogy az ökoszisztémák egy állandó állapotát őrizzük meg.	Kipusztítani egy fajt olyan, mint tönkretenni egy nagyszerű műalkotást.
-1	Mivel a természet folyamatos változásban van, nincs értelme annak, hogy az ökoszisztémák egy állandó állapotát őrizzük meg.	Bármely a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló erőfeszítésnek korlátozva kell lennie olyan más értékek szempontjaitól, mint amilyen a szabadság, az egyenlőség, az egészség és az igazságosság.	A természet pusztítása olyan, mintha olvasatlanul égetnénk el könyveket.

Érvek skálaértéke	1. nézőpont	2. nézőpont	3. nézőpont
-1	A természet a tudomány művelésére szolgáló laboratórium, amelyen keresztül a társadalom tudásra tesz szert, és megérti a világot.	A fajok túlélése végső soron nagy számú egyéb fajon múlik.	Nem törekedhetünk arra, hogy a biológiai sokféleséget minden vonatkozásában megőrizzük. Ehelyett döntéseket kell hoznunk arról, hogy bizonyos körülmények között növeljük, fenntartsuk vagy akár csökkentjük a biológiai sokféleséget.
-1	Vannak fajok, amelyek olyan fontos emberi értékek szimbólumai, mint például a szabadság	Vannak fajok, amelyek olyan fontos emberi értékek szimbólumai, mint például a szabadság.	Néhány fajt a szépsége miatt értékelünk sokra, de ez csupán a fajok nagyon kis számára érvényes. Emiatt a szépség nem szolgáltat különösebben jelentős alapot a megőrzésre.
-2	Nem törekedhetünk arra, hogy a biológiai sokféleséget minden vonatkozásában megőrizzük. Ehelyett döntéseket kell hoznunk arról, hogy bizonyos körülmények között növeljük, fenntartsuk vagy akár csökkentjük a biológiai sokféleséget.	Kipusztítani egy fajt olyan, mint tönkretenni egy egyszerű műalkotást.	A fajok kipusztulása nem szükségszerűen rossz.
-2	A természet a legjelentősebb történelmi múzeum.	Még akkor is, ha a világ termelékenységéhez mindössze néhány faj elegendő, tartalékként több fajt kell megőriznünk. Ha nem tesszük, akkor előfordulhat, hogy az éghajlatváltozás vagy egy járvány kiirtja az általunk megőrzött néhány fajt és tartalékok nélkül maradunk.	Bármely a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló erőfeszítésnek korlátozva kell lennie olyan más értékek szempontjaitól, mint amilyen a szabadság, az egyenlőség, az egészség és az igazságosság.
-2	A fajok gazdasági szempontok szerint történő értékelése igazolást jelent a bioszféra pusztítására.	A biológiai sokféleség azért fontos, mert olyan nehezen megfogható és nem mérhető jólétet adományoz számunkra, amely inkább a lelkünkben lakik, nem pedig a pénztárcánkban.	A biológiai sokféleség megőrzése nem morális kérdés.
-2	Olyan helyeket szeretnénk megtapasztalni, ahol az emberek csupán látogatóként vannak jelen és nem ottlakóként.	Az élet sokféleségét a repülőgépet összetartó szegecsekhez lehetne hasonlítani, ahol minden egyes faj kicsi, de jelentős szerepet játszik a nagy egész működésében. Az egyes szegecsek elvesztése apró, de mégis jelentékeny mértékben gyengíti a repülőgépet, addig amíg egyszer csak képtelen lesz repülni és lezuhan.	Az ökoszisztéma szolgáltatásokat biztosító rendszerek védelme azért fontos, mert azok jelentős gazdasági érték forrásai.
-3	A fajok kipusztulása nem szükségszerűen rossz.	A természet helyet biztosít arra, hogy előre kiszámított kockázatokat vállaljunk, hogy kiismerjük az időjárás szeszélyeit, hogy elveszítsük, majd újra megtaláljuk az utunkat, és hogy eltöprengjünk sikereinken és kudarcainkon.	Olyan helyeket szeretnénk megtapasztalni, ahol az emberek csupán látogatóként vannak jelen és nem ottlakóként.
-3	Bármely a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló erőfeszítésnek korlátozva kell lennie olyan más értékek szempontjaitól, mint amilyen a szabadság, az egyenlőség, az egészség és az igazságosság.	Nem szükséges úgy tekintenünk más élőlényekre, mint amelyek morálisan egyenértékűek velünk, ahhoz, hogy felismerjük, nem kellene elpusztítanunk azokat, amelyek nem jelentenek veszélyt ránk.	Vannak fajok, amelyek olyan fontos emberi értékek szimbólumai, mint például a szabadság.
-3	A biológiai sokféleség megőrzése nem morális kérdés.	Nem világos, hogy miért kellene megóvnunk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak.	A fajok gazdasági szempontok szerint történő értékelése igazolást jelent a bioszféra pusztítására.

Érvek skálaértéke	1. nézőpont	2. nézőpont	3. nézőpont
-4	Nem világos, hogy miért kellene megóvnunk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak.	A természet a tudomány művelésére szolgáló laboratórium, amelyen keresztül a társadalom tudásra tesz szert, és megéri a világot.	Nem világos, hogy miért kellene megóvnunk mindazokat a fajokat, amelyek megmentéséért a környezetvédők kampányolnak
-4	Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtsa bármelyik fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.	Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtsa bármelyik fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.	Az emberiség erkölcsileg fel van hatalmazva arra, hogy kiirtsa bármelyik fajt, amely a saját túlélését veszélyezteti.
-4	A legtöbb faj felesleges.	A legtöbb faj felesleges.	A legtöbb faj felesleges.

M2.4 Gazdálkodói interjúfónál

Bemutatkozás, ismerkedés:

- Meséljen kicsit a gazdaságáról! Mióta gazdálkodik? Mekkora területtel rendelkezik? Milyen módon hasznosítja ezeket (állattartás v. növénytermesztés v. mindkettő)? Milyen formában gazdálkodik (családi gazdálkodás, egyéni váll. stb.)? Hogyan gazdálkodik (bio, konvencionális, vegyszerhasználat, műtrágyázás)?

Helyi viszonyok és a mezőgazdaság helyzete általában:

- Mi a fő megélhetési forma ezen a településen? Hová járnak dolgozni az emberek? Milyen lehetőségek vannak a környéken?
- Mi jellemzi a helyi mezőgazdálkodást? Mivel foglalkoznak a legtöbben? Milyen együttműködésekről tud a gazdák között? Hogyan történik az értékesítési folyamat (kinek, mit értékesít és milyen formában)? Milyen megélhetést biztosít a mezőgazdálkodás?

Helyi szereplők

- Mi az, ami az Ön gazdálkodását a leginkább meghatározza? Milyen befolyással van az Ön gazdálkodására a helyi erdészeti, vadgazdálkodási, vízgazdálkodási, természetvédelmi (NPI) szerv?
- Milyen kapcsolatban van a vadásztársaságokkal? Vadászik-e Ön? Ad-e bérbé vadföldet? Mi a véleménye a helyi vadászatról/vadásztársaságokról?
- Kik a legnagyobb gazdálkodók a területen?

Támogatások

- Milyen támogatásokat vesz igénybe (AKG, N2000, KAT stb.) és mióta? Mit tud ezekről a programokról (A N2000-re és az AKG-re mindenképpen kérdezzünk rá!)? Mi a véleménye a programokról? Mennyire tarja ezeket hasznosnak? Melyikben szeretne részt venni? Eddig miért nem vett részt?
- Mi a véleménye az apróvadász támogatási célprogramról? Ismeri-e a nem termelő támogatások lényegét? Mi a véleménye ezekről? Mit tud a termelési kiesés kompenzációról? Mi a véleménye ezekről? Mennyire tartana hasznosnak egy parlagi sasra és apróvadra irányuló célprogramot? Részt venne-e ezekben?

Természeti értékek, madár- és apróvad védelem:

- Ön szerint mik e táj legfontosabb természeti értékei? Mit tart a leginkább védendő értéknek? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az értékeket megőrizni? Mire lenne ehhez szükség?
- Mit gondol a természetvédelemről? Mennyire meghatározó ezen a területen a természetvédelem? Milyen a kapcsolata a HNPI-vel? Milyen konfliktusok merülnek fel a mindennapi élete során, a természetvédelem kapcsán?
- Milyen ragadozó madarakat és apróvadakat figyelt meg a területén? Milyen fajokat ismer? Hogy néznek ezek ki? Mi jellemzi őket? Milyen véleménnyel van ezekről az állatokról? Végez-e valamilyen apróvadás tevékenységet (pl. etetés, gyérítés)? Hogyan alakult az apróvadak és ragadozó madarak állománya az elmúlt években/évtizedekben?
- Mennyire befolyásolják az Ön mindennapi tevékenységét a ragadozó madarak és az apróvadak? (pl. vadászat során, a gazdálkodásban)? Hogyan befolyásolják? Milyen problémái adódnak a gazdálkodás során a ragadozó madarak és az apróvadak miatt?
- Hogyan befolyásolja az Ön tevékenysége ezeket az élőlényeket?
- Mit gondol a ragadozó madarak és az apróvadak védelméről? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az állatokat hatékonyan védeni? Mire lenne ehhez szükség? Milyen javaslatokat tudna megfogalmazni a természetvédők számára a ragadozó madarak és az apróvadak védelmére vonatkozóan? Mit tegyenek? Mit ne tegyenek? Mit csináljanak másképp?

Változások:

- Milyen volt régen a megélhetés a környéken? Mi biztosította a fő megélhetést? Mi változott a régmúlthoz képest (demográfia, megélhetés)?
- Milyen volt régen ez a táj? Hogyan változott a táj az elmúlt évtizedekben? Ön minek tudja be ezeket a változásokat?
- Hogyan változott a mezőgazdálkodás az elmúlt években/évtizedekben? Ön minek tudja be ezeket a változásokat?

Ha marad rá idő:

Helyi termékek

- Milyen helyi kezdeményezéseket ismer, amely a gazdák érdekeit képviselné? Milyen helyi termékeket ismer? Hol lehet ezeket megvásárolni?

Területkezelési/tájhasználati jövőkép

- Személyesen a közeljövőben (5 éven belül) milyen változást látnának szívesen?
- Mit tudna tenni a természetvédelem?

Térképes-kreatív

- tipikus gazdálkodási formák bejelölése, elnevezések

Egyéb

- Kit tud ajánlani?

- Részt venne-e egy közös tervezési folyamatban, ami a terület fenntartási tervének elkészítésére szerveződnek? Kereshetjük-e fenntartási tervek egyeztetése kapcsán?

M2.5 Vadász interjúfónál

Bemutatkozás, ismerkedés:

- Meséljen a munkájáról! Milyen pozíciót tölt be a vadásztársaságban? Mióta vadászik? Mikor került ehhez a vadásztársasághoz? Eredetileg mi a végzettsége? Milyen feladatokat kell ellátnia a munkája során?

A vadásztársaság tevékenységeiről:

- Mely területek tartoznak a vadásztársasághoz? Hány tagja van? Mekkora terület tartozik hozzá?
- Milyen feladatokat lát el a vadásztársaság? Mennyire sikerül elérni a célokat? Mi kellene ahhoz, hogy sikeresebben végezhessek el a munkájukat?

Egyéb helyi szereplők

- Milyen kapcsolatban van a vadásztársaság a helyi erdészeti, vízgazdálkodási, természetvédelmi (NPI) szervekkel? Milyen a kapcsolata a gazdákkal?
- Mi a véleménye a NPI-ről? Mit gondol a tevékenységükről? Ön szerint miket kellene változtatniuk?

Természeti értékek, madár- és apróvad védelem:

- Ön szerint mik e táj legfontosabb természeti értékei? Mit tart a leginkább védendő értéknek? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az értékeket megőrizni? Mire lenne ehhez szükség?
- Mit gondol a természetvédelemről? Mennyire meghatározó ezen a területen a természetvédelem? Milyen konfliktusok merülnek fel a mindennapi élete/munkája során, a természetvédelem kapcsán?
- Hogyan jellemezhető a terület vadállománya? Melyek a legjellemzőbb fajok? Melyekből van hiány? Melyekből van túl sok?
- Milyen ragadozó madarakat és apróvadakat élnek a területen? Hogyan alakult ezeknek a fajoknak az állomány az elmúlt években/évtizedekben?
- Mennyire befolyásolják a vadásztársaság mindennapi tevékenységét a ragadozó madarak és az apróvadak védelme? Hogyan befolyásolják? Milyen problémák adódnak a gazdálkodás során a ragadozó madarak és az apróvadak miatt?
- Mit gondol a ragadozó madarak és az apróvadak védelméről? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az állatokat hatékonyan védeni? Mire lenne ehhez szükség? Milyen javaslatokat tudna megfogalmazni a természetvédők számára a ragadozó madarak és az apróvadak védelmére vonatkozóan? Mit tegyenek? Mit ne tegyenek? Mit csináljanak másképp?

Támogatások

- Mit tud ezekről a programokról (N2000-re és az AKG-re mindenképpen kérdezzünk rá!)? Mi a véleménye a programokról? Mennyire tarja ezeket hasznosnak? Hogyan lehetne növelni a hasznosságát?
- Mi a véleménye az apróvadás támogatási célprogramról? Ismeri-e a nem termelő támogatások lényegét? Mi a véleménye ezekről? Mit tud a termelési kiesés kompenzációról? Mi a véleménye ezekről? Mennyire tartana hasznosnak egy parlamenti és apróvadra irányuló célprogramot?

Változások:

- Hogyan változott a vadállomány az elmúlt években? Milyen változásokat tapasztalt amióta idekerült? Mely fajokból volt több, mely fajokból volt kevesebb?
- Milyen lenne az ideális állapot a vadállomány szempontjából?

Ha marad rá idő:

Helyi termékek

- Milyen helyi kezdeményezéseket ismer, amely a gazdák érdekeit képviselné? Milyen helyi termékeket ismer? Hol lehet ezeket megvásárolni?

Területkezelési/tájhasználati jövőkép

- Személyesen a közeljövőben (5 éven belül) milyen változást látnának szívesen?
- Mit tudna tenni a természetvédelem?

Térképes-kreatív

- tipikus gazdálkodási formák bejelölése, elnevezések

Egyéb

- Tudna-e hivatalos adatokat adni a helyi gazdálkodásra vonatkozóan?
- Kit tud ajánlani?
- Részt venne-e egy közös tervezési folyamatban, ami a terület fenntartási tervének elkészítésére szerveződnek? Kereshetjük-e fenntartási tervek egyeztetése kapcsán?

M2.6 Falugazdász interjúfónál

Bemutatkozás, ismerkedés:

- Meséljen a munkájáról! Mióta dolgozik falugazdászként? Mikor kezdett el ezen a területen dolgozni? Milyen feladatokat kell ellátnia a munkája során?
- Hány falugazdász van a Jászságban és mely területek tartoznak hozzájuk?
- Mely települések tartoznak Önhöz? Ez mekkora területet jelent? Kb. hány gazdálkodó tartozik Önhöz? Milyen formában gazdálkodnak (családi gazdálkodók, szövetkezetek stb.)? Mivel foglalkoznak a gazdálkodók (hogyan oszlik meg az arányuk)? Milyen a kapcsolata a gazdákkal?

Helyi viszonyok és a mezőgazdaság helyzete általában:

- Mi a fő megélhetési forma? Hová járnak dolgozni az emberek? Milyen lehetőségek vannak a környéken?
- Mi jellemzi a helyi mezőgazdálkodást? Mivel foglalkoznak a legtöbben? Milyen együttműködésekről tud a gazdák között? Hogyan történik az értékesítési folyamat (kinek, mit értékesít és milyen formában)? Milyen megélhetést biztosít a mezőgazdálkodás?
- Kik a legnagyobb gazdálkodók a területen?

Egyéb helyi szereplők

- Milyen kapcsolatban van a helyi erdészeti, vadgazdálkodási, vízgazdálkodási, természetvédelmi (NPI) szervezetekkel?
- Vadászik-e Ön? Mi a véleménye a helyi vadászatról/vadgazdálkodási szervezetekről?

Változások:

- Milyen volt régen ez a táj? Hogyan változott a táj az elmúlt évtizedekben? Ön minek tudja be ezeket a változásokat?
- Milyen volt régen a megélhetés a környéken? Mi biztosította a fő megélhetést? Mi változott a régmúlthoz képest (demográfia, megélhetés)?
- Hogyan változott a mezőgazdálkodás az elmúlt években/évtizedekben? Ön minek tudja be ezeket a változásokat?

Támogatások

- Milyen támogatásokat (AKG, N2000, KAT stb.) vesznek igénybe a gazdák? Melyik a legnépszerűbb a gazdák körében? Akik nem vesznek benne részt, miért nem? Mit tud ezekről a programokról (A N2000-re és az AKG-re mindenképpen kérdezzünk rá!)? Mi a véleménye a programokról? Mennyire tarja ezeket hasznosnak? Hogyan lehetne növelni a hasznosságát?
- Mi a véleménye az apróvadás támogatási célprogramról? Ismeri-e a nem termelő támogatások lényegét? Mi a véleménye ezekről? Mit tud a termelési kiesés kompenzációról? Mi a véleménye ezekről? Mennyire tartana hasznosnak egy parlagi sasra és apróvadra irányuló célprogramot? Ajánlaná-e a gazdáknak?

Természeti értékek, madár- és apróvad védelem:

- Ön szerint mik e táj legfontosabb természeti értékei? Mit tart a leginkább védendő értéknek? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az értékeket megőrizni? Mire lenne ehhez szükség?
- Mit gondol a természetvédelemről? Mennyire meghatározó ezen a területen a természetvédelem? Milyen konfliktusok merülnek fel a mindennapi élete/munkája során, a természetvédelem kapcsán?

- Milyen ragadozó madarakat és apróvadakat figyelt meg a területén? Milyen fajokat ismer? Hogy néznek ezek ki? Mi jellemzi őket? Milyen véleménnyel van ezekről az állatokról? Végeznek-e a gazdák valamilyen apróvadás tevékenységet (pl. etetés, gyérítés)? Hogyan alakult az apróvadak és ragadozó madarak állománya az elmúlt években/évtizedekben?
- Mennyire befolyásolják a gazdálkodók mindennapi tevékenységét a ragadozó madarak és az apróvadak (pl. vadászat során, a gazdálkodásban)? Hogyan befolyásolják? Milyen problémák adódnak a gazdálkodás során a ragadozó madarak és az apróvadak miatt?
- Mit gondol a ragadozó madarak és az apróvadak védelméről? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az állatokat hatékonyan védeni? Mire lenne ehhez szükség? Milyen javaslatokat tudna megfogalmazni a természetvédők számára a ragadozó madarak és az apróvadak védelmére vonatkozóan? Mit tegyenek? Mit ne tegyenek? Mit csináljanak másképp?

Ha marad rá idő:

Helyi termékek

- Milyen helyi kezdeményezéseket ismer, amely a gazdák érdekeit képviselné? Milyen helyi termékeket ismer? Hol lehet ezeket megvásárolni?

Területkezelési/tájhasználati jövőkép

- Személyesen a közeljövőben (5 éven belül) milyen változást látnának szívesen?
- Mit tudna tenni a természetvédelem?

Térképes-kreatív

- tipikus gazdálkodási formák bejelölése, elnevezések

Egyéb

- Tudna-e hivatalos adatokat adni a helyi gazdálkodásra vonatkozóan?
- Kit tud ajánlani?
- Részt venne-e egy közös tervezési folyamatban, ami a terület fenntartási tervének elkészítésére szerveződnek? Kereshetjük-e fenntartási tervek egyeztetése kapcsán?

M2.7 Természetvédő interjúfonál

Bemutatkozás, ismerkedés:

- Meséljen kicsit a munkájáról! Mióta dolgozik itt? Milyen végzettséggel rendelkezik? Mekkora terület tartozik Önhöz? Kb. hány gazdálkodó tartozik a területéhez?

A Jászság SPA:

- Mik e terület legfontosabb természeti értékei? Mi teszi ezt a területet különlegessé? Melyek a legjellemzőbb fajok? Melyek a legfontosabb fajok?
- Milyen természeti és környezeti adottságokkal rendelkezik ez a terület (talajadottságok, vízháztartás, diverzitás stb.)?

- Természeti értékek, madár- és apróvad védelem:
- Milyen ragadozó madarak és apróvadak találhatóak a területén? Melyek a leggyakoribb apróvadak és ragadozó madarak?
- Milyen problémákat okoznak a ragadozó madarak és apróvadak a gazdálkodóknak, ill. a többi helyi szereplő számára (pl. vadászoknak)? Milyen konfliktusok alakulnak ki az említett fajok miatt?
- Mit gondol a ragadozó madarak és az apróvadak védelméről? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az állatokat hatékonyan védeni? Milyen helyi intézkedéseket tesznek a fajok védelmében? Milyen intézkedésekre lenne még szükség?

Helyi viszonyok és a mezőgazdaság helyzete általában:

- Mi a fő megélhetési forma? Milyen lehetőségek vannak a környéken?
- Mi jellemzi a helyi mezőgazdálkodást? Mivel foglalkoznak a legtöbben az Ön területén? Milyen formában gazdálkodnak? Milyen együttműködések vannak a gazdák között? Milyen megélhetést biztosít a mezőgazdálkodás számukra? Hogyan gazdálkodnak a helyiek (intenzív, félintenzív stb.)?

Helyi szereplők

- Kik azok a helyi szereplők, akikkel munkája során kapcsolatban áll (gazdák, VGT, vadásztársaság stb.)? Milyen a kapcsolata ezekkel az érintettekkel?
- Mit gondol a helyi gazdálkodókról? Hogyan gazdálkodnak? Mivel foglalkoznak (állattartás, növénytermesztés) ezek a gazdálkodók? Milyen hatással vannak a gazdálkodók a természeti értékekre? Kik a legnagyobb gazdálkodók?
- Ön szerint milyen a NP megítélése a helyiek körében?

Változások

- Milyen volt régen ez a táj? Hogyan változott a táj az elmúlt évtizedekben? Ön minek tudja be ezeket a változásokat?
- Hogyan alakult az apróvadak és ragadozó madarak állománya az elmúlt években/évtizedekben?
- Milyen volt régen a megélhetés a környéken? Mi biztosította a fő megélhetést? Mi változott a régmúlthoz képest (demográfia, megélhetés)? Hogyan változott a mezőgazdálkodás az elmúlt években/évtizedekben? Ön minek tudja be ezeket a változásokat?

Támogatások

- Mely támogatásokat veszik igénybe a helyiek? Mit gondol ezekről a támogatásokról? Eléri-e a céljukat ezek a programok? Mik a hibáik ezeknek a programoknak?
- Mi a véleménye az apróvadász támogatási célprogramról? Mi a véleménye róla? Mit tud a termelési kiesés kompenzációról? Mi a véleménye róla? Mennyire tartana hasznosnak

egy parlagi sas és apróvadvédelemre irányuló célprogramot? Ön szerint hogyan kellene ezt kialakítani?

- Hogyan lehetne kialakítani egy olyan fenntartási tervet, amely a helyi érintettek szempontjait is figyelembe venné? Kiket kellene bevonni? Hogyan kellene bevonni őket? Milyen szempontokat kellene figyelembe venni?

Ha marad rá idő:

Helyi termékek

- Milyen helyi kezdeményezéseket ismer, amely a gazdák érdekeit képviselné? Milyen helyi termékeket ismer? Hol lehet ezeket megvásárolni?

Területkezelési/tájhasználati jövőkép

- Személyesen a közeljövőben (5 éven belül) milyen változást látnának szívesen?
- Mit tudna tenni a természetvédelem?

Térképes-kreatív:

- tipikus gazdálkodási formák bejelölése, elnevezések

Egyéb:

- Kit tud ajánlani?
- Részt venne-e egy közös tervezési folyamatban, am i a terület fenntartási tervének elkészítésére szerveződnek? Kereshetjük-e fenntartási tervek egyeztetése kapcsán?

M2.8 Polgármester interjúfonál

Bemutatkozás, ismerkedés:

- Meséljen a munkájáról! Mióta polgármester? Helybéli vagy máshonnan költözött ide? Hogyan került erre a posztra?
- Meséljen a településről! Hány lakosa van jelenleg? Mi a fő megélhetési forma? Milyen lehetőségek vannak a településen?
- Milyen a lakosság összetétele, milyen a közösség?
- Mik a legfontosabb helyi problémák (szociális, infrastrukturális stb.)? Mire lenne szükség, hogy ezek megoldódjanak?
- Milyen fejlesztési elképzeléseik vannak a jövőre nézve?

A település mezőgazdasága:

- Mi jellemző a település mezőgazdaságára? Hány gazdálkodó él a településen? Ők milyen gazdálkodást folytatnak (állattartás v. növénytermesztés v. vegyes gazdálkodás)? Kb. mekkora az átlagos gazdálkodási területük? Kik a legnagyobb gazdálkodók és ők mivel foglalkoznak? Milyen a kapcsolata a gazdákkal? Milyen megélhetést biztosít a mezőgazdálkodás?

- Van az önkormányzatnak mezőgazdasági területe? Hogyan hasznosítják? Miért így hasznosítják (ha pl. kiadják bérbe)? Vesznek-e fel támogatást ezekre a területekre?
- Van-e mezőgazdasági szövetkezet a környéken? Ők mivel foglalkoznak? Mekkora területtel rendelkeznek? Kb. hány tagja van? Hogyan történik az értékesítési folyamat (kinek, mit értékesít és milyen formában)?

Egyéb helyi szereplők

- Milyen kapcsolatban van a helyi erdészeti, vadgazdálkodási, vízgazdálkodási, természetvédelmi (NPI) szervekkel?
- Vadászik-e Ön? Mi a véleménye a helyi vadászatról/vadgazdálkodási szervezetekről?

Támogatások (csak ha járatos a témában)

- Milyen támogatásokat (AKG, N2000, KAT stb.) vesznek igénybe a gazdák? Melyik a legnépszerűbb a gazdák körében? Mit tud ezekről a programokról (A N2000-re és az AKG-re mindenképpen kérdezzünk rá!)? Mi a véleménye a programokról? Mennyire tarja ezeket hasznosnak? Hogyan lehetne növelni a hasznosságát?
- Mi a véleménye az apróvadás támogatási célprogramról? Ismeri-e a nem termelő támogatások lényegét? Mi a véleménye ezekről? Mit tud a termelési kiesés kompenzációról? Mi a véleménye ezekről? Mennyire tartana hasznosnak egy parlagi sasra és apróvadra irányuló célprogramot? Ajánlaná-e a gazdáknak?

Természeti értékek, madár- és apróvad védelem:

- Ön szerint mik e táj legfontosabb természeti értékei? Mit tart a leginkább védendő értéknek? Ön szerint hogyan lehetne ezeket az értékeket megőrizni? Mire lenne ehhez szükség?
- Mit gondol a természetvédelemről? Mennyire meghatározó ezen a területen a természetvédelem? Milyen konfliktusok merülnek fel a mindennapi élete/munkája során, a természetvédelem kapcsán?
- Mit tud a Natura 2000 programról? Hol vannak a településen N2000-es területek? Mi a véleménye a programról?
- Milyen ragadozó madarak és apróvadak élnek a területén?
- Hogyan alakult az apróvadak és ragadozó madarak állománya az elmúlt években/évtizedekben?
- Ön szerint mennyire befolyásolják a gazdálkodók mindennapi tevékenységét a ragadozó madarak és az apróvadak (pl. vadászat során, a gazdálkodásban)? Milyen konfliktusokról tud?
- Mit gondol a ragadozó madarak és az apróvadak védelméről? Milyen javaslatokat tudna megfogalmazni a természetvédők számára a ragadozó madarak és az apróvadak védelmére vonatkozóan? Mit tegyenek? Mit ne tegyenek? Mit csináljanak másképp?

Ha marad rá idő:

Helyi termékek

- Milyen helyi kezdeményezéseket ismer, amely a gazdák érdekeit képviselné? Milyen helyi termékeket ismer? Hol lehet ezeket megvásárolni?

Térképes-kreatív

- tipikus gazdálkodási formák bejelölése, elnevezések

Egyéb

- Tudna-e hivatalos adatokat adni a helyi gazdálkodásra vonatkozóan?
- Kit tud ajánlani?
- Részt venne-e egy közös tervezési folyamatban, ami a terület fenntartási tervének elkészítésére szerveződnék? Kereshetjük-e fenntartási tervek egyeztetése kapcsán?

M2.9 Interjúalanyok listája Jászság KMT

Interjúalanyok listája Jászság KMT				
Előzetes interjúk				
F1	falugazdász			
F2	falugazdász			
G1	gazdálkodó	növénytermesztés/állattenyésztés	4100 ha	vadászik
G2	gazdálkodó	növénytermesztés/állattenyésztés	1000 ha	vadászik
G3	gazdálkodó	állattenyésztés	100-200 ha	nem vadászik
G4	gazdálkodó	növénytermesztés		nem vadászik, de van vadászati ágazat
G5	gazdálkodó	növénytermesztés/állattenyésztés	4-500 ha	nem vadászik
G6	gazdálkodó	növénytermesztés/állattenyésztés	5000 ha	vadászik
G7	gazdálkodó	növénytermesztés/állattenyésztés	200 ha	
V1	vadász			
V2	hivatásos vadász			
V3	hivatásos vadász			
V4	hivatásos vadász			
V5	hivatásos vadász			
V6	vadász			
T1	természetvédő			
T2	természetvédő			

Interjúalanyok listája Jászság KMT				
Előzetes interjúk				
P1	polgármester			
P2	polgármester			
Utánkövető interjúk				
G6	gazdálkodó	készült vele a fórum előtt is interjú		
G8	gazdálkodó			vadászik
V3	vadász	készült vele a fórum előtt is interjú, az utánkövető interjúnál egy másik vadász is jelen volt		
V4	vadász	készült vele a fórum előtt is interjú, az utánkövető interjúnál 2 másik vadász is jelen volt		
T3		Csoportos interjú a tervezőkkel (3 fő)		

MEGHÍVÓ

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) és a Szent István Egyetem (SZIE) tisztelettel meghívja Önt a **Jászság Különleges Madárvédelmi Terület Natura 2000 fenntartási tervének** egyeztető fórumára, ahol lehetőség nyílik a fenntartási terv széleskörű megvitatására, vélemények, észrevételek megfogalmazására. Az elhangzott hozzászólásokat rögzítjük, és a megfogalmazott javaslatokat a fenntartási tervbe átvezetjük.

A fórum helyszíne:

Jászfákóhalma, Béke Vadásztársaság vadászháza (Jászfákóhalma, Fő út 121.)

időpontja:

2013. május 10., 10.00 óra

Az egyeztető fórum tervezett programja:

10:00-11:00 A fórum megnyitása (Dr. Kovács Eszter, SZIE).

A Helicon LIFE+ projekt bemutatása (Dr. Horváth Márton, MME)

A Natura 2000 program általános bemutatása, a fenntartási tervek készítésének folyamata (Tóth Péter, MME)

A Jászság Különleges Madárvédelmi Terület természeti értékeinek ismertetése és a megőrzendő állapot bemutatása (Králl Attila, MME)

A fenntartási tervben megfogalmazott előírások ismertetése (Králl Attila, MME)

11:00-12:00 Nyílt vita: kérdések, hozzászólások, észrevételek megfogalmazása (moderál: Dr. Kovács Eszter, Szent István Egyetem).

12:00-12:10 A fórum lezárása.

12:10-13:00 Ebéd

Az egyeztető fórum „*A parlagi sas védelme Magyarországon*” c. LIFE+ projekt keretében kerül megszervezésre a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület megbízásából. A frissítőről és az ebédről gondoskodunk.

Megjelenésére feltétlenül számítunk!

Kelt: Gödöllő, 2013. április. 22.

Tisztelettel:

Dr. Halmos Gergő

Dr. Horváth Márton

MEGHÍVÓ

2013. május 10-én került megrendezésre a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) és a Szent István Egyetem (SZIE) közös szervezésében az az egyeztető fórum, ahol a **Jászság Különleges Madárvédelmi Terület Natura 2000 fenntartási tervének** általános bemutatása, valamint első körös egyeztetése történt. A fórumon lehetőség nyílt a fenntartási terv széleskörű megvitatására, az általános vélemények, észrevételek megfogalmazására. Az elhangzott hozzászólásokat rögzítettük, és a megfogalmazott javaslatok átvezetése a fenntartási tervbe folyamatban van. A fórum jegyzőkönyve e levél mellékleteként olvasható. A fenntartási terv korábbi változata és a jegyzőkönyv az internetről is letölthető a www.imperialeagle.hu/, valamint a www.natura.2000.hu weboldalakról.

Szeretnénk meghívni Önt a fenntartási terv második körös, elsősorban az előírások megvitatását célzó találkozójára, ahol lehetőség nyílik a gazdálkodási tevékenységekre vonatkozó szabályok véleményezésére. A második körös egyeztetés kifejezetten a mezőgazdálkodókat és a vadgazdálkodókat érintő előírások áttekintését célozza meg.

A fórum helyszíne:

Jászkóhalma, Béke Vadásztársaság vadászháza (Jászkóhalma, Fő út 121.)

időpontja:

2013. június 10., 10.00 óra

Az egyeztető fórum tervezett programja:

10:00-10:30 A fórum megnyitása (Dr. Kovács Eszter, SZIE).

A fenntartási tervben megfogalmazott előírások ismertetése, az első körös egyeztetés eredményeinek bemutatása (Králl Attila, MME)

10:30-12:00 Nyílt vita: kérdések, hozzászólások, észrevételek megfogalmazása az előírások kapcsán (moderál: Dr. Kovács Eszter, Szent István Egyetem).

12:00-13:00 Ebéd

13:00- Nyílt vita folytatása (moderál: Dr. Kovács Eszter, Szent István Egyetem)

A fórum eredményessége érdekében kérjük, tanulmányozza át a korábban megküldött, vagy a fent jelzett weboldalakról letölthető fenntartási tervet és jegyzőkönyvet. Kérjük, hogy észrevételeit írott formában küldje el a megadott email címre még a fórum előtt, és hozza is magával a fórumra.

10 KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőimnek Tormáné Dr. Kovács Eszternek és Dr. Pataki Györgynek, hogy tudásukkal segítettek munkámat, és biztatásukkal túllendítettek a nehéz időszakokon. Úgy vélem a dolgozat mindkettőjük szellemi útmutatásait magán viseli. Kovács Eszternek köszönöm, hogy megismertetett a természetvédelmi politika működésével, és hogy arra tanított kutatóként mindig legyek türelmes és figyelmes mások szempontjai iránt. Soha nem fogom elfelejteni, hogy a nehezebb pillanatokban mindig biztatott, és mindig támogatott bármilyen új ötletem támadt. Pataki Györgynek köszönöm, hogy emlékeztetett, hogy mindig legyek kritikus a világ dolgai és magam iránt, és hogy nézzek a mélyére minden kérdésnek, és ne fogadjak el készen kapott magyarázatokat.

Szeretnék köszönetet mondani a néhai Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet kollégáinak, hogy befogadtak fiatal kutatóként. Az intézetben töltöttem kutatói karrierem első néhány évét, az Intézet emléke emiatt mindig különleges marad számomra. Külön köszönöm Dr. Podmaniczky Lászlónak, hogy a Környezetgazdasági Tanszéken tölthettem ezt a néhány évet, amely alatt nagyon sokat tanultam, és megtapasztaltam azt a kollegiális légkört, ami ma is példaként él bennem.

Köszönöm az ESSRG kutatócsoport akkori tagjainak, Balázs Bálintnak, Bela Györgyinek, Kelemen Eszternek, Kalóczkai Ágnesnek, Kohlheb Norbertnek, Tormáné Kovács Eszternek, Cordula Mertensnek, és Pataki Györgynek, hogy ha rövid ideig is, de része lehettem a közös munkának, a tőlük tanultakat sosem felejttem el, az az időszak meghatározó volt kritikai érdeklődésem és kutatói attitűdöm fejlődésében.

Külön szeretnék köszönetet mondani Kalóczkai Ágnesnek terepi kutatótársamnak, az emlékezetes terepi tapasztalatokért és a közös munkáért.

Köszönöm tanárainknak Dr. Glózer Ritának, és Dr. Berger Viktornak, és a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszék többi oktatójának, hogy ráébresztettek a szociológia tudománya iránti szeretetemre, és köszönöm azt a néhány emlékezetes évet, amely során rengeteget olvastam és formálódtam. Dr. Glózer Ritának köszönöm azt, hogy bevezetett a diskurzuselemzés módszerébe és irodalmába, és hogy a ragadozómadár- apróvad konfliktus elemzés első változatának elkészültét segítette tanácsaival.

Köszönöm a Közép-Európai Egyetem Szociológia és Szociálintropológia Tanszék oktatóinak, kiemelten Dr. Zentai Violetának és Professor Jean-Louis Fabiani-nak, hogy új intellektuális irányokba tereltek, megismertettek izgalmas új területekkel, amelyeket alkalmazni tudok kutatói munkám során, és amelyek ennek a dolgozatnak a végleges formáját is nagyban meghatározták.

Szeretném megköszönni a munkahelyi változat bírálóinak Dr. Gébert Juditnak és Dr. Boda Zsoltnak, hogy részletes átolvasásukkal és véleményükkel segítettek pontosítani a dolgozat fókuszát, javítani a koherenciáját, és kiegészíteni a hiányos részeit.

Köszönöm a munkahelyi vitán elhangzott hasznos és építő megjegyzéseket, javaslatokat Balázs Bálintnak, Kelemen Eszternek és Szemethy Lászlónak, mindegyiknek nagy hasznát vettem.

Köszönöm Szemethy Lászlónak és Horváth Mártonnak, akik a jászsági eset elemzésének egy korábbi változatát véleményezték.

Szeretném megköszönni a Jászsági interjúalanyoknak, hogy megosztották velünk gondolataikat, illetve, hogy részt vettek a tervezési folyamatban. Mindegyiküktől nagyon sokat tanultam. Kiemelten szeretnék köszönetet mondani a Béke Vadásztársaságnak, és Wittrédi Péternek, a társaság hivatásos vadászának, amiért otthont adott a részvételi folyamatnak, és mindig szívesen fogadott minket. Köszönöm a Hortobágyi Nemzeti Park természetvédelmi öröknek Juhász Tibornak, hogy segítette a részvételi folyamatot, mindig készségesen és türelmesen. Illetve köszönöm az MME munkatársainak Horváth Mártonnak, Králl Attilának, Nagy Dénesnek és Tóth Péternek a részvételi folyamatban tanúsított elkötelezettségüket és bizalmukat, amely nélkül a folyamat egészen biztosan nem lett volna ilyen sikeres.

Köszönöm Kalóczkai Ágnesnek és Kovács Eszternek a jászsági részvételi tervezésben való közös munkát, illetve szeretnék köszönetet mondani Tóth Viktóriának, Mátyás Izoldának és Nagy Gyulának, hogy segítettek a Jászsági interjúk elkészítésében. Köszönöm Pintér Katalinnak a fórumok anyagának a begépelését.

Továbbá szeretnék köszönetet mondani a Q-interjú alanyainak, a biodiverzitás védelemben dolgozó kutatóknak, döntéshozóknak és civileknek a segítségükért. Köszönöm Bela Györgyinek a BESAFE projektben való közös munkát.

Szeretném megköszönni Édesanyámnak és Édesapámnak a támogatásukat. Köszönöm a sok biztatást testvéremnek, Viktornak, aki mindig a legnagyobb szurkolóm volt, legyen szó bármiről az életben. Illetve barátnőimnek, akik gyerekkorom óta mindig támogattak mindenben.

Legnagyobb köszönet azonban férjemet, Tibit illeti, akinek a segítsége, türelme és örökös biztatása nélkül egészen biztosan nem tudtam volna megvalósítani ezt a küzdelmes feladatot. Köszönöm Anyósomnak is, hogy segített kisfiam felügyeletében mialatt én a dolgozatot írtam.

Végül, de nem utolsó sorban köszönöm kisfiamnak, Marcinak a türelmét és megértését, amiért nem tudtam annyi időt tölteni vele ebben az időszakban, amennyit megérdemelt volna.

A dolgozatot két nagymamám emlékének ajánlom.